

T.C.

Mersin Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

KENT PLANI VE MİMARİ YAPILANMASI AÇISINDAN
CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNDEKİ ROMA DÖNEMİ KENTLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Ercan AŞKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL

Mersin, 2006

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı

KENT PLANI VE MİMARİ YAPILANMASI AÇISINDAN
CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNDEKİ ROMA DÖNEMİ KENTLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Ercan AŞKIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2006

ÖNSÖZ

İ.Ö. 27 yılında Augustus'un yönetimi ele almasıyla başlayan ve yaklaşık üç asır süren Pax Romana, Roma'nın bütün unsurlarıyla Akdeniz havzasına nüfuz edişini simgeler. Roma barışıyla gelen refahla birlikte imar faaliyetleri ivme kazanır ve tüm imparatorluk topraklarında hızlı bir kentsel dönüşüm süreci yaşanır. Küçük Asya'daki Roma eyaletlerinden Cilicia ve Lycia'daki Roma kentleşme etkinliklerini irdeleyen bu çalışmanın ortaya çıkmasında çeşitli insanların katkıları sözkonusu oldu. Özellikle belirtmem gerekir ki, çalışmanın şekillenmesinde büyük pay sahibi olan tez danışmanım Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL'e değerli yönlendirmeleri ve gösterdikleri yakın ilgi için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yine çalışmanın çeşitli aşamalarında değerli yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Murat DURUKAN, Yrd. Doç. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Öğr. Gör. Nesibe ÇAKIR'a sonsuz teşekkürler.

Kaynak araştırmaları için Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü kütüphanesini kullanımına açan Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK'e, Antalya'daki çalışmalarım süresince yardımlarını esirgemeyen Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. İsa KIZGUT'a teşekkürü bir borç bilirim.

AKMED ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne ise kütüphanelerinden yararlanmama imkân sağladıkları için teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak çeşitli yardımları dolayısıyla Arş. Gör. Erkan ALKAÇ, Arş. Gör. Deniz KAPLAN, Arkeolog Burak KÖROĞLU, Erhan ÖZKAN, Engin KAPLAN ve Ulus TEPEBAŞ'a çok teşekkür ederim.

ÖZET

Küçük Asya'nın güney kıyılarında yer alan Cilicia ve Lycia bölgeleri Roma egemenliği ile birlikte büyük imar faaliyetlerine sahne olur. İmparatorlar ve yerel seçkinlerce desteklenen mimari aktivitelerle birlikte her iki bölgede de kentsel bir dönüşüm süreci yaşanır. Klasik ve Hellenistik dönemin savunmaya dönük yerleşimleri, yerlerini kentlilerin rahatına hizmet eden kamu yapıları ve gelişkin alt yapıyla donatılmış Roma kentlerine bırakır. Ortaya çıkan kentler, gerek Roma kamusal yapı repertuarının mümkün olabildiğince uygulanma çabasıyla gerekse belli düzenlemelerle kesinlikle Roma damgası taşırlar. Bununla beraber iki bölgenin koşullarından kaynaklı olarak özgün yapılanmalar sergilemeleriyle de dikkat çekicidirler. Mevcut şartların her iki bölgede de benzeşen ve farklılaşan yönlerin ortaya çıkışına zemin hazırladığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu çalışmada da benzeşen ve ayrılan yönleriyle Cilicia ve Lycia'daki Roma dönemi kentleri planları ve mimari yapılanmaları açısından karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Roma, Cilicia, Lycia, kent, kentleşme, mimari.

ABSTRACT

With the Roman domination in Cilicia and Lycia, important reconstruction activities are seen in the areas situated in the south coasts of Asia Minor. In both territories civic transformation processes occur with the architectural activities supported by the emperor and local authorities. Modern Roman cities fitted out with improved infra-structure and public structures supersede the defensive residentials of the Classical and Hellenistic periods. The new settlements carry almost all the signs of an average Roman settlement. Moreover in these areas, distinctive structures are attractive. It can be easily said that the conditions cause these territories to be similar and different in certain characteristics.

In this study, the Roman period territories in Cilicia and Lycia are studied in terms of structural formations and plans are compared in their similar and different aspects.

Key Words:

Rome, Cilicia, Lycia, Urban, Urbanization, Architectural.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM I	
CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNİN COĞRAFI AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI	
I.1. Cilicia Bölgesi'nin Coğrafi Koşulları	6
I.2. Lycia Bölgesi'nin Coğrafi Koşulları	10
I.3. İki Bölgenin Coğrafi Açidan Karşılaştırması	15
BÖLÜM II	
TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNİN PERS VE HELLENİSTİK DÖNEM KENTLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	
II.1. Cilicia Bölgesi'nde Pers ve Hellenistik Dönem	24
II.2. Lycia Bölgesi'nde Pers ve Hellenistik Dönem	34
II.3. İki Bölgenin Pers ve Hellenistik Dönem Kentlerinin Karşılaştırması	45
BÖLÜM III	
CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNDEKİ ROMA DÖNEMİ KENTLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	
III.1. Ulaşım	48
III.2. Kent Planı	60
III.3. Sütunlu Yol	76
III.4. Tak	92
III.5. Agora	105

III.6. Tapınak	115
III.7. Tiyatro	134
III.8. Stadium	156
III.9. Hamam	162
III.10. Su Sistemi	168
III.11. Nekropolis	178
III.12. Diğer Yapılar	183
BÖLÜM IV	
ROMA DÖNEMİNDE PROPAGANDA ARACI OLARAK KENT VE MİMARİ	186
SONUÇ	
SONUÇ	224
KAYNAKÇA	240
LEVHALAR	

LEVHA LİSTESİ

- Levha 1, Harita 1: Cilicia ve Lycia
- Levha 2, Harita 2: Cilicia
- Levha 3, Harita 3: Lycia
- Levha 4, Figür 1: Olba Bölgesi Yol Ağı
- Levha 5, Figür 2: Lycia Bölgesi Yol Ağı
- Levha 6, Figür 3: Diocaeserea
- Levha 7, Figür 4: Diocaeserea
- Levha 8, Figür 5: Xanthus
- Levha 9, Figür 6: Anazarbus
- Levha 10, Figür 7: Anazarbus
- Levha 11, Figür 8: Antiocheia ad Cragum
- Levha 12, Figür 9: Phaselis
- Levha 13, Figür 10: Anemurium
- Levha 14, Figür 11: Selinus
- Levha 15, Figür 12: Syedra
- Levha 16, Figür 13: Laertes
- Levha 17, Figür 14: Cadyanda
- Levha 18, Figür 15: Tlos
- Levha 19, Figür 16: Pinara
- Levha 20, Figür 17: Andriake
- Levha 21, Figür 18: Cyaneae
- Levha 22, Figür 19: Balbura
- Levha 23, Figür 20: Cibyra
- Levha 24, Figür 21: Elaiussa-Sebaste

Levha 25, Figür 22: Celenderis

Levha 26, Figür 23: Arycanda

Levha 27, Figür 24: Soloi-Pompeiopolis

Levha 28, Figür 25: Tarsus

Levha 29, Figür 26: Limyra

Levha 30, Figür 27: Hierapolis-Castabala

Levha 31, Figür 28: Anazarbus Takı

Levha 31, Figür 29: Corycus Takı

Levha 32, Tablo 1: Cilicia'daki Roma Yapıları

Levha 33, Tablo 2: Lycia'daki Roma Yapıları

ÖZET

Küçük Asya'nın güney kıyılarında yer alan Cilicia ve Lycia bölgeleri Roma egemenliği ile birlikte büyük imar faaliyetlerine sahne olur. İmparatorlar ve yerel seçkinlerce desteklenen mimari aktivitelerle birlikte her iki bölgede de kentsel bir dönüşüm süreci yaşanır. Klasik ve Hellenistik dönemin savunmaya dönük yerleşimleri, yerlerini kentlilerin rahatına hizmet eden kamu yapıları ve gelişkin alt yapıyla donatılmış Roma kentlerine bırakır. Ortaya çıkan kentler, gerek Roma kamusal yapı repertuarının mümkün olabildiğince uygulanma çabasıyla gerekse belli düzenlemelerle kesinlikle Roma damgası taşırlar. Bununla beraber iki bölgenin koşullarından kaynaklı olarak özgün yapılanmalar sergilemeleriyle de dikkat çekicidirler. Mevcut şartların her iki bölgede de benzeşen ve farklılaşan yönlerin ortaya çıkışına zemin hazırladığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu çalışmada da benzeşen ve ayrılan yönleriyle Cilicia ve Lycia'daki Roma dönemi kentleri planları ve mimari yapılanmaları açısından karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Roma, Cilicia, Lycia, kent, kentleşme, mimari.

ABSTRACT

With the Roman domination in Cilicia and Lycia, important reconstruction activities are seen in the areas situated in the south coasts of Asia Minor. In both territories civic transformation processes occur with the architectural activities supported by the emperor and local authorities. Modern Roman cities fitted out with improved infra-structure and public structures supersede the defensive residentials of the Classical and Hellenistic periods. The new settlements carry almost all the signs of an average Roman settlement. Moreover in these areas, distinctive structures are attractive. It can be easily said that the conditions cause these territories to be similar and different in certain characteristics.

In this study, the Roman period territories in Cilicia and Lycia are studied in terms of structural formations and plans are compared in their similar and different aspects.

Key Words:

Rome, Cilicia, Lycia, Urban, Urbanization, Architectural.

GİRİŞ

Roma İmparatorluğu'nun sınırları, en güçlü olduğu dönemde Akdeniz havzasının tamamını, Britania'yı da içine alan Kuzey Avrupa'yı, Orta Avrupa'nın büyük bir kesimini ve Fırat Nehri'ne kadar olan Ortadoğu'yu kapsar. Bu geniş coğrafyada farklı kültür, inanç ve geleneklere sahip halklar yaşar. Romalılar, egemenliği altında bulunan bu son derece geniş toprakları yönetmekte büyük zorluklarla karşılaşır. Sözkonusu güçlükleri aşmada, yani kendi uygarlıklarının yayılmasında ve barışın korunmasında en yetkin kurum olarak da kent olgusunu görürler. Bununla bağlantılı olarak imparatorluğun bütün eyaletlerinde kentlerin gelişmesini sağlama yönünde faaliyetlere girişirler¹. Kentler, Roma kültürünün yayılmasının önemli unsurlarından birisi olur², aynı zamanda taşralardaki hâkimiyetin sağlanlaştırılmasının bir aracı haline gelir³.

Politik, ekonomik ve stratejik koşullar antik dönemde yeni bir kent kurmanın ardındaki genel nedenler arasındadır. Kentin gelişmesi ise kendi öz kaynaklarıyla doğru orantılı bir ilişki içindedir⁴. İmparatorluk, özellikle Pax Romana döneminde büyük bir barış ve refah dönemi yaşar. Bu durum, kentlerin ve kent yaşamının gelişmesinin önünü açar. Pax Romana'nın getirdiği imkânlardan kentler en iyi şekilde faydalanır, bazıları hızlı bir şekilde gelişirken, birtakım kentler ise daha elverişli konumlara taşınır. Bu devirde kent içerisindeki ve kentler arasındaki rekabet teşvik edilir. Kentlerde yaşayan önde gelen yurttaşlar halkın sevgisini kazanmak ve önemli kamu görevlerine gelebilmek için çeşitli faaliyetlere girişmekte birbirleriyle yarışır. Bunun sonucunda türlü gösteriler, oyunlar

---

¹ Owens 2000, 123

² Roth 2002, 301 vd.

³ Thorpe 2002, 26

⁴ Owens 2000, 3 vd.

düzenlenmeye başlanır ve imar faaliyetlerinde artış yaşanır. Romalılar, daha büyük ve görkemli yapılar inşa etme çabası içerisinde yeni fikirler, teknikler, yapılar ve yapı malzemeleri kullanır. Sonuçta, mimaride süsleme artar, süslemeler de daha karmaşık bir hale gelir. Roma kent planlamacılığında imparatoru/imparatorluğu temsil eden ve onun görkemini vurgulayan yapılar ön plana çıkar.

Bununla birlikte, imparatorluk topraklarındaki kentleşme etkinlikleri zor ve karmaşık bir süreçtir. Doğu Yunanistan'ın bazı kesimleri, Akdeniz'in kıyı bölgeleri gibi yerlerde Yunanlıların ve Fenikelilerin kolonizasyon etkinlikleri sonucunda köklü bir kent geleneği sözkonusudur. Diğer bölgelerde ise böyle bir gelenek mevcut değildir ve bu yerlere kent kavramının tanıtılması gerekir. Bu nedenle değişen koşullarla bağlantılı olarak buralarda Roma kentleri kurulur, Roma'daki gibi bir kent idare sistemi desteklenir. Nadiren de olsa bazı durumlarda isteksiz görünen halka bunlar zorla kabul ettirilir.

Romalılar ilk iş olarak özellikle Batı Avrupa eyaletlerinde yeni kentler kurarlar. Bu bölgelerde önceki dönemlerden gelen bir kentleşme geleneğinin olmaması Romalıların buralardaki etkinliklerini kolaylaştırır. Roma kent modeli olduğu gibi buralara taşınır, böylelikle tüm Batı'da ızgara planına sahip ve tipik Roma yapılarını barındıran kentler ortaya çıkar. Yeni kurulan kentlere askeri uzman ve mühendislerin önemli katkıları olur. Çünkü yerli halkın planlama ve yapı yöntemlerinde sahip olmadığı teknik uzmanlık orduda mevcuttur⁵. Batı eyaletlerinde yeni kentler kurulurken ya da var olan yerli kentler geliştirilirken, Italia'da denenerek başarılı olduğu görülen teknikler kullanılır. Ancak yöntemlerin aynı olmasına rağmen ortaya çıkan kentlerin her biri kendi coğrafyasının ve

---

⁵ Owens 2000, 123 vd.

tarihsel etmenlerinin bir sonucu olarak içinde buldukları yerel şartlara uyarlanır. Roma ızgara planlaması bu kentlere temel oluşturur, aynı zamanda gelecekteki gelişmelerini de yönlendirir. Bununla birlikte bir kentin gelişmesi kaynakları ölçüsünde ve yaşayan yerel nüfusun kabul edebileceği oranda gerçekleşir. Tüm bunlar gerçekleşirken Avrupa'daki kentleşmenin de temelleri atılır.

Önceden beri kentlerin bulunduğu ve köklü bir geçmişi olan Afrika'nın bazı yerlerinde ve Doğu Yunanistan'da Romalılar farklı sorunlarla karşılaşır⁶. Doğu eyaletlerinde yüzlerce yıllık bir geleneği olan gelişmiş kentlere sahip toplumlar yaşar⁷. Büyük İskender zamanında ve sonraki dönemlerde Yunan ve Doğu gelenekleri kaynaşır⁸. Büyük İskender ve ardılları egemenlikleri altına aldıkları yerlerde birçok kent kurarlar⁹. Romalılar da Doğu Yunanistan'ı fethederken bu geleneği miras alırlar ve kendi yaptıklarını bunun üzerine inşa ederler¹⁰. Bu durumla bağlantılı olarak da Batı'daki gibi tümüyle Roma yarattığı kentleri Doğu eyaletlerinde görmek ender rastlanan bir durumdur. Buralardaki kentlere daha çok yeni mahallelerle Roma tarzı binalar eklenir¹¹. Doğu'daki kentlerin şekillenmesinde Romalıların mimarlık ve planlama anlayışlarının yanı sıra mevcut geniş kaynaklar da son derece etkili olur¹².

---

⁶ Owens 2000, 135

⁷ Thorpe 2002, 27

⁸ Owens 2000, 141 vd.

⁹ Thorpe 2002, 27

¹⁰ Owens 2000, 141 vd.

¹¹ Thorpe 2002, 28

¹² Owens 2000, 142

Romalıların, imparatorluğun kentleşmiş bölgelerindeki başarıları mevcut kentlerin dönüştürülmesi üzerine kuruludur. Sözkonusu bu dönüşüm yeni düşüncelerin, yeni tekniklerin, farklı yapı malzemelerinin kullanılmasıyla gerçekleşir. Mimari kompozisyon, anıtsallık, simetri gibi kavramlar ve Roma yapı tipleri Yunan ve Afrika eyaletlerindeki kentlerin dönüştürülmesine etki eden unsurlarıdır. Nihayetinde görkemli, farklı bir karaktere sahip Romalılaşmış eyalet kentleri ortaya çıkar¹³. Romalıların kentleşme alanındaki başarıları onların kurduğu ve bugün bile yerleşimin devam ettiği kentlerin varlığıyla ölçülebilir.

Bu çalışmada irdelenecek sorun ise Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki eyaletlerinden ikisinde, Cilicia ve Lycia bölgelerinde kentleşme alanında benzer ya da farklı gelişimlerin sözkonusu olup olmadığı hususudur (Levha 1, Harita 1). Şayet iki bölge için benzer veya farklı gelişimler sözkonusu ise bunların ortaya çıkmasında hangi koşulların belirleyici rol oynadığı üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda iki bölgenin Roma dönemi kentleşmesini etkileyen koşullardan hangilerinin ne oranda etkili olduğu incelenecektir.

Bu bağlamda öncelikle kentleşme alanında en önemli belirleyici konulardan biri olan bölgelerin coğrafi özelliklerine değinilecek, benzeşen ve ayrılan yönleri vurgulanacaktır. Ardından her iki bölgede Roma dönemine gelinceye kadar olan kentleşme süreci üzerinde durulacaktır. Sonrasında bölgelerin kendi içerisinde kentler arası ulaşım kapsamında yürütülen çalışmalardan söz edilecek, devamında ise kentlerin planları hakkında genel değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir

---

¹³ Owens 2000, 136

husus, mevcut planların, kentlerin Roma zamanındaki gelişimlerinin son aşamasını gösteriyor olmasıdır. Oysa ki, bir kentin o safhaya gelmesi belli bir süreç dâhilinde gerçekleşir ve mevcut yapılar kentlerin özgün koşullarıyla ilintili bir kronolojik sırayla ortaya çıkar. Ancak kent planı üzerine yorumlar yapılırken sözkonusu kronolojik gelişim göz önünde tutulmayacak, varolan Roma dönemi yapılarının tümü birlikte ele alınacaktır. Bununla beraber tiyatro ya da bouleterion gibi geçmişi Roma öncesine dayanabilen bazı yapı türleri, yapılan değişikliklerle Roma devrinde de kentin asli unsurları olmaları dolayısıyla değerlendirmeye dâhil edilecektir. Kent planı üzerine belirtilecek görüşlerin ardından bir Roma kentinde karşılaşılan kamu yapıları ayrı ayrı başlıklar altında karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Daha sonra ise “Roma Döneminde Propaganda Aracı Olarak Kent ve Mimari” başlığı altında çağlar boyunca ayrılmaz birer bütün olan mimari ve propaganda olgularının Roma dönemi içerisinde Cilicia ve Lycia bölgelerinde yansımasını ne şekilde bulduğu irdelenecektir. Sonuç bölümünde ise eldeki veriler genel olarak bir arada değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmanın en sonunda konularla ilgili levhalara yer verilecektir.

Kentlerin antik dönemdeki isimlerinin günümüzdeki kullanımları ile ilgili olarak literatürde ne yazık ki bir birlik sözkonusu değildir. Pek çok kentin değişik isimlerle anılabildikleri görülür. Bu çalışmada geçen birçok kent için de aynı durum geçerlidir. Ancak genel anlamda bir bütünlük sağlanabilmesi amacıyla çalışmada adı geçen kentlerin mümkün olduğunca Roma devrindeki isimlerinin kullanılmasına özen gösterilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM I

CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNİN COĞRAFI AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

I.1. Cilicia Bölgesi'nin Coğrafi Koşulları

Cilicia, coğrafi yapısına bağlı olarak Dağlık Cilicia (Cilicia Tracheia) ve Ovalık Cilicia (Cilicia Pedias) olmak üzere iki bölüme ayrılır¹⁴. Dağlık Cilicia, Coracesion (Alanya)'dan Soloi-Pompeiopolis (Mersin-Viranşehir)'e kadar olan dağlık bölgeyi, Ovalık Cilicia ise Soloi-Pompeiopolis'den Alexandria Kat Isson (İskenderun)'a kadar olan ovalık kesimi kapsar (Levha 2, Harita 2).

Bölge, Mezopotamya ve Suriye ile Küçük Asya arasındaki bağlantıyı sağlayan önemli geçitlere sahiptir. Doğuda Mezopotamya'dan gelerek batıda Sardes'e kadar uzanan ticaret yolunun Cilicia Kapıları üzerinden yön alması, yani Cilicia'nın bir geçiş noktası niteliğini taşıması bölgeyi stratejik bakımdan tarih boyunca önemli kılar¹⁵. Stratejik öneminin yanında tarıma elverişli verimli toprakları, dağlarında bulunan demir, gümüş madenleri ve sedir ağaçları nedeniyle ekonomik bir değer de taşır¹⁶.

Cilicia'nın dağlık kesimi coğrafi koşullarla bağlantılı olarak Batı Dağlık Cilicia, Orta Dağlık Cilicia ve Doğu Dağlık Cilicia olmak üzere üç bölüme ayrılabilir. Kesin sınırlar vermek her ne kadar mümkün olmasa da Coracesion ile Anemurium arasındaki bölge Batı, Anemurium ile Seleucia ad Calycadnum arası Orta, Seleucia ad Calycadnum

---

¹⁴ Strabon XIV, V, 1

¹⁵ Durugönül 2001-2002, 108

¹⁶ Arslan 1998, 6

ile Dağlık Cilicia'nın doğu sınırını oluşturan Soloi-Pompeiopolis arasındaki kesim ise Doğu Dağlık Cilicia olarak adlandırılabilir.

Batı Dağlık Cilicia'nın coğrafi koşullarına bakıldığında kent kurmak için gerekli şartlar yönünden Dağlık Cilicia'nın diğer yerlerine göre daha şanslı olduğu görölür. Bölge, zengin su kaynaklarına ve büyük kentler kurmak için gerekli yeterli düz arazilere sahiptir. Ayrıca nehir ağızları da liman işlevi görebilecek niteliktedir. Bu koşullarla bağlantılı olarak özellikle Roma döneminde bu kesimde kentler yoğunlaşır ve büyük kentler kurulur. Syedra, Iotape, Selinus, Cestroi bu kentlerden bazılarıdır.

Orta Dağlık Cilicia olarak adlandırılan Anemurium ile Seleucia ad Calycadnum arasındaki bölgede ise dağların denize kadar inerek, denize paralel bir şekilde uzanması nedeniyle iç kesimlere geçit vermeyen bir kıyı şeridi oluşumu söz konusudur¹⁷. Dağların denize olan konumları sebebiyle yerleşimler için gerekli geniş alanların yokluğu, bölgede çok fazla kente rastlanmaması sonucunu beraberinde getirir. Bütün zor koşullara rağmen Dağlık Cilicia'da kurulmuş yerleşimlerin deniz ticaretine yönelik olarak, doğal limanlara sahip noktalarda bulunması bölgede kent kurmak için gerekli bazı stratejik koşulların var olduğunu gösterir¹⁸. Zorlu coğrafi şartlar antik dönemde bölgeye yatırımların yapılmasını da engeller. Bu durum Hellenistik ve Roma dönemlerinde birtakım sorunları beraberinde getirir. Geçimlerini sağlamakta zorlanan yerel halk birçok defa ayaklanır¹⁹.

---

¹⁷ Durugönül 1999, 333; Durugönül 2004, 47 vd.

¹⁸ Aydınoğlu 2002, 70

¹⁹ Durugönül 1999, 333

Doğu Dağlık Cilicia olarak tanımlanan Seleucia ad Calycadnum ile Soloi-Pompeiopolis arasındaki bölgedeysen daha farklı coğrafi şartlarla karşılaşılır. Özellikle de Calycadnus ve Lamos ırmakları arasındaki Olba Bölgesi'nde bu durumu açık bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Olba Bölgesi, batıda Calycadnus Nehri, doğuda Lamos Nehri, kuzeyde Toros Dağları ve güneyde Akdeniz ile doğal sınırlar içine alınan oldukça emniyetli bir coğrafyadır²⁰. Cilicia'nın uzun kıyı şeridi incelenirse, Olba Bölgesi'nin coğrafyası kadar mükemmel doğal sınırlara sahip başka bir bölgeye rastlamanın son derece zor olduğu görülür. Bölgede sahilden itibaren dağların yükselmeye başlaması, Dağlık Cilicia'nın diğer bölümleriyle paralellik sergiler. Ancak bölgeyi Dağlık Cilicia'nın diğer kesimlerinden ayıran bir özelliği vardır: Bu kesimde, dağlar denize paralel değil de dik olarak uzanır. Dağların konumundan dolayı sahilden iç bölgelere doğru uzanan vadi oluşumları sözkonusudur. Bu vadiler aracılığıyla Akdeniz'in ılıman iklimi bölgenin iç kesimlerinin yüksek yerlerine kadar taşınır. Tüm bu elverişli koşullar, yani uygun iklim, doğal akropol olarak nitelendirilebilecek emniyetli coğrafya ve doğal sınırlar İ.Ö. 2. binden itibaren insanların Olba Bölgesi'nde organize olmalarını sağlar²¹.

Dağlık Cilicia'nın zorlu coğrafyasına karşılık, Ovalık Cilicia Soloi-Pompeiopolis ile Alexandria Kat Isson arasındaki geniş ve verimli ovalık araziye kapsar. Cilicia'nın doğudaki sınırları daha iyi bilinmekle birlikte, Amanos Dağları'nın denizden yükseldiği yer olan Rhosos (Hınzır) Burnu'nda başlar. Sözkonusu sınır Pyramus Vadisi boyunca kuzeye uzanır ve burada Issos Körfezi'nin girişi olan Suriye'ye ulaşır. Pyramus'da batıya döner, Cilicia Kapıları'ndan sonra Tarsus-Silifke arasında uzanan Bolkar Dağları'nı izleyerek Mut'un kuzeyine, Sertavul Geçidi'nin bulunduğu zirveye

²⁰ Durugönül 1995b, 75 vd.

²¹ Durukan 1998, 87 vd.

kadar devam eder. Sertavul, batıda Seleucia ad Calycadnum'un kuzeydoğu yoluyla hinterlandı arasındaki bağlantıyı sağlayan önemli bir geçittir²².

Dağlık Cilicia'da yerleşimler küçük olup dağlarla sınırlanırken, Ovalık Cilicia'da büyük kentler kurulur²³. Bu kesimde dağların kıyıda çok uzakta bulunması, kıyıya doğru kent kurulmasına daha elverişli geniş arazi şartlarını beraberinde getirir. Bu durum Ovalık Cilicia'da farklı bir kentleşme anlayışının gelişmesine neden olur ve Tarsus, Anazarbus, Aigaii gibi büyük kentler ortaya çıkar²⁴.

Cilicia'nın coğrafyasında akarsular da önemli bir yer tutar ve şüphesiz antik dönemdeki kentleşme faaliyetleri üzerinde etkili olurlar. Dağlık kesimdeki Sedre Çayı, Delice Çayı, Bıçkı Çayı, Gökçeler Deresi, Musa Çayı, Calycadnus ve Lamos nehirleriyle, Ovalık bölümdeki Kydnos, Saros, Pyramus ırmakları Cilicia'nın önemli akarsularıdır. Kentlerin konumlandırılışında bu akarsuların önemli bir rolünün olduğu söylenebilir. Nitekim Mallos, Mopsuestia, Anazarbus ve Hierapolis-Castabala kentlerinin Pyramus, Adana ve Augusta'nın Saros, Tarsus ve Mopsukrenai'nin Kydnos ırmakları kenarında ya da çok yakınında kurulmaları bu düşüncüyü destekler. Yine Calycadnus'un denize kavuştuğu noktada yer alan Seleucia ad Calycadnum ve Sedre Çayı ağzına yakın konumdaki Syedra bu kapsamda değerlendirilebilir.

---

²² Durugönül 2001-2002, 108

²³ Durugönül 1995a, 197

²⁴ Durugönül 2001-2002, 108

I.2. Lycia Bölgesi'nin Coğrafi Koşulları

Batıda Fethiye doğuda Antalya körfezleri ve güneyde de Akdeniz ile sınırlanan bugünkü Teke Yarımadası antik dönemdeki Lycia'dır (Levha 3, Harita 3). Bölgenin kuzey sınırı genel olarak Antalya Körfezi'nin batıdaki sahillerinin orta kısımlarından Fethiye Körfezi'ne doğru çizilecek bir yay olarak tanımlanabilir. Bölgenin batı ve doğu sınırları politik gelişmelere bağlı olarak zaman zaman değişmekle birlikte, Akdeniz güneyde bölge için doğal sınırdır²⁵. Lycia, dağların adeta bir sur gibi çevrelemesi ve zor geçit vermesi nedeniyle dış etkilere kapalı, korunaklı bir coğrafyaya sahiptir. Dağlar Lycia'nın tarihsel ve kültürel coğrafyasını anlamak açısından da önemlidir. Bir yandan bölgenin coğrafyasını belirlerken aynı zamanda politik ve kültürel yapısını da etkiler²⁶. Lycia bu coğrafi koşullardan dolayı dış etkilere kapalı olmasıyla kendine özgü politik gelişmelere sahne olur²⁷.

Güneybatı Toroslar'ı oluşturan dağlar hem sahil boyunca yarımadayı sarar hem de iç bölgelere doğru devam eder. Kuzeydoğu yönünde ilerleyen dağlar Göller Bölgesi'ne varır. Buradan güneydoğuya dönerek Orta Toros Dağları'nı meydana getirir ve Cilicia'ya doğru devam eder. Dağlar birbirinden vadiler ya da çukur ovalarla ayrılır. Ancak genel olarak alanın yüksekliği nedeniyle sözkonusu ovalar da yüksek rakıma sahiptir. Örneğin, bölgenin ortasındaki en büyük ova, Elmalı Ovası denizden 1100 metre yüksekliğindedir. Bu ovanın batısında ve doğusunda 3000 metrenin üzerindeki zirveler vardır²⁸.

---

²⁵ Akşit 1967, 19

²⁶ Takmer 2002, 33 vd.

²⁷ Tüner 2002, 63

²⁸ Akşit 1967, 20

Lycia'nın iç kesimlerinin büyük bir kısmını dağ sıraları kaplar. Bölgenin merkezindeki bu sıradağların yanı sıra bunlardan derin vadilerle ayrılan başka dağlık alanlar bulunur. Lycia, sınırlı oranda düzlüklere sahip, küçük yerleşimler topluluğudur. Küçük yerleşim kümelerinin oluşmasında kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan üç önemli dağ sırasının büyük rolü vardır. Bu dağ sıraları batıdan doğuya doğru sırasıyla Boncuk Dağları, Akdağlar ve Tahtalı kütlesini de içine alan Beydağları'dır. Bu dağlar Lycia'yı batı, kuzey ve doğudan sınırlar. Boncuk Dağları'nın yüksekliği 2000 metrenin üzerinde olmakla birlikte, Eşen-Kocaçay Vadisi bu dağları doğudaki Akdağlar'dan ayırır. Akdağlar ise Kalkan'ın kuzeyindeki Dumanlı Dağı'ndan Korkuteli'nin kuzeybatısındaki Domuz Dağı'na kadar yaklaşık 100 kilometre takip edilebilir. Elmalı ve Korkuteli platoları, Akdağlar'ı doğudaki Beydağları'ndan ayırır. Beydağları güneydeki 3.086 metre yüksekliğindeki Kızlar Sivrisi ile Lycia'nın en yüksek dağıdır. Bu kütle, havzalar ve platolar halinde Lycia'nın tahıl zenginliğine katkıda bulunan verimli arazilere sahiptir. Beydağları, Kaş'dan, Cyaneae ve Myra'nın kuzeyindeki Alacadağ ile Yavu Dağlık Bölgesi ve asıl Beydağları üzerinden, Bucak'ın güneyindeki Katran Dağı'na kadar yaklaşık olarak 150 kilometre uzanır.

Lycia, coğrafi olarak Batı, Kuzey, Orta ve Doğu olmak üzere dört bölüme ayrılır. Doğuda Cragus, kuzeyde Cragus ve Anticragus'un düğüm noktasında bulunan Araksa ve batıda Caria sınırını oluşturan derin, dar bir vadi olan Indus Vadisi ile sınırlanan kesim Batı Lycia olarak tanımlanır. Batıda Anticragus ve Cragus, güneyde Masicitus'un uzantıları Alacadağ ve Gülmez Dağı, doğuda ise Masicitus'un arasında kalan bölge Kuzey Lycia'yı oluşturur. Batıda Cragus, kuzeyde Alacadağ, doğuda Gülmez Dağı ve Arycandus Irmağı'yla sınırlanan bölgeyse Orta Lycia'dır. Doğu Lycia ise batıda Masicitus'un uzantısı

Gülmez Dağı ve Arycandus Irmağı, kuzeydeyse Kesme Boğazı'ndan akan Idyros Potamos, yani Ağva Çayı ve Klimax'ın batı eteğindeki Çandır Vadisi'nin Pamphylia Ovasına açıldığı noktayla sınırlandırılabilir. Sözkonusu coğrafi ayırım aynı zamanda idari ve kültürel bir ayırım niteliğini de taşır. Strabon'un anlattıkları bu yönde ipuçları verir. Üç oy hakkını paylaşan kentlerden dördü olan Xanthus, Patara, Pinara ve Tlos, Lycia'nın kalbi niteliğine sahip olan Xanthus Vadisi'nde, yani Batı Lycia'da bulunur. Myra kenti Orta Lycia'da, Olymplus ise Doğu Lycia'da yer alır. Bundan dolayı bu kentlerin kendi bölgelerindeki birtakım politik oluşumların başını çektiği düşünülebilir.

Lycia'nın dağlık yapısı bölge kentleri arasındaki ulaşımı da zorlaştırır. Etrafı dağlarla çevrili olan Lycia'nın güneydeki deniz yolu dışında, dar vadiler aracılığıyla dış bölgelerle iletişime imkân sağlayan batı, kuzey ve doğuda olmak üzere üç geçidi mevcuttur. Bu geçitlerden batıdaki, Telmessus-Kemer üzerinden Xanthus Vadisi'ne, kuzeydeki Cibyra üzerinden Xanthus Vadisi aksının kuzeydoğu uzantısı olan Seki Ovası'na, doğuda bulunanı ise Pamphylia Ovası'ndan Çandır Vadisi aracılığıyla Kemer ve Kumluca ovalarına açılır. Lycia'daki dağlar bunların dışında geçit vermez. Patara Yol Kılavuz Anıtı'nın güzergâhı da Lycia topografyasıyla aynı özellikleri gösterir²⁹.

Lycia'nın topografyasında dağlar kadar akarsular da belirleyici rol oynar³⁰. Bölgedeki altı önemli ırmak batıdan doğuya doğru, Dalaman Çayı, Kızıldere, Eşen Çayı (Koca Çay), Demre Çayı, Başgöz Çayı (Yaşgöz Çayı) ve Alakır Çayı'dır³¹. Batı Lycia'da Dalaman (Indos) Çayı, Orta Lycia'da Eşen (Xanthus) Çayı, Doğu Lycia'da Alakır Çayı

---

²⁹ Takmer 2002, 33 vd.

³⁰ Tüner 2002, 63

³¹ Akşit 1967, 57

bölgedeki önemli akarsular arasındadır. Bu akarsular antik dönemde ticaret, balıkçılık taşıma işlemlerini yürütebilecek kadar çok su potansiyellerine sahiptir³². Eşen bu nehirlerin en önemlisi olmakla birlikte antik dönemde Lycia'nın kalbi durumundadır³³. Yine Indos'un aktığı yatak tarımsal açıdan bölgenin en önemli kesimlerinden birisidir³⁴. Sayıları oldukça fazla olan ırmak, göl ve kaynaklardan günümüze isimleri ulaşanlar otuzu geçmez³⁵. İrmaklar bölgede tarıma ve yerleşime uygun alüvyonlu ovaların oluşmasını sağlar. Lycia euergetesleri zenginliklerini kıyılarda deniz ticaretinden, iç kesimlerdeyse sözkonusu ovalardan ve orman ürünlerinden sağlarlar³⁶. Lycia'nın en önemli gelir kaynakları tarım, deniz ticareti ve gemi yapımında kullanılan sedir ağaçlarının da bulunduğu ormanlardır³⁷. Antik dönemde bölge özellikle sedir ağaçlarıyla ünlüdür. Plinius, sık sık Lycia'daki sedir ağaçlarından, Theophrastos ise selvi ağaçlarından söz eder³⁸.

Lycia'da yerleşimler dağlarla ırmakların meydana getirdiği vadilerle, ırmaklar tarafından sahil kesiminde oluşturulan alüvyon ovalarda yoğunlaşır. Kıyı kesimindeki yerleşimlerin ortaya çıkmasında deniz ulaşımının kolaylığı ve denizasıra ticaret önemli ölçüde rol oynar. Bu nedenle bölgedeki doğal limanlar büyük bir öneme sahip olur³⁹. Lycia sahilleri güneydeki bazı ovalar dışında, özellikle batıda ve doğuda hemen denizden başlayarak yükselen dağlar nedeniyle sarp kayalıklarla kaplıdır. Bu durum deniz kıyısındaki derinliğin de fazla olması sonucunu beraberinde getirir. Ayrıca birçok küçük

---

³² Onur 2002, 54

³³ Tüner 2002, 63

³⁴ Onur 2002, 61

³⁵ Onur 2002, 54

³⁶ Takmer 2002, 34

³⁷ Tüner 2002, 63

³⁸ Akşit 1967, 62

³⁹ Tüner 2002, 63

koy ve körfez limanların oluşmasını sağlar⁴⁰. Bölge sahip olduğu limanlarıyla erken dönemlerden başlayarak Akdeniz ve Ege arasındaki ticarete bir son uğrak noktası haline gelir. Sözkonusu bu önemli konumu nedeniyle de tarih boyunca çeşitli devletlerin ilgisini çeker.

Lycia'daki kentlerin dağılımlarına bakılacak olursa; bölgenin doğusunda sahilde Olymplus ve Phaselis, daha güneyde sahilde bulunan küçük bir ovanın etrafında Limyra, Rhodiapolis, Corydalla ve Gagai'nin yer aldığı görülür. Bu ovaya doğru akan Alakır Çayı'nın yukarı havzasında Akalissus, Idebessus, Korma kentleri bulunur. Bu akarsudan sonra gelen Arycandus Irmağı'nın yukarısında Arycanda, güney sahilinde Myros Irmağı ile Xanthus Vadisi arasında Andriake Limanı'yla birlikte Myra, Trebendae, Trysa, Cyanae, Apollonia, Aperlae, Antiphellus, Phellus, Candyba, Arneai, Nisa antik kentleri vardır. Podalia ve Choma kentleri ise Elmalı Havzası içerisinde yer alır. Kuzeyde, Cabalia Bölgesi'nde Balbura, Bubon ve Oinoanda antik kentleri yer alır. Xanthus vadisindeyse güneyden kuzeye doğru Patara, Xanthus, Tlos, Araxa; vadiyi batıda kuşatan dağlık bölgede Sidyma, Pinara, Cadyanda bulunur. Bölgenin en batısında büyük bir kent olan Telmessus vardır⁴¹. Bu dağılım ovaların ve akarsuların bölge kentlerinin konumunun belirlenmesinde göz önünde tutulan en önemli etmenler olduğu gerçeğini ortaya koyar.

---

⁴⁰ Akşit 1967, 28

⁴¹ Tüner 2002, 63 vd.

I.3. İki Bölgenin Coğrafi Açidan Karşılaştırması

Antik dönem kentleşme faaliyetleri üzerinde etkili olan önemli unsurlardan biri kentlerin kurulacağı yörelerdeki coğrafi şartlardır. Doğal kaynaklar, yani kent kurmak için gerekli yeterli geniş alanların, su kaynaklarının, doğal zenginliklerin, binaların inşası için gerekli taş, ahşap gibi mimari yapı malzemelerinin varlığı ve niteliği antik dönem kentlerinin kurulmasında ve gelişmesinde önemli pay sahibidir. Coğrafi koşullar bağlamında düşünülmesi gereken bir diğer önemli unsur ise kentlerin kurulacağı arazinin konumudur. Zira, kentin konumu, onun gelişiminde çok önemli bir etkidir. Ticaret rotaları üzerinde ya da askeri açıdan stratejik bir noktada yer alması şüphesiz o kente verilen önemde ve bununla bağlantılı olarak da sözkonusu kentin büyüyerek ilerlemesinde belirleyicidir.

Bu noktada, Cilicia ve Lycia'nın kentleşmesinde etkili olduğu düşünülebilecek coğrafi şartlara bakıldığında her iki bölgenin de doğal coğrafi koşullar dolayısıyla kendi içlerinde birtakım bölgelere ayrıldığı görülür. Cilicia, öncelikle Dağlık ve Ovalık olmak üzere iki kesime ayrılır. Dağlık kesim, yine kendi içerisindeki coğrafi yapıyla bağlantılı olarak Batı, Orta ve Doğu Dağlık Cilicia olmak üzere üç bölüm olarak kendisini gösterir. Benzer şekilde Lycia da coğrafi koşullarının gereği olarak Batı, Kuzey, Orta ve Doğu Lycia olmak üzere çeşitli bölgelere ayrılır. Özellikle Lycia ile Cilicia'nın Dağlık kesimi son derece dağlık olan yapılarıyla paralellik gösterir. Her iki bölgede de göze çarpan coğrafi ayrımlar aynı zamanda idari ve kültürel birtakım farklılıkları da beraberinde getirir.

Cilicia, Suriye ve Mezopotamya ile Küçük Asya'nın iç bölgeleriyle olan ticari rota üzerinde bir geçiş noktası özelliği taşır. Aynı zamanda uzun kıyılarıyla Akdeniz

ticaretinde de önemli bir yeri vardır. Bölge, Ovalık kesimde Cilicia Kapıları, Dağlık kesimdeyse Sertavul olmak üzere iç kesimlerle bağlantıyı sağlayan iki geçide sahiptir. Lycia ise Doğu Akdeniz ile Ege arasındaki deniz ticaretinde önemli bir konumda yer alır, Ege'ye geçişte bir son uğrak noktası özelliği sergiler. Cilicia'da olduğu gibi bu bölgede de dağlar arasından iç kesimlerle iletişime imkân sunan geçitler vardır. Sayıları üç olan bu geçitler bölgenin batı, kuzey ve doğusunda yer alır. Gerek sahip oldukları uzun kıyılarıyla gerekse de iç bölgelerle bağlantıyı sağlayan geçitleriyle stratejik önem taşıyan her iki bölge, ticari olduğu kadar askeri açıdan da antik dönem güçlerinin ilgisini çekmiş olmalıdır. Nitekim Romalılar Cilicia'nın Ovalık kesimindeki kentleri doğuya yapılacak seferlerde birer üs olarak kullanır. Daha rahat asker geçirebilmek gayesiyle Cilicia Kapıları'nda genişletme ve onarım çalışmalarında buldukları bilinir.

Cilicia ve Lycia bölgelerinin coğrafyasında akarsuların da önemli bir yer tuttuğu gözlemlenir. Su kaynakları antik dönemdeki kentleşme faaliyetlerinin şekillenmesinde son derece önemli bir unsurdur. Her iki bölgede de su kaynaklarının bulunduğu yerlerde kentler yoğunlaşır. Dağlık Cilicia'nın batısında ve Ovalık Cilicia'da ırmak kenarlarında ya da yakınlarında birçok antik kent bulunur. Lycia'da da akarsular boyunca ve akarsulara yakın yerlerde kentler kurulduğu görülür. Irmak ağızları da bazı kentlere liman olarak hizmet verir (Levha 2, Harita 2; Levha 3, Harita 3).

Su desteğinin belirleyiciliğinin yanında tarım arazilerinin de kent kuruluşunda dikkate alınan önde gelen hususlardan biri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üretim yapmaya uygun arazilerle mevcut kentlerin konum itibarıyla ilişkisi bu düşüncüyü destekler. İki bölgedeki kentler ovalık alanlarla ya da tarımsal faaliyetlere imkân tanıyan farklı

nitelikteki arazilerle bağlantı içerisindedir. Ayrıca Cilicia ve Lycia'nın sahip olduğu ormanlar ve madenler gibi doğal zenginlikler de kentlerin kuruluş veya gelişim aşamalarında doğrudan ya da dolaylı pay sahibidir.

BÖLÜM II

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNİN PERS VE HELLENİSTİK DÖNEM KENTLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Cilicia ve Lycia bölgelerinin Pers dönemi kentlerinin nasıl bir plan gösterdiklerine dair yeterli bilgi bulunmaz. Bunun nedeni, o devir kentlerinden günümüze bu konuda fikir verebilecek nitelikte yeterli kalıntının ulaşmamasıdır. Bundan dolayı sözkonusu zamana ait kentlerin yapılanmaları üzerine, Perslerin genel olarak imparatorluk topraklarında sürdürdükleri politikalar ve idari yapılanmalar göz önünde bulundurulmak suretiyle birtakım sonuçlara varılabilir. Hellenistik dönem ise Pers dönemine oranla daha fazla bilgi sunar. Her iki bölgede de bu devre ait kalıntılarla karşılaşmak mümkündür.

Pers döneminde bütün imparatorluk (Thukydides'in İ.Ö. 412-411 yıllarındaki Pers-Lakedaimonia Anlaşması nedeniyle aktardığı üzere) kralın ülkesi olarak kabul edilir. Kral, atalarının döneminde olduğu gibi imparatorluk sınırları içindeki ülke ve kentlerin sahibi durumundadır⁴². Dareios, İ.Ö. 519 yılında kral olduğu zaman imparatorluk yönetimini yeniden örgütleyerek sağlam bir yapıya kavuşturur⁴³. Büyük Pers İmparatorluğu onun oluşturduğu sistemle 20 nomosa ayrılır. Bu nomosların her biri o zamana kadar bağımsız olan tek tek ülkelerden ya da birkaç ülkenin birleştirilmesinden meydana gelir. Bir nomos meydana getirilirken bazen komşu bölgeler birleştirilir, bazen de sınırların atlanması suretiyle daha uzaktaki bir ulus başka bir ırka bağlanır. Bu şekilde oluşturulan bölgelerin her birine birtakım vergi yükümlülükleri getirilir. Kyros ve Kambyes zamanında vergi konusunda belli bir değişmez kural sözkonusu değildir, krala

---

⁴² Wiesehöfer 2003, 94 vd.

⁴³ Erzen 1940, 100

armağanlar sunulur. Vergilerin bu şekilde düzene sokulması ve benzer başka reformlar Perslerin Dareios'u tüccar, Kambyses'i zorba, Kyros'u baba olarak anmasına neden olur. Çünkü Dareios her şeyde kazanç arar, Kambyses sert ve duygusuzdur, Kyros ise insancıldır ve onların iyiliği için çalışır⁴⁴.

Pers İmparatorluğu'nun sınırları dâhilindeki bölgeler satraplar tarafından yönetilir. Bununla birlikte Caria, Lycia ve Cilicia gibi bazı bölgelerin ise geçici olarak yerel hanedanlıklar tarafından idare edildikleri görülür⁴⁵. İmparatorluk toprakları, yerel kaynaklar kullanılarak satraplar tarafından bakımı üstlenilen ve başlarındaki komutanları da kral tarafından atanan phrourialar aracılığıyla denetim altında tutulur.

Persli olmak ya da Pers ülkesinden gelmek, imparatorluk topraklarında yaşayanlara birtakım özel ayrıcalıklar sağlar. Mausollos örneğindeki gibi Caria'da hüküm süren hanedanlarda bu durum açık bir şekilde görülebilir. Pers İmparatorluğu'nda Pers kökenli olmadığı halde yüksek mevkilerdeki görevlere gelebilmiş insanlarla karşılaşmak son derece ender rastlanan bir durumdur. Şimdiye kadar Pers kökenli olmadığı saptanabilen tek satrap olarak Belşunu/Belesys ile karşılaşılır. Bununla birlikte, Yunanlı kardeşler Memnon ve Mentor da Persli olmadığı halde önemli politik-askeri mevkilere gelebilmiş kişiler arasında sayılabilirler. Anlaşıldığı üzere Persler kendilerini imparatorlukta yaşayan diğer topluluklardan açık bir şekilde ayırma eğilimindedir⁴⁶.

---

⁴⁴ Herodotos III, 89

⁴⁵ Wiesehöfer 2003, 101; Araştırmalarda, Pers İmparatorluğu'nun Küçük Asya'nın güney sahillerinde bulunan eyaletlerinin kültürel bir özerkliğinin sözkonusu olduğu ve yerel iktidar sahiplerinin de büyük bir hareket serbestliğinin bulunduğu hususunun özellikle altı çizilir. Bu döneme ait mimari ve sanatsal kalıntılardaki kendine has yerel gelişimler de bu düşünceyi destekler niteliktedir. Marksteiner 1999, 313

⁴⁶ Wiesehöfer 2003, 97 vd.

Arrianos'un anlattıklarından Pers genel kasa sisteminde kentlerde vergi birliklerinin kullanıldığı anlaşılır. Bu sistemde, köyün bir bütün olarak mı değerlendirildiği, yoksa vergi ödemekle yükümlü farklı gruplar ya da kişiler şeklinde bir gruplamanın mı sözkonusu olduğu hususundaki saptamaların ne oranda genelleştirilebileceği veya bunların birbirleriyle ilişkilerinin ne olduğu belirsizliğini korur. Yan yana bulunan bazı vergi mükellefi birliklerin farklı vergilerinin yan yana mı gittiği, yoksa farklı yerlerde aynı tutarın mı kullanılmakta olduğu bilinmez. Şimdilik, iyi düşünülmüş ve farkların vurgulandığı bir vergi sisteminin yerleştirilmiş olduğu anlayışıyla yetinilir. Perslerin uygulamadaki başarılarının incelenmesi hususu da süregelen çözülmemiş bir problem olarak ortada durur.

Sözkonusu uygulamanın ikinci bir karmaşık tarafı olan, toplulukların bağımlılığının sağlanması konusu anlaşılır hale getirilebilmiş durumdadır. Perslerin askeri organizasyon ve savaşçı girişimleri bağlamında düşünüldüğünde konunun daha bir açık hale geldiği görülür: Bütün imparatorluk bölgelerindeki ve her şeyden önce de Küçük Asya'daki garnizon ve askeri destek noktalarının ağı bu hususta dikkat çeker. Sözkonusu phourialarda Pers askerleri, daha doğrusu Perslerin yardımcıları olan paralı askerler yaşar. Bunların beslenme, bakım ve para kaynakları şüphesiz yakın çevreden karşılanır. Askerlerin ihtiyacı olan mallara, en azından kısmen kolayca el konulup konulamadığı ya da yerel halktan satın alınıp alınamadığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmaz. Çünkü son durumda buradaki kuvvetler sadece ekonomik yükümlülük olarak değil, aksine gittikçe artan üretim için bir pazar niteliği taşırlar ve ekonomi için bir itici güç olarak görülürler⁴⁷.

---

⁴⁷ Brandt 1992, 28 vd.

Pers İmparatorluğu'ndaki büyük genişleme bütün Yakındoğu'da belli bir dereceye kadar da olsa idari, mali ve askeri-lojistik bakımlarından şüphesiz yeni bir düzenin oluşmasına neden olur. Sözkonusu durumun imparatorluğun bazı bölgelerinde ne derece hissedilebilir olduğunun kestirilmesi zordur. Pers ülkesinde uzun süre coğrafi birlik olmasına rağmen, hiçbir zaman ekonomik ya da toplumsal bir birlik sözkonusu değildir. Bu durumu Perslerin son derece gelişmiş imparatorluk yol sistemleri dahi değiştiremez. Küçük Asya'daki en önemli kuzey-güney bağlantısı Sinop'tan Tyana üzerinden Tarsus'a, batı-doğu rotası ise Ephesus'dan, daha doğrusu Sardes'den Lykonía'daki Kelainai ve Ikonion üzerinden geçer. Bununla birlikte, daha az önemli başka yollar Yunan ve Pers kültür bölgeleri arasındaki bağlantıyı sağlar. Küçük Asya her iki kültür bölgesinin arasındaki birleştirici bir bölge olarak önemli bir rol oynar. Sayısız sanatçı ve zanaatçının İonia-Yunan bölgesinden, özellikle de Caria'dan gelerek Pers ülkesinde çalışmış oldukları kanıtlanabilen bir durumdur. Bu kişiler savaşlardan sonra işgücünde kullanılmak üzere Pers ülkesine zorla getirilir.

Bunların yanında meslek dallarındaki hareketlilik üzerine kaynaklardan açık bilgiler elde edilebilir. Bu meslek dalları arasında bulunan "paralı askerlik" Pers egemenliğiyle anlam kazanır ve özellikle Pisidialılar ve Pamphyliyalılar üzerinde büyük bir çekim gücü oluşturur. Pisidialılar ve Pamphyliyalılar İ.Ö. 4. yüzyılın 60'lı yıllarında ayaklanan satraplar üzerinde rol oynarlar. Bununla birlikte krala sadık olan Autopradates paralı askerleri emri altında çalıştıran Aspendoslu bir kişidir. Pamphyliyalılarla olan savaşta Aspendos zarar görür, Aspendoslular paralı asker olarak birbirleriyle savaşır. Cilicia

kralının eşi olan Epyaxa İ.Ö. 401 yılında Cilicialılardan ve Aspendoslulardan oluşan bir muhafız birliğine destek verir.

İ.Ö. 4. yüzyılda sikke üretiminin açık bir şekilde artmış olduğu görülür. Sikke buluntuları Küçük Asya'nın içlerinin de para dolaşımına katıldığını gösterir. Başka kanıtlar da uzak yerlerle olan ticareti belgeler. Gelişen sikke basımı ve Yunan etkisi ışığında, Pamphylia ve Pisidia bölgelerinin belli noktalarında yerleşim sistemi ve polis kültürünün belli bir seviyede olduğu tespit edilebilir. Bu durum bizzat Pisidia için geçerlidir: İ.Ö. 4. yüzyılın geç dönemlerinde henüz kentleşme kültürü sözkonusu değildir, aksine değişmeksizin gelen kabilesel topluluklar (tribal communities) mevcuttur. Selge, İ.Ö. 4. yüzyılda bir “ πόλιν μεγάλην ” olarak yerleşim görür. Sagalassus ise Arrianos'a göre küçük bir yerleşim olmayıp, savunma duvarlarına sahiptir. Pamphylia'da sadece Side ve Aspendos'da değil Sillyon'da da belli bir kentleşme seviyesine ulaşılır. Nitekim Aspendos surlarla çevrili bir yukarı kent ve oturma mekânlarının bulunduğu savunmasız aşağı kente sahiptir. Şüphesiz Hellenistik dönem öncesine ait Sillyon yazıtları ve çağdaş kanıtlar İ.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısındaki Pamphylia polislerinin genel yapısı ve sosyal yaşamları üzerine birtakım bilgiler sunar⁴⁸.

Güneybatı Küçük Asya'daki savunma mimarisinin de Pers İmparatorluğu'nun Küçük Asya eyaletlerindeki politik yapılanma ve ortak sosyo-kültürel alanla bağlantılı olduğu söylenebilir. Lycia'da görülen birçok İ.Ö. 4. yüzyıla ait kent planının Akamenidlere

---

⁴⁸ Brandt 1992, 32 vd.

geri gittiği görülür. Kale yerleşimlerde, yukarı kale ve aşağı kale arasında konutların görüldüğü bu plana örnek olarak Limyra verilebilir⁴⁹.

---

⁴⁹ Kupke 1992b, 44

II.1. Cilicia Bölgesi'nde Pers ve Hellenistik Dönem

Cilicia, Pers İmparatorluğu'ndaki 20 nomos arasında tek başına dördüncü nomos'u oluşturur ve neredeyse her güne bir tane düşecek şekilde yıllık 360 beyaz at, 500 gümüş talent vergi vermekle yükümlüdür. Bu verginin 360 talenti doğrudan Dareios'un hazinesine gider, geriye kalan 140 talent ise Cilicia'daki atlı birlikler garnizonuna ayrılır⁵⁰. Bu durum Cilicia'nın bir satraplıktan ziyade özgürlüğünü koruyan bir bölge olduğuna işaret eder. Dolayısıyla Cilicia sadece vergi vermekle yükümlü olmalıdır. Gerçekten de İ.Ö. 401 yılına kadar bir Pers satraplığı değildir, bölgede eski geleneklere göre yerli krallar hüküm sürer. Kyros zamanında olduğu gibi daha geç dönemlerde de kendi kralları vardır ve iç işlerinde Perslerden tamamen bağımsızlardır. Bu haliyle Cilicia'nın özel bir durumunun olduğu söylenebilir. Yetki, görünürde bölgenin kendisindedir. Persepolis ile Nakşi Ristem'deki Dareios devri yazıtlarında vergi mükellefi halklar arasında ve başka kaynaklarda adının görülmemesi tesadüf değildir.

Cilicialıların ödediği vergi miktarı aynı zamanda ülkenin zenginliğine de işaret eder. Toros Dağları'ndaki gümüş madenleri ve deniz ticareti Cilicia'nın zenginliği için büyük önem taşır⁵¹. Herodotos'a göre Cilicialılar Pers savaşlarına 100 gemi gönderir⁵². Buradan hareketle Cilicialıların bu sıralarda büyük bir ticari filoya sahip oldukları söylenebilir⁵³.

---

⁵⁰ Herodotos III, 90

⁵¹ Erzen 1940, 101 vd.

⁵² Herodotos VII, 91

⁵³ Erzen 1940, 102

İ.Ö. 7. yüzyılın sonlarından itibaren Cilicia'nın sahil kesimlerinde Yunanlıların yaşadıkları bilinir. Yunanlıların kentleri ve kentlerde oturan nüfus Cilicia kralına bağımlıdır. Bu duruma göre sözkonusu kentler Perslerin egemenlik alanı içerisinde sayılırlar. Herodotos'un bu kentleri ayrı bir liste olarak saymamasından yola çıkılarak Cilicia'nın tek başına oluşturduğu dördüncü nomosa ait oldukları ve Cilicia kralı aracılığıyla büyük krala vergi verdikleri sonucuna ulaşılır. Pers savaşlarında sahilde yaşayanlar olarak, bütün Cilicia gemilerine komutanlık eden Cilicia kralı Syennesis'in emri altına Perslere gemi verirler. Her ne olursa olsun Yunanlı bir liderden bahsedilmemesinden hareketle sahildeki Yunan kentlerinin Cilicialılar tarafından o zamanlar işgal edildiği anlaşılır. Ancak bir istisna olarak Celenderis'le karşılaşılır. Bu kent İ.Ö. 425 yılında Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyesi olarak Atina vergi listelerinde görülür, yani Pers etkisi altında değildir. Bununla birlikte başka Yunan kentleri de isimlerinin Yunanca olarak yer aldığı kendi özel sikkelerini darp eder ve buna dayanarak iç işlerinde otonom bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Bunun için Arrianos'un verdiği bir bilgi yararlıdır: Büyük İskender'in gelişiyle birlikte Soloi'ye demokratik bir yapının yerleştirildiği anlaşılır. Buna göre Büyük İskender'den önce kentte oligarşik bir yapı vardır. Cilicia'nın başka kentlerinde de daha farklı bir durum sözkonusu değildir.

Büyük kralın imparatorluğunun tamamında, kalelerde yer alan ve doğrudan onun emri altında bulunan işgal kuvvetlerinin Cilicia'daki varlığı üzerine Herodotos bilgiler verir. Onun andığı atlı birlikler Cilicia Kapıları'ndaki gibi Cilicia'daki kalelerde bulunan işgal kuvvetleri olarak değil, aksine Cilicia'daki nöbetçiler/karakollar şeklinde adlandırılır⁵⁴. Xenophon'dan öğrenildiği üzere Küçük Kyros geldiğinde Cilicialılar

---

⁵⁴ Erzen 1940, 102 vd.

geçitleri tutar⁵⁵. Cilicia, önemli stratejik konumundan dolayı bir operasyon üssü olarak kullanılır⁵⁶.

Daha sonraki dönemlerde de kullanılmış olduğu bilinen Dağlık Cilicia'daki Meydancikkale yerleşimi Pers döneminde ileri bir karakol durumundadır⁵⁷. Burası Cilicia'nın bu kesiminde bilinen tek Pers yerleşimidir. Meydancikkale'nin yerleşim alanının doğusuna doğru, tepe üzerinde tahkimatlı bir kuruluş bulunur. Her ne kadar tarihlenmesi üzerine birtakım belirsizlikler sözkonusu olsa da, iç kalenin önemli bir kısmı Pers dönemine aittir. İki anıtsal kapı yerleşimle önündeki alanın bağlantısını sağlar. Kuruluş, kule benzeri çekirdek yapının sırası ve bağlantılı duvar çıkıntılarıyla son derece iyi bir görünüm sergiler. Bu yönüyle Lycia kaleleriyle yapısal benzerliği sözkonusu olsa da daha sonra yapılacak yayınların beklenmesi gerekir⁵⁸.

Cilicia'nın Pers dönemine dair verilerin son derece sınırlı olması yerleşimler hakkında ancak belli oranlarda sonuçlara ulaşmaya izin verirken, Hellenistik devirle birlikte kentleşme ve imar faaliyetleri üzerine bilgilerde artış görülür. Kökeni şüphesiz daha önceki dönemlere dayanan Doğu'daki kolonizasyon faaliyetleri Büyük İskender zamanında da devam eder. Büyük İskender, İ.Ö. 333 yılındaki Ipsos zaferinin ardından egemenliği altına aldığı topraklarda yeni kentler kurmaya başlar. Onun ölümünden sonra

---

⁵⁵ Kyros'un ordusu Cilicia Kapıları'ndan bölgeye girmeye çalışır, ancak Cilicia kralı Syennesis bu sırada Cilicia Kapıları'nı tutar. Ancak Cilicia'nın başka tehditler altında olduğu haberini alan Syennesis geçidi boşaltır. Nihayetinde Kyros herhangi bir direnişle karşılaşmadan bu geçitten bölgeye girer. Buradan geçerken de Cilicialıların geçitleri tutarken kullandıkları çadırları görür. Xenophon I, II, 21-23

⁵⁶ Erzen 1940, 102

⁵⁷ Durugönül 2004, 29; Zoroğlu 1999, 374

⁵⁸ Marksteiner 1999, 318 vd.

da ardılları bu süreci devam ettirerek çok sayıda yeni koloni kurarlar, bununla birlikte birçok eski Yunan kentini de yeniden isimlendirirler⁵⁹. Hellenistik dönem kolonilerinin kuruluşlarında askeri, ekonomik, politik ve idari kaygılar büyük önem taşır. Ekonomik beklentilere uygun olarak deniz ya da kara ticaret yolları üzerinde ve bu yolların korunması amacıyla koloniler kurulur. Bazı koloni yerleşimleri de, kuruldukları bölgelerdeki doğal kaynaklardan faydalanma amaçlıdır. Cilicia ve Pamphylia kıyılarındaki Ptolemaios kolonilerinin buralardaki zengin kereste kaynaklarından yararlanma amacına da hizmet ettikleri söylenebilir. Nitekim Antigonos Monophthalmos'un İ.Ö. 314 yılında gemi yapmak amacıyla Doğu Akdeniz'de birçok tersane kurduğu ve bunlardan birinin de Cilicia'da yer aldığı bilinir ki, Toroslar'daki kerestelerin Cilicia'da bir tersane kurulmasında önemli bir etken olduğu şüphesizdir. İ.Ö. 307 yılında Kıbrıs seferine çıkmadan önce Demetrios Poliorketes de Cilicia'ya gemi ve asker sağlamak amacıyla gelir. Ancak bu faaliyetlerin Cilicia'nın tam olarak neresinde yürütüldüğü bilinmez. Bunların yanında tarımsal ürünlerin ve dolayısıyla da zenginliğin merkezi durumundaki tapınaklar ve kutsal alanlara yakın yerlerde de yerleşimler kurulur. Özellikle Küçük Asya'da sıkça karşılaşılan bu uygulamaya Pisidia yakınlarında yer alan Antiocheia, Apollonia Salbake ile Dağlık Cilicia'da I. Seleukos Nikator tarafından Olba Tapınak Devleti'nin yakınında kurulan Calycadnus Nehri kıyısındaki Seleucia ad Calycadnum örnek verilebilir. Tapınak ya da kutsal bir alanda yerleşim kurulması fikrinin ardında yatan sebep tapınak devletinin gücünü sınırlama ve onun imkânlarından faydalanma isteğidir.

Seleukoslar ve Ptolemaioslar Hellenistik dönem kentleşmesinde etkin oldukları bilinen krallıklardır ve özellikle Seleukoslar bu konuda öncü durumundadır. Seleukosların

---

⁵⁹ Aydınoglu 2005a, 166

kolonizasyon faaliyetlerinin ilki I. Seleukos Nikator döneminde gerçekleşir. İ.Ö. 3. yüzyıl başlarındaki bu etkinlikler kapsamında Dağlık Cilicia'da Seleucia Calycadnum kenti, Ovalık Cilicia'da ise Aigai, Antiocheia Pyramos (Magarsus), eski bir Pers satraplık merkezi olan Antiocheia Kydnos (Tarsus) kentleri kurulur. İ.Ö. 2. yüzyıl başlarında IV. Antiochos Epiphanes tarafından yürütülen ikinci kolonizasyon etkinlikleri dönemindeyse Ovalık Cilicia'da Antiocheia Saros (Adana), Hierapolis-Castabala, Seleucia Pyramos (Mopsuestia), Epiphanei-Oinoandos kentlerinin kurulduğu görülür. Bu iki kralın dışında IV. Seleukos'un da Cilicia'da kentler kurduğu yönünde görüşler vardır.

Seleukoslar kolonilerini kurarken gerekli nüfusu ya doğrudan evlerinden taşınıp buraya yerleştirilen topluluklar aracılığıyla veya synoikismos⁶⁰ yöntemiyle civar yerleşimlerdeki insanları yeni yerleşime taşımak suretiyle sağlar. Bunlardan ayrı olarak askerlerin yerleştirildiği krallığa ait garnizonlar da vardır. Zira Seleukosların kolonilerin birçoğunu da katoikia adı verilen birer askeri yerleşim olarak kurdukları bilinir. Seleukoslar ticari faaliyetlerine destek sağlayacak şekilde ana ticaret yolları üzerlerinde kolonizasyon faaliyetleri yürütürler. Bu nedenle kolonileri zamanla gelişir ve daha uzun ömürlü olurlar. Örneğin, Seleucia ad Calycadnum kenti bir ırmağın kenarında, tarımsal alanlara sahip bir deltada kurulur. Bunların dışında bu kentin kurulmasındaki asıl amaç Olba Tapınak Devleti'dir. Kent, sözkonusu tapınak devletin gücünü sınırlar, bununla

---

⁶⁰ Çok farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte, farklı toplulukların bir kent devleti altında toplanmaları anlamına gelen synoikismos'un çeşitli yöntemleri bulunur. Bunlardan biri, civarda yer alan değişik kentlerin bir araya gelmesi ve bu kentlerden bir tanesinin zamanla devletin merkezi olmaya başlaması veya yeni bir kent kurulmasıyla gerçekleşir. Başka bir yöntem ise bölgede sadece bir kent bulunuyorsa çevrede bulunan kırsal nüfusun burada toplanmasıdır. Genellikle Hellenistik krallıklarda sözkonusu olan bir uygulama ise iki kentten birinin üstün olan kent içerisinde birleşmesidir. Kabilesel bir devlette köyler ve çiftliklerle çevrili politik bir merkez olarak bir kentin kurulması ise bir diğer synoikismos yöntemidir. Aydınoglu 2002, 37 ve 38, dipnot 50

birlikte onun imkânlarından faydalanarak gelişir ve varlığını sonraki dönemlerde de devam ettirerek bir polise dönüşür⁶¹.

Seleukosların imar etkinlikleriyle ilgili bilgiler özellikle Olba Bölgesi'ndeki kalıntılarla kendisini gösterir. İ.Ö. 188'de Apamea Anlaşması'ndan sonra Toros Dağları'nın arkasına çekilmek zorunda kalan Seleukoslar Olba Bölgesi'nde birtakım mimari faaliyetlere girişirler. Gittikçe azalan topraklarını ellerinde tutabilmek son derece önemli hale gelir ve ortaya koydukları yerleşimlerin yapısını korsan saldırılarından ve diğer tehlikelerden korunma ihtiyacı yönlendirir. İ.Ö. 6.-5. yüzyıllara tarihlenen Meydancikkale'deki mezar dışında rastlanmayan taş mimari İ.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Seleukoslarla birlikte başlar. Seleucia ad Calycadnum İ.Ö. 296-281 yılları arasında I. Seleukos Nikator tarafından kurulur. Sonrasında dağlık kesimlerde de bilinen diadochlar politikası hayata geçirilir, yani bölgenin yönetimi bazı özgürlükler tanınarak yerel yöneticilere bırakılır. Böylelikle bölgedeki Seleukos kontrolü mimaride, yazıtlarda, kabartma sanatında ve Olba Bölgesi sembollerinde kendisini gösterir. Polygonal duvar tekniğinde inşa edilen kaleler, kuleler diğer Seleukos eserleridir⁶².

Olba Bölgesi coğrafi, tarihsel ve politik koşullarıyla bağlantılı olarak yerleşim düzenlemesi yönünden kendine özgü bir yapılanma gösterir. Savunma duvarlarıyla çevrelenmiş yerleşimler vadi kenarlarında, tepelik bir alanda ve iç kesimlerle bağlantıyı sağlayan yolları kontrol edecek şekilde konumlandırılır. Böylelikle küçük bir akropolis yerleşim elde edilir. Bu kale-yerleşimler ve bölgedeki tek başına duran kuleler territoriumdaki yerleşim düzenlemesinin birer parçasıdır ve bir savunma ağı meydana

⁶¹ Aydınoglu 2005b, 14 vd.

⁶² Durugönül 1998b, 129; Durugönül 1998a, 69

getirir. Savunma amaçlarının yanında bu yerleşimler, sivil yerleşimleri de içerir. Bölgedeki kale-yerleşimler Yunan askeri mimari geleneğinin bir devamı niteliğindedir⁶³.

Kale-yerleşimlerin yanı sıra bölgede tarım alanlarının kontrolüne yönelik, polygonal tarzda inşa edilmiş tek başına duran kulelere de sık bir şekilde rastlanır. Sayıları 40 civarı olan bu yapılar üretimle de bağlantılıdır ve bazı kulelerin işliklerle beraber planlandığı görülür. Bu kulelerin de yine İ.Ö. 188 yılından sonraki gelişmelerle bağlantılı olarak Seleukoslar tarafından ortaya konulduğu düşünülür⁶⁴.

Seleukoslar Olba Bölgesi'nde bütünlüğün sağlanması için kültürlerinin, dinlerinin ve dillerinin yayılması yönünde çabalar sarf ederler, yani bir Hellenizasyon süreci yürütürler⁶⁵. İyi planlanmış bir savunma ağı, kültürel ve dini açıdan birliğin sağlanması için yaptırılan Zeus Olbios Tapınağı ve bölgesel tarzdaki üç tapınak bu politikalar çerçevesinde ortaya konulan eserlerdir. Bölgedeki yazıtlar da Hellenizasyon sürecine işaret eder. Zeus Olbios Tapınağı'nın temenos duvarında yer alan yazıt I. Seleukos Nikator'un inşa ettirdiği stoa tarzında bir yapının çatısının, büyük rahip Zenophanes oğlu Teukros tarafından onartıldığına işaret eder⁶⁶. Diocaeserea ve Kanytella kuleleri üzerindeki Yunan epistat adları da Hellenizasyon sürecine işaret eder. Bu isimler yerel garnizon kumandanlarının isimleri olarak değerlendirilir. Yine Korykion-Antron'daki

---

⁶³ Aydınöğlu 2003, 252 vd.; Aydınöğlu 2004, 170; Aydınöğlu 2005a, 168 vd.

⁶⁴ Durugönül 1998b, 129 vd.; Durugönül 1995a, 197 vd.

⁶⁵ Durugönül 1995b, 75

⁶⁶ Heberdey-Wilhelm 1896, 85 vd.

Zeus Korykios rahiplerinin adlarının ve görev sürelerinin belirtildiği listede yoğun şekilde Hellenistik dönem isimleriyle karşılaşılması da bu kapsamda değerlendirilebilir⁶⁷.

Ptolemaioslar ise Küçük Asya, Kıbrıs ve Filistin kıyılarında kentler kurarlar ve Küçük Asya'da daha ziyade Dağlık Cilicia'da faaliyet gösterirler. Nitekim Seleukosların Seleucia ad Calycadnum'dan daha batıda bulunan bir kolonilerine rastlanmaz. Cilicia'nın dağlık kesiminde Hellenistik dönem kolonizasyon etkinliklerinden önce de Yunan kentleri vardır ve Ptolemaiosların aktiviteleri de bu kentlerle ilişkilidir. Ptolemaiosların sahip olduğu büyük donanmanın ihtiyaçlarının karşılanmasında Dağlık Cilicia'daki kereste kaynaklarının büyük önemi bulunur. Onlar, aynı zamanda bölgedeki insan gücünden de faydalanırlar. Bu nedenlerden ötürü bölgeyi uzun bir süre ellerinde tutarlar. Dağlık Cilicia'da Ptolemaioslar tarafından yürütülen sözkonusu etkinlikler, aynı zamanda rakipleri Seleukosların yaşamsal öneme sahip doğu-batı yönündeki rotalarını kesmelerini de sağlar.

İ.Ö. 304 yılında I. Ptolemaios Soter tarafından ele geçirilen Kıbrıs'ın tam karşısında yer alan Dağlık Cilicia'ya Ptolemaiosların sahip olma isteklerinin arkasında stratejik çıkarları yatar. Onlar için, Kıbrıs üzerinden ulaşılan Mısır, Ege ve Batı Akdeniz arasındaki deniz yolu nedeniyle Kıbrıs'a en yakın konumdaki Dağlık Cilicia, özellikle de Dağlık Cilicia'nın orta kesimleri önem kazanmış olmalıdır. Ptolemaiosların Dağlık Cilicia'da beş garnizon kurdukları ve bunları da mevcut Yunan kentlerinin yakınlarında yer alacak şekilde konumlandıkları bilinir. Yeni bir kent kurmanın masraflarından kaçınmak, güçlerini muhafaza eden Yunan kentlerini işgal ederek çatışmak yerine, yakınlarına kentler kurarak onların dostluklarını kazanma düşüncesi bu yönde hareket

---

⁶⁷ Durugönül 1995b, 76

etmelerinin nedenleri arasındadır. Nagidos'un yanında kurulan Arsinoe, Celenderis'in yakınlarında kurulmuş olan Berenike bu kolonilere örnek gösterilebilir. Eski bir kentin yakınına koloni kurulması, ilerleyen süreçte, bu kolonilerin yakındaki kentin içinde asimile olmasını beraberinde getirir. Nitekim Arsinoe'ye Nagidos ile eşit hakların tanınması bu kentin Nagidos içerisinde asimilasyona uğraması sonucunu doğurur. Celenderis ile Berenike arasında da benzer bir durumun yaşandığı düşünülebilir⁶⁸.

Ptolemaiosların Dağlık Cilicia'nın sahil kesimlerinin yanı sıra iç kesimlerde de kolonileri vardır. Böylelikle sahille iç kesimler arasında bir ağ yaratılıp iletişim sağlanır. İsmine epigrafik belgelerde rastlanan Anamur'un 52 kilometre batısındaki Kharadros ve onunla benzer bir şekilde garnizon niteliğine sahip olduğu düşünülen ve Germanicopolis (Ermenek)'in 8 kilometre kuzeybatısında bulunduğu düşünülen Neapolis bunlar arasında gösterilebilir. Bunların yanında Meydancikkale yerleşimi de, burada ele geçen defnede Ptolemaios sikkelerinin de bulunması nedeniyle, Ptolemaiosların Hellenistik dönem öncesinde de var olan ve varlıklarını devam ettiren kentlerde de etkin olduklarını gösterir bir nitelik taşır⁶⁹. Ptolemaioslar Meydancikkale'yi tam anlamıyla işgal ederek askeri güç yerleştirirler⁷⁰.

Ovalık Cilicia'da bulunan Hellenistik yerleşimler ne yazık ki günümüze ulaşamazlar ya da henüz kazısı yapılmadığı için toprak altındadırlar. Bu nedenle Cilicia'nın bu kesiminin Hellenistik dönem kentleşmesi hakkında pek fazla bir şey söylenemez. Ancak askeri amaçlı bir yerleşim olarak Karasis ile karşılaştırılır. Cappadocia

---

⁶⁸ Aydınöğlu 2005a, 174 vd.

⁶⁹ Aydınöğlu 2005a, 178

⁷⁰ Zoroğlu 1999, 374

yolu üzerinde bulunması onun savunma karakterini doğrular. Dağlık Cilicia'daki garnizon yerleşimlere benzer. Burada, polygonal duvar üzerinde üç kalkan sembolü, Herakles labutu ve bir fil kabartması yer alır. Savunma amaçlı olmayan, depo amaçlı mekânlar da bulunur⁷¹. Hellenistik Karasis, Kyinda yerleşimiyle özdeş tutulur ve Kyinda'da Seleukosların hazinesinin saklandığı öne sürülür⁷².

---

⁷¹ Durugönül 2001-2002, 112

⁷² Sayar 1995b, 279 vd.; Sayar 2002, 61

II.2. Lycia Bölgesi'nde Pers ve Hellenistik Dönem

Kolonizasyon döneminden, İ.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Lycia'nın Persler tarafından fethedilmesine kadar Lycialılar bağımsız olarak yaşarlar. Sözkonusu devirde güçlü bir devlet olan Lydialıların dahi, Lycialıları egemenlikleri altına alamamaları bunu gösterir⁷³. Nitekim Herodotos'un Cilicia ve Lycia dışındaki bütün ulusların Kroisos'un egemenliğini kabul ettiklerini, yani ona boyun eğdiklerini belirtmesinden yola çıkılarak⁷⁴ Lycialıların bu dönemde güçlü bir devlete sahip olduğu söylenebilir. Perslerden önceki dönemde Lycia'da refah ve kültür seviyesinin yüksek bir düzeyde olduğunu mezar anıtları ve görkemli lahitler gösterir. Ancak bu durum Perslerin bölgeyi istila etmelerini engelleyemez. İ.Ö. 546 yılında Lydia'nın son kralı Kroisos'un yenilgiye uğramasıyla birlikte krallığı Perslerin eline geçer. Persler daha sonra Lycialıları da kendilerine bağlamak amacıyla komutanları Harpagos'u Lycia üzerine gönderir, Lycialılar her ne kadar güçlü bir direniş gösterebilirler de, sonuçta Perslere boyun eğmek zorunda kalırlar⁷⁵.

Herodotos'a göre Lycia, İonialılar, Asya Manisalıları, Aioliyalılar, Cariyalılar, Miliyalılar, Pamphyliyalılar ile birlikte birinci nomosu oluşturur. Bu bölgeler vergi yükümlülüğü bakımından bir arada sayılır ve Pers hazinesine 400 gümüş talent vergi verirler⁷⁶. Pers belgeleri de bu duruma işaret eder⁷⁷. Bu tarihlerden itibaren Lycia Perslere vergi veren bir ülke konumuna gelir⁷⁸.

---

⁷³ Akşit 1967, 112

⁷⁴ Herodotos I, 28

⁷⁵ Akşit 1967, 112; Bean 1998, 26

⁷⁶ Herodotos III, 90; Treuber 1887, 96

⁷⁷ Akşit 1967, 114

⁷⁸ Borchhardt 1999, 11

Perslerin, Lycia'yı ele geçirdikten sonra burada bir işgal kuvveti bulundurmadıklarına dair görüşler vardır⁷⁹. Bu düşünceye dayanak noktası olarak da Herodotos gösterilir. Herodotos, Phanes adındaki birinin Mısır'dan (Amasis'den), Pers ülkesine (Kambizes'e) kaçarken Lycia'ya geldiğini ve kendisini takip edenleri sarhoş ederek Pers ülkesine kaçtığını söyler⁸⁰. Söz konusu düşünceye göre, bu bölgede şayet Persler bulunsaydı Phanes doğrudan onlara sığınır. Ancak, Perslerin bu bölgeyi ele geçirdikten sonra herhangi bir güç bırakmadan burayı terk etmiş olmaları ihtimali düşüktür. Nitekim Lycialılar savaşçı bir toplumdur. Bu durumda, Persler muhtemelen Lycia'daki bütün kentlere yerleşmez. Phanes de büyük ihtimalle Perslerin bulunmadığı bir yere çıkar.

Lycialıların, I. Dareios'un İ.Ö. 513 yılındaki İskit seferine katılıp katılmadıkları konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Xerxes'in Yunanistan'a düzenlediği büyük seferde Perslerin yanında yer alırlar⁸¹. Xerxes, sahil kesimlerinde yaşayan bütün toplulukların bu sefere katılmasını sağlar⁸². Başlarında Kuberniskos bulunan Lycialılar da sefere 50 gemiyle destek verir⁸³. Kuberniskos, İ.Ö. 480'lere tarihlenen sikkelerde adı Kuprili olarak okunan kişi olmalıdır. Sikkelerde adının geçmesi onun önemli bir kişi olduğuna işaret eder ve muhtemelen bir prens ya da bir vasal kraldır. Söz konusu durum, yani Lycialıların bir prens ya da vasal kralla savaşa katılması, kendi kendilerini idare etmekte olduklarını, benliklerini koruduklarına işaret eder niteliktedir. Kuberniskos'un sikke basabilmesi hususu da Lycialıların iç işlerinde bağımsız olduğunun bir göstergesidir.

---

⁷⁹ Treuber 1887, 96

⁸⁰ Herodotos III, 4

⁸¹ Herodotos VII, 92

⁸² Akşit 1967, 114

⁸³ Herodotos VII, 92

Ayrıca, Lycialıların 50 gemiyle savaşa katılması o dönemde önemli bir deniz gücüne sahip olduklarını kanıtlar. Nitekim bu sayı önemli bir miktardır ve savaşa katılan gemilerin 1/10'ni meydana getirir. Lycialıların satraplığa bağlı olarak vergi vermesi ve Xerxes'in ordusuna asker göndermesi onların aynı zamanda Perslere tabi olduklarını ortaya koyar⁸⁴.

Attika-Delos Deniz Birliği'nin oluşmasıyla birlikte her kentten istenen vergiye, Lycialılar çok az bir katkıda bulunur⁸⁵. Phaselis, belki de başka bazı Lycia kıyı kentleri de Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılır. Lycia'nın tamamının birliğe katıldığı söylenemez. "Lycialılar ve birlikte vergi ödeyenler", ancak İ.Ö. 452-451 vergi listelerinde görülür. Yani birliğin İ.Ö. 478-77 yıllarında kurulmasından çok sonra bu birliğe girmiş olmalıdırlar. Bu nedenle önce Yunan koloni kentlerinin birliğe katılmış olmaları daha yüksek bir ihtimaldir. Lycialıların listelerde tekrar görüldükleri tarih, İ.Ö. 448'de Perslerle Atinalılar arasında yapılan Kallias Barışı'nın tarihidir. Anlaşmanın hükümlerine göre Persler Khelidoniai Adaları'ndan daha batıya geçemez. Bu durum Lycialılar için de önemli bir sonucu doğurur. Böylelikle Persler artık bölgenin güneydoğu sahillerinden daha öteye etki edemez. Bu nedenle Lycialılar Kimon'un Kıbrıs seferine denk gelen yıllarda (İ.Ö. 451-50) Deniz Birliği'ne girer ve Kallias Barışı'ndan sonra (İ.Ö. 446-45) tekrar bu listelerde görünmeye başlarlar. Bu dönem ise Perikles'in en güçlü olduğu zamandır. Perikles, Attika-Delos Deniz Birliği'ni emperyalist amaçlar taşıyan bir "Deniz İmparatorluğu" durumuna getirmek için birliğe dâhil kentler üzerinde tam bir baskı kurmaya başlar. Bu amaçla İ.Ö. 443-42 yıllarında yeni bir adım atarak, bütün müttefik kentleri Lycia, Caria, Ionia, Hellespontos ve Thrakia olmak üzere beş vergi bölgesine ayırır ve böylelikle adeta bir siyasi federasyon oluşturur. Lycialılar da bu süre içerisinde Birlik içinde kalır. Ancak

⁸⁴ Akşit 1967, 114 vd.

⁸⁵ Bean 1998, 26; Borchhardt 1999, 11

Deniz Birliği'nin uzun süre devam edemediği görülür. Atina'nın baskısı İ.Ö. 440-439 yıllarında Samos ve Byzantion'un isyan etmesi sonucunu doğurur. Aynı yıllarda, İ.Ö. 440 vergi listelerinde Lycialıların ismi geçmez⁸⁶. İ.Ö. 404 yılında Spartalılar karşısında Atina'nın yenilgiyle sona eren Peloponnesos Savaşları'yla Birlik ortadan kalkar ve Lycia tekrar Pers egemenliği altına girer. Bu sırada bölgedeki sülaleler gümüş sikke basımını sürdürürler⁸⁷.

Kısa bir aradan sonra Lycialıların tekrar Pers egemenliği altına girdiği, Xanthus stelinde pek çok Pers isminin bulunmasından ve bu dönemdeki sikkelerde Lycia prenslerinin Pers satrapları gibi tasvir edilmesinden anlaşılır. Isokrates, "Persler Lycialılar üzerinde asla daimi olarak hâkim olamamışlardır" der. Bu noktadan hareket edildiğinde Perslerin Lycialılar üzerinde sürekli bir egemenlik kuramadıkları sonucu ortaya çıkar. Bu süre zarfında Lycialıların özerkliklerini korudukları ileri sürülebilir. Bazı Lycialıların, Perslerin Lycia'daki yerel temsilcileri gibi ifade edilmiş olması bu duruma kanıt gösterilebilir. Bazı yazıtlarda geçen "ênê kntawatâ" kelimesi "yardımcı kumandan" olarak anlaşılır.

İ.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğiyle İ.Ö. 4. yüzyılın ilk çeyreği arasında Lycialıların büyük oranda Perslerin egemenlikleri altında kaldığı, ancak sonraki yıllarda bu hâkimiyetin zayıfladığı görülür. Nitekim İ.Ö. 380-362 yılları arasında Lycia prensi Perikles'in hâkimiyeti sözkonusudur. Artumpura ise Perikles'in Telmessus'u ele geçirmesine kadar hüküm sürer.

---

⁸⁶ Akşit 1967, 116

⁸⁷ Bean 1998, 26; Borchhardt 1999, 11

İ.Ö. 362 yılında Perslere karşı ayaklanan satraplar Ariobarzanes, Mausollos, Orontes ve Autophradates'e Pisidialıların, Cilicialıların ve Pamphyliyalıların yanında, bir halk olarak Lycialıların da katıldıkları Diodoros'dan öğrenilir. Lycialılar bu ayaklanmada hiçbir satraba bağlı kalmadan, kendi başlarına bulunur ve Perslerin zayıf durumundan yararlanarak harekete dâhil olurlar. Bu noktada Pers baskısının zayıfladığı sonucu ortaya çıkar. Lycialılar muhtemelen isyana katılmak suretiyle Persleri Lycia'dan tamamen atmanın mümkün olabileceğini düşünerek bu yönde hareket ederler. Ancak isyanın başlangıcında, Mausollos Perslerin tarafına geçer, isyan bastırılınca da Lycialılar onun egemenliği altına bırakılır. Böylelikle Lycia İ.Ö. 4. yüzyılın ortalarında Carialıların egemenliği altına girer. Ancak Carialılar bütün Lycia'da hâkimiyet kuramaz, sadece Lycia'nın batısında etkin olurlar. Mausollos, Lycia'da Kondalos isminde bir vali bulundurur. Bu ismin Likçe yazıtlardaki "kndla" olabileceği söylenir. Buradan Mausollos'un Lycia'da, Lycialı bir idareci bulundurduğu anlaşılır, ancak bu durum kesinlik taşımaz⁸⁸.

Pers egemenliği altında Lycia'ya ılımlı davranılmış olduğu; onlardan vergi ödemelerinde biraz daha fazlasının istenmiş olmasından anlaşılır. Ülke yönetimi Lycia'da yaşayan yerli hanedanlara bırakılır. Bununla birlikte, sözkonusu hanedanlar yüzyılın sonlarında kendi adlarına gümüş sikkeler basar⁸⁹. En erken Pers hanedanlığı Kuprilli (İ.Ö. 485-440) olup, İ.Ö. 5. yüzyılın başlarından İ.Ö. 4. yüzyıl başlarına kadar Xanthus'da egemen olur. Son hanedanlık ise Kherei'dir ve bu hanedanlıkla da Xanthus, Lycia

---

⁸⁸ Akşit 1967, 118 vd.; Treuber 1887, 104

⁸⁹ Bean 1998, 26

üzerindeki etkisini kaybetmeye başlar. Telmessus batıda egemenlik merkezi durumuna gelir⁹⁰.

Klasik dönemde bir Lycia kentinin görünümü hakkında bilgi sahibi olabilmek için yazılı kaynaklar, plastik sanat eserleri ve arkeolojik buluntulardan faydalanılmalıdır. Örneğin, Herodotos'dan Xanthus'un surlarla çevrili olduğu anlaşılır. Bölgedeki mezar yazıtları sayesinde kentlerin çeşitli mahallelere ayrıldıkları ve Bellerophon, Iobates, Pandaros, Sarphedon gibi Lycia'nın ünlü kahramanlarının isimleriyle anıldıkları ortaya çıkar. Yazıtlar corpusundan bazı kutsal yerlerin de bulunduğu anlaşılır. Bölgenin kabartma sanatından bazı örneklerde de kentlerin tasvir edildikleri görülür⁹¹.

Lycia'daki işlenebilir verimli ovaların ve sulanabilir vadilerin civarlarına İ.Ö. 600'den itibaren feodal beyler yerleşirler ve dağlardaki savunmalı yerleşimlerde ikamet ederler⁹². Verimli ovaların kenarlarındaki dağ zirvelerinin konum olarak tercih edilmesi, tarıma büyük önem verildiğini, yerleşimlerin tarıma elverişli alanların kontrolüyle güçlü bir bağlantısının olduğunu gösterir⁹³. Sözkonusu erken yerleşimlerin konumları ve formları savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına göre şekillenir. Dağların zirvelerinde, sırtlarında ya da yüksek platolarda konumlandırılan yerleşimler genellikle birbirleriyle paralellik gösterir. Kale beyinin konutu daima yerleşimin en yüksek yerindedir. Bununla birlikte bağımsız bir yapı tipi olarak mimari bakımdan plan tipi pek az anlaşılabilir.

---

⁹⁰ Çevik 2002, 12 vd.

⁹¹ Borchhardt 1999, 31; Kabartmalardaki tasvirlerle ilgili ayrıntılı bilgiler için bakınız Childs 1978, 10 vd.

⁹² Wurster 1996, 161

⁹³ Kupke 1992b, 43

Sözkonusu erken aristokrat kaleleri düzenli bir kent planına sahip değildir. Surlarla çevrili yerleşimler aynı zamanda topografik olarak da savunma sunarlar⁹⁴. Son derece sarp, uçurum yamaçlar sayesinde doğa tarafından da korunan bu yerleşimlerin bazılarında gerçekten de çok zor ulaşılabilir. Savunmanın bu derece ön planda tutulması, buralarda ikamet edenlerin aşırı bir güvenlik ihtiyacı hissettiklerine işaret eder⁹⁵. Yanlardan savunma sunmayan son derece büyük duvarlar, basit girişler, yan kulelerin bulunmaması ve çoğunlukla ağılsız olmaları bey evleri için tipik özelliklerdir. Su temini ise genellikle kaya sarnıçları vasıtasıyla sağlanır. Ancak nadiren de olsa yerleşimin içerisinde su kaynakları da bulunabilir. Ekonomiyse temel olarak civardaki verimli tarım alanlarına dayanır. Mükemmel taş tekniğiyle yapılan savunmanın yanında, görkemli mezar yapıları da yerleşimlerin reprezentatif karakterine katkıda bulunur. Monolit paye mezarlar, mezar evleri ya da ahşap hissi uyandıran fasadlı kaya mezarları bu durumu yansıtır⁹⁶.

Klasik dönemde tahkimatlı Lycia yerleşimleri genel olarak yüksek bir yerde bulunan ve kendi içerisinde kapalı bir savunma oluşturan kule benzeri çekirdek yapı ve oturma mekânlarının bulunduğu yine savunma duvarlarıyla çevrili yamaçlar üzerindeki teraslar olmak üzere iki kısımdan meydana gelir. Bunun yanında topografik zorunluluklardan ve yapısal özelliklerden kaynaklanan, farklı varyasyonlarda yerleşimlerin de ortaya çıktığı görülür⁹⁷. Yüksekteki kale, bazen Trysa'da olduğu gibi merkezi, korunaklı

---

⁹⁴ Wurster 1996, 161 vd.

⁹⁵ Kupke 1992b, 43

⁹⁶ Wurster 1996, 162

⁹⁷ Wurster 1993, 7; Marksteiner 1999, 314; Kupke 1992b, 43

bir kuleye sahiptir veya Limyra'daki gibi bir iç bir de dış kale şeklinde bölümlere ayrılan büyük bir kuruluşur⁹⁸.

Kule benzeri savunma çekirdeği her durumda düşman saldırısına karşı en azından bir yandan ya da köşeden savunma duvarlarıyla bağlantılı durumdadır ve surların içerisinde yer alır⁹⁹. Bu durumda yandan savunmayla ilgili bir durum sözkonusu değildir, çünkü sur duvarları sık sık bu yapı gövdesiyle bağlantılıdır ve düşman saldırısının gelebileceği taraftan hemen hemen kesintisiz bir şekilde tahkimlidir. Topografik durum elverişliyse ve kale kuruluşunun savunulabilirliği böylelikle sağlamlaştırılabiliriyorsa yerleşimin çekirdeği saldırıya açık tarafta bulunur, saldırıların karşılandığı bir yer durumuna gelir. Limyra ve Myra'da böyle bir durum görülür. Genellikle dik ve sarp olan en yüksek yerdeki kale, en iyi şekilde koruma sağlayan kısımda yer alır. Trysa, Hoyran, Apollonia, Tüse, Büyük Avşar, Avşar Tepesi ve Seyret'de de aynı durum sözkonusudur. Yanlarda ve yüksekte bulunmaması durumu ise bu kuruluşun öncelikli görevinin aktif savunmaya hizmet etmek olmadığına işaret eder. Lycia'nın klasik savunma mimarisi gözle görülür şekilde yapısal benzerlikler gösterir. Tahkimli bir yerleşim olan kale kuruluşları, küçük ve tek başına duran hükümdar evleriyle bağlantılıdır. Bu kuruluşlar mimari olarak farklıdır ve değişik yerlerde özellikle, büyük oranda düzenlenmiş olmalarıyla bir yerleşim hiyerarşisine ait olmalıdırlar¹⁰⁰.

Büyük İskender'in gelişiyle birlikte İ.Ö. 326'dan itibaren Lycia, Doğu bağlantılarından ayrılarak Hellenistik dünya içerisine girer. İ.Ö. 2. yüzyılda Lycia Birliği

---

⁹⁸ Kupke 1992, 44

⁹⁹ Marksteiner 1999, 314 vd.

¹⁰⁰ Marksteiner 1999, 315

kurulur, kentlerin dış politikalarında birliktelik sağlanır, bazı kentlerin büyüklük ve önemlerine göre oy haklarının olduğu Birlik toplantıları yapılmaya başlanır. Feodal sistemdeki politik değişiklik, bazı aristokrat beylerin kent idaresindeki sosyal grupları etkilemek için birtakım kamusal mimari etkinliklere girmelerini sağlar. Bouleuterion, tiyatro, büyük meydanlar yapılmaya başlanır, kentlerin kurulu oldukları arazi gidererek genişler. Bu genişleme evresi öncelikle tiyatro binalarının kentin içerisine alınmasında kendisini gösterir¹⁰¹.

Savunmalı yapı kuruluşlarının dışında Hellenistik dönemden çok az sayıda yapı korunmuş durumdadır. Birçok Lycia kenti Hellenistik devirde savunma kuruluşlarını genişletir ya da yeniler. Bununla birlikte Balbura, Oinoanda, Idebessus ve Phaselis' de olduğu gibi savunma sistemlerinin ilk olarak Hellenistik dönemde yapıldığı da görülür. Pinara ve Xanthus'da Klasik yerleşimle karşılaştırıldığında kent surlarının çevrelediği yerleşim alanının genişletilmiş olduğu anlaşılır. Cyanae da bu dönemde aynı şekilde gelişir. Diğer yerleşimler için benzer gözlemlerin eksikliği sözkonusudur. Bunun nedeni de kısmen birçok Lycia kentinin henüz tam olarak araştırmasının yapılmamış olmasıdır.

Hellenistik dönemde de kentsel yerleşimler tamamıyla askeri karakter taşır. İyi korunmuş durumdaki, Xanthus Vadisi'nde bulunan Pydnai (Kydnai) kalesi Xanthus ovasının batı deniz sahili civarını korur. Bu kale düzensiz dörtgen bir forma, 13 adet dikdörtgen kuleye sahiptir. Polygonal ve düzgün kesilmiş taşların kullanıldığı teknik aynı yapıda sık bir şekilde yan yana kullanılır. Dörtgen kuleleri birbirine bağlayan duvarlar

---

¹⁰¹ Wurster 1996, 163

polygonal teknikte inşa edilir. Öyle ki, duvarın dış yüzü dörtgen bloklardan oluşturulmuşken, iç yüzü polygonal bloklar kullanılarak yapılır.

Büyük kalelerin yanında Lycia'da daha küçük Hellenistik kuleler de vardır. Bunlar şimdiye kadar nöbetçi kuleleri olarak yorumlanır. Son zamanlarda bunların hepsinin birden çiftlik olarak anlaşılıp anlaşılamayacağı ya da çevre duvarları, yan binaları ve işlikleri olan kule örnekleri gibi Hellenistik dönemde Yunan dünyasından Lycia'ya geçen reprezentatif karakterli çiftliklerin bir formu olup olmadıkları tartışılır. Tespit edilenlerinin sayısı artmadan, bunların yan binaları da içine alan çiftlikler mi, yoksa askeri amaçlı kule yapıları mı oldukları hususundaki sorun henüz açıklanamaz¹⁰².

Cyaneae civarındaki Kızılalan-Kırandağı bölgesinde bulunan Klasik kule çiftliklerinin Hellenistik Roma ve Bizans dönemlerinde de kullanıldıkları anlaşılır. Yani ekonomik ve sosyal bünye yüzyıllar boyunca devam eder. Süleymanlılığı bölgesinde dördü Klasik, ikisi Hellenistik 12 çiftlik yapısı tespit edilir. Ahatlı Ovası'nda biri Klasik, ikisi Hellenistik kule çiftlikleri olmak üzere 7 çiftlik yapısının varlığı anlaşılır. Ayrıca Kızılalan-Kırandağı bölgesinde en az iki Hellenistik kule çiftliği ve dördü Klasik olmak üzere birkaç basit çiftliğe rastlanır¹⁰³. Cyaneae yöresinde Asar Köte, Kale Tepesi gibi İ.Ö. 4. yüzyıla ve Hellenistik döneme verilen kuleli çiftlikler bulunur¹⁰⁴.

Arkeolojik kanıtlardan Hellenistik dönemde Lycia limanlarının öneminin arttığı anlaşılır. Andriake'de garnizonlu, yanlardan savunma sunan kuleler ve büyük sarnıçlara

---

¹⁰² Kupke 1992b, 54 vd.

¹⁰³ Kolb 1997, 481 vd.

¹⁰⁴ Kolb 1996, 248 vd.

sahip savunma duvarı inşa edilerek kente giriş güvenlik altına alınır. Teimiussa'nın limanındaki küçük Klasik dönem kalesi ise modernize edilir. Antiphellus deniz tarafına karşı bir duvarla tahkim edilir, ancak bugün sadece duvarların temelleri için oluşturulmuş kaya yatakları görülebilir. Aperlai ve Phaselis'in kent surlarıyla, muhtemelen Olymplus'un rıhtımı bu döneme aittir. Liman kentlerinin bu şekilde kalkınmasında Ptolemaios sınırları içerisindeki ticaret büyük önem taşır ve Lübnan'dan sonra Toros dağlarının ormanları Mısır için bir diğer kereste kaynağı durumundadır¹⁰⁵.

---

¹⁰⁵ Kupke 1992, 54 vd.

II.3. İki Bölgenin Pers ve Hellenistik Dönem Kentlerinin Karşılaştırması

Klasik dönemde Cilicia'da Meydancikkale dışında Pers yerleşimi bilinmez. Nagidos, Celenderis, Soloi, Tarsus gibi kentlerin bu dönemde iskân gördükleri bilinir, ancak Pers varlığıyla ilgili mimari veriler bulunmaz. Zaten Cilicia'daki Klasik dönem yerleşimlerinden günümüze ulaşan az sayıda mimari kalıntı vardır ve nedeni de günümüzde görülen geç dönem akropolislerinin altında kalmaları olmalıdır. Buna karşılık Lycia bölgesinde güvenlik kaygısı nedeniyle sarp tepelerin zirvelerine konumlandırılmış Klasik döneme ait birçok yerleşimle karşılaşmak mümkündür ve Persler de muhtemelen buralara yerleşir.

Hellenistik dönemle birlikte Cilicia bölgesinde yerleşim düzenlemeleri üzerine artan bilgiler daha kapsamlı karşılaştırma imkânı sunar. Cilicia'da olduğu gibi Hellenistik krallıklardan Ptolemaiosların Lycia'da da birtakım etkinliklerde buldukları bilinir. Patara, Telmessus, Andriake gibi sahil kentlerinde Ptolemaios kontrolünün sözkonusu olduğu anlaşılır. Bunun yanında iç bölgelere uzanan ırmak vadilerinin kenarlarında yer alan yerleşimlerde de bu kontrolün varlığı bilinir. Xanthus Vadisi boyunca yer alan Xanthus, Tlos, Araksa; Arycandus Vadisi'ndeki Arycanda ve Limyra kentleri bunlara örnek gösterilebilir¹⁰⁶.

Lycia'da da Olba Bölgesi'nde karşılaşıldığı gibi denize doğru açılan vadilerin kenarlarında yerleşimler yer alır. Cyanae'ye 6 kilometre mesafedeki Düzkale Tepesi yerleşimi bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. Sur duvarlarına, nekropolise, sarnıçlara ve bir heroona sahip yerleşimin akropolisinde birçok oturma mekânı vardır. Nekropolis,

---

¹⁰⁶ Aydınöglü 2002, 48

sarnıçlar ve yağ presleri akropolis etrafında da yoğun bir yerleşimin bulunduğuna işaret eder. Savunma yapılanmasının içerisinde sivil bir yerleşimin de olduğu anlaşılır. Bu yerleşim Klasik döneme tarihlenmekle birlikte ve Hellenistik dönemde de iskân görür.

Olba Bölgesi'ndeki polygonal duvar tekniğinde inşa edilmiş savunmaya dönük yerleşim yapılanmaları Lycia'da da sözkonusudur. Sarılar Ovası'nda birbiriyle bağlantılı iki tepe üzerinde yer alan ve dağlık bir yerleşim olan Cuma Tepesi, çok sayıdaki oturma mekânları, sarnıçları ve presleriyle savunma işlevinin yanı sıra başka işlevlerinin de olduğuna işaret eder. Bu yerleşimdeki polygonal teras duvarları erken Hellenistik döneme tarihlenir. Xanthus Vadisi boyunca da çok sayıda bu tür yerleşimler vardır. Vadinin ağzına oldukça yakın konumdaki Pynai ve Kydna surları üzerinde kuleler, polygonal duvarlar bulunur. Vadinin içerisinde yer alan Köybaşı'ndaki kale de polygonal duvarlara sahiptir. Xanthus'un kuzeyindeki Söğütlü Dere yerleşimi de sarp kayalık bir konumdadır.

Cilicia'da arazide tek başına duran kulelerle paralel şekilde Lycia'da da yakınlarında küçük yapılar veya yerleşim izleri olan kuleler mevcuttur. Limyra, Göklimanı, Myra ve Sura kuleleri çok büyük olmayan taşlarla inşa edilir ve pseudo-isodomik teknikte yapılırlar. Bu yönleriyle Hellenistik dönem savunma yapılarının inşa tekniklerine uymazlar. Bunun yanında konumları bakımından stratejik olmaktan daha ziyade, tarımsal alanlara yakın olmalarına dayanılarak bu kulelerin tarımsal amaçla kullanıldıkları ileri sürülür. Limyra kulesi yukarı kalenin doğusunda, Göklimanı kulesi Finike'nin güneybatısındaki Göklimanı koyunun üzerinde, Myra kulesi Kaş'a giden

modern yolun doğusunda, Sura kulesi ise Sura Platosu'nun kuzeyindeki bir yamaçtır. Lycia'daki kuleler muhtemelen savunma ve gözetleme işlevlerine de sahiptir¹⁰⁷.

Gerek vadi kenarlarına konumlandırılmış ve surlarla çevrilenmiş yerleşimleri, gerekse de sahip olduğu kuleleriyle Lycia ile Dağlık Cilicia'nın doğusundaki Olba Bölgesi arasında yakın benzerlikler sözkonusudur. Görüldüğü üzere coğrafi koşulların gösterdiği paralellikler Hellenistik dönemde Cilicia ve Lycia'da birbirine yakın karakter taşıyan yapıların ortaya çıkmasına neden olur.

---

¹⁰⁷ Aydınöglu 2004, 177 vd.

BÖLÜM III

CILICIA VE LYCIA BÖLGELERİNDEKİ ROMA DÖNEMİ KENTLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

III.1. Ulaşım

Romalılar, bölgeler üzerinde egemenlik kurmalarının ardından yerleşimler ve yapılarla bağlantılı kapsamlı yol yapım projelerine girişir. Taş döşeli yollar, köprüler, limanlar büyük bir başarıyla tüm eyaletlerde ortaya konur. Son derece geniş olan imparatorluk topraklarında iletişimin önemi düşünüldüğünde, imparatorluk yönetiminin gerektiğinde ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte rahat bir ulaşım sisteminin kurulması yönündeki çabalarının ne derece önem taşıdığı açığa çıkar. Karayollarının temel amacı sorun çıkan bölgelere gidecek legionlar için hızlı bir ulaşım ağı yaratılmasıdır. Yani askeri niteliği ön plandadır, ancak bir defa kurulunca, getirdiği iletişim kolaylığı nedeniyle imparatorluk topraklarında yaşayan halkları birleştiren bir unsur haline gelir¹⁰⁸.

İmparatorluğun sağlam yapısını koruyan ve bütünlüğünü sağlayan yol ağlarıyla ilgili bilgiler itinararlar ve mil taşlarına dayanır¹⁰⁹. Eyaletlerde hayata geçirilen yol yapım projelerinde bir başkan bulunur ve aslında inisiyatif eyaletlerdedir. Mil taşları sayesinde bu alt yapının ne denli geliştirildiği açığa çıkar ve imparator yazıtlarda yaptıran kişi olarak daima nominatif anılır. Yani mil taşlarındaki yazıtlar bizzat onun yaptırdığını ifade eder, ancak imparator aslında pratik olarak orada bulunmaz, hatta kendisi gelmeden önce yollar tamamlanır¹¹⁰.

---

¹⁰⁸ Freeman 2003, 496

¹⁰⁹ Işık-İşkan-Çevik 2001, 19

¹¹⁰ Winter 1996, 153

Roma egemenliği ile birlikte Cilicia ve Lycia eyaletlerinde de bu yönde çalışmaların devamlı olarak yürütüldüğü eldeki verilerden anlaşılır. Günümüze ulaşan yol ve köprü kalıntıları, mil taşları ve çeşitli yazıtlar Roma döneminde imar faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen yol yapım aktiviteleri ve yolların rotaları üzerine önemli bilgiler verir. Cilicia’da atanmış ya da vekil krallıkların ortadan kalkmasıyla iletişim rotaları daha düzgün bir hale gelir, kentler arasındaki bağlantı ve birliklerin hareketi daha rahat bir şekilde yapılmaya başlanır¹¹¹. Bölgenin yol ağlarıyla donatılmasına ne derece önem verildiği özellikle Doğu Dağlık Cilicia’da, Olba Bölgesi’nde yürütölen faaliyetlerden anlaşılır. Bu kesimde Roma egemenliğiyle beraber üç büyük imar hareketi yaşanır. Bunlardan İ.S. 1. yüzyılda gerçekleşen ilkinde Vespasianus sahildeki yolu ve Calycadnus Irmağı üzerindeki köprüyü inşa ettirir¹¹². Ayrıca Olba ve Diocaeserea arasında İ.S. 75-76 yıllarına tarihlenen Vespasianus döneminden bir mil taşı bulunur¹¹³. Bu aynı zamanda yollarla ilgili bilinen en erken kanıttır. Hemen sonrasında Seleucia ad Calycadnum-Claudiopolis yolu üzerinde Titus devrinde (İ.S. 79-81) Cilicia’da valilik yapan Petronius Umbrinus zamanında iki mil taşı diktirilir¹¹⁴. Silifke’nin Yenisu köyü civarında, Ağaderesi mevkiinde ise İ.S. 80 yılına verilen bir mil taşı bulunur. Bu mil taşları, İ.S. 72’de Cilicia’nın Roma eyaleti haline getirilmesiyle Vespasianus tarafından başlatılan yol yapım çalışmalarının Titus tarafından devam ettirildiğinin kanıtlarıdır¹¹⁵. Hadrianus yönetimi altında (İ.S. 117-138) ise sahil yolu oluşturulur. Bu çalışma kapsamında Anemurium’dan Germanicopolis’e uzanan örnekte göröldüğü üzere iç kesime doğru olan güzergâhlar da

---

¹¹¹ Spanu 2003, 6 vd.

¹¹² Budge 1972, 155; Stillwel 1976, 821 vd.; Anadolu 2001, 22

¹¹³ MacKay 1968, 41

¹¹⁴ Sayar 2001, 280

¹¹⁵ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 146

ortaya konur¹¹⁶. Seleucia ad Calycadnum civarında Hadrianus zamanına, İ.S. 121 yılına verilen bir mil taşı bulunur¹¹⁷. İkinci imar hareketi ise İ.S. 2. yüzyılın sonlarında hayata geçirilir ve bu dönemde çok sayıda yol yapılır ya da tamir edilir. Nitekim Diocaeserea ile Olba arasında İ.S. 197-198 yılına tarihlenen iki mil taşıyla¹¹⁸, Corycus-Cambazlı yolu üzerindeki İ.S. 197 yılına ait başka bir mil taşı bu faaliyetlere işaret eder¹¹⁹. Bölgede İ.S. 4. yüzyılla birlikte yaşanmaya başlanan üçüncü imar etkinlikleri dönemi kapsamında Corycus-Olba ve Diocaeserea-Olba arasındaki mil taşlarından izlendiği üzere yollarda çeşitli onarımlar gerçekleştirilir¹²⁰. Örneğin, Karyağdı vadisi içinde bilinen dört adet mil taşından biri üzerinde Yunanca ve Latince olmak üzere iki yazıt yer alır. Daha geç bir döneme ait Latince yazıt, İ.S. 4. yüzyıl başlarına, Tetrarchlar dönemine aittir. Yazıtın üçüncü satırındaki Maximianus sözcüğüne dayanılarak bunun İ.S. 293'den 305'e kadar süren 1. Tetrarchie döneminde Diokletian ile birlikte hüküm süren Maximianus olduğu tahmin edilir¹²¹.

Olba Bölgesi'nde karşılaşılan mil taşları ve kalıntılar yolların rotaları üzerine de birtakım bilgilere ulaşmayı sağlar. Bölgede sahilden içeriye devam eden bütün yolların Olba merkezli olduğu görülür (Levha 4, Figür 1). En batıdaki hat Seleucia ad Calycadnum'dan çıkar ve Mara üzerinden Claudiopolis'e gider¹²². Antik dönemde muhtemelen bu yoldan ayrılan bir hatla Olba ve Diocaeserea'ya ulaşılır. Olba'da

---

¹¹⁶ Elton 2002, 181

¹¹⁷ MacKay 1968, 116

¹¹⁸ MacKay 1968, 41

¹¹⁹ MacKay 1968, 50

¹²⁰ MacKay 1968, 121

¹²¹ Sayar 1997, 118

¹²² Aydınöglü 1998, 139

nymphaeumun bulunduğu alandan yaklaşık 200 metre güneyde, olasılıkla nymphaeumun önünden geçen antik yolun izleri görülür. Bölgeden içeriye doğru ilerleyen bir diğer yol ise Karakabaklı köyünden Yenibahçe Deresi'nin batı kıyısı boyunca ilerleyen ve Seleucia ad Calycadnum-Olba yoluyla Meydankale'nin bulunduğu İmamlı köyünde birleşen yoldur. Bu güzergâh üzerinde Sinekkale ve Işıkkale yerleşimleri yer alır ve yol Sinekkale'ye bir kapıyla bağlanır. Aynı vadinin doğu kıyısı boyunca ise Corasion'dan kuzeye doğru bir yol daha çıkar. Bu yol Korykion-Antron'dan gelen yolla birleşerek Olba'ya devam eder. Daha doğuda ise Korykion-Antron'dan içeriye devam eden bir yolun daha olduğu görülür¹²³. En iyi bilinen rotalardan biri de Corycus-Canbazlı yoludur. Verev Deresi'nin doğu kenarı boyunca ilerleyen bu yolun üzerinde mil taşları bulunur¹²⁴. Karyağdı içerisindeki dört mil taşı da Lykaonia ile Corycus arasındaki bağlantının kanıtı olarak gösterilir. Karyağdı vadisinden geçen bu yol Lykaonia ile Corycus'u bağlayan en kısa yoldur. Tahtapınar-Esenpınar (Güvere) üzerinden Elaiussa-Sebaste'ye ulaşan antik Roma yolu da Karyağdı vadisindeki bu yola paralel ve onun birkaç kilometre kuzeydoğusunda yer alır¹²⁵. Daha doğudaki kent olan Elaiussa-Sebaste'den de Çatıören, Emirzeli ve Hisarın üzerinden içeriye devam eden başka bir yol vardır. Bölgenin yol ağları stratejik amaçlarla kullanılır ki, Severus'un İ.S. 197 yılında doğudaki askeri kuvvetlerle bağlantıyı Olba civarındaki yollar aracılığıyla sağladığı bilinir. Bu durum belki de Cilicia Kapıları'na (Pylai Ciliciai) alternatif bir rota yaratmak amaçlıdır. Askeri öneminin yanında bu yollar şüphesiz dinsel ve yönetsel amaçlıdır¹²⁶.

---

¹²³ Aydınöglü 1998, 140

¹²⁴ Hellenkemper-Hild 1986, 67

¹²⁵ Sayar 1997, 118

¹²⁶ Aydınöglü 1998, 141 vd.

Ovalık Cilicia'daki yol yapım çalışmalarıyla ilgili bilgiler ise Anazarbus çevresinde ele geçen çeşitli dönemlere ait mil taşlarıyla artar. Kentin güneybatısında görülen bir mil taşı Anazarbus'u komşu kent Mopsuestia'dan geçen Tarsus-Antiocheia ana yoluna bağlayan antik yol üzerinde yer alır. Üzerindeki Latince yazıttan İ.S. 180-192 arasında hüküm süren Commodus zamanında, İ.S. 185 yılında diktirildiği imparatorun ünvanlarından anlaşılır¹²⁷. Anazarbus'un 1.5 kilometre kadar güneybatısında İ.S. 203-217 öncesine verilen bir mil taşı¹²⁸, Severus Alexander döneminden (İ.S. 222-235) başka bir mil taşı ve yine yakın civarda imparator Macrinus zamanında (İ.S. 217-218) dikilmiş üçüncü bir mil taşı vardır. Bunlar olasılıkla Mopsuestia'dan gelip, Anazarbus'dan geçerek kuzeye giden yol üzerinde yer alırlar. Severus Alexander zamanında dikilmiş bir diğer mil taşı da Anazarbus'un 3 kilometre doğusundaki Tekeli köyünün yakınındadır. Bu mil taşı imparatorun Sasani saldırıları nedeniyle çıktığı doğu seferi sırasında İ.S. 231'de Doğu Cilicia'ya geldiği sırada Anazarbus çevresindeki yolları da onarttığını belgeler. Tekeli köyünde en erken İ.S. 204-205'e tarihlenen başka bir mil taşı daha bulunur. Bu köydeki iki mil taşı muhtemelen Anazarbus'dan doğuya Hierapolis-Castabala'ya giden yol üzerindedir. Bu ihtimali güçlendiren önemli bir diğer kanıt Orta Tozlu köyündeki antik köprüdür¹²⁹. Anazarbus'un 12 kilometre güneydoğusundaki Eskikent köyünde III. Gordian (İ.S. 238-244) zamanında dikilen başka bir mil taşı vardır¹³⁰. Anazarbus'un 1.5 kilometre kadar güneybatısında imparatorlar Macrinus, Elagabal ve Severus Alexander dönemlerinde kentin 1 mil güneybatısında Mopsuestia yolu üzerine diktirilmiş üç mil taşı yer alır. Aynı mevkide üzerinde iki Latince metin bulunan bir mil taşı daha bilinir. Bu metinlerden

---

¹²⁷ Sayar 2004a, 156 vd.

¹²⁸ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 137 vd.

¹²⁹ Sayar 1992a, 204 vd.

¹³⁰ Sayar 1993, 177

üstteki İ.S. 307 yılı sonu ile 308 Kasım ayı arasına verilir. İkinci metin ise İ.S. 317 ile 324 arasına tarihlenir¹³¹. Görüldüğü üzere Ovalık kesimde muhtemelen daha öncesinde de sözkonusu olmakla birlikte, İ.S. 2. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak 4. yüzyıl içlerine kadar yollarla ilgili çalışmaların yürütüldüğü ortaya çıkar.

Cilicia'da ele geçen bazı mil taşlarından anlaşıldığı üzere, stratejik nedenlerle artan bir öneme sahip olan bölgenin yol ağlarının bakımları düzenli olarak baştaki imparatorlar tarafından gerçekleştirilir. Cilicia Kapıları'nda ele geçen bir yazıtın açıkça gösterdiği gibi bu tip çalışmalar sadece yolların bakımı ve onarımını değil, aynı zamanda bu yollarla bağlantılı, yol üzerinde veya çevresinde bulunan yapıların ve köprülerin restorasyon veya konservasyonunu da kapsar¹³². Yenileme çalışmaları kapsamında Olba Bölgesi'ndeki antik yollarda pek çok imparator zamanında çeşitli projeler gerçekleştirilir. Vespasianus, Hadrianus, Septimius Severus, Caracalla, Macrinus, Severus Alexander, Maximianus, Constantinus ve Valentianus bölgede bu tür aktivitelerde buldukları bilinen imparatorlardır¹³³. Ovalık Cilicia'da da yol yapım, onarım ve genişletme faaliyetlerinin yürütüldüğü günümüze ulaşan antik yol kalıntılarından ve mil taşlarından anlaşılır. Gülek Boğazı'ndaki Caracalla dönemi (İ.S. 198-217) Cappadocia-Cilicia sınır yazıtından imparatorun bu geçidi genişlettiği öğrenilir. Yine geçitteki ikinci bir yazıtta da imparator Caracalla aynı sebeple anılır. Bu yazıtların yakınında ele geçen bir mil taşı sayesinde Caracalla yazıtının İ.S. 214 yılına tarihlenmesi önerilir. Pozantı civarında, Gülek Boğazı'nın kuzeyinde Caracalla tarafından diktirilen İ.S. 217 yılına verilen, yine Pozantı'nın 3 kilometre kadar güneyinde Severus Alexander tarafından diktirilen İ.S. 231

---

¹³¹ Sayar 2000b, 238

¹³² Spanu 2003, 6 vd.

¹³³ Aydınöglü 1998, 143

yılına tarihlenen başka mil taşları da bulunur¹³⁴. Tarsus-Sağlıklı takımın üzerinde yer aldığı yolun kuzey tarafında, Bozağaç mahallesi civarındaki Latince bir yazıtta yolun Caracalla tarafından tamir ettirildiği belirtilir¹³⁵.

Lycia'da da yol inşa çalışmalarına büyük önem verildiği çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden açık bir şekilde anlaşılır. Patara'da ortaya çıkarılan "Yol Kılavuz Anıtı" bu hususta özellikle büyük bir değer taşır. Blok taşlardan inşa edilen dikdörtgen kule formundaki anıtın yüzlerinde Yunanca olarak bölge içerisindeki ulaşım ile ilgili bilgiler verilir¹³⁶. Dar ön yüzünde Claudius'a adanmış bir ithaf yazıtı ve yakın tarihin konuyla ilgili olayları yer alır. Yan geniş yüzlerde ise Lycia kentleri arasındaki uzaklık stadia ölçüsüyle ve belirli topografik yönlendirmelere göre liste halinde sıralanır. Anıt bir güzergâha farklı ulaşım olanakları da sunar, yolun niteliği hakkında bilgiler verir. Kent isimlerine ek olarak Trimilinda ve Mnarika gibi bölge adlarını da anar. Lycia bir Roma eyaleti haline getirildiğinde inşa edilen anıtlarla, bu dağlık bölge resmi kayıtlara geçen bir yol ağıyla resmi devlet düzenine açılır ve imparatorluğun bağlayıcı politikasına dâhil olur (Levha 5, Figür 2). Yeni egemenlik alanlarının bir dökümünü içeren bu anıt Romalılar imparatorluğun gücünün ve iktidarının simgesi olarak yeni eyaletin başkentine dikerler¹³⁷. Anıtın kentteki yeri imparatorluğun güç simgesi yorumuyla paralel şekilde her yerden görülebilecek bir merkezi nokta olmalıdır. Çünkü deniz yoluyla Lycia'ya gelecek gezginler buradan karaya dağılacaktır. Bu nedenle bu imparatorluk anıtını bir kavşak üzerinde ya da meydana

¹³⁴ Sayar 1995a, 45; Sayar 2004b, 23

¹³⁵ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 145; Sayar 2004b, 20

¹³⁶ Işık-İşkan-Çevik 2001, 1; Şahin-Adak 2004, 227 vd.

¹³⁷ Işık-İşkan-Çevik 2001, 20 vd.

beklemek yanlış olmaz¹³⁸. Muhtemelen eyaletin en çok ziyaret edilen meydanına, Patara'nın liman agorasına dikildiği düşünülür. Claudius'a ithaf edilen anıt, Lycia'yı Roma eyaleti olarak teşkilatlandıran ilk eyalet valisi Quintus Veranius tarafından İ.S. 45-46 yılları arasında yaptırılır. Böyle bir anıtın tüm Lycialılar için Patara'da inşa ettirilmesi bu metropolün önemini bir kez daha vurgular.

Anıttan Lycia eyaleti yol ölçüm çalışmalarının Claudius'un direktifleriyle vali Quintus Veranius tarafından yürütüldüğü öğrenilir. Maliyetinin kimin tarafından karşılandığına dair ipucu bulunmaz. Genel olarak, imparatorluk memurlarının gözetiminde yapılan ölçüm ve yapım çalışmalarının giderleri yerel idarelerce karşılanır. İmparatorlar çok az durumda ve kısmi olarak yüksek inşaat maliyetlerini kendileri karşılar. Yine yolların bakımı ve idamesi de esas itibarıyla kentler tarafından üstlenilir. Kentler güzergâhın belli bir bölümünün gözetimi ve bakımıyla sorumlu tutulur ve bu görevin kapsamı da büyük bir ihtimalle ödedikleri vergiyle orantılıdır. Roma imparatorları Augustus döneminden itibaren imparatorluk sınırlarındaki tüm *via publicae* için tek yetkili durumundadır, onların izni ya da emri olmaksızın yollarda herhangi bir biçimde yeni inşaat ve onarım yapılması mümkün değildir. Claudius zamanındaki yol yapım etkinlikleri, Augustus ve Tiberius dönemlerinde planlanan ve yine kendilerinden önceki yolları esas alan çalışmaların bir devamı niteliğindedir.

Lycia'nın önemli kentleri arasındaki mesafenin geç Hellenistik dönemden beri bilindiği kabul edilir. Büyük İskender ve diadochlar da haritacılık ve yol ölçüm çalışmaları yaparlar. Ancak Roma'yla birlikte Lycia'nın karayolu trafiğinin önemi artar ve yeni bir

---

¹³⁸ Işık-İşkan-Çevik 2001, 5

boyut kazanır. Büyüyen ticaret ve Roma ordusunun artan ihtiyaçlarının hızla karşılanabilmesi böyle bir organizasyonu gerekli kılar. Patara “Yol Kılavuz Anıtı” da deniz ve kara trafiğinin kesişerek yoğun ticari ve askeri hareketliliğe sahne olan bu odak noktasına dikilir. Bölgedeki yol inşa çalışmaları üzerine Patara “Yol Kılavuz Anıtı” dışındaki farklı kaynaklardan da bilgi edinilir. Limyra Bonda Tepesi üzerinde ele geçen ve üzerinde Claudius’a yol yapımı için teşekkür yazıtı taşıyan bir sunak¹³⁹, Limyra’da ele geçen İ.S. 199 yılına verilen bir mil taşı¹⁴⁰ bunlara örnek verilebilir.

Karayollarının vazgeçilmez parçası olan köprüler anıtsallıkları ve mimari nitelikleriyle Roma damgası taşıyan yapılardır. Ticari ve askeri açıdan da stratejik önem arz ederler. İmparatorluk sınırlarının tümünde olduğu gibi Cilicia ve Lycia eyaletlerinde de gerekli görülen noktalarda köprüler inşa edilir. Cilicia’da Adana¹⁴¹, Seleucia ad Calycadnum¹⁴², Esenpınar¹⁴³, Anazarbus civarındaki Karaltı mevkiinde¹⁴⁴, Orta Tozlu köyünde¹⁴⁵, Mopsuestia¹⁴⁶, Mallus¹⁴⁷, Düziçi¹⁴⁸, Aigaii¹⁴⁹, Augusta’da¹⁵⁰; Lycia’da ise Limyra¹⁵¹, Olymplus¹⁵², Oinoanda¹⁵³, Cibyra¹⁵⁴, Aperlae¹⁵⁵, Ören-Araxa¹⁵⁶, Patara¹⁵⁷,

¹³⁹ Işık-İşkan-Çevik 2001, 22 vd.

¹⁴⁰ Borchhardt 1999, 108

¹⁴¹ Budge 1972, 15; Hild-Hellenkemper 1990, 157

¹⁴² Budge 1972, 155

¹⁴³ Sayar 1996, 56

¹⁴⁴ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 140

¹⁴⁵ Sayar 1992a, 205

¹⁴⁶ Sayar 2002, 113

¹⁴⁷ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 143

¹⁴⁸ Sayar 2003, 62

¹⁴⁹ Hild-Hellenkemper 1990, 162

¹⁵⁰ Hild-Hellenkemper 1990, 201

¹⁵¹ Borchhardt 1999, 107 vd.; Kent içerisinde Limyros’u, Saklısu’yu aşan birkaç köprü belirlenir. Borchhardt 1999, 108; Bayburtluoğlu 2004, 121

Arycanda¹⁵⁸ kentlerinde ve Tlos yakınlarındaki Kisle civarında¹⁵⁹ yer alan köprüler bu duruma işaret eder. Sözkonusu köprüler arasında çok kemerli, hayli görkemli büyük yapılar da mevcuttur. Cilicia'dan görkemli bir anıt Adana'da Saros Irmağı üzerindeki Taşköprü'dür¹⁶⁰. Mopsuestia'nın sikkelerinde betimlenen 5 kemerli köprü de anıtsal nitelik taşıyan köprülere Cilicia'dan başka bir örnektir¹⁶¹. Seleucia ad Calycadnum'da 1870'lerde yapılan köprü altı kemerli Roma dönemi yapısının bir tekrarı niteliğindedir¹⁶². Limyra'da Alakır Çayı üzerindeki Limyra-Korydalla-Rhodiapolis bağlantısını sağlayan yol üzerinde yer alan ve halen kullanılan köprü 28 kemeri 360 metrelik uzunluğuyla Lycia'daki en etkileyici yapılardan biridir¹⁶³. Genel olarak imparatorluk dönemine verilen köprülerin ancak çok az bir kısmı dar bir zaman aralığına tarihlenebilir. Örneğin, Seleucia ad Calycadnum köprüsünün Vespasianus (İ.S. 79-81) ve oğulları Titus ve Domitianus tarafından İ.S. 77-78'de inşa ettirildiği bilinir ve bu sırada bölgede görev yapan vali L.

---

¹⁵² Parman 2003, 44; Hellenkemper-Hild 2004, 759

¹⁵³ Milner 1998, 117 vd.

¹⁵⁴ Başer 1991, 235

¹⁵⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 444

¹⁵⁶ Yılmaz-Çevik 1996, 189

¹⁵⁷ Işık-İşkan-Çevik 2001, 31; Işık 1995, 260 (Süleyman Bulut, Kısık Köprüsü, s. 260-261)

¹⁵⁸ Korunmuş kalıntıları açıkça bir köprüden bahsetmeye imkân tanımasa da kentin doğusundaki sel yatağını aşan yollar için en az iki olasılıkla da üç köprünün varlığından bahsedilebilir. İlk köprü muhtemelen nekropol caddesini ikinci caddeye birleştirir. İkinci caddeden 50 metre sonra da birinci caddenin uzantısında ve palaestranın kapısının hizasına denk gelen yerde ikinci köprü yer almalıdır. Sözkonusu iki köprünün kalıntıları kısmen korunmuş durumdadır. Ören yerini Bağbelen yönüne bağlayan patikanın sel yatağını aştığı yerde olası üçüncü köprüden geriye iz kalmaz. Bayburtluoğlu 2003, 54-55

¹⁵⁹ Işık-İşkan-Çevik 2001, 48

¹⁶⁰ Budge 1972, 15

¹⁶¹ Anabolu 2001, 22

¹⁶² Stillwel 1976, 821 vd.

¹⁶³ Wurster-Ganzert 1978, 288 vd.; Bayburtluoğlu 2004, 121

Octavius Memor'dur¹⁶⁴. Mopsuestia'daki köprü Valerianus (İ.S. 253-260) zamanında inşa edilir ve dönem sikkelerinde de betimlenir, Iustinianus devrinde İ.S. 6. yüzyılda tamir edilir¹⁶⁵. Oinoanda'da yer alan köprü bir yazıttan anlaşıldığı üzere Claudius'un yönetiminde vali Eprius Marcellus tarafından yaptırılır¹⁶⁶. Olymplus'da ise yapı Geç İmparatorluk dönemine verilir¹⁶⁷.

İmparatorluk topraklarındaki iletişimde kara yollarının olduğu kadar deniz ulaşımının da önemli bir yeri vardır. Deniz yoluyla yapılan ulaşımaya yönelik olarak ortaya konan limanlar da Roma devri imar faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesi gereken bir türdür. Gerek Cilicia'da gerekse de Lycia'da sahil kentlerinde birçok limanın varlığı bilinir. Hatta bazı kentlerin birden fazla limana sahip oldukları görülür. Örneğin, Cilicia'daki Elaiussa-Sebaste iki, Lycia'daki Phaselis üç¹⁶⁸ limanlıdır. Fakat birçok kentin limanının büyük oranda alüvyonlar altında kalması nedeniyle yapısal özellikleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılamaz. Bununla beraber, boyutları ve teknik özellikleri bakımından Orta İmparatorluk devrinin en etkileyici örneklerden birine sahip olan Soloi-Pompeiopolis, bir liman oluşumu hakkında son derece önemli bilgiler sunar. Kesme kireçtaşı bloklarla oluşturulan iki simetrik dalgakıran iyi düşünülmüş, korunaklı bir Roma limanı görünümü sergiler. Doğu Akdeniz'deki en geniş kapasitelilerden biri olan liman, hem ticari gemileri, hem de imparatorluğun deniz kuvvetini barındırabilmek için planlanır. Merkezi yönetim,

¹⁶⁴ MacKay 1968, 113; Budge 1972, 155; Stillwel 1976, 821 vd.; Anadolu 2001, 22

¹⁶⁵ Anadolu 2001, 22; Sayar 2002, 113; Aynı köprünün betimlerine Aigaii sikkeleri üzerinde de rastlanır.

Anadolu 1995, 323

¹⁶⁶ Milner 1998, 117 vd.

¹⁶⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 759

¹⁶⁸ Schäfer 1981, 55 vd.

kompleksin finans, planlama ve yapımını üstlenir¹⁶⁹. Cassius Dio, Hadrianus'un çok sayıda liman yaptırdığını belirtir, Soloi-Pompeiopolis limanının bu kapsamda anılması gerektiğini söyler¹⁷⁰.

Deniz ulaşımı ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer yapı türü ise deniz fenerleridir. Ancak Aigai deniz fenerinde olduğu gibi, sikkeler üzerindeki tasvirleri dışında bu yapılara dair Cilicia'da herhangi bir anısal kanıt yoktur¹⁷¹. Buna karşılık güzel bir deniz feneri örneği Lycia'da kendisini gösterir. Patara'nın batı yakasında, eskiden denize çok yakın olan kayalık bir burun üzerine konumlandırılan yapının denizle bağlantısı, 1 kilometreyi aşan bir kum örtüsü nedeniyle günümüzde kesilmiş durumdadır. Yapının bir fener olduğu kayalık taban üzerinde yükselen bir podyumun alt basamakları ve kumla dolu tepeciğin ortasında gözlemlenebilen gövde yuvarlığının birkaç kasnağından anlaşılır¹⁷². 20x20 metre ebatlarında basamaklı bir podyum üzerinde yükselen yapının, yıkıntılar arasındaki bir yazıttan İ.S. 1. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde eyalet valisi Marcus Sextius Priscus tarafından inşa ettirildiği anlaşılır¹⁷³.

---

¹⁶⁹ Spanu 2003, 7; Hild-Hellenkemper 1990, 382

¹⁷⁰ Winter 1996, 186

¹⁷¹ Spanu 2003, 7

¹⁷² Işık 2004a, 87

¹⁷³ Işık 2005, 64 (Havva Işkan Işık, Deniz Feneri, s. 63-64)

III.2. Kent Planı

Bir kenti meydana getiren unsurların düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi kent planlamacıları tarafından gerçekleştirilir. Bununla beraber İ.Ö. 5. yüzyılda Hippodamos'un ortaya çıkışına kadar herhangi bir kent planlamacısı bilinmez. Hellenistik ve Roma dönemlerinden itibaren ise kent ve kent planlama üzerine geniş yazınsal kaynaklar bulunur. Mimarlıkla ilgili bir kitap yazan Vitruvius¹⁷⁴, Roma'nın su sistemi

---

¹⁷⁴ Vitruvius öncelikle kentlerin yerlerinin seçimine dair şunları söyler: "Surlarla çevrili kentlerde aşağıdaki genel ilkeler gözetilmelidir. Çok sağlıklı bir arazinin seçimi öncelik taşır. Bu arazi yüksek olmalı, sis ve kırağı yapmamalı, ne fazla sıcak, ne de fazla soğuk, ılımlı bir iklimi bulunmalıdır, ayrıca, çevresinde bataklıklar olmamalıdır. Kent sahil kıyısında güneye veya kuzeye bakıyorsa yine sağlıklı olmayacaktır; çünkü, yazın güney semaları gün doğarken ısınır ve gün ortasında kızgın bir ısıya ulaşır; batı cepheleri de güneş doğduktan sonra ısınmaya başlar, gün ortasında sıcak olur, akşam saatlerinde de alev alev yanar (Vitruvius, I, IV, 1). Böylelikle, kentimizin yeri için iklimi çok ılımlı olan bir arazi seçmeye büyük özen göstermek zorundayız. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi sağlıklı olmak birinci koşuldur (Vitruvius, I, IV, 8). Atalarımız, bir kent veya askeri garnizon inşa edecekleri zaman, önerilen arazide otlayan sığırlardan birkaçını kurban ederek, karaciğerlerini incelerlerdi. İlk kurbanların ciğerleri koyu renkli veya anormal çıktığında, kusurun bir hastalıktan mı yoksa yediklerinden mi kaynaklandığını anlamak için başka sığırlar kurban ederlerdi. Ciğeri sağlam ve diri kılan iyi su ve besinin varlığını birçok benzer deney sonucunda kanıtlamadıkça, savunma yapılarının yapımına hiçbir zaman başlamazlardı. Ana amaçları sağlıklılık olduğundan, anormal ciğerlerle karşılaşmaya devam ettikleri zaman yörenin su ve besin kaynaklarının insan sağlığı için de zararlı olacağını varsayarak oradan ayrıлып başka bir bölgeye giderlerdi. Eğer surlarla çevrili bir kent deniz kenarında ve bataklıklar arasına inşa edilecekse, kuzey veya kuzeybatıya bakan ve deniz seviyesinden daha yüksek bir konumdaki yer seçimi mantıklı olacaktır" (Vitruvius, I, IV, 9; I, IV, 11). Vitruvius kent sokaklarının yönlerinin belirlenmesi ile ilgili olarak da şu noktalara değinir: "Kent surları inşa edildikten sonraki adım, sur içerisinde konut arsalarının ayrılması ve iklim koşullarına göre sokakların ve ara sokakların belirlenmesidir. Ara sokaklarda rüzgârların önlenmesi önceden düşünülürse sokakların tasarımı doğru olacaktır. Soğuk rüzgârlar rahatsız edici, sıcak rüzgârlar halsizleştirici, nemli rüzgârlar ise sağlıksızdır (Vitruvius, I, VI, 1). Rüzgârı konutlarımızın dışında tutmakla, yalnızca sağlıklı insanlara iyi bir ortam yaratmış olmayacağız; çeşitli yerlerdeki elverişsiz koşullardan kaynaklanan hastalık durumlarında da, başka sağlıklı yerlerde, farklı tedavi biçimleriyle iyileşmesi olası hastalar, burada rüzgârların engellendiği ılımlı ortamda daha çabuk şifa bulacaklardır (Vitruvius, I, VI, 3). Sonra, yollarımızın ve ara sokaklarımızın yönünü, iki rüzgârın bölgesini ayıran çizgilere göre ayarlayınız (Vitruvius, I, VI, 7). Bu düzenleme ilkesine göre, konutlar ve ev sıraları, rüzgârların rahatsız edici etkisinden esirgenecektir. Çünkü, sokaklar rüzgar yönünde yapılırsa sürekli olarak açık bayırlardan esen fırtınalar, ara sokaklarda sıkışarak oraları kasıp

üzerine kapsamlı raporlar hazırlayan Frontinus ve kentte yaşayanların sağlığı için kentin sokaklarının yönünün belirlenmesi konusunda öneriler getiren Hippocrates'in yazdıkları bunlar arasında sayılabilir.

Kent planlamadan bahsedilirken genellikle Yunan ve Roma dönemlerinin karakteristik özelliği olan ızgara planlı kentler düşünülür, fakat bu olgu çok daha fazlasını içerir. Yaşayanlar için görsel ve estetik bakımdan iyi bir çevre yaratmayı düşünerek kent yaşamının şartlarını iyileştirmek ve geliştirmek kent planlamacılarının genel amacıdır¹⁷⁵. Romalıların kent planlaması alanında büyük bir başarı gösterdikleri kuşkusuzdur. Onların başarıları daha önceki dönemlerde farklı kültürlerden devralınan miras üzerine kuruludur. İmparatorluğun özellikle Pax Romana döneminde büyük bir refah ve barış dönemi

---

kavuracaktır. Bu nedenle, ev sıraları rüzgârların yönünden korunmalıdır ki, rüzgârın gücü blokların köşelerine çarparak kırılıp dağıtabilsin” (Vitruvius , I, VI, 8).

Vitruvius'un kamu yapılarının arazilerinin seçimi konusunda ise şu noktalara dikkat çeker: “Ara sokakları ve yolları belirledikten sonra, genelde uygunluk ve yararlılığı gözeterek tapınaklar, forum ve tüm diğer kamu yapılarının yer seçimine geçmeliyiz. Kent deniz kenarında ise, forumun yeri limana yakın bir yerde seçilmeli, daha içeride ise kentin ortasında olmalıdır. Tapınaklar için, kentin, özel koruması altında bulunduğu varsayılan tanrılarla, Iupiter, Iuno ve Minerva'nın alanları, kentin büyük bir kısmını gören en yüksek yerinde olmalıdır. Merkür, forumda veya İsis ile Serapis gibi emporiumda; Apollo ve Bacchus tiyatrunun yanında; Herkül, gymnasium ya da amphitiatrosu bulunmayan topluluklarda stadium'un yanında; Mars, kent dışında ama eğitim sahası içinde: Venüs de aynı şekilde fakat limanda olmalıdır. Bundan başka, Etrüsk kâhinlerinin bilim üzerine tezlerinde, Venüs, Vulcan ve Mars'ın maketlerinin surlar dışında olmaları gerektiği yazılıdır. Böylelikle delikanlılar ve evli kadınlar, kent içerisinde Venüs'e tapınma ayinlerinden etkilenerek günaha girmeyecekleri gibi, binalar da, Vulcan'ın gücünü duvarların ötesinden çağıran dinsel ayinlerin ve kurban törenlerinin yaratacağı yangın korkusundan uzak olacaklardır. Mars'a gelince, o tanrıya, surların dışında tapınıldığında, yurttaşlar birbirlerine silah çekmezler; o da kenti düşmanlardan ve savaş sırasındaki tehlikelerden korur (Vitruvius, I, VII, 1). Ceres de, kent dışında, yurttaşların kurban adamak dışında hiçbir zaman uğramayacakları bir yerde olmalıdır. Buranın dinin, saflığın ve iyi ahlakın koruması altında olması gerekir. Diğer tanrılara da, kendilerine adanan kurbanların türüne göre uygun yerler ayrılmalıdır” (Vitruvius, I, VII, 2).

¹⁷⁵ Owens 2000, 4 vd.

yaşaması kentlerin ve kent yaşamının gelişmesinin önünü açar. Ordunun sağladığı güvenlik sayesinde artık kentlerin kurulacağı alanların seçiminde savunma faktörü önemli bir kaygı olmaktan çıkar. Sınır bölgeleri dışındaki yerlerde kent suruna ihtiyaç kalmaz, askeri bir zorunluluk olmaktan çok, bir ayrıcalık ve gösteriş aracı haline gelir¹⁷⁶.

Romalıların imparatorluk genelinde gerçekleştirdikleri imar faaliyetlerinden Küçük Asya'daki kentler de etkilenir. Onların gelişiyile birlikte birçok Küçük Asya kentinde anıtsal kapılar, sütunlu caddeler ve başka kamu yapıları yaygınlaşır. Bu tür yapılar yalnızca kent dokusunu güzelleştirmek amacıyla yapılmaz, aynı zamanda insanları yönlendirmek amacıyla da kullanılır. Böylelikle geri planda bulunan gösterişsiz yapılar gizlenir, yani pratik anlamda birtakım getirileri de vardır¹⁷⁷. Roma'nın Küçük Asya'daki iki eyaleti olan Cilicia ve Lycia'da da özellikle Pax Romanayla birlikte kentleşme bağlamında bir hareketlenme sözkonusu olur. Ortaya konan bilinçli tasarım ilkeleri ve birçok yapı türüyle kentler Romalı bir karaktere bürünür. Zorlu arazi koşullarının kentlerin imarına karşı gösterdiği direnç, Romalılarca getirilen ustaca çözümlerle kırılır. Nihayetinde düzenli yapı adalarının sınırlılığına rağmen yine de Roma damgası taşıyan kentler ortaya çıkar.

Bir kentin gelişimini belirleyen ve yönlendiren en önemli unsurlardan biri şüphesiz kuruldukları arazinin yapısıdır. Arazinin gösterdiği topografik ve morfolojik koşullar planın şekillenmesine çok büyük oranda etki eder. Kentlere göre değişen arazi yapıları farklı planlamaları da beraberinde getirir. Cilicia ve Lycia kentlerinin kurulu

---

¹⁷⁶ Owens 2000, 123

¹⁷⁷ Owens 2000, 143

oldukları alanlar da değişik morfolojik şartlar sergiler. Her iki bölgede de düzlük alanda gelişen kentlerin yanında engebeli, dağlık arazilerde kurulanlar da vardır. Cilicia'daki Seleucia ad Calycadnum, Soloi-Pompeopolis, Tarsus, Anazarbus¹⁷⁸ kentleri düzlükte yer alır. Yine Diocaeserea kenti de büyük oranda düz bir arazide kuruludur. Lycia'da ise Patara¹⁷⁹, Limyra¹⁸⁰, Myra, Oinoanda¹⁸¹, Rhodiapolis¹⁸², Cadyanda engebeyesiz arazideki kentler arasındadır. Bunların dışındaki kentler genel olarak engebeli alanlarda kuruludur. Cilicia'daki Antiocheia ad Cragum¹⁸³, Selinus¹⁸⁴, Cestroi¹⁸⁵, Claudiopolis, Olba, Corycus, Elaiussa-Sebaste, Augusta¹⁸⁶, Magarsus¹⁸⁷, Hierapolis-Castabala¹⁸⁸ kentleri; Lycia'da ise

---

¹⁷⁸ Akropolisin bulunduğu kayalık kütlein dik uçurlara sahip batı kesiminin eteğindeki düzlüktedir. Ergeç 2001, 389

¹⁷⁹ Antik dönemde denizden ayrılan 250 ile 500 metre arasında, 2 kilometre uzunlukta bir körfez Xanthus ovasına doğru içeriye sokulur. Bu körfezin özellikle doğu kıyısında bulunan korumalı küçük koylar kentin bu yönde gelişmesinin nedeni olur. Antik limanın çevresinde odaklaşan kent merkezinin zamanla körfez ile doğudaki yüksek dağlar arasında kalan geniş teraslara yayıldığı anlaşılır. Buluç 1984, 141 vd.

¹⁸⁰ Genellikle erken dönem yapıları yaklaşık 40-45 derecelik eğime sahip alanı kapsayan Toçak Dağı'nın güney eteğindeki akropoldedir. Roma kenti ise akropolün güneyinde, düzlükte yer alır. Bayburtluoğlu 2004, 112

¹⁸¹ Düzlük olarak tanımlanabilecek bir yerleşim yeridir. Düz alan kuzeyde daha geniş olmakla birlikte büyük kot farklılıkları olmadan daralarak güneye doğru uzanır. Bayburtluoğlu 2004, 179

¹⁸² Yumuşak, yayvan, hemen hemen korumasız bir kent izlenimi verir. Hacıaliler-Hacıveleiler ya da Şeyhköy yakınlarındaki bir yükselti üzerindedir. İskân alanı oldukça düzdür ve yükseltinin üstündeki düzlüğün ortasında genel kullanım için olan yapılar kaplar. Bayburtluoğlu 2004, 108

¹⁸³ İmparatorluk dönemi yerleşim alanı doğudaki engebeli arazidir. Kent dengesiz bir şekilde dik olan kayalık sahil kesiminde, Nohut Yeri Mahallesi tarlasında yayılır. Hild-Hellenkemper 1990, 192; Ana yapılar genellikle teraslar üzerine oturtulmuş durumdadır. Erdemgil-Özoral 1975, 55

¹⁸⁴ Selinus Çayı'nın denize döküldüğü yerde, denize dirsek gibi uzanan bir tepenin üzerinde ve yamacında kuruludur. Karamut 1995, 34; Karamut (Tarihsiz), 3; Roma döneminde yerleşim alanı sahil ovasında meander şeklinde ilerleyen Musa Çayı'na doğru genişler. Hild-Hellenkemper 1990, 407

¹⁸⁵ Küçük yerleşim dağın oval zirvesine yayılmış durumdadır. Hild-Hellenkemper 1990, 301

¹⁸⁶ Roma kenti Seyhan Irmağı'nın sol kıyısındaki engebeli arazide yer alır. Hild-Hellenkemper 1990, 201

¹⁸⁷ Engebeli arazide güneye, denize doğru yükselerek 40 metre yüksekliğe ulaşan bir burun üzerindedir. Hild-Hellenkemper 1990, 335

Xanthus¹⁸⁹, Pinara¹⁹⁰, Tlos¹⁹¹, Istlada¹⁹², Andriake¹⁹³, Arycanda¹⁹⁴, Idebessus¹⁹⁵, Olymplus¹⁹⁶, Phaselis¹⁹⁷, Kitanaura¹⁹⁸, Marmara (Kavaklıdağ)¹⁹⁹, Gavurpazarı²⁰⁰, Ulupınar²⁰¹ bu kentlere örnek verilebilir.

---

¹⁸⁸ Pyramos'un dirsek yaparak ovanın içerisine girdiği yerin yakınlarında, tepeliğin eteklerindedir.

İmparatorluk döneminde kent alanında büyük bir genişleme sözkonusu olur, kent akropolisin bulunduğu 35 metre yüksekliğindeki tepenin etrafında gelişir. Hild-Hellenkemper 1990, 293

¹⁸⁹ Birkaç tepe ve bu tepelerin güney ve doğusunda kısmen düzleşen bir alanda sur içinde yayılır. Bayburtluoğlu 2004, 257

¹⁹⁰ Akropolün doğu eteği önündeki kayalıklarla birlikte bir teras oluşur. Kentteki özel ve resmi yapıların birçoğu bu teras üzerinde yer alır. Kuzeyi surla kapatılan, doğusundaki kayalığın dik olmayan yerlerinde teras duvarları inşa edilerek oluşturulan teras güneyde çok az yerde tahkimata gerek duyacak niteliktedir. Böylece ikinci bir akropol elde edilir. Bayburtluoğlu 2004, 271; Erken dönem yerleşimin olduğu yerde ve aynı zamanda sur dışındaki düzlükte Roma yapılaşması sözkonusu olur.

¹⁹¹ Roma yapılaşma alanı erken dönem kalesinin doğusundaki Roma kamu yapıları için uygun koşullara sahip alanda gelişir.

¹⁹² Kıyıdan içeride, doğal bir kayalığın üzerinde doğu-batı doğrultulu ince bir alanı kaplar. Bayburtluoğlu 2004, 213

¹⁹³ Limanın güneyindeki tepenin eteğine yayılır. Bayburtluoğlu 2004, 199

¹⁹⁴ Şahinkaya adındaki sarp bir kayalığın dibinden başlayan güneye eğimli bir arazi üzerindedir. Kentin doğu ve batısı sarp falezlerle, kuzeyi ise Şahinkaya ile sınırlanır. Bayburtluoğlu 2004, 133

¹⁹⁵ Bir kısmı batıya bakan düzlükte, bir kısmı da doğuya doğru dik inişli bir tepenin surla korunan her iki yamacında gelişir. Bayburtluoğlu 2004, 151

¹⁹⁶ Dar bir boğaz şeklinde başlayarak sonra genişleyen ve denize en yakın yerde tekrar daralan küçük bir derenin açtığı vadinin iki yakasına kuruludur. Bayburtluoğlu 2004, 95

¹⁹⁷ Antalya körfezinin batı tarafında, denize doğru uzanan bir yarımada üzerindedir. Yarımadanın denize doğru ucu akropolistir. Akropolün eteğinde kuzey-güneybatı doğrultusundaki alçak bir alanda başlıca yapılar yer alır. Dörtlük 1981, 80

¹⁹⁸ Güneybatıya doğru alçalan ve sanki kara içerisindeki bir yarımada görünümünde bir yerleşimdir. Akropolis doğuya doğru uzanır. Bayburtluoğlu 2004, 55

¹⁹⁹ Denizden 1.400 metre yükseklikte, kuzeyden güneye doğru eğimli, surla çevrilmeye gerek duyulmayacak kadar eğimli bir alanda kuruludur. Kalıntılar doğu-batı doğrultusunda sıralanır. Bayburtluoğlu 2004, 64-65

²⁰⁰ Tahtalı Dağ'ın güney eteğinde bir sırt ve yamaç üzerinde kuruludur. Bayburtluoğlu 2004, 98; Batıdan doğuya doğru bir dil gibi uzanan üzeri düz bir yükselti ve kuzey yönde Tahtalı Dağ eteklerine doğru tekrar yükselen yamaç üzerindeki kalıntılardan oluşan bir yerleşimdir. Doğru ve güneyden doğal olarak korunur. Bayburtluoğlu 2004, 99

Kentleşme bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus ise tarihsel süreçtir. Çünkü zamanla değişen koşullar yeni anlayışları beraberinde getirir, yeni oluşumlara zemin hazırlar. Nitekim Roma dönemi öncesi dönemlerde yoğun şekilde yerleşim gören akropolisler, Pax Romana'yla birlikte kentlerdeki savunma ihtiyacının ortadan kalkmasıyla eski önemlerini yitirmeye başlar. Zaten bütün Küçük Asya kentlerinin Romanizasyonunda tahkimattan vazgeçilmesinin ana belirleyici unsur olarak ön plana çıktığı dikkati çeker. Zira Roma kamu yapıları en iyi şekilde düzlük alanlarda gelişebilir²⁰².

Cilicia ve Lycia kentlerinin hemen hemen tamamında akropolislerin varlığı bilinir. Ancak, çoğunlukla Roma kentinin önemli öğelerinden biri olmaktan uzak, önceki dönemlere göre daha geri planda duran yerler olarak kendilerini gösterirler. Bu durumda, Romalıların kentleşme olgusuna yaklaşımlarında akropolis düşüncesinin asli bir unsur olmaktan uzak kaldığından söz edilebilir. Buna rağmen Roma döneminde de önemini devam ettiren akropolislere sahip kentlerle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Cilicia'daki Olba kentinde kayalık zirve muhtemelen Roma döneminde akropolis olarak hizmet verir²⁰³. Lycia'da ise Xanthus'da Klasik dönem akropolünden ayrı olarak bir de Roma akropolisi mevcuttur²⁰⁴. Yine de, sözkonusu iki kentte de asıl Roma kamu yapılarının akropolis dışındaki uygun arazilerde kuruldukları unutulmaması gereken bir noktadır.

---

²⁰¹ Sarp bir kayalığın zirvesinde kuruludur. Özellikle arkası, batı tarafı oldukça sarpdır. Bayburtluoğlu 2004, 101 vd.

²⁰² Wurster 1996, 165

²⁰³ Hild-Hellenkemper 1990, 369

²⁰⁴ Bayburtluoğlu 2004, 260

Roma kent planlamacılığında yapıların kendi aralarındaki dağılımları, birbirleriyle olan optik ilişkileri, alanlar ve akslarla bağlantıları gibi konularda birtakım temel beklentiler sözkonusudur²⁰⁵. Cilicia ve Lycia'daki erken dönem akropolis yerleşimleri bu talepleri karşılayacak özelliklere sahip değildir. Nitekim Cilicia'daki bilinen Hellenistik dönem yerleşimleri öncelikle askeri amaca hizmet eder²⁰⁶. Bununla birlikte çoğu Cilicia kentinin akropolisleri için de güvenlik kaygısından kaynaklı olarak ortaya çıktıkları söylenebilir. Doğal koşulların da dikkate alınması suretiyle, savunmaya en müsait noktalara konumlandırılmaları bu düşüncüyü destekler. Akropolislerin gerekli fırsatları sunmaması Cilicia'da Roma kentinin surların dışında gelişmesine neden olur. Lycia'daki kale benzeri yerleşimler de, sarp topografyaları, savunma duvarlarıyla daraltılmış iç alanları ve yamaçlarda basamaklar halinde düzenlenmiş oturma bölgeleri dolayısıyla Roma kamu yapılarının inşası için elverişsiz koşullar sergiler. Her şeyden önce, yerleşimin surlarla savunma altına alınmış kesiminde, büyük yapıların kurulması için gerekli düz alanlar yoktur. Sahip oldukları topografya beklentilere cevap verebilecek nitelikteki kentsel imar faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesini son derece zorlaştırır²⁰⁷. Bu da Cilicia ile paralel şekilde Roma döneminde kent surların dışına taşması sonucunu beraberinde getirir.

Roma kent planlamacılığının temelini teşkil eden, birbirini dik kesen iki ana aks ve bunlara paralel veya dik ilerleyen cadde-sokak düzenlemesini Cilicia ve Lycia'da bazı kentlerde gözlemlemek mümkündür. Cilicia'daki Diocaeserea kenti böyle bir uygulamayı büyük oranda yansıtır. İki ana aks, yani *cardo maximus* ve *decumanus maximus* arasında

---

²⁰⁵ Wurster 1996, 165

²⁰⁶ Durugönül 2001-2002, 117 vd.

²⁰⁷ Wurster 1996, 165 vd.

dik açılı bir ilişki sözkonusudur. Her iki cadde de, aralarında her ne kadar zaman farkı da olsa birer anıtsal kapıyla taçlandırılır. Kentteki diğer yapıların da bu iki ana aks temel alınarak yerleştirildiği planda açık bir şekilde izlenebilir. Örneğin, nymphaeum ve podyumlu Roma tapınağı, tören kapısından sonra decumanusun iki kenarında, karşılıklı denilebilecek pozisyonda dururlar. Anıtsal tören kapısından batıya doğru ilerleyen decumanus, aksı üzerine yerleştirilmiş Tyche Tapınağı'nda sona erer. Kentin kuzey kapısından güneye doğru devam eden cardo ise muhtemelen gymnasium olduğu düşünülen alana ulaşır. Kentin tiyatrosu da decumanusun hemen güneyinde, ona sırtını yaslamış durumda yer alır. İlgi çeken bir nokta da, Roma zamanındaki imar evrelerinde önceki dönemlerde inşa edilen yapıların yeni planın gelişiminde belirleyici rol oynamasıdır. Kentte merkezi konumda yer alan Hellenistik Zeus Olbios Tapınağı'nın Roma planlamasına böyle bir etkisinin olduğu açıkça görülebilir. Cardo ve decumanus, tapınağın temenos duvarlarıyla paralel bir şekilde ilerler. Kuzey temenos duvarı decumanusla devam eder, caddenin güney sınırını meydana getirir. Batı duvarıyla cardo arasında da caddenin batı sınırını oluşturması açısından benzer bir ilişki vardır (Levha 6, Figür 3; Levha 7, Figür 4). Görüldüğü üzere Roma'nın Küçük Asya'daki etkinlikleri Dağlık Cilicia'ya da yansır ve bölge kentlerine düzenli bir kentsel plan getirir²⁰⁸. Ovalık Cilicia'daki Augusta'da da sütunlu bir merkezi aksla birlikte dik açılı bir cadde sisteminin sözkonusu olduğu düşünülür²⁰⁹. Akslarda bütünlük sergileyen kentlere Lycia'dan örnek vermek gerekirse ilk üzerinde durulması gereken kent muhtemelen Xanthus olacaktır. Kent, birbirini tam olarak dik açıyla kesen iki ana caddesiyle Cilicia'daki Diocaeserea'yla paralellik sergiler. Sütunlu ana aksların bulunduğu alanda bir meydan oluşumu sözkonusudur. Decumanus üzerinde, caddenin meydana kavuştuğu noktada anıtsal bir tak bulunur. Kentin diğer yapılarının

²⁰⁸ Yegül 1998, 63 vd.

²⁰⁹ Hild-Hellenkemper 1990, 201 vd.

düzenlenişinde yine iki ana aksın belirleyici olduğu gözlenir. Decumanusun batı ucundaki Aşağı Agora ve tiyatro akslar sistemiyle uyum içindedir. Kentin Yukarı Agora'sı da aynı cadde üzerinde yer alır (Levha 8, Figür 5). Son dönemlerde gerçekleştirilen kazılar sayesinde dik açılı bir düzenlemenin sözkonusu olduğu anlaşılan bir diğer Lycia kenti Patara'dır. Kuzey-güney doğrultusunda tiyatroya doğru uzanan cadde kentin ana aksını oluşturur. Bu cadde anıtsal Mettius Modestus takının batısından limana doğru doğu-batı aksında ilerleyen diğer caddeyle Hurmalık hamamının güneybatısında dik açıyla kesiştikten sonra devam eder. Aynı cadde, batıya doğru kuzey-güney doğrultusundaki caddeye paralel uzanan başka bir caddeyle daha kesişir. Mevcut cadde sistemi Patara'da dik açılı düzenli bir kent planlamasının varlığına dair ipuçları verir²¹⁰.

Ovalık Cilicia'daki Anazarbus kenti de cardo ve decumanus olarak kabul edilebilecek iki ana aksa sahiptir. Ancak detaylarda farklılıklar sözkonusudur. Geçmişte kentte çalışma yürüten araştırmacılar tarafından yayınlanan planlar tam anlamıyla birbirleriyle örtüşmez. Bu durum da farklı planlara göre farklı değerlendirmeler yapılmasına neden olur. Örneğin Budge'nin planına göre cardo ile decumanus dik olarak değil, belli bir açıyla kesişir. Her iki cadde de tam olarak düz ilerler, akslarda herhangi bir kırılma sözkonusu değildir. (Levha 9, Figür 6) Verzone'nin planına göreyse, güneyde anıtsal bir takla başlayan cardo, Diocaeserea ve Xanthus'dan farklı olarak tam anlamıyla düz ilerlemez, kentin ortalarına doğru dirsek yapar. (Levha 10, Figür 7) Ana akstaki bu kırılmaya rağmen arazinin düzlük olması nedeniyle, ana akslarla uyumlu şekilde diğer yapıların yerleştirildiği ve ara sokakların da yine bu durumla paralellik gösterdiği düşünülebilir. Nitekim hamamın kentin ana akslarından decumanusla ilişkisinin bu

---

²¹⁰ Işık 1996, 164 (Şevket Aktaş-Fatih Gülşen, Ana Cadde, s. 164-165)

düşünceyi desteklediği söylenebilir. Ancak her şeye rağmen kent cardo-decumanus uygulamasını sergilemesi bakımından önemlidir.

Bazı kentler ise kurulu oldukları arazilerin yapısı nedeniyle tipik bir Roma kentinin gelişimi için uygun koşullar gösterirler. Örneğin, Cilicia'daki Soloi-Pompeiopolis ve Tarsus kentlerinin düz arazi yapıları ve görkemli sütunlu ana akslar bu yönde bir beklentiye sevk eder. Benzer koşulların Seleucia ad Calycadnum için de sözkonusu olduğu düşünülebilir. Ancak büyük oranda toprak altında bulunmaları kesin yargılara varmayı engeller. Düzlük arazi yapısı, Myra ve Limyra gibi bazı Lycia kentlerinde de benzer beklentilere neden olur. Fakat bu durum ancak ileride yapılacak çalışmalarla netlik kazanabilir.

Yalnızca bir ana caddeye sahip kentlerde belli başlı kamu yapıları çoğu zaman bu cadde etrafında yoğunlaşır. Antiocheia ad Cragum'da karşılaşıldığı üzere, agorayla sütunlu cadde arasındaki görsel ilişkide kendisini gösteren bütünlük bu duruma Cilicia'dan örnek olarak verilebilir. Ancak burada sütunlu caddeyle onun batı ucundaki agora arasında aks bağlamında bir birliktelikten söz edilemez, eksenlerde farklılık sözkonusudur (Levha 11, Figür 8). Lycia'da ise Phaselis kentinde bu durumu açık bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Kamu yapılarının büyük bölümü kentin ortasındaki meydanda dirsek yapan liman caddesinin iki yanında sıralanır. Güney Liman'da Hadrianus Takı ile başlayan ve kuzeybatıya doğru ilerleyen caddenin kuzeybatı kenarında Domitianus Agorası, nymphaeum ve Hadrianus Agorası ard arda yerleştirilmiş durumdadır. Hadrianus Agorası aynı zamanda kent meydanının bulunduğu alana denk düşer. Dirsek yaptıktan sonra, biraz

daha kuzeye dönerek Askeri Liman'a devam eden caddenin batısında büyük hamam-gymnasium, doğusunda ise küçük hamam ve latrina yer alır (Levha 12, Figür 9).

Bazı kentlerde arazi şartları kentin geneli için bir aks birliğinin sağlanmasına, düzenli insulaların oluşturulmasına imkân tanımaz. Bununla birlikte, sözkonusu kentler böyle bir düzenlemeden tümüyle yoksun da değildir. Topografyanın izin verdiği kesimlerde bir kısım yapılar bir arada düşünülür, yani kendi içlerinde aks birliği gösteren yapı grupları oluşturma çabası kendisini gösterir. Kentin geneline hâkim bir aks sisteminden bahsedilememesine rağmen, yerleşim alanının belli kesimlerinde birtakım yapıların meydana getirdiği insulaların her biri kendi içinde düzenli bir görünüm sergiler. Cilicia'daki Anemurium kenti kimi yapılarının yönlendirilişiyle bu şekilde bir düzenlemeye Cilicia'dan örnek olarak verilebilir. Roma dönemine ait tiyatro, odeon, gymnasium ve tiyatronun doğusundaki iki hamamın birbirleriyle ilişkisi bu düşünceyi destekler. Bununla birlikte geç dönem yapılarının kendi aralarındaki ve Roma binalarıyla bağlantıları da belli bir uyum dâhilindedir. Bu noktadan hareketle Roma devrinde varlığından söz edilebilecek bir düzenlemenin izlerini taşıdıkları ileri sürülebilir (Levha 13, Figür 10). Selinus kenti aks bakımından birbiriyle uyum içerisindeki agora, odeon, hamam ve kenotaph yapılarıyla düzenli adalardan oluşan kentlere Cilicia'dan bir diğer örnek olarak verilebilir (Levha 14, Figür 11). Syedra kentinde de kendi aralarında aks birliği bulunan yapıların oluşturduğu gruplardan, kentin belli kesimlerinde insulaların varlığından söz edilebilir (Levha 15, Figür 12). Laertes'de ise üç tapınağın aks yönünden paralellik sergilemesi böyle bir uygulamanın bu kentte de gerçekleştirildiğine işaret ediyor olabilir (Levha 16, Figür 13). Lycia'da ise Cadyanda bu duruma iyi bir örnek olarak verilebilir. Kamu yapılarının büyük bir kısmı yaklaşık doğu-batı doğrultusunda ilerleyen ve stadium

olarak da kullanılan ana cadde etrafında toplanır. Kuzey tarafta iki tapınak ve etrafı galerilerle çevrelenmiş bir alan, güney tarafta ise bir hamamla başka birtakım yapılar caddenin aksıyla uyumlu şekilde, ona dik veya paralel yerleştirilmiş durumdadır. İkinci bir grup ise hemen güneydeki agoranın bulunduğu kesimdir. Buradaki yapılar ana cadde üzerindeki diğer gruptan ayrı olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan bir küme meydana getirir (Levha 17, Figür 14). Benzer özellik gösteren Lycia kentlerinden biri de Tlos'dur. Burada da aynı zamanda stadium olduğu düşünülen kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu ana cadde, doğu kenarındaki galerili büyük yapı ve onun güneyindeki palaestra ilk aks grubu olarak değerlendirilebilir. Daha doğuda yer alan tiyatroya da bu grupla uyum gösterir. Palaestranın güneyindeki iki hamam, doğusundaki tapınak ve agoranın ise ikinci grubu meydana getirdiği söylenebilir. Bu iki grup arasında dik açığa yakın bir ilişki sözkonusudur. Ancak biraz daha geniş açı oluşturmasından dolayı iki ayrı grup kapsamında incelenmelidir (Levha 18, Figür 15). Pınara'da kayalık Aşağı Kale'nin batısında yer alan düzlük çöküntüdeki Roma dönemi yapılaşma alanı da aynı kapsamda değerlendirilebilir. Burada taş kaplı bir cadde, porticuslar tarafından sınırlanan agoradan diğer bir alana doğru devam eder. Bu caddenin etrafı peristil avlulu dörtgen binalar tarafından çevrelenir. Sözkonusu yapıların aralarında ise taş döşeli dar sokaklar vardır (Levha 19, Figür 16). Andriake'de de düzenli yapı adalarının bulunduğu yönünde izlere rastlanır, kentin güney kesiminin ilk bakışta bütünsel bir plana göre tasarlandığı anlaşılır. Limanın güneyindeki rıhtım boyunca devam eden yaklaşık 160 metre uzunluğundaki depo yapılarının hemen önünde 7 metre genişliğinde liman caddesi uzanır²¹¹ (Levha 20, Figür 17). Insular aracılığıyla bir kentin bölümlenmesine başka bir örnek olarak Cyaneae kenti gösterilebilir. Tiyatronun kuzeydoğusundaki yapılaşma alanı bu durumu yansıtır (Levha

---

²¹¹ Brandt-Kolb 2005, 53; Borchhardt 1975, 75

21, Figür 18). Benzer şekilde Oenoanda kentinde de aynı durum gözlemlenir. Phaselis’de de iki aks gurubundan bahsedilebilir. Burada sözkonusu aks ayrılığı ana caddenin kentin ortasındaki meydanda dirsek yapmasından kaynaklanır. Balbura’da tiyatronun doğusuna doğru olan Roma yapılaşma alanında kendi içinde düzenli bir görünüm izlenebilir. Hatta sokakların dik açılı bir ilişki içerisinde olduğu açık bir şekilde gözlenir (Levha 22, Figür 19). Cibyra’da da tiyatro ve karşısındaki yapılar arasında aks yönünden bir bütünlük görülür (Levha 23, Figür 20). Rhodiapolis Kenti de benzer bir görünüm sergiler. Nisa da plan üzerinde düzenli yapılaşma sergileyen unsurlara sahiptir. Aperlae’de de bazı binaların birbiriyle ilişkisi kısmen birlikte düşünüldükleri düşüncesine sevk eder.

Kimi kentlerde, hareketli topografya ve gerekli alanların eksikliği nedeniyle genellikle düzenli aks sıralarının oluşturulamadığı görülür. Buna rağmen reprezentatif karakterli kamusal yapıların bir arada düşünölmeleri, bunların büyük oranda birbirleriyle uyum içerisinde olmalarını sağlar²¹². Kent planındaki aks ilişkileri bazı kentlerde öncelikle büyük mekânlı binalar vasıtasıyla meydanların sınırlandırılmasıyla oluşturulur. Bu şekildeki uygulamaya Cilicia’dan örnek olmasa da, Lycia’dan güzel bir örnek olarak Tlos kenti gösterilebilir. Roma kent duvarlarının hemen önündeki stadiuma ait seyirci basamakları ve karşı taraftaki büyük mekânlı bir yapı aracılığıyla aks belirlenir. Cadyanda kenti de, ortasından geçen taş döşenmiş caddesiyle kentsel aksın belirlenmesi hususunda özellikle çekici bir durum sergiler.

Sık bir şekilde karşılaşılan bir durum da arazi koşullarından dolayı kimi yapıların kentin genelindeki aks sistemine veya aks gruplarından birine dâhil

---

²¹² Wurster 1996, 168

edilememesidir. Bu durumda sözkonusu yapı uygun bir alana, doğrultu kaygısından uzak, bağımsız olarak yerleştirilir. Cilicia'da Anazarbus'daki tiyatro, stadium ve merkezden ayrı olarak kentin yaklaşık güney kenarına yerleştirilmiş durumdaki amphitheater, Soloi-Pompeiopolis tiyatrosu bu yapılar arasında sayılabilir. Cibyra stadiumu ve Pinara tiyatrosu ise bu duruma Lycia'dan örneklerdir.

Konum itibariyle zirve ya da dağ sırtı gibi yerlerdeki yerleşimlerde Roma kamusal yapıları eski surların dışında, civardaki düz alanlarda, basamaklandırılmış teraslar üzerinde veya farklı şekillerde kent topografyasına uygun şekilde düzenlenirler. Antiocheia ad Cragum ve Elaiussa-Sebaste benzer yapı gösteren Cilicia kentleri arasında sayılabilir. Antiocheia ad Cragum'un doğudaki engebeli arazide yer alan İmparatorluk dönemi yerleşim alanında ana yapılar genellikle teraslar üzerine oturtulmuş durumdadır²¹³. Elaiussa-Sebaste düzenli bir Roma kentinin gelişimi için uygun arazi olanakları sunmaz. Buna rağmen tipik bir Roma kentinde bulunması gereken yapıların büyük bir çoğunluğuna sahiptir. Kamu binalarının yeri belirlenirken hareketli topografyaya rağmen, yapı türlerine en uygun alanları seçme kaygısının taşındığı yönünde bir kanı uyanır. Kentin tapınağı denize doğru çıkıntı yapan tepelik bir burun üzerinde kentin tümüne hâkim konumdadır. Tiyatro morfolojik yapıdan faydalanılarak yamaca yastı ve kısmen anakaya kullanılarak inşa edilir. Agora ve hamamlar da herhangi bir aks kaygısı taşımaksızın kent alanında uygun görülen alanlara yerleştirilmiş vaziyettedir (Levha 24, Figür 21). Celenderis kenti de aşağı yukarı Elaiussa-Sebaste'yi andıran bir görünüm sergiler. Yapılar yine liman etrafında gelişir. Tiyatro olduğu düşünülen yapı, hamam ve agoranın aks yönünden bütünlük göstermemesi iki kent arasındaki benzer bir diğer noktadır (Levha 25, Figür 22). Hareketli

---

²¹³ Erdemgil-Özoral 1975, 55; Hild-Hellenkemper 1990, 192

arazi koşullarına rağmen tiyatro ve stadium gibi Roma kamu yapılarıyla anıtsallık kazandırılabilmiş kentlere Ovalık Cilicia'dan bir örnek göstermek gerekirse en başta akla gelecek kent, son derece etkileyici, dramatik bir manzaraya sahip olan Magarsus'dur. Yapılar engebeli arazide doğayla uyumlu şekilde farklı kodlarda yerleştirilmiş durumdadır. Arycanda, Tlos ve Pinara teraslar üzerinde uzunlamasına gelişen yamaçlarda düzenlenmiş olmalarıyla bu duruma Lycia'dan örneklerdir²¹⁴. Mevcut koşulların en iyi şekilde değerlendirildiği kentlerden Arycanda tipik bir yamaç yerleşimidir. Kentin konumunun belirlenmesinde alınan kararın ne derece isabetli olduğu, doğayla bütünleşmiş bir yapı sergilemesinden anlaşılır. Eğimin sağladığı imkânlar son derece iyi bir şekilde kullanılır²¹⁵. Mevcut haliyle yüksek bir alan üzerinde planlanmış Roma kent düzenlemesinin etkileyici bir örneğidir. Anıtsal yapılar sarp yamaçlar üzerindeki büyük teraslara dağıtılmış durumdadır ve yerleşim alanının en alt kesimiyle en üst seviyesi arasındaki kod farkı 120 metreden fazladır. Yapılar, eş yükselti eğrilerine göre düzenlenir. Yapılaşma için gerekli büyük alanlar, destek duvarları sayesinde teraslar halinde meydana getirilir. Tiyatro, oturma alanıyla birlikte dağın yamacına yerleştirilir²¹⁶ (Levha 26, Figür 23).

Bazı kentlerde ise toprak altında bulunmaları veya tahribata uğramaları nedeniyle kent planı hakkında kesin bilgiler vermek mümkün değildir. Ovalık Cilicia'daki birçok kentte bu durumla karşılaşılır. Örneğin, Soloi-Pompeiopolis, Tarsus, Mopsukrenai, Adana, Augusta, Magarsus, Mallus, Mopsuestia, Anazarbus, Flaviopolis, Aigeai, Oenoandos-Epiphaneia, Hierapolis-Castabala, Neronias-Eirenepolis kentleri üzerine eldeki

---

²¹⁴ Wurster 1996, 165

²¹⁵ Bayburtluoğlu 2003, 12 vd.

²¹⁶ Wurster 1996, 171 vd.

verilerle ancak sınırlı oranda yorum yapılabilir. Myra, Limyra gibi bazı Lycia kentleri için de benzer durum söz konusudur.

III.3. Sütunlu Yol

Roma mimarisinin kentleşme bağlamında ortaya koyduğu yeniliklerden biri de sütunlu caddelerdir. Ticareti gelişmiş, zenginleşmiş, sosyal düzeyi yükselmiş kentlerdeki bu caddelere taklar ve çoğu zaman yazıtlı kaideler üzerinde duran heykeller yerleştirilir. İki yanda uzanan sütunlu galerilerin arkasında dükkânlar ve evler sıralanır. Sütunlu caddeler iklimle de bağlantılıdır, insanları güneşten ve yağmurdan korur²¹⁷. Roma mimarlığında sütunlu yolu diğer kamu yapılarından daha farklı bir bağlamda değerlendirmek gerekir. Çünkü bu tür, gerçek anlamda bir bina kapsamına girmez. Bununla beraber Roma kent dokusunun çok önemli bir unsurudur, bir bağlantı ve iletişim aracı olmanın çok daha ötesindedir. Mimari detaylarıyla birlikte, kent dokusundaki vurgulu ve yaygın görünümü aracılığıyla, kentin görsel imgesi ve iskeletinin algılanmasına büyük katkıda bulunur. Sütunlu yolların ortaya çıkışı ve gelişmesi Roma kent kavramının oluşumunda önemli bir basamaktır²¹⁸. Gösterişli caddelerle Roma İmparatorluğu'nun büyüklüğü ve gücü bir defa daha vurgulanır.

Muhtemelen kentlerin özgün koşullarından kaynaklanan nedenlerden ötürü Cilicia ve Lycia'da sütunlu yolların değişik uygulamalarıyla karşılaşılır. Ne bölgeler arasında, ne de iki bölgenin kendi içerisinde belli bir standarttan söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte Roma kent planlamacılığının en önemli öğelerinden, cardo-decumanus sistemine uygun ana caddelere sahip kentler her iki bölgede sayılı da olsa mevcuttur. Bazı kentlerdeyse sütunlu yollar tam anlamıyla böyle bir görüntü vermez, topografik ya da muhtemel başka birtakım etkenler dolayısıyla dik olmayan açılarla kesişirler. Öte yandan aynı cadde üzerinde aks kırılmaları da sözkonusu olabilir. Ayrıca her

²¹⁷ Anabolu 2001, 13

²¹⁸ Güven 2003, 39

iki ana caddeye birden sahip olmayan veya en azından araştırmaların yetersizliği yüzünden şimdilik tek ana aksının gözlemlenebildiği kentler de vardır. Bunlara ek olarak her ne kadar sütunlu yol kapsamına girmese de, iki yanına dikilen heykellerle ana caddeye etkileyici bir görünüm kazandırma çabası da üzerinde durulması gereken bir diğer husustur.

Cilicia ve Lycia'da tipik *cardo maximus-decumanus maximus* uygulamasına sayılı kentte rastlanır. Bunun sebebi her iki bölgenin dağlık yapısında, arazi koşullarının imkân tanımamasında saklı olmalıdır. Ancak, ovalık arazide kurulan, fakat araştırmalarının henüz yapılmamasından dolayı henüz yeterince bilgi sahibi olunmayan kentlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. İleriki zamanlarda yapılacak çalışmalarla bu kentlerde de *cardo-decumanus* uygulamasına yeni örnekler ortaya çıkabilir. Dağlık kesiminde yer almasına rağmen *cardo-decumanus*un mükemmel bir şekilde gerçekleştirildiği Diocaeserea kenti sözkonusu uygulamanın Cilicia'daki örneğidir. Kentin kuzey kapısından başlayan *cardo*, tiyatro ve *nymphaeum* arasında bir tören kapısına sahip *decumanus* ile dik şekilde keşişir (Levha 7, Figür 4). Lycia'daki örnek ise Xanthus'dur²¹⁹ (Levha 8, Figür 5). Kentin merkezinde doğu-batı yönünde ilerleyen ve her iki tarafının porticuslu olduğu düşünölen, fakat sütunları korunmamış durumdaki *decumanus*²²⁰, taş döşeli bir meydanda, aşağı doğru devam eden *cardo* ile dik açılı bir ilişki içerisinde²²¹.

Öte yandan iki caddenin dik olarak değil de farklı açılarla birbirini keşiği, ancak yine *cardo-decumanus* kapsamında değerlendirilebilecek nitelikte kentler de

---

²¹⁹ Courtils 2001, 75

²²⁰ Courtils 2002, 435

²²¹ Courtils 2003b, 83

mevcuttur. Nitekim Ovalık Cilicia'daki Anazarbus kentinde, Verzone'nin planına göre yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda, taktan itibaren 800 metre devam eden sütunlu yol tam düz bir rotada ilerlemez, kentin ortalarına doğru az bir açıyla kırılarak yön değiştirir. Bu cadde orijinal bir Roma kentindeki cardoyla özdeşleştirilmek istenir²²². Diğer sütunlu yol ise doğu-batı doğrultusunda uzanarak kentin takriben ortalarında cardo ile açıyla kesişir. Bu cadde de kentin decumanusu olarak yorumlanabilir. Budge'nin planına göre ise anlaşıldığı kadarıyla bir kırılma sözkonusu değildir. Cardo, decumanus ile kesiştikten sonra düz doğrultuda devam eder.

Cilicia ve Lycia'da bir tek sütunlu caddeye sahip veya en azından şimdilik caddelerinden yalnız birinin varlığı bilinen kentlerse ayrı bir grup oluşturur. Örneğin, Soloi-Pompeiopolis kentinin sütunlu yolu 450 metrenin üzerindeki uzunluğuyla kentin ana aksını meydana getirir. Bugün 200 civarı sütunundan 33 tanesi başlıklarıyla birlikte ayakta görülebilen cadde kent limanına uzanır²²³ (Levha 27, Figür 24). Kuzeybatı-güneydoğu yönünde ilerleyen ve kenti iki büyük yarıya bölen cadde cardo olarak değerlendirilebilir²²⁴. Buna karşılık bu yolla kesişen bir decumanusun varlığı henüz saptanmış değildir. Bir diğer örnek olan Tarsus'un sütunlu caddesi ise doğu-batı doğrultusunda ilerler²²⁵ ve aksı dikkate alınarak kentin decumanusu olduğu söylenebilir (Levha 28, Figür 25). Seleucia ad Calycadnum'da yine doğu-batı doğrultusunda uzanan bir sütunlu yolun bazı kalıntıları Cumhuriyet İlkokulu'nun bahçesinde görülebilir²²⁶. Corycus'da da caddeye ait sütun

---

²²² Gough 1952, 104

²²³ Peschlow-Bindokat 1975, 373

²²⁴ Hild-Hellenkemper 1990, 382

²²⁵ Zoroğlu 1995, 58; Demirkapı semtinde benzer bir caddenin üst düzeyi bir inşaatın temel kazısı sırasında ortaya çıkar. Ancak üzerine bina yapılması nedeniyle görülemez. Zoroğlu 1996, 252 dipnot 10

²²⁶ Hild-Hellenkemper 1990, 404

kalıntıları bulunur. Bugünkü Mersin-Silifke karayolunun kuzeyindeki yüksek bir podyum ile sütun tamburları, başlıkları ve üst yapı elemanları sütunlu yol olarak yorumlanır. Sütunlardan sekiz adedi in situ durumdadır²²⁷. Kuzey-güney doğrultusunda ilerleyen cadde karayolunun güneyinde de devam eder ve hamamın yer aldığı koyda sona erdiği düşünülür²²⁸. Syedra kenti de kuzey-güney istikametinde ilerleyen, hamamın hemen kuzeyinden 250 metre batıya doğru devam eden bir sütunlu caddeye sahiptir²²⁹. Ovalık Cilicia'daki Augusta'da sütunlu bir merkezi aks izlenebilir²³⁰. Mopsuestia²³¹ ve Epiphaneia²³² kentlerinde de sütunlu yollarına ait kalıntılar görülebilir. Claudiopolis²³³ ve Olba²³⁴ kentlerinin ise daha önceleri görülebilen, ancak günümüze hiçbir kalıntısı ulaşmayan sütunlu yollara sahip oldukları söylenir. Adana'da ise bugünkü Abidin Paşa Caddesi Roma kentinin cardosu olarak yorumlanır²³⁵. Ancak doğu-batı doğrultusunda olduğu göz önünde bulundurulduğunda decumanus olarak değerlendirilmelidir. Selinus, Anemurium, Elaiussa-Sebaste kentlerinde de sütunlu yolların olduğu düşünülür²³⁶.

²²⁷ S. Durugönül-M. Durukan-G. Mietke 2006, (Baskıda)

²²⁸ Durugönül-Durukan 2007, (Baskıda)

²²⁹ Durugönül 2001-2002, 117; Karamut 1996, 79; Karamut 1995, 38

²³⁰ Hild-Hellenkemper 1990, 201 vd.

²³¹ Hild-Hellenkemper 1990, 357

²³² Hellenkemper-Hild 1986, 103; Hild-Hellenkemper 1990, 250

²³³ 19. yüzyılın başlarında sütunlu yolun görülebildiği belirtilir. Hild-Hellenkemper 1990, 307

²³⁴ 20. yüzyılın 20'li yıllarında nymphaeumun aksında sütunlu cadde kalıntılarının görülebildiği söylenir. Hild-Hellenkemper 1990, 370; Günümüzde bu kalıntıların hiç birinin izine rastlanmaz. Olba'da nymphaeum akropolisin kuzeybatı eteğinde, olasılıkla Diocæserea'dan kente gelen yolun son bulunduğu noktada yer alır. Hemen yanında tiyatronun bulunması burasının kentin yaşam merkezi olduğunu düşündürür. Erten 2003, 186; Ayrıca Diocæserea'dan gelen taş döşeli yolun kente ulaştığı nokta da büyük ihtimalle bu civardır. Bu hususlar kentin sözkonusu bölümünde sütunlu yol olabileceği yönündeki kanıyı destekler. Fakat kesin bir sonuca varmak için ileride yapılacak kazı çalışmaları beklenmelidir. (Kentte 2001 yılından beri yüzey araştırması yapmakta olan Doç. Dr. Emel Erten'e konuyla ilgili verdiği bilgiler için teşekkür ederim.)

²³⁵ Hild-Hellenkemper 1990, 157

²³⁶ Güven 2003, 42

Benzer şekilde Lycia'da da sadece bir tek sütunlu yola sahip ya da şimdilik iki caddeden sadece biri görülebilen kentler vardır. Limyra kentinin surların içinde kalan bölümünde Roma imparatorluk döneminde caddelerin ne şekilde uzandığı üzerine pek bilgi bulunmamakla birlikte, doğu kentteki kapıdan başlayıp batıya, Piskopos sarayına doğru uzanan yolun kentin ana eksenlerinden biri olabileceği üzerinde durulur. Şimdiye kadar belirlenebilmiş kapılardan merkeze doğru ilerleyen cadde ve yol izleri kentin planının bütünüyle ortaya çıkarılması yönünde yeterli veri sağlamaz. Bizans yapılarının altında eski dönemlere ait düzgün planlı yapılaşmaların olduğu düşünülür. Kentteki Ptolemaion'un güneydoğusunda sütunlu cadde yer alır ve muhtemelen kentin güneydoğusunda bulunan başlangıç noktası tam olarak belirlenemez. Sözkonusu caddenin yine Ptolemaion civarında sona erdiği düşünülür²³⁷ (Levha 29, Figür 26). Balbura'da aşağı kentin yeni aksını İ.S. 2. yüzyılın ortalarında inşa edilen sütunlu cadde meydana getirir. Bu bulvar onur anıtları ve bronz heykellerle donatılmış durumdadır²³⁸.

Sütunlu caddelerin genellikle anıtsal bir kapıyla başladıkları görülür ve bu duruma Cilicia ve Lycia'dan da örnekler vermek mümkündür. Bununla birlikte sözkonusu taklar iki caddenin kesiştiği yerde veya cadde üzerinde vurgulanması gereken başka bir noktada da inşa edilmiş olabilir. Cilicia'daki Diocaeserea kentine, iki farklı uygulamayı birden sergilemesi bakımından özellikle değinmek gerekir. İki ana aks üzerinde de birer anıtsal kapı bulunur. Cardo, kentin kuzey kapısını oluşturan üç geçitli bir takla başlar. Buna karşılık decumanus üzerindeki tek kemerli anıtsal kapının caddenin başlangıcında yer aldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü plan üzerinde caddeye ait sütunlar kapıdan

²³⁷ Borchhardt 1999, 105vd.

²³⁸ Hellenkemper-Hild 2004, 478

sonra da tiyatronun arkasından doğuya doğru devam eder. Bu durumda sözkonusu kapı önemli bir oluşumu vurgulama gayesini taşıyor olabilir. Soloi-Pompeiopolis’de de muhtemelen ana caddenin limana ulaştığı noktada anıtsal bir kapı yer alır. Burada karşılaşılan mimari kalıntılar sütunlu yolun bir kapıyla limana açıldığını destekler²³⁹. Beaufort’un planında da sütunlu yolla limanın kavuştuğu yerde mimari bir oluşum görülür²⁴⁰ (Levha 27, Figür 24). Sütunlu yolun kara tarafındaki öteki ucuya surlarla bağlantılı ana kapıya ulaşır²⁴¹. Geç dönem surlarına bağlanan bir kapı olmasına rağmen, her ne kadar kesin bir görüş belirtmek mümkün olmasa da, başka kentlerdeki örnekler dikkate alındığında, caddenin bu kesiminde de Roma devri için bir kapının varlığı öngörülebilir²⁴². Anazarbus kenti, cardosunun güneyde, son derece görkemli olan üç kemerli anıtsal bir takla taçlandırılmasıyla sözkonusu uygulamanın gayet güzel bir örneğini teşkil eder. Ovalık Cilicia’nın bir diğer kenti Hierapolis-Castabala’da batıda sütunlu caddenin başlangıcında da bir kapı görülür. Doğuya doğru arazinin eğimine uygun şekilde yükselerek devam eden cadde propylon olduğu sanılan başka bir anıtsal kapıya ulaşır²⁴³ (Levha 30, Figür 27). Konum itibariyle burada da kapı caddenin başlangıcında değildir. Muhtemelen kendisinden sonra gelen ve henüz anlaşılamayan bir oluşuma dikkat çekme amacından dolayı bu noktada inşa edilir. Bir diğer örnek, Antiocheia ad Cragum’da da sütunlu cadde doğuda tek geçitli bir takla başlar, batıda agorada son bulur. Caddenin sonlarına doğru kuzey nekropolisine ve kaleye geçişi sağlayan bir diğer kapının var olduğu

---

²³⁹ Peschlow-Bindokat 1975, 375

²⁴⁰ Beaufort 2002, 247

²⁴¹ Beaufort 2002, 258

²⁴² Peschlow-Bindokat 1975, 377

²⁴³ Sayar 2000, 10

düşünülür²⁴⁴. Corycus'da Ortaçağ surunun içerisinde kalmış tek kemerli tak da belki de limana ulaşan bir sütunlu caddenin başlangıç noktasına işaret eder.

Sütunlu caddelerle ilişkili anıtsal kapılara Lycia'dan da örnekler vermek mümkündür. Xanthus'da decumanusun cardoyla buluştuğu meydan tarafında yer alır. Yani caddenin başlangıcında bulunmamasıyla Diocaeserea ve Hierapolis-Castabala ana caddeleri üzerindeki örneklerle paralellik gösterir²⁴⁵. Limyra'da caddenin muhtemelen kentin güneydoğusunda bulunan başlangıç noktası tam olarak belirlenememekle beraber, mimari düzen ve yönlendirmeler göz önünde bulundurularak caddenin başladığı yer olarak düşünülen yerde kent kapısı, zafer takı, tetrapylon, bir ya da bir grup sütun gibi tamamlayıcı birtakım mimari unsurun varlığından bahsedilir. Caddenin sona erdiği düşünülen Ptolemaion civarında ele geçen büyük mimari parçalar bu noktadaki bir yol kavşağında yer alan ve ortada serbest duran bir kapı yapısından geriye kalanlar olabilir²⁴⁶. Cibyra'da sütunlarının bir kısmı görülebilen sütunlu cadde, stadiumun kuzey girişinin hemen doğusunda kemerinin başlangıcı görülen kapı yapısından doğuya doğru uzanır²⁴⁷.

Sütunlu yola sahip kentlerde caddenin her iki yanında porticuslar ve bu porticuslara açılan dükkânlar görülür. Örneğin, Soloi-Pompeipolis'de sütunlu caddenin her iki tarafında muhtemelen dükkân, ev veya kamu yapıları bulunur²⁴⁸. Caddenin liman tarafındaki ucunda iki sıra sütunun kemerlerle birleşmiş olduğuna dair belirtiler mevcuttur.

²⁴⁴ Cadde taktan doğuya, hamama doğru ise sütunsuz olarak ilerler. Erdemgil-Özoral 1975, 57 vd.

²⁴⁵ Courtils 2003a, 243; Ayrıca bakınız Courtils 2003b, 8, Kent planı

²⁴⁶ Borchhardt 1999, 105 vd.

²⁴⁷ Bayburtluoğlu 2004, 190

²⁴⁸ Peschlow-Bindokat 1975, 377; Yapılan kazı çalışmaları her iki yanda Roma dükkânlarının bulunduğunu gösterir. Yağcı 2004, 49; Doğu porticusunda dükkânlar görülebilir. Yağcı 2003a, 514; Yağcı 2003b, 34

Bu durum muhtemelen vaktiyle üstü kapalı bir caddenin varlığına işaret eder ve cadde porticus ve limanla birlikte soylu bir görünüm oluşturur²⁴⁹. Tarsus'da caddenin kuzeydoğu kıyısında, caddeden ortalama 2 metre uzaklıkta kireçtaşından üç basamaklı podyum üzerinde yine kireçtaşı sütun gövdeleri vardır. 1.80 metre yüksekliğe sahip ve cadde boyunca uzanan bu podyumun üzerine 2 metre aralıklarla, 1.20 metre çapında sütun altlıkları yerleştirilmiş durumdadır. Altlıkların üzerinde yükselen sütunlarla bir revak oluşturulur. Sütunlu revakın gerisinde de dükkân veya evlerin yer aldığı düşünülür. Yolun karşı tarafında ise benzeri bir durum gözlenmez²⁵⁰. Antiocheia ad Cragum kentinde de caddenin her iki tarafında küçük dükkânlar vardır. Caddenin güney kenarının, dükkânların temelinden oldukça yüksekte yer alması dükkânların iki katlı olduğuna işaret eder. Birinci kat ana aksa paralel uzanan dar sokağa, ikinci kat ise caddeye açılır²⁵¹. Bu durum morfolojik şartlarla uyumlu düzenlemenin güzel bir örneğidir. Syedra'da caddenin bir tarafında dükkânlar, diğer tarafında sütunlar yer alır²⁵². Bu kentte de ana caddenin batı ucu benzer koşullardan dolayı teraslamadan yararlanarak duvarla örülür²⁵³.

Lycia'da da caddelerin kenarındaki porticusların ve dükkânların görülebildiği kentler mevcuttur. Patara'da surun dışında, kuzey uca doğru kuzey-güney doğrultusunda uzanan²⁵⁴ ana caddenin batı sınırını stoa oluşturur ve kesintisiz devam eder. Burada 5.50-6.00 metre aralıklarla yerleştirilmiş 2.50 metre genişlikte dükkân girişleri tespit edilir²⁵⁵.

²⁴⁹ Beaufort 2002, 258 vd.

²⁵⁰ Zoroğlu 1995, 59; Zoroğlu 1996, 250

²⁵¹ Erdemgil-Özoral 1975, 58

²⁵² Karamut 1996, 78

²⁵³ Karamut 1995, 38

²⁵⁴ Bayburtluoğlu 2004, 250

²⁵⁵ Işık 1996, 165 (Şevket Aktaş-Fatih Gülşen, Ana Cadde, s. 164-165)

Stoanın orta kesiminde görkemli bir kapıya sahip bir dükkân vardır²⁵⁶. Başka bir Lycia kenti Xanthus'da doğu-batı yönünde ilerleyen caddenin iki tarafının porticuslu olduğu düşünülür, ancak sütunları korunmuş değildir²⁵⁷. Her iki kesimdeki porticuslarda dükkânlar yer alır²⁵⁸. Bir diğer örnek olan Limyra'da sütunlu caddenin iki yanında uzanan galeriler vardır ve iki basamaklı stylobat aracılığıyla bu mekânlara ulaşılır. Galerilerin mimarisinden oldukça az sayıda kalıntı ortaya çıkarılmış durumdadır. Vaktiyle görkemli bir yapı sergiledikleri attik-ion kaideler üzerindeki profilli postamentlerden ve korinth başlıklarla donatılan monolit granit sütunlardan geriye kalan parçalardan anlaşılır. Mozaikle döşenmiş galeri tabanında ve cadde döşemesi üzerinde bazıları yanmış çok sayıdaki çatı kiremidi ve kömürleşmiş ahşap hatıl kalıntıları porticusların büyük bir yangına uğradıkları kanısını uyandırır. Sütunlu caddenin ticari karakterini dükkânların çevresinde ele geçen buluntular kanıtlar²⁵⁹.

Sütunlu yolların donatılmasında kullanılan bir diğer öge de caddede sergilenen tanrı, tanrıça, imparator ya da kentin ileri gelenlerine ait heykellerle büstlerdir. Bunlar yol kenarındaki bir kaide üzerinde bulunabildiği gibi, sütunlardaki konsollara da yerleştirilebilir. Antiocheia ad Cragum'da yer yer kaidelerle karşılaşılması caddenin heykellerle donatıldığına işaret eder²⁶⁰. Syedra'da heykel koymak için duvarlara nişler yapılır, taş kaideler yerleştirilir²⁶¹. Cadde sütunlarındaki konsollar üzerinde sergilemeye ise

²⁵⁶ Işık 2003a, 3 (Şevket Aktaş-Fatih Gülşen, Ana Cadde stoası, s. 3-4)

²⁵⁷ Courtils 2002, 435

²⁵⁸ Courtils 2003b, 81

²⁵⁹ Borchhardt 1999, 106 vd.

²⁶⁰ Erdemgil-Özoral 1975, 58

²⁶¹ Karamut 1996, 79-80; Karamut 1995, 38

Cilicia'da Soloi-Pompeiopolis, Diocaeserea, Hierapolis-Castabala, Anazarbus kentlerinde rastlanır²⁶².

Sütunlu caddelere sahip olmaları nasıl ki kentlerin ekonomik refahına işaret ederse, aynı zamanda bu caddelerin genişliği, kullanılan malzemenin cinsi, kanalizasyon sistemine sahip olup olmaması gibi nitelikleri de kentin antik dönemdeki durumu hakkında daha fazla yorumların yapılabilmesini sağlar. Nitekim gelişkin bir altyapıya sahip, mermer malzemeyle donatılmış geniş bir sütunlu caddenin o kentin ne derece gelişkin, zengin bir ekonomiye sahip olduğuna işaret eder. Sütunlu yolların genişlikleri karşılaştırıldığında iki bölge için standart bir ölçüden bahsedilemez, kentlere göre farklılaştıkları görülür. Soloi-Pompeiopolis'de sütunlu yol 14.50 metreyle tespit edilebilenler arasında Cilicia'nın en geniş caddesidir. Sütunlar arasındaki mesafeyse yaklaşık 3 metredir²⁶³. Antiocheia ad Cragum 12.10 metre genişliğiyle Soloi-Pompeiopolis'e yakın bir ölçü verir, caddenin uzunluğu 166 metredir²⁶⁴. Tarsus'un sütunlu yolu ise 7 metreyle Soloi-Pompeiopolis'in ancak yarısı kadar bir genişliğe sahiptir²⁶⁵. Lycia'da ise Patara'nın ana caddesi kaldırımsız 12.65 metre genişliğiyle bölge içerisinde başı çeker. Doğusundaki kaldırım 0.10 metre yükseklikte ve 1.10 metre genişliktedir²⁶⁶. Xanthus iki kaldırım arasında sahip olduğu 11.85 metre genişlikle Patara'ya yaklaşır²⁶⁷. Limyra'da 8.20 metrelik eniyle Tarsus'dan biraz daha geniştir²⁶⁸.

²⁶² Suriye'deki Apameia ve Palmyra kentlerinde de örneklerini görmek mümkündür. Peschlow-Bindokat 1975, 377; Anabolu 2001, 13

²⁶³ Peschlow-Bindokat 1975, 374

²⁶⁴ Erdemgil-Özoral 1975, 57

²⁶⁵ Zoroğlu 1995, 58

²⁶⁶ Işık 1995, 256 (Şevket Aktaş-Fatih Gülşen, Anacadder, s. 256-257)

²⁶⁷ Courtils 2002, 435; Courtils 2003b, 81 vd.

²⁶⁸ Borchhardt 1999, 105

Sütunlu caddelerle birlikte değerlendirilmesi gereken bir diğer nokta olan atık su sistemleri konusudur. Her iki bölgede de son derece nitelikli kanalizasyonlara rastlamak mümkündür ve Cilicia için Tarsus kenti mükemmel bir örnek teşkil eder. Üzeri balıksırtı biçiminde dışbükey profilli olan caddenin iki kenarında da yüzey sularının akması için içbükey yağmur kanalları bulunur²⁶⁹. Belli bir süre bu oluklarda seyreden yağmur suları, daha sonra caddenin altındaki ana kanalizasyona yönlendirilir²⁷⁰. Genişliği 0.70, yüksekliğiyse 2.05 metre olan ana kanalın zeminine belirli aralıklarla konulmuş dikdörtgen blok taşlarla yağmur sularının hızının kesilmeye çalışıldığı görülür²⁷¹. Kanalın temizliğinin sağlanması için bir insanın rahatlıkla girebileceği 0.40x0.40 metre ebatlarında logarlar bulunur²⁷². Yolun sırt kısmında alttaki kanala açılan logarlardan üç tanesi görülebilir²⁷³. Caddenin yüzey suları ve iki taraftaki yapıların atık suları ana kanalla kentin güneyine, Rhegma lagününe doğru yönlendirilir. Kanalizasyon sisteminin sağlam bir mimariye sahip olduğu Ortaçağ ve sonrasında dahi kullanılmasından anlaşılır²⁷⁴. Ana caddede kanalizasyon sisteminin varlığı yönünde kanıtlara ulaşılan bir diğer Cilicia kenti Soloi-Pompeiopolis'dir. Yürütülen çalışmalarla burada da logara rastlanır²⁷⁵. Lycia'da ise Patara'da yol boyunca kesintisiz devam eden kanalizasyon sistemi mevcuttur²⁷⁶. Caddenin altından ilerleyen ana kanalizasyona tali kanallar bağlanır. Logar kapakları, boyutları ve

---

²⁶⁹ Zoroğlu 1995, 58

²⁷⁰ Zoroğlu 1996, 252

²⁷¹ Zoroğlu 1997, 405

²⁷² Zoroğlu 1995, 58 vd.

²⁷³ Zoroğlu 1996, 252

²⁷⁴ Zoroğlu 1995, 58 vd.; Atık suların güneye yönlendirilmesi ve eğim kanalizasyonun Rhegma lagününe aktığını gösterir. Zoroğlu 1996, 252 dipnot 11

²⁷⁵ Yağcı 2006, 34

²⁷⁶ Işık 1995, 256 (Şevket Aktaş-Fatih Gülşen, Anacacde, s. 256-257)

işçiliğiyle ana caddenin kendisi gibi kaliteli bir görünüm sergiler²⁷⁷. Limyra'da da doğudaki galerinin hafif fascialı basamakları önünde ona paralel uzanan dar bir su kanalı vardır. Bu kanal bombeli yapıdaki caddenin yağmur sularının akıtılmasını sağlar²⁷⁸.

Sütunlu caddelerin inşasında malzeme olarak genellikle yerel kireçtaşı kullanılır. Bununla birlikte caddenin muhtelif kısımlarında mermer, granit, bazalt gibi farklı malzemelerin varlığı da sözkonusudur. Cilicia'da Anazarbus'da sütun başlıklarında beyaz mermer kullanılır²⁷⁹. Soloi-Pompeiopolis sütunlu caddesine ait yapı elemanlarının tamamı yerel kalkerdendir²⁸⁰. Cadde tabanı çeşitli büyüklüklerdeki dörtgen taşlarla kaplıdır²⁸¹. Sütunlar üzerlerinde değişik tiplerde başlıklar taşır, normal korinth başlıkların yanı sıra figürlü başlıklara rastlamak da mümkündür²⁸². Tarsus'da ise bazılarının genişliği 2 metre kadar olabilen siyah bazalttan kaplama taşlarının kullanıldığı görülür. Buradakiler Soloi-Pompeiopolis'den farklı olarak dikdörtgen değildir, değişik formlara sahiptir. Her iki kenardaki yağmur kanallarındaysa kum taşı (konglomera) kullanılır. Caddenin kuzeydoğu kıyısında, caddeden ortalama 2 metre uzaklıktaki üç basamaklı kireçtaşı podyum üzerinde, üzerinde korinth başlıklar taşıyan yine kireçtaşından sütun gövdeleri bulunur²⁸³. Bununla birlikte kireçtaşı sütun ve kaidelerden yıkılanların yerine daha sonra mermer kaideler ve bunların üzerine de granit sütunlar yerleştirilir. Sütunlar ise korinth ya da kompozit başlıklar taşır²⁸⁴. Antiocheia ad Cragum'da granit sütunlar korinth düzeninde mermer

²⁷⁷ Işık 1996, 164 (Şevket Aktaş-Fatih Gülşen, Anacadde, s. 164-165)

²⁷⁸ Borchhardt 1999, 106

²⁷⁹ Gough 1952, 104 vd.

²⁸⁰ Peschlow-Bindokat 1975, 374

²⁸¹ Yağcı 2001, 262. Ayrıca bakınız s. 272, Resim: 10

²⁸² Peschlow-Bindokat 1975, 379 vd.

²⁸³ Zoroğlu 1995, 58-59

²⁸⁴ Zoroğlu 1997, 402 vd.

başlıklara sahiptir. Kuzey kenardaki galerinin krepisinin caddeye bakan tarafının da mermer olduğu görülür²⁸⁵. Syedra kentindeyse cadde sütunlarında siyahımsı granit kullanımı sözkonusudur ve yine korinth başlıklar taşır²⁸⁶. Döşeme ise yerel sarımsı kireçtaşından yapılır, yer yer anakayadan da faydalanılır²⁸⁷. Ovalık kesim kentlerinden Augusta'nın sütunlu yolunda mermerden İmparatorluk dönemine verilen korinth başlıklara rastlanır²⁸⁸.

Lycia'da da sütunlu caddelerde yerel kireçtaşı, granit gibi farklı malzemeler bir arada kullanılır. Örneğin, Patara kentinde cadde zeminin döşenmesinde dörtgen ya da daha farklı formlara sahip kalker taşların kullanıldığı görülür. Caddenin iki yanındaki sütunlar ise granittendir. Xanthus'un sütunlu yolu beyaz kireçtaşlarıyla kaplanmış, iyi korunmuş bir caddedir²⁸⁹. Limyra'da da sütunlu cadde dikdörtgen kireçtaşlarıyla döşelidir²⁹⁰.

Bazı kentlerde ise sütunlu yollara rastlanmaz, ancak birtakım uygulamalarla ana caddeye anıtsal, etkileyici bir görünüm kazandırılmaya çalışılır. Örnek olarak, Cilicia'daki Iotape kentinde akropolün karaya bağlandığı vadide doğu-batı doğrultusunda uzanan liman caddesinin her iki kenarında üç basamaktan meydana gelen krepis bulunur. Krepis üzerinde cadde boyunca antik dönemde heykeller taşıyan yazıtlı kaideler sıralanır²⁹¹. Lycia'da ise Phaselis'in Liman Caddesi bu uygulamanın belki de en güzel örneğidir.

²⁸⁵ Erdemgil-Özoral 1975, 57; Rosenbaum-Huber-Onurkan 1967, 18; Hild-Hellenkemper 1990, 192

²⁸⁶ Karamut 1995, 38; Hellenkemper-Hild 2004, 867

²⁸⁷ Karamut 1996, 79

²⁸⁸ Hild-Hellenkemper 1990, 202

²⁸⁹ Courtils 2003b, 81

²⁹⁰ Borchhardt 1999, 105

²⁹¹ Karamut-Türkmen 1997, 294; Karamut 1995, 36

Tamamen taş plakalarla kaplı caddenin iki tarafının da üzeri kapalı stoa benzeri bir yapı sergilediği düşünülür. Her iki yanda üzerinde vaktiyle kentin ünlü kişilerine ait heykelleri taşıyan kaideler sıralanır. Cadde, Hadrianus Agorası önünde yüksekçe bir alan oluşturur. Burada her iki yönden de basamakların sözkonusu olması sadece yaya trafiği için kullanıldığını gösterir. Kent meydanının kuzey tarafı basamakların bitiminde her iki yandan sütunlarla vurgulanır. Bu uygulama büyük ihtimalle Güney Liman'dan kente girişte yer alan Hadrianus Takı'nı dengeleme amaçlıdır. Ortadaki ana yolun her iki yanında yükseltilmiş yan yollar bulunur. Bu yan yolların her iki tarafında dükkânlar ve belli başlı binalar yer alır. Cadde kuzey limanı tarafında anıtsal bir kapıyla sona erer. Ortalama 225 metre uzunluğundaki cadde kuzeydoğuda 25, güneybatıda 20 metre genişliğindedir. Kirli suların atılması için gerekli altyapıya ve yağmur sularının her iki yönde de akıtılmasını sağlayacak kanalizasyona sahiptir. Latrina ve tiyatro hamamının atık suları kanalizasyon sistemiyle Askeri Liman'a bağlanır. İki liman arasındaki caddenin ortadaki ana yolun zemininin döşenmesinde konglomera cinsinden blok taşlar kullanıldığı görülür²⁹². Oinoanda'da da Phaselis'teki gibi iki tarafında oturma basamakları olan caddelere benzeyen blok taşlarla döşeli bir cadde agoraya kadar uzanır²⁹³. Rhodiapolis kentinin oturduğu yükseltinin güneydoğu ucunda, bir yanı üç basamakla sınırlandırılmış stadiumu hatırlatan bir yapı vardır. Gezginler ve günümüz yazarları stadium olarak niteler. Ancak tabanı taşlarla döşeli bir stadium uygulaması olamayacağından, yanlarında dinlenme yerlerine sahip bir cadde olmalıdır²⁹⁴. Cadyanda ve Tlos kentlerindeki ana aksların kenarlarında yine oturma sıralarını görmek mümkündür. Cilicia'da ise kenarında oturma sıralarına sahip olan ana caddeler tespit edilmiş değildir.

---

²⁹² Schläger-Schäfer 1971, 550; Schäfer 1981, 87 vd.; Dörtlük 1981, 80; Bayburtluoğlu 2004, 91

²⁹³ Bayburtluoğlu 2004, 180

²⁹⁴ Bayburtluoğlu 2004, 108

Cilicia ve Lycia sütunlu caddeleri genellikle geniş bir zaman aralığına tarihlenir. Kazılarının yapılmamış olması, mimari unsurların değerlendirilmesindeki noksanlık kesin yargılara varmayı engeller. Genel olarak günümüze ulaşan sütunlu caddeler içerisinde İ.S. 1. yüzyıldan öncesine tarihlenen yoktur. Cilicia’da mevcut sütunlu caddeler İ.S. 2. - 3. yüzyıllara verilir, ancak daha erkene tarihlenebilecek örnekler günümüze ulaşmamış olabilir. Diocaeserea ve Soloi-Pompeiopolis’deki gibi sütunlu caddelerin Augustus ya da Tiberius zamanına ait olup olmadıkları sorunu ileride yapılacak araştırmalara bağlıdır²⁹⁵. İ.S. 130 yılı dolaylarında Hadrianus’un Cilicia’yı ziyareti Soloi-Pompeiopolis ve başka bölge kentlerinde mimari bir hareketliliğe neden olur²⁹⁶. Caddeye ait sütun başlıkları Peschlow-Bindokat tarafından İ.S. geç 2. yüzyıldan 3. yüzyıl içerisinde kadar olan zaman aralığına tarihlenir²⁹⁷. Ancak Kaplan, başlıkların stilistik özelliklerinden ve caddeyle liman arasındaki işlevsel bağlantıdan hareketle sütunlu yolun limanın inşasına daha yakın bir zamana, İ.S. 150’li yıllara verilmesi gerektiği üzerinde durur²⁹⁸. Pensabene ise, Septimius Severus (İ.S. 193-211) döneminden itibaren Suriye kıyı kentlerinde büyük imar faaliyetleri başladığını, Pamphylia ve Cilicia’da da sözkonusu etkinliklerin görüldüğünü belirterek, Diocaeserea ve Anazarbus’daki yapılarla, Hierapolis-Castabala ve Soloi-Pompeiopolis sütunlu caddelerini bu kapsamda değerlendirir²⁹⁹. Sayar, Septimius Severus zamanında Hierapolis-Castabala’da yaşanan imar faaliyeti dolayısıyla caddenin de aynı dönem içerisinde yapılmış olabileceğini belirtir³⁰⁰. Anazarbus sütunlu caddesi ise

---

²⁹⁵ Güven 2003, 46

²⁹⁶ Peschlow-Bindokat 1975, 389; Güven 2003, 48

²⁹⁷ Peschlow-Bindokat 1975, 386 vd.

²⁹⁸ Kaplan 2006, (Baskıda)

²⁹⁹ Pensabene 1997, 403 vd.

³⁰⁰ Sayar 2000, 10.

muhtemelen Orta İmparatorluk döneminde kent alanını farklı bölümlere ayırır³⁰¹. Tarsus'daki sütunlu caddenin Augustus zamanında tamamlandığı, sütunlu revakın ise İ.S. 2. yüzyılın ilk yarısında, Tarsus'un Hadrianus tarafından ziyareti anısına caddeye eklendiği düşünülür³⁰². Caddeyle sütunlu revak arasında inşa tarihi açısından zaman farkı vardır, cadde biraz daha erken yapılır. Caddenin karşı tarafında benzeri bir revakın inşa edilmemesi de zaman farklılığını destekler. İ.Ö. 2. yüzyılın ortalarına doğru, yani Seleukosların kendi prestijleri için, Tarsus'un yeniden imar edilmesi projesi çerçevesinde, tüm altyapı çalışmalarının başlatıldığı, bu bakımdan, diğer ana caddelerin ve çağdaşı yapıların kentin başka yerlerinde de ortaya çıkabileceği düşünülür³⁰³. Syedra sütunlu caddesi İ.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğine verilir³⁰⁴. Lycia'daki sütunlu caddelerin Roma imparatorluk döneminin tam olarak neresine tarihleneceği konusunda yeterli veri bulunmaz. Balbura'da aşağı kentin yeni aksını meydana getiren sütunlu cadde İ.S. 2. yüzyılın ortalarında ortaya konduğu düşünülür³⁰⁵.

---

³⁰¹ Hild-Hellenkemper 1990, 181

³⁰² Zoroğlu 1996, 251 dipnot 9

³⁰³ Zoroğlu 1995, 59

³⁰⁴ Karamut 1997, 52

³⁰⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 478

III.4. Tak

Zafer takları Roma mimarlığında Roma varlığının ve gücünün simgesi olarak önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte Roma kamusal yapı repertuarı içindeki öteki unsurlardan mekânsal mimari kapsamına girmemeleriyle ayrılırlar³⁰⁶. Bu simgesel yapılar Roma kentlerinde, mimarlık eserleri arasında bariz şekilde ön plana çıkar. Roma'daki Forum Romanum'da en az altı zafer takının varlığı bilinir³⁰⁷. Roma kentinde zafer taklarının inşası için en önemli neden zaferdir. Bunun dışında, yazıtlardan anlaşıldığı üzere, önemli politik olaylar, sınırların genişletilmesi, barışın sağlanması, uzun süre dışarıda kalan imparatorun Roma'ya dönüşü gibi başka birtakım nedenlerle de inşa edilirler. Eyaletlerde ise, kentin Roma egemenliğine girişi, imparator tarafından ziyaret edilmesi, imparator ve tanrıların kutlanması, imparatorun şerefli bir ünvan alması, sınırların belirlenmesi gibi olgular tak inşasının ardındaki sebeplerdir. Ayrıca kentin donatılması, caddelere daha etkileyici görünüm kazandırılması, başlangıç ve bitimlerinin vurgulanması için tak formunda kemerli kapı kuruluşları inşa edilir³⁰⁸.

³⁰⁶ Güven 1987, 103; Zafer takları en basit anlamıyla genellikle, dört köşeli iki sütunun taşıdığı kemerli yapılar olmakla birlikte, bir ya da birkaç sütun ayağını birleştiren kemerli ve üzerinde çoğunlukla heykel veya heykeller grubu bulunan, kimi zaman kabartmalarla bezenen, çoğunlukla kentin ana yollarından birinin üzerinde inşa edilen, altından yayaların ve araçların geçtiği, üzerlerinde de yapıma nedenleri bir yazıtlarla belirtilmiş yapılar olarak tanımlanır. Daha çok Cumhuriyet döneminde olmak üzere, zafer takları yazıtlar ve literatürde Latince kemer anlamına gelen fornix sözcüğüyle ifade edilir. İ.S. 3. yüzyıla kadar zafer kapılarından (porta triumphalis) söz edilir. Ancak 3. yüzyıldan başlayarak zafer takı (arcus triumphalis) ifadesi kullanılır. Bu durumda Roma İmparatorluğu'nda kent kapıları ile zafer takları arasında kesin bir ayırımın olmadığı ortaya çıkar. İdil 1989, 351

³⁰⁷ Simge haline gelen bu yapı türünün en ünlü örnekleri Titus, Septimius Severus ve Constantinus'u onurlandıranlarıdır. Bir zafer nedeniyle dikilen bu takların başka bir yapıyla organik bağı yoktur ve dört cepheli bağımsız yapılardır. Heykeller, figürlü kabartmalar ve ithaf yazıtlarının sergilenmesi neticesinde, imparatorun kişiliğinde, devlet ve zafer ikonografisi yansıtan birer Roma propaganda anıtlarıdır. Güven 1987, 103

³⁰⁸ İdil 1989, 354

Küçük Asya'daki Roma tak örneklerinin büyük bir çoğunluğu sentezden geçerek özgün bir tarz oluşturur. Hatta önemli giriş kapılarına tak özelliği kazandırılmak suretiyle yapı ve işlevlerinde değişiklikler sözkonusu olur. Batıdaki tak örneklerinin Roma'ya has bir ikonografinin ve gücün ifade edildiği yapılar olmaları nedeniyle Küçük Asya'da yaygınlık göstermeleri beklenemez. Gerçekten de bu türle sadece Küçük Asya dışından gelen nüfusun yoğunluk gösterdiği ya da Greko-Hellenistik geleneklerin yer bulamadığı uzak kentlerde karşılaşılır³⁰⁹. Küçük Asya'da Roma zaferleri gibi Roma kenti ikonografisi sergileyen tak/kapı programları da ilgi görmez³¹⁰. Küçük Asya'daki tak ve kapıları Roma'dan ayıran diğer önemli özellik de zengin kabartma süslemeleriyle dikkati çeken Roma örneklerine oranla çok daha sade yapılmaları ve yalnız attikaları üzerindeki ya da nişlerindeki heykellerle süslenmeleridir. Bir diğer farklılıkta cephedeki sütunlarla arka plandaki masif kütlelerin yumuşatılarak Roma cephe mimarisi özelliğinin ön plana çıkarılmasıdır³¹¹.

Hellenizasyon sürecinden geçmiş Küçük Asya kentlerinde Roma takları Hellenistik propylaeaların da etkisiyle özgün sentezler oluştururlar. Böylelikle arcus ve porta motifleri Küçük Asya'da daha da iç içe geçer. Programları da, Roma'nın gücünü öne çıkarmaktan ziyade, heykel ve yazıtlarla imparatoru, Küçük Asya'da onu temsil eden Roma yöneticilerini ve kentin ileri gelenlerini onurlandırır. Bir başka önemli amaç da

³⁰⁹ Güven 1987, 103; Roma kolonisi Pisidia Antiocheia'sında ve koloni olmadığı halde Romalı asker nüfusun çoğunlukta olduğu Isauria gibi. Güven 1987, 104 vd.

³¹⁰ İ.S. 4. yüzyılda Malalas'a güvenilecek olursa Orontes Antiocheia'sındaki Tiberius dönemi doğu kapısı üzerinde Romulus-Remus-Lupa Romana grubu yer alır, ancak bu bir istisnadır. Güven 1987, 104 vd.

³¹¹ Antalya'daki Hadrianus, Pisidia Antiocheia'ındaki Tiberius ve Anazarbus taklarında bu durum gözlenir. İdil 1989, 359

Romalıların kentlere verdikleri ünvanların görkemli şekilde teşhir edilmesidir. Aynı zamanda kent planlamasında taklara estetik görünüm kazandırılarak anıtsal propaganda vesilesi yaratılır.

Pax Romana döneminde kentler, senatoya veya doğrudan imparatora bağlı olan yetkili vali, praetor veya consullerin yönetimi altındadır. Kentler daha fazla ünvanlar ve imtiyazlar elde etmek için, kendi geleneklerine de gölge düşürmeden Romalılara yaranma çabası içerisindeydi. Böylelikle, birbirinden görkemli taklar ve üzerlerindeki yazıtlar, bilinçli ve sistemli bir propaganda kampanyasında kentler arasındaki rekabetin hem amacı hem de sonucu haline gelir. Karşılığında Romalılar da kentleri ve ileri gelenlerini ödüllendirir. Ortaya çıkan bu karşılıklı ilişkiyle taşra idaresinin düzenli bir şekilde yürütmesi sağlanır. Bundan dolayı da ithaf yazıtları çoğunlukla hem Yunanca hem de Latince'dir. Bu kentlerdeki Roma takları çeşitli onurlandırma nedenleriyle yapılmış gösteriş unsurları olup, kesinlikle zafer takı değildirler. Bunlar zafer taklarının klasik biçimlerini kullanmakla birlikte, aynı zamanda büyük esnekliğe sahip orijinal tipler meydana getirirler³¹².

Küçük Asya'da çok sayıda örneği olan tak yapılarına Cilicia ve Lycia'da da rastlanır. Cilicia'da Syedra, Antiocheia ad Cragum, Seleuceia ad Calycadnum, Diocaeserea, Corycus, Anazarbus, Hierapolis-Castabala, Mopsuestia kentleriyle, Tarsus Bayramlı Köyü yakınlarında; Lycia'da ise Balbura, Oinoanda, Patara³¹³, Xanthus, Tlos³¹⁴, Cyaneae, Limyra, Phaselis, Akalissus'da tak bulunur.

---

³¹² Güven 1987, 105 vd.

³¹³ Son zamanlarda yapılan kazılarla ana tiyatro ve bouleterionun önündeki Devlet agorasına açıldığı düşünülen kemerli anıtsal bir kapı daha ortaya çıkarılır. Işık 2004b, 39 (Şevket Aktaş, Ana Cadde, s. 39-40)

Takların kent planıyla bağlantısına bakıldığında, her iki bölgede de hemen hemen tamamının kente girişte, ana cadde başlangıcında yer aldığı görülür. Cilicia'da Syedra, Antiocheia ad Cragum, Corycus, Anazarbus taklarıyla, Diocaeserea kuzey kapısı ve Hierapolis-Castabala'da sütunlu caddenin batısındaki kapı kente girişte ve ana caddelerden birinin başladığı yerdedir. Lycia'da ise Patara, Cyanae, Limyra, Phaselis kentleri için aynı durum sözkonusudur. Diocaeserea'daki iki anıtsal kapıdan ilki olan kentin kuzey kapısı cardonun kuzey ucunda, kente girişte yer alır. Corycus'da batıda liman girişindedir ve muhtemelen decumanusun eksenini belirler. Anazarbus'da cardonun güney ucunda yer alır³¹⁵. Hierapolis-Castabala'nın doğu-batı aksında ilerleyen sütunlu caddesinin batı ucunda, yani başlangıcında da bir kapı bulunur³¹⁶. Syedra'da kentin girişinde³¹⁷, Antiocheia ad Cragum'da sütunlu caddenin doğu ucunda, ancak kentin tam ortasındadır. Ancak Antiocheia ad Cragum'daki yapı diğerlerinde olduğu gibi kent kapısı olarak değil de zafer takı olarak yorumlanır. Kentteki konumu, surla bağlantısının bulunmaması ve ölçülerinin çok büyük olması neticesinde bu yönde bir yorum yapılır³¹⁸.

Lycia kentlerinden Patara'da yapı kent-akropol-nekropol kavşağında bulunur, kente girişi sağlar³¹⁹. Limyra'da sütunlu caddenin başlangıç ya da bitimi olduğu düşünülen yerdedir³²⁰. Phaselis'de ana caddenin son bulduğu noktada, güney limandan kente girişte

---

³¹⁴ Kentte kemerinin orta kısmında togalı bir büst bulunan kemerli kapı bulunur. Wurster 1976, 33

³¹⁵ İdil 1989, 358

³¹⁶ Sayar 2000, 10

³¹⁷ Karamut 1995, 38

³¹⁸ Karamut 1995, 31

³¹⁹ Işık 1999b, 490; Işık 1991, 40; Işık-Yılmaz 1990, 7

³²⁰ Bayburtluoğlu 2004, 118

inşa edilir³²¹. Cilicia'daki Corycus ile Phaselis arasında takların limandan kente girişi sağlamaları yönünden paralellik göstermeleri dikkati çeker. Şayet Beaufort'un planında sütunlu caddenin limana ulaştığı noktadaki kuruluş da bir tak olarak kabul edilirse Soloi-Pompeiopolis kenti de bu kapsamda değerlendirilebilir. Cyanae'de kentin kuzeydoğu kenarındaki üç kemerli imparatorluk dönemi onur takı, kent kapısı görevi görür³²². Xanthus'da da kentin güney girişinde Vespasianus'a adanan bir tak bulunur³²³.

Bununla birlikte takların iki caddenin kesiştiği noktada ya da belli bir oluşumun vurgulanması gayesiyle cadde başlangıcı ya da bitimi dışında belli yerlerde konumlandırıldıkları da görülür. Diocaeserea tören kapısı, Hierapolis-Castabala'daki propylon ve Xanthus'daki ikinci tak bu bağlamda değerlendirilebilir. Diocaeserea tören kapısı decumanusun üzerinde, nymphaeumdan hemen sonra gelir. Ancak kuzey kapısının cardonun başlangıcında yer almasına rağmen, tören kapısı için durum farklıdır. Yapıdan doğuya doğru caddeye ait sütunların devam etmesi kapının decumanusun başlangıç noktasında bulunmadığına işaret eder. Bu durumda, tören kapısının bu noktaya inşasıyla kendisinden sonra gelen bir oluşuma vurgu yapıldığı ileri sürülebilir. Hierapolis-Castabala'nın doğu-batı aksında ilerleyen sütunlu caddesinin doğu ucunda propylon olduğu düşünülen anıtsal bir kapı vardır³²⁴. Bu yapının da kentin ortasında olan konumu, sütunlu yolun dirsek yaptığı bir noktada veya kent meydanına ulaştığı yerde inşa edilmiş olabileceğini düşündürür. Xanthus'da kentin sahip olduğu iki taktan decumanusun ucunda

---

³²¹ Schäfer 1981, 88; Dörtlük 1981, 80

³²² Gerner Hansen 1996, 21 vd.; Hellenkemper-Hild 2004, 673

³²³ Courtils 2003b, 78

³²⁴ Sayar 2000a, 10

yer alanı kentin girişinde ya da sütunlu caddenin başlangıcında değildir. Decumanus ile cardonun kesiştiği nokta olan kent meydanına decumanus tarafından girişi sağlar³²⁵.

Cilicia'da kent içinde olmayan, kentler veya bölgeler arasındaki sınırları belirten takların varlığı da sözkonusudur. Örneğin, Sağlıklı (Bayramlı) takı Tarsus'dan kuzeye, Gülek Boğazına (Pylai Cilicia) devam eden Roma yolu üzerinde, çevresine hâkim bir noktadadır³²⁶. Başka bir sınır takı da Mopsuestia'da bulunur³²⁷. İskenderun'un 8 kilometre kadar kuzeyinde Amanos dağlarının deniz kıyısına ulaştığı yerde, bugün Yunus Sütunları ismiyle anılan, antik kaynaklardaysa Cilicia Kapıları olarak bahsedilen noktadaki dar geçitte bir yapının kalıntıları görülür. Bu kalıntıların Septimius Severus'un Pescenius Niger'i İ.S. 194 yılında Issos'da yenilgiye uğratmasından sonra zafer anıtı olarak yaptırdığı anıtsal takım temellerine ait olduğu düşünülür. Antik dönemde üzerinde büyük ihtimalle bir quadriga yer alır. Bu dar geçit aynı zamanda Cilicia'nın Suriye eyaletiyle arasındaki sınırı meydana getirir³²⁸.

Taklar kemer açıklıklarının sayısına göre tek geçitli, iki geçitli, üç geçitli ve tetrapylonlar olmak üzere dört tipe ayrılır³²⁹. Her iki bölgede de tek ve üç geçitli taklarla

³²⁵ Courtils 2003a, 243; Courtils 2003b, 83

³²⁶ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 145; Hellenkemper-Hild yapının yakında olması gereken bir yerle bağlantılı olduğunu düşünürler. Hellenkemper-Hild 1986, 96 vd.; Sağlıklı köyü ve Sakızçukuru arasında oldukça geniş bir alana yayılmış bir antik yerleşimin kalıntıları vardır. Başgelen 2000, 25; Her ne kadar yakın civarda yerleşim izlerine rastlanmış olsa da, öteki kentlerde karşılaşıldığı gibi bir kent-tak ilişkisinin sözkonusu olmadığı açıktır. Yani kentle entegre olmuş bir taktan bahsedilemez.

³²⁷ Onurkan 1985, 473

³²⁸ Hellenkemper-Hild 1986, 109; Sayar 1992, 211

³²⁹ Aran 1971, 91

karşılaşmak mümkündür. Cilicia'daki Antiocheia ad Cragum³³⁰, Corycus³³¹, Tarsus (Bayramlı)³³², Mopsuestia³³³ taklarıyla Diocaeserea'daki decumanus üzerindeki tören kapısı³³⁴ tek geçitli; Diocaeserea kuzey kapısı³³⁵ ile Anazarbus takımın³³⁶ ise üç geçitli oldukları görülür. Lycia'da Phaselis³³⁷ ve Oinoanda'da³³⁸ tek geçitli; Balbura³³⁹, Cyaneae³⁴⁰ ve Patara³⁴¹ kentlerinde üç kemerlidir. Bununla birlikte, Cilicia'da örneğine rastlanmamakla beraber Xanthus takı iki kemerli olmasıyla farklı bir plan gösterir³⁴². Son yıllarda yapılan kazı çalışmalarıyla Patara kentinin kuzeyden limana ilerleyen ana caddesinin güney bitiminde olası bir Devlet agorasına geçit veren iki geçitli bir tak daha ortaya çıkarılır³⁴³. İki kemerli taklar az rastlanan bir tiptir ve genel olarak batıya özgü oldukları söylenebilir³⁴⁴.

Cilicia ve Lycia'daki tak örneklerinin genel görünümüne bakıldığında ilk dikkati çeken yapı Cilicia'daki Anazarbus takıdır (Levha 31, Figür 28). Ortadaki diğerlerinden yüksek ve geniş olmak üzere üç kemere sahip yapı son derece görkemli bir

³³⁰ Erdemgil-Özoral 1975, 58; Karamut 1995, 31

³³¹ Herzfeld-Guyer 1930, 173

³³² İdil 1989, 354

³³³ Aran 1971, 174

³³⁴ İdil 1989, 355

³³⁵ Aran 1971, 98

³³⁶ İdil 1989, 358

³³⁷ Schäfer 1981, 88

³³⁸ Foss 1995, 130

³³⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 197; İdil 1989, 359

³⁴⁰ Kolb 1995, 84; Gerner Hansen 1996, 21

³⁴¹ Işık-Yılmaz 1990, 7

³⁴² Courtils 2004, 253

³⁴³ Işık 2005, 57 (Şevket Aktaş, Ana Cadde, s. 57-58)

³⁴⁴ Aran 1971, 91 vd. Xanthus dışında Küçük Asya'dan iki kemerli bir diğer örnek olarak, tarihlemesi sorunlu olmakla birlikte Side doğu kapısı gösterilebilir. Aran 1971, 92

görünüm sergiler. İçte üç kemeri boyunca uzanan tonozlu bir geçit vardır. Takın köşelerinde ve orta geçidin üst kısmında korinth başlıklı dörtte üç ve yarım plasterler bulunur. Yapının önünde yüksek podyumlar üzerinde altı adet serbest sütun görülür. Ortadaki payelerin önünde ikişer, yan iki payenin önünde ise birer adet sütun dikilidir. Çift sütunların üzerinde küçük birer alınlık yer alır. Köşelerdeyse yarım alınlıklar dikkati çeker. Üç kademeli arşitravin üzerinde friz kısmı vardır. Kuzeye bakan cephede ise orta kemerin her iki yanındaki payelerin ortasında heykellerin konulduğu nişler bulunur³⁴⁵. Yapıda genel olarak cephedeki sütunlarla arkadaki masif kütlelerin yumuşatılmaya çalışıldığı görülür, yani Roma cephe mimarlığına vurgu yapılır³⁴⁶. Bu durum nymphaeumlar gibi cephe mimarisini yoğun şekilde yansıtan yapılar arasına takların da eklenmesi gerektiğini gösterir³⁴⁷. Diocaeserea'daki ana caddelerden decumanus üzerindeki tek kemerli tören kapısında bir adım daha ileri gidilir, masif ayaklar tamamen ortadan kalkar, yerlerine serbest kaideli sütun dizileri kullanılır. Sütunların üzerinde çeşitli heykellerin konulması için konsollar yerleştirilir. Anazarbus ve Diocaeserea tören kapısı örneklerinde kemer mimarisinde, cephelerde bağımsız kaideler üzerinde duran sütunlar, masif ayaklar yerine köşelerinde serbest sütunlar bulunan kare planlı içi boş ayaklar gibi Küçük Asya'yı imparatorluğun diğer kısımlarından ayıran birtakım özellikler kendisini gösterir. Başka bir deyişle genel olarak dolu olan kısımların azaltılması eğilimini yansıtır nitelik taşırlar³⁴⁸. Antiocheia ad Cragum'daki tek kemerli yapının önünde bulunan granit sütunlar bu yapının

---

³⁴⁵ İdil 1989, 358

³⁴⁶ Küçük Asya'daki tak ve kapı mimarisini Roma ve öteki eyaletlerden ayıran önemli bir özellik, genel olarak dolu olan kısımların azaltılması eğilimidir. Antalya'daki Hadrianus Kapısı ve Pisidia Antiocheia'sındaki Tiberius kemerinde de aynı yöntemle kütle hafifletilmeye çalışılır. Milet ve Efes Liman kapısında duvar ve payelerin yerini sütunlar alır, üst yapı ile bütün kütle daha da hafifletilir. İdil 1989, 359

³⁴⁷ Güven 1987, 106

³⁴⁸ Aran 1971, 97 vd.

da vaktiyle sütunlu bir mimari sergilediğine işaret eder. Ancak kesin neticeye ulaşmak için ileride yapılacak kazı çalışmaları beklenmelidir³⁴⁹.

Diocaeserea'daki üç kemerli kuzey kapısı ve Corycus'daki tek kemerli tak gerek mimari süslemeleri gerekse de heykellerin bulunduğu konsol ya da nişleriyle ihtişamlı bir görünüm sergiler. Diocaeserea'da ortadaki kemer yanlardakilerden daha geniş ve yüksektir. Orta kemerin archivoltu oldukça dekoratif süslüdür ve her iki yanında korinth başlıklı plasterler görülür. Kemerin her iki yanındaki konsollar ve yüksek orta duvarın üzerinde heykeller bulunur. Bazılarının kaideleri de ele geçmiş durumdadır³⁵⁰. Corycus'da ise yapı ön cephede akanthus başlıklı dört plastere sahiptir. Kemerin iki yanında üzerlerinde arşitrav ve alınlığa sahip birer aedicula görülür. Takın üzerinde zengin süslemeli üç fascialı arşitrav vardır³⁵¹ (Levha 31, Figür 29). Her iki yapı da anıtsal boyutları ve mimari bezemeleriyle kentlerinin donatılmasında önemli katkı sahibi unsurlar arasında sayılabilirler. Sağlıklı (Bayramlı) takı ise üzerinde hiçbir süsleyici öge barındırmaması ve heykel taşıdığına yönelik veri olmaması nedeniyle diğerlerinden ayrı olarak, bölgede sade bir yapı şeklinde kendisini gösterir.

Lycia'da ise Anazarbus takı ve Diocaeserea tören kapısında olduğu gibi sütunlarla yumuşatılmış, cepheleri vurgulanmış taklarla karşılaşılmaz. Ancak Patara örneğindeki gibi anıtsal nitelikli yapılar mevcuttur. Bir zafer takı görünümündeki üç geçitli yapı dört paye üzerinde yükselir. Ortadaki daha geniş iki paye üzerinde, fazla derin olmayan dikdörtgen iki niş vardır. Kare biçimli bir açıklık da orta kemerin üst kısmıyla

³⁴⁹ Erdemgil-Özoral 1975, 58

³⁵⁰ İdil 1989, 358 vd.

³⁵¹ Herzfeld-Guyer 1930, 173

triglif frizi arasındadır. Takın iki cephesinde de kemerlerin her iki yanında altı adet konsol görülür. Üstte ise saçaklık yer alır³⁵². Kent girişindeki bu klasik tak sade, hatta tutucu mimari üslup yanında, görkemli şekilde Patara'nın Lycia metropolü ünvanıyla birlikte Romalı yönetici Mettius Modestus ve ailesinin büstlerini sergiler³⁵³. Bunun yanında takın ilginç bir özelliği de aynı zamanda kentin su sisteminin parçası olmasıdır³⁵⁴. Suyu taşıyan künkler üst yapıya gömülü olarak hemen kemerlerin üzerinden geçer³⁵⁵. Cyanae'de kentin kuzeydoğu girişindeki üç kemerli tak da mükemmel bir yapıya sahiptir³⁵⁶. İki ayak üzerinde yükselen tek kemerli Phaselis takı da, gerek kullanılan mermer malzeme gerekse de mimari süslemeleri dolayısıyla anıtsal bir görümüne sahip olmalıdır. Attik-ion plasterler, üç fascialı arşitrav gibi mimari bezemeler sözkonusudur³⁵⁷.

Taklarda kullanılan malzeme temel olarak her iki bölgede de kireçtaşıdır. Yapı tamamen kireçtaşından inşa edilebildiği gibi, bazı kısımlarının farklı malzemelerle yapıldığı da görülür. Örneğin, Cilicia'da Anazarbus takının sütunlarında granit kullanılır. Lycia'da ise Phaselis Hadrianus kapısında mermer kullanımı sözkonusudur³⁵⁸. Bunların dışında Cilicia'da Diocaeserea kuzey kapısı, Corycus, Sağlıklı (Bayramlı)³⁵⁹, Antiocheia ad Cragum³⁶⁰ takları tamamen kalkerden inşa edilen yapılardır. Antiocheia ad Cragum'daki takın önünde karşılaşılan granit sütunların yapıya ait olabileceği

---

³⁵² İdil 1989, 354 vd.

³⁵³ Güven 1987, 106

³⁵⁴ Işık-Yılmaz 1990, 7

³⁵⁵ Karaosmanoğlu 1991, 33

³⁵⁶ Kolb 1995, 84

³⁵⁷ Schäfer 1981, 89

³⁵⁸ Schäfer 1981, 88; Schläger-Schäfer 1971, 550

³⁵⁹ Farklı büyüklüklerdeki düzgün kalker bloklarla inşa edilir. Hellenkemper-Hild 1986, 97

³⁶⁰ Rektogonal kalker bloklar kullanılır. Karamut 1995, 31

düşünülür³⁶¹. Patara takı da tümüyle kireçtaşı kullanılmış taklara Lycia'dan verilebilecek güzel bir örnektir. Cyanae'deki tak mermer benzeri kalker malzemeden inşa edilir³⁶².

Küçük Asya'da tak ve kapılar İmparatorluk dönemi başından itibaren yapılırlar³⁶³. Seleucia ad Calycadnum'da ırmak tarafında yer alan kent kapısı Flaviuslar (İ.S. 69-96) zamanına verilir³⁶⁴. Cilicia'daki Diocaeserea'daki üç geçitli kuzey kapısının İ.S. 2. yüzyıl yapısı olabileceği ileri sürülür³⁶⁵. Bununla birlikte, büyük girişinin sağındaki yazıtta da imparator Arcadius (İ.S. 395-408) ve Honorius'un (İ.S. 395-423) onarımlar yaptırdıkları anlatılır³⁶⁶. Corycus takının tarihlemesi üzerine değişik görüşler bulunur. İ.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı veya İ.S. 3. yüzyıla tarihlenir ve mimari süslemelerine dayanılarak daha erken bir tarih olamayacağı ileri sürülür³⁶⁷. Hellenkemper-Hild ise yapıyı İ.S. 3. yüzyıla tarihler³⁶⁸. Aran tarafından ise İ.S. 4. yüzyıla verilir³⁶⁹. Corycus takı ve Diocaeserea kuzey kapısının mimari süslemelerinden hareket eden Kaplan, her iki yapının da İ.S. 2. yüzyılın sonları ile 3. yüzyılın başlarına arasına tarihlenmesini önerir³⁷⁰. Anazarbus'da tarihleme mimari süslemeleriyle yapılır. Zafer taklarında serbest sütunların ortaya çıkışı İ.S. 2. yüzyılda başlar. Akanthus yapraklarının arasında çeşitli hayvan figürlerinin görülmesi Severuslar dönemine (İ.S. 2. yüzyılın sonu - 3. yüzyılın başı) ait bir özelliktir. Bu noktalardan hareketle yapı en erken Severuslar zamanına verilir. İ.S. 3.

---

³⁶¹ Erdemgil-Özoral 1975, 58

³⁶² Gerner Hansen 1996, 22

³⁶³ İdil 1989, 359

³⁶⁴ Hild-Hellenkemper 1990, 404

³⁶⁵ Hild-Hellenkemper 1990, 240

³⁶⁶ MacKay 1968, 116; Boysal 1962, 9; Hild-Hellenkemper 1990, 240

³⁶⁷ Herzfeld-Guyer 1930, 175

³⁶⁸ Hild-Hellenkemper 1990, 317

³⁶⁹ Aran 1971, 174

³⁷⁰ Kaplan 2006, (Baskıda)

yüzyılın başlarında kentin yaşadığı büyük refah dönemi bu tarihi destekler³⁷¹. Nihayetinde Sayar, takın İ.S. 218 yılında imparator Macrinus tarafından yaptırıldığını söyler³⁷². Antiocheia ad Cragum kenti takının yapı malzemesi ve işçiliği göz önünde bulundurularak İ.S. 3. yüzyıla ait olabileceği düşünülür³⁷³. Tarsus'da Kleopatra Kapısı olarak da adlandırılan yapının Roma kapısı olabileceği yönünde görüşler de vardır³⁷⁴. Sağlıklı (Bayramlı)'daki takın tarihlenmesi hususunda da farklı düşünceler ileri sürülür. Vespasianus zamanına (İ.S. 69-79) verilebileceği gibi³⁷⁵, yapısal özellikleri göz önünde tutularak en erken İ.S. 4. yüzyıla, tercihli olarak da İ.S. 5.-6. yüzyıla da verilir³⁷⁶.

Lycia'daki Patara takı İ.S. 100 yılı dolaylarında Roma'nın Lycia ve Pamphylia eyaletleri genel valisi C. Trebonius Proculus Mettius Modestus tarafından yaptırılır³⁷⁷. Xanthus'da Vespasianus takının arşitrav üzerindeki yazıtta, kemerin Lycia'nın Roma valisi Sextus Marcus Preiseus tarafından imparator Vespasianus onuruna İ.S. 68 ile 70 arasında inşa ettirildiği okunur³⁷⁸. Xanthus'daki diğer tak imparator Valens ve Valentinianus'a ithaf yazıtları aracılığıyla İ.S. 4. yüzyıla verilir³⁷⁹. Phaselis'de Hadrianus onuruna inşa edilen tak İ.S. 2. yüzyıl yapısıdır³⁸⁰. Olasılıkla Hadrianus'un kente ikinci gelişinde, İ.S. 131 yılında

---

³⁷¹ İdil 1989, 358; Budge 1972, 77

³⁷² Sayar 2001, 276

³⁷³ Erdemgil-Özoral 1975, 58; Karamut 1995, 31

³⁷⁴ Budge 1972, 116; Zoroğlu 1995, 33

³⁷⁵ Başgelen 2000, 25; İdil 1989, 354

³⁷⁶ Hellenkemper-Hild 1986, 97; Sayar yapıyı İ.S. 5. yüzyıla tarihler. Sayar 2004b, 20

³⁷⁷ Işık 1999b, 491; Işık 1991, 40; Işık-Yılmaz 1990, 6

³⁷⁸ Courtils 2003b, 78; Kolb 1992, 29; Hellenkemper-Hild 2004, 197; Anabolu 2001, 30

³⁷⁹ Courtils 2002, 435; İ.S. 3. yüzyıla verildiği de olur. Courtils 2004, 253

³⁸⁰ Schäfer 1981, 89

tamamlanır³⁸¹. Cyaneae'nin üç kemerli takı sütun başlıklarının süslemelerinden dolayı İ.S. 3. yüzyıla verilir ve daha geç bir dönemde kentin duvarına katılır³⁸². Balbura'daki üç kemerli tak Severuslar dönemine, erken 3. yüzyıla verilir³⁸³. Tlos'daki Roma kapısı muhtemelen İ.S. 2. yüzyıla aittir³⁸⁴.

---

³⁸¹ Bayburtluoğlu 2004, 91; Yazıtından Hadrianus adına yapılmış olduğu anlaşılır. Dörtlük 1981, 80; Schäfer tarafından ise Hadrianus'un İ.S. 129 yılındaki kenti ziyareti onuruna adandığı belirtilir. Schäfer 1981, 89

³⁸² Kolb 1995, 84; Gerner Hansen 1996, 27

³⁸³ Hellenkemper-Hild 2004, 197

³⁸⁴ Wurster 1976, 33

III.5. Agora

Kentin ekonomik hayatının olduğu kadar toplumsal yaşantısının da kalbi durumundaki agoranın kamu yapıları arasında önemli bir yeri vardır. Konum itibariyle de kentin merkezinde yer alması, onun önemine bir defa daha vurgu yapar. Agoralar kentin ticari faaliyetlerinin yürütüldüğü bir pazar yeri, kamusal işlerin görüldüğü mekânlar durumundadır. Çoğunlukla etrafı dükkân ve porticuslarla çevrelenen, heykeller ve stellerle donatılan, zemini taş döşeli açık bir alandır. Agoranın tapınaklarla ilişkili olduğu da görülür. Nitekim kimi zaman ortasında, bazen de bir kenarında yer alan tapınak agoranın kutsal bir nitelik kazanmasını da sağlar, onun dinsel rolüne işaret eder. Agora kentin önemi ve büyüklüğüyle ilintili olarak bir veya daha fazla sayıda olabilir.

Cilicia ve Lycia kentlerinin antik dönemde en azından birer agoraya sahip oldukları düşünülebilir. Ancak toprak altında bulunmaları nedeniyle bazı kentlerin agorası bugün için belirlenemez. Cilicia'daki Laertes³⁸⁵, Antiocheia ad Cragum³⁸⁶, Selinus³⁸⁷, Lamos, Cestroi³⁸⁸, Carallia³⁸⁹, Celenderis³⁹⁰, Elaiussa-Sebaste³⁹¹, Mopsuestia³⁹² agoraları tespit edilebilmiş kentlerdir. Bazı kentlerde ise agoranın varlığı kesin olarak bilinmez, ancak birtakım verilerden yola çıkılarak yeri hakkında yorumlar yapılır. Örneğin,

³⁸⁵ Bean-Mitford 1962, 194

³⁸⁶ Erdemgil-Özoral 1975, 58 vd.

³⁸⁷ Etrafı sütunlarla çevrili alanın agora olabileceği söylenir. Hild-Hellenkemper 1990, 407; Karamut (Tarihsiz), 3

³⁸⁸ Hild-Hellenkemper 1990, 301

³⁸⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 604

³⁹⁰ Limanın batısında, hamam ile tiyatro arasındadır Zoroğlu 2003, 15;

Zoroğlu 2004, 453; Zoroğlu-Çalık Ross-Tekocak-Sağlan 2006, 244

³⁹¹ Bizans döneminde agoranın üzerine bazilika yapılır. Bu nedenle görülebilen pek bir kalıntı yoktur.

Morselli 2003, 193 vd.; Morselli-Borgi-Ferrazzol 1999, 241 vd.

³⁹² Budge 1969, 9

Anemurium'da kıyı duvarı, kayalıkların eteği ve kamu binalarının güneyi arasında bir agoranın olabileceği öngörülür³⁹³. Hierapolis-Castabala'da kentin güneybatısındaki sütun sırası agora olarak da yorumlanır³⁹⁴. Epiphaneia-Oeniandos kentinde ele geçen bir yazıtta kentin Dionysios adlı bir hemşehrisinin bir hububat pazarı inşa ettirdiğinden bahsedilir. Bu noktadan hareketle yazıtta anılan pazar yerinin kentin agorası olduğu düşünülebilir³⁹⁵. Lycia'da ise Cilicia'ya oranla daha fazla sayıda kentin agorası saptanmış durumdadır. Balbura³⁹⁶, Cadyanda³⁹⁷, Pinara³⁹⁸, Cibyra³⁹⁹, Sidyma⁴⁰⁰, Oinoanda⁴⁰¹, Tlos⁴⁰², Xanthus⁴⁰³, Patara⁴⁰⁴, Arycanda⁴⁰⁵, Cyaneae⁴⁰⁶, Myra⁴⁰⁷, Andriake⁴⁰⁸, Phaselis⁴⁰⁹, Olymplus⁴¹⁰,

³⁹³ Hild-Hellenkemper 1990, 189

³⁹⁴ Bu caddenin ikinci bir sütunlu yol olabileceği de söylenir. Sayar 2000, 11

³⁹⁵ Sayar 1992a, 210

³⁹⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 195; Hamamın doğusunda sokağın diğer tarafındadır. Bayburtluoğlu 2004, 185

³⁹⁷ Wurster 1980, 32; Kentte muhtemelen iki agora bulunur. Birinci agora tiyatronun kuzeybatısında, stoayla bitişik durumdadır. Bayburtluoğlu 2004, 288; İkinci agora ise olasılıkla bouleterionun doğusundadır.

Bayburtluoğlu 2004, 289

³⁹⁸ İki kayalığın ortasındaki düzlüktedir. Bayburtluoğlu 2004, 273; Hellenkemper-Hild 2004, 811

³⁹⁹ Tiyatronun doğusundaki düzlükte bulunur. Bayburtluoğlu 2004, 190

⁴⁰⁰ Hellenkemper-Hild 2004, 846

⁴⁰¹ Sur içinde, kentin en çok daralan kesimindedir. Bayburtluoğlu 2004, 181; Hellenkemper-Hild 2004, 752

⁴⁰² Wurster 1976, 36; Bazilikanın doğusunda, in situ halde köşe sütunları duran ve birkaç sütun izinin de görülebildiği yer agora alanıdır.; Wurster 1977, 189; Bayburtluoğlu 2004, 280

⁴⁰³ Kent Kuzey ve Batı olmak üzere iki agoraya sahiptir. Courtils 2005, 41 vd.; Courtils 2003, 244 vd.; Courtils 2003b, 81

⁴⁰⁴ Tiyatro ve Bouleterion önünde bir Devlet agorasının olduğu düşünülür. Işık 2004b, 39 (Şevket Aktaş, Ana Cadde, s. 39-40)

⁴⁰⁵ Kentte bir Devlet agorası bulunur. Bayburtluoğlu 2003b, 111 vd.

⁴⁰⁶ Kentin Aşağı ve Yukarı agora olmak üzere iki agorası bulunur. Kupke 1992, 211 vd.; Kentin ortalarında üzerine Erken Bizans döneminde yapılaşma sözkonusu olmuş bir Hellenistik Kryptoporticuslu dörtgen agora bulunur. Hellenkemper-Hild 2004, 673

⁴⁰⁷ Myra'da kalıntıları günümüze ulaşmayan agora tiyatronun doğusunda yer alır. Borchhardt 1975, 56

⁴⁰⁸ Kupke 1992b, 56; Borchhardt 1975, 65

⁴⁰⁹ Schäfer 1981, 91 vd.

Marmara (Kavaklıdağ)⁴¹¹, Kitanaura⁴¹², Lydai⁴¹³, Nisa⁴¹⁴, Antiphellus⁴¹⁵, Aperlai⁴¹⁶, Apollonia⁴¹⁷, Idebessus⁴¹⁸, Avşar Tepesi⁴¹⁹, Gavurpazarı⁴²⁰ bölgede agoraya sahip oldukları bilinen kentlerdir. Limyra'da ise henüz tespit edilememiş olmakla beraber devlet agorasının doğu kentte, hamamların güneyinde, doğudaki kapıdan kente ilerleyen büyük cadde üzerinde olduğu varsayılır. Ticaret agorasının da bundan çok uzakta olmaması gerektiği vurgulanarak, güneyde Limyros'un ana kolu üzerindeki Roma köprüsünün bulunduğu ve güney metropolün başladığı, yük gemilerinin rahatlıkla çekilebildiği bir yerde olması gerektiği üzerinde durulur⁴²¹. Apollonia'da ise agoranın yeri olarak tiyatronun kuzeybatısı düşünülür⁴²². Dikitanaura'da da agoraya işaret eder nitelikte kalıntılar mevcuttur⁴²³.

Cilicia'da Roma döneminde birden fazla agorası olan herhangi bir kent henüz tespit edilebilmiş değildir. Buna karşılık bazı Lycia kentlerinin birden fazla agoraya sahip

---

⁴¹⁰ Geç antik dönemde üzerine yapılaşma sözkonusu olmuş, Phaselis'dekine benzer bir agora vardır.

Hellenkemper-Hild 2004, 760

⁴¹¹ Bayburtluoğlu 2004, 67

⁴¹² Hamamın hemen güneyindedir. Bayburtluoğlu 2004, 56

⁴¹³ Bayburtluoğlu 2004, 291; Bean 1998, 48

⁴¹⁴ Tiyatronun doğusundadır. Bayburtluoğlu 2004, 171

⁴¹⁵ Zimmermann 2004, 103; Bir kaya sırtının ortasında yer alır. Hellenkemper-Hild 2004, 441

⁴¹⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 444

⁴¹⁷ Tiyatronun kuzeybatısında agora olabilecek bir yapı görülür. Hellenkemper-Hild 2004, 447

⁴¹⁸ Tiyatronun yanında onur yazıtlı bir agora bulunur. Hellenkemper-Hild 2004, 563

⁴¹⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 473

⁴²⁰ Kapı ya da sonradan işlevi değiştirilmiş bir yapı olarak tanımlanan yapıdan doğruya doğru biraz ileridedir.

Bayburtluoğlu 2004, 100

⁴²¹ Borchhardt 1999, 100

⁴²² Hellenkemper-Hild 2004, 447

⁴²³ Hellenkemper-Hild 2004, 519

oldukları görülür. Örneğin, Phaselis⁴²⁴, Cibyra⁴²⁵, Xanthus'un⁴²⁶ İmparatorluk dönemine ait ikişer agorası vardır. Limyra'da da Devlet ve Ticari olmak üzere iki agoranın varlığı üzerinde durulur⁴²⁷. Bunun yanında Arycanda kentinin Hellenistik döneme tarihlenen agorasının Roma devrinde de kullanıldığı bilinir. Bu noktadan hareketle bu kentin de İmparatorluk döneminde iki agoralı olduğu söylenebilir.

Merkezi konumları nedeniyle agoralar çoğunlukla ana caddelerle direkt bağlantılı yapılardır. Cilicia ve Lycia kentleri için de genellikle aynı durum sözkonusu olmalıdır. Ancak, kent dokuları üzerine bilgilerin yetersizliği kesin sonuçlara ulaşmayı engeller. Sadece birkaç kentte, agora ile ana aksın ilişkisi net bir şekilde anlaşılabilir. Bunlardan biri olan Cilicia'daki Antiocheia ad Cragum'da agora kentin sütunlu caddesinin batı ucundadır⁴²⁸. Ana cadde ve agora arasındaki bağlantıya Lycia'dan bir örnek vermek gerekirse, şüphesiz ilk olarak Phaselis'den bahsetmek yerinde olur. İmparatorluk devrine ait Domitianus ve Hadrianus agoraları genel planla uyumlu bir şekilde kentin ana aksını oluşturan liman caddesinin hemen kenarında sıralanır ve aynı zamanda kapıları da sözkonusu caddeye açılır. Bazı agoralar ise tiyatroyla ilişki içerisindedir. Xanthus kentinde agora tiyatronun tam önünde bulunur. Belli oranda sapma olsa da Cyanae ve Cilicia'daki Elaiussa-Sebaste için de aynı durumun sözkonusu olduğu söylenebilir.

Agoralar genellikle dörtgen plan gösteren yapılardır ve bu durumla paralel olarak Cilicia ve Lycia'daki örnekler de çoğunlukla aynı plana sahip olmalıdır. Ancak

---

⁴²⁴ Schäfer 1981, 91 vd.; Hellenkemper-Hild 2004, 799

⁴²⁵ Roma devrinde Aşağı ve Yukarı agora olmak üzere iki agoraya sahiptir. Başer 1991, 235

⁴²⁶ Courtills 2003, 244; Hellenkemper-Hild 2004, 911

⁴²⁷ Borchhardt 1999, 100

⁴²⁸ Erdemgil-Özoral 1975, 58

tahribat ya da henüz kazısının yapılmamış olması nedeniyle büyük bir kısmının planı tam anlamıyla belirlenemez. Cilicia'da Antiocheia ad Cragum⁴²⁹, Selinus⁴³⁰, Laertes⁴³¹; Lycia'da Xanthus, Phaselis Domitianus ve Hadrianus⁴³² agoraları dörtgen plan sergiler. Kısmen görülebilen Cilicia'daki Elaiussa-Sebaste; Lycia'da ise Balbura⁴³³, Cyaneae⁴³⁴, Sidyma, Oinoanda, Tlos, Pinara kentlerinin agoraları için de büyük ihtimalle aynı durum sözkonusudur. Cadyanda agorası trapez formunda oluşu⁴³⁵, Arycanda Devlet Agorası⁴³⁶ ve Plakoma olarak adlandırılan Andriake agorası⁴³⁷ ise güneye açılan U şeklinde bir plan göstermeleriyle diğer örneklerden ayrılırlar.

Üzerlerinin açık olması dolayısıyla, hava koşullarından kaynaklanabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla agoraların zemini taş plakalarla döşenir. Birçok kentte bu uygulama görülebilir. Lycia'daki Balbura⁴³⁸, Cadyanda⁴³⁹, Andriake⁴⁴⁰, Oinoanda⁴⁴¹, Nisa⁴⁴² kentlerinde agora alanları taşlarla kaplı vaziyettedir. Toprak altında

---

⁴²⁹ Kareye yakın bir plan gösterir. Erdemgil-Özoral 1975, 58

⁴³⁰ Hild-Hellenkemper 1990, 407; Karamut 1995, 35

⁴³¹ Hellenkemper-Hild 2004, 678

⁴³² Schäfer 1981, 91 vd.; Dörtlük 1981, 81

⁴³³ Hellenkemper-Hild 2004, 478

⁴³⁴ Hellenkemper-Hild 2004, 673

⁴³⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 579

⁴³⁶ Yapı düzgün dikdörtgen planlı bir alanı kaplar. Bayburtluoğlu 2003b, 111; Agorada doğu porticusunun altındaki iki oda dışında herhangi bir dükkân veya işlik yoktur. Bu nedenle Devlet agorası olarak tanımlanır. Sözkonusu iki oda da belgelerin saklandığı mekânlar olmalıdır. Bayburtluoğlu 2003b, 113

⁴³⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 437

⁴³⁸ Hellenkemper-Hild 2004, 478

⁴³⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 579

⁴⁴⁰ Hellenkemper-Hild 2004, 437

⁴⁴¹ Bayburtluoğlu 2004, 181

⁴⁴² Tabanı düzgün blok taşlarla kaplıdır. Bayburtluoğlu 2004, 171

bulunmaları sebebiyle bugün için görülemeyen Lycia'nın diğer kentlerinin ve Cilicia'daki kentlerin agoralarının tabanı da taş döşeli olmalıdır.

Agoraların etrafı dükkânlar ve porticuslar tarafından çevrenir. Bu uygulama agoranın tüm kenarlarını kapsayabileceği gibi sadece bazı kenarlarında da sözkonusu olabilir. Cilicia'da Antiocheia ad Cragum'un agorası sadece doğu ve batı kenarlarında sütunlu galerilere sahiptir. İyi korunmuş bu galerilerin genişliği yıkıntılar dolayısıyla saptanamaz. Agoranın doğu kenarındaki dükkânların ilk katları sütunlu yola paralel ilerleyen dar sokağa, ikinci katlar ise agoraya açılır. Güney ve batı kenarda ise dükkân kalıntılarına ait herhangi bir iz tespit edilemez⁴⁴³. Selinus'da dörtgen agora sütunlarla çevrenir⁴⁴⁴. Laertes'de ise kentin batısındaki düzlükte yer alan yapının batısında onüç dükkânın kalıntısı görülür⁴⁴⁵. Mopsuestia'da da agoranın sütunlu olduğu belirtilir. Bu durum muhtemelen porticuslara işaret eder⁴⁴⁶.

Lycia'da ise Phaselis Hadrianus Agorası en az üç yönde önünde porticusları olan dükkânlara sahiptir⁴⁴⁷. Xanthus'un tiyatro yanındaki agorasının da yine üç yanı dükkânlarla çevrilidir⁴⁴⁸. Günümüzde sadece üç basamaklı krepisi görülür. Kuzey porticusun doğu kısmında, kapının yanında birkaç sütun kaidesi in situ durumdadır. Sütun gövdelerinden geriye, etrafta yatar durumdaki birkaç sütundan başka bir şey kalmadığı

⁴⁴³ Erdemgil-Özoral 1975, 58 vd.

⁴⁴⁴ Hild-Hellenkemper 1990, 407; Karamut 1995, 35

⁴⁴⁵ Karamut 1995, 39-40

⁴⁴⁶ Budge 1969, 9

⁴⁴⁷ Bayburtluoğlu 2004, 89-90

⁴⁴⁸ Courtils 2004, 255

söylenbilir⁴⁴⁹. Kentin yukarı agorasının ise batısında porticus bulunur⁴⁵⁰. Antiphellus'da yapının üç tarafı stoalarla çevrilidir, batıda dükkânlar doğuda ise galeriler yer alır⁴⁵¹. Andriake'deki Plakoma güneyi dışında üç yönden dükkânlarla çevrilidir. Agora alanının altında 11.80x21 metre ölçülerinde üç nefli büyük bir sarnıcın varlığı dikkati çeker⁴⁵². Phaselis'in Domitianus agorasının ise güney ve batısında kare planlı dükkânlar vardır⁴⁵³. Balbura'da agora yine sütunlu galerilerle donatılmış durumdadır ve kuzeyde üç kemerli bir kapıya sahiptir⁴⁵⁴. Cadyanda'da agoranın iki tarafı stoalarla çevrilidir⁴⁵⁵. Kitanaura'da yapının kapısından sonra düz bir alanı geçince kuzey ve batı yönlerde dükkân izleri görülebilir⁴⁵⁶. Pınara'da ise agoranın batısı stoa tarafından sınırlanır. Köşelerdeki kalp şeklindeki sütunlarıyla Tlos agorasını hatırlatır⁴⁵⁷. Cibyra'da tiyatronun doğusundaki düzlükte yer alan agorayı güney ve batı yönden sınırlayan stoalar tanımlanabilir haldedir⁴⁵⁸. Gavurpazarı'nda kapı veya sonradan işlevi değiştirilmiş bir bina olarak tanımlanan yapıdan doğuya doğru biraz ilerde, özellikle kuzeyde kayaya birleşme yerleri seçilen dükkânlarıyla agora görülebilir⁴⁵⁹. Arycanda Devlet agorasının doğu kanadının güneyi çift katlıdır ve bu kısımda iki oda bulunur⁴⁶⁰.

---

⁴⁴⁹ Courtils-Laroche 1999, 132; Courtils 2003b, 48

⁴⁵⁰ Courtils 2004, 253

⁴⁵¹ Zimmerman 2004, 103; Hellenkemper-Hild 2004, 441

⁴⁵² Hellenkemper-Hild 2004, 437; Bayburtluoğlu 2004, 200

⁴⁵³ Dörtlük 1981, 81

⁴⁵⁴ Hellenkemper-Hild 2004, 478

⁴⁵⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 579

⁴⁵⁶ Bayburtluoğlu 2004, 56

⁴⁵⁷ Bayburtluoğlu 2004, 273; Tlos agorasında da kalp şeklinde sütunlar bulunur. Wurster 1976, 36

⁴⁵⁸ Bayburtluoğlu 2004, 190

⁴⁵⁹ Bayburtluoğlu 2004, 100

⁴⁶⁰ Bayburtluoğlu 2003b, 112

İmparatorluk dönemi agoralarında çeşitli tanrı, tanrıça veya imparatorlara adanmış tapınakların varlığı da sözkonusu olabilir. Agoraya kutsallık kazandıran tapınak, agoranın ortasında yer alabileceği gibi, onunla bağlantılı başka bir konumda da bulunabilir. Her iki duruma da Cilicia ve Lycia'dan örnekler vermek mümkündür. Cilicia'da Antiocheia ad Cragum kentinde kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen yüksek bir podyum üzerindeki prostylos tapınak agoranın tam ortasındadır⁴⁶¹. Carallia'da Marcus Aurelius ve Commodus için inşa edilen tapınak agoranın güneydoğu kenarındadır. Ayrıca Claudius'a adanan tapınağın da agorada bulunduğu düşünülür⁴⁶². Laertes'de agoranın batısındaki dükkân sıralarının kuzey ucunda, exedranın hemen güneybatısında yer alan bir tapınak vardır⁴⁶³. Lycia'da ise Arycanda kentinde Devlet agorasının ortasında kalıntılara ve bir altara dayanılarak Tyche ya da imparator kültüyle ilgili bir tapınağın olduğu düşünülür⁴⁶⁴. Gavurpazarı'nda da ion veya korinth düzeninde olduğu düşünülen tapınak agora içindedir ve zeminine göre daha yüksektedir⁴⁶⁵. Avşar Tepesi'nde de agorada podyumlu bir tapınak görülür⁴⁶⁶. Balbura'da ise tapınak agoranın sol köşesi yakınlarındadır⁴⁶⁷. Tlos'da da yine agora yakınında bir tapınak bulunur⁴⁶⁸.

Bir kentin agorasının büyüklüğü o kentteki ticaretin boyutları hakkında fikirler verebilmesi açısından önemli bir husustur. Fakat tahribat veya henüz toprak altında bulunmaları dolayısıyla Cilicia ve Lycia'da pek çok kentin agorasının ölçülerini belirlemek

---

⁴⁶¹ Erdemgil-Özoral 1975, 59

⁴⁶² Söğüt 2001, 484-485

⁴⁶³ Söğüt 2001, 481

⁴⁶⁴ Bayburtluoğlu 1991, 27

⁴⁶⁵ Bayburtluoğlu 2004, 100

⁴⁶⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 473

⁴⁶⁷ Serdaroğlu 2004, 65

⁴⁶⁸ Wurster 1996, 165

mümkün değildir. Bununla birlikte az sayıda kentte agoranın ebatları tam olarak anlaşılabilir. Cilicia'daki Antiocheia ad Cragum'da 40x60 metre ölçülerindedir⁴⁶⁹. Laertes'de 50-60 metre uzunluğunda ve 15-20 metre genişliğindedir⁴⁷⁰. Lamos kentinde bir tarafının uzunluğu yaklaşık olarak 50 metredir⁴⁷¹. Lycia'da ise Oinoanda 30x120 metre boyutlarındadır⁴⁷². Avşar tepesinde agora 2700 metrekarelik bir alanı kaplar⁴⁷³. Bazı kentlerde ise ancak kent planları ve ölçek göz önünde bulundurularak birtakım değerlendirmeler yapılabilir.

Agoraların inşasında kullanılan temel malzeme kireçtaşıdır. Ancak farklı materyallerin kullanıldığı da olur. Örneğin, Antiocheia ad Cragum'da agora içinde devrilmiş halde duran sütunlar, ana caddedeki gibi granittendir. Korinth tarzındaki sütun başlıkları ise kaliteli beyaz mermerdendir⁴⁷⁴. Xanthus'da agoraya ait olduğu düşünülen yatar durumdaki birkaç sütun mavi damarlı mermerdir⁴⁷⁵.

Cilicia'da zaten tespit edilebilen az sayıda agora bulunur ve onlar da Selinus agorası gibi genel olarak İmparatorluk devrine verilir⁴⁷⁶. Buna karşılık Lycia'daki agoraların tarihlenmeleri üzerine daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür. Phaselis Domitianus agorası imparator Domitianus tarafından yaptırılır, İ.S. 1. yüzyılın 2. yarısına

---

⁴⁶⁹ Hild-Hellenkemper 1990, 192

⁴⁷⁰ Bean-Mitford 1962, 194

⁴⁷¹ Hild-Hellenkemper 1990, 331

⁴⁷² Bayburtluoğlu 2004, 181

⁴⁷³ Hellenkemper-Hild 2004, 473

⁴⁷⁴ Erdemgil-Özoral 1975, 58; Sütunların Mısır'dan getirilmiş olabileceği de düşünülür. Hild-Hellenkemper 1990, 192

⁴⁷⁵ Courtils 2003b, 48

⁴⁷⁶ Karamut (Tarihsiz), 3

tarihlenir. Caddeye bakan taraftaki bir kapı yazıtından Domitianus zamanına (İ.S. 81-86) verilir⁴⁷⁷. Phaselis Hadrianus agorasının cadde üzerindeki yazıtından Hadrianus dönemine ait olduğu anlaşılır⁴⁷⁸. Xanthus agoraları ise İ.S. 2. yüzyıldaki kentleşme programı dâhilinde değerlendirilir⁴⁷⁹. Tiyatronun yanındaki agora İ.S. 2. yüzyıl yapısıdır⁴⁸⁰. Oinoanda agorası İ.S. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenir⁴⁸¹. Andriake'deki agora Orta İmparatorluk dönemine tarihlenmek istenir⁴⁸². Arycanda Ticaret agorası tarihi tam olarak bilinmese de Hellenistik dönemde inşa edilir⁴⁸³. Buluntular aracılığıyla İ.Ö. 2. yüzyıldan İ.S. 4. yüzyıl başlarına kadar kullanıldığı anlaşılır. Yani Roma devrinde de işlev görmeye devam eder⁴⁸⁴. Devlet agorasının ise Hellenistik dönem sonuyla Erken İmparatorluk devrinde planlanmış olduğu düşünülür. Daha sonraları değişikliklerle kullanımı devam eder. İ.S. 141 depreminden sonra Opramaos'un yardımları muhtemelen Devlet agorasının onarımında da kullanılır.⁴⁸⁵ Myra agorasının Hellenistik dönem olma ihtimalinin yanında İmparatorluk dönemine ait olabileceği de söylenir⁴⁸⁶. Olymplus agorası da İmparatorluk dönemine verilir⁴⁸⁷. Balbura'da Roma imparatorluk döneminde yeni bir agora inşa edilir⁴⁸⁸. Yapı kuzeyde İ.S. erken 3. yüzyıla ait üç kemerli bir kapıya sahiptir⁴⁸⁹.

---

⁴⁷⁷ Bayburtluoğlu 2004, 86; Dörtlük 1981, 81

⁴⁷⁸ Schläger-Schäfer 1971, 551; Dörtlük 1981, 81

⁴⁷⁹ Courtils 2004, 255

⁴⁸⁰ Bayburtluoğlu 2004, 259; Xanthus agorasının kesin yapım tarihi bilinmez. Porticustaki süslemeler Flaviuslar döneminin izlerini taşır. (İ.S. 1. yüzyılın ortası veya ikinci yarısı) Courtils 2003, 48

⁴⁸¹ Hellenkemper-Hild 2004, 752

⁴⁸² Hellenkemper-Hild 2004, 437

⁴⁸³ Bayburtluoğlu 2003, 354

⁴⁸⁴ Bayburtluoğlu 2003b, 96

⁴⁸⁵ Bayburtluoğlu 2003b, 112

⁴⁸⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 355

⁴⁸⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 760

⁴⁸⁸ Hellenkemper-Hild 2004, 195

⁴⁸⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 478

III.6. Tapınak

Bir antik kentin toplumsal yaşantısının en önemli unsurlarından biri hiç kuşkusuz tapınaklardır. İnsanların inanç dünyasına hitap eden ve yüzyılların birikimi neticesinde ortaya çıkan ritüellerin yerine getirildiği, tanrının ya da tanrıçanın heykelini barındıran son derece önemli bir mimari türdür. Antik dönemde hemen bütün kentlerde tapınaklara rastlanmakla birlikte, tapınım gören tanrı ya da tanrıçaların sayısına ve kentin ekonomik durumuna bağlı olarak bu yapılar birden fazla da olabilir. Aynı yapı yalnız bir tanrı için kullanılabilirdiği gibi kimi zaman daha fazla tanrı da aynı tapınağı paylaşabilir. Roma döneminde sıkça rastlanan bir durum da tanrı ve tanrıçalarla birlikte imparatorun da aynı tapınakta tapınım görmesidir. Yoğun olarak karşılaşılan bir diğer uygulama ise imparator için ayrı bir tapınağın inşa edilmesidir.

Tanrısallıkla bağlantılı yapı formlarının yerleşim düzenindeki yeri hususunda Yunan ve Roma dünyası arasında çok büyük farklar yoktur. Geçmiş çok eskilere dayanan akropoliste inşa geleneğinin yanında, ızgara planlamada kent içinde de tapınaklar yapılır. Bununla birlikte kent içerisindeki tapınakların, duvarla çevrelemek ya da yükseltmek suretiyle diğer yapılardan ayrıldıkları gözlenir. Bu uygulamanın da aslında akropolis fikrinin kent içine yansımaları olduğu düşünülür. Kentin içinde, fakat bir temenosun arkasında yükselen tapınak bu haliyle toplumun yaşama ünitelerinin dışında yer alır, ancak egemenlik ve koruyuculuğunu hissettirebilecek bir konum sergiler⁴⁹⁰.

Cilicia ve Lycia'daki tapınaklar genellikle kent içinde yer alırlar. Ancak birçok kentte, kent dokusu üzerine bilgilerin sınırlılığı nedeniyle genel planla nasıl bir ilişki

⁴⁹⁰ Tapınakların akropolis üzerinde inşa edilmesi geleneği özellikle Hellenistik dönemden itibaren azalmaya başlar, ancak yine de çevreye hâkim şekilde konumlandırılmalarına dikkat edilir. Serdaroğlu 2004, 140 vd.

içerisinde oldukları konusunda ancak kısıtlı değerlendirmeler yapılabilir. Kent planıyla birlikte düşünüldüğü anlaşılan, onunla uyum gösteren tapınaklara Cilicia'dan örnek vermek gerekirse öncelikle Diocaeserea'ya değinmek yerinde olur. Kentin İmparatorluk dönemine verilen iki tapınağı da ana caddelerle koordinasyon içerisindedir. Nitekim decumanus, batıda Tyche Tapınağı'nda son bulur, bir nevi bu yapıyı vurgular, ziyaretçiyi ona yönlendirir. Yine decumanus üzerinde son yıllarda tespit edilen podyumlu bir diğer tapınak da caddenin güney kenarında, nymphaeumla karşılıklı, cadde aksına uygun şekilde durur (Levha 7, Figür 4). Kesinlik taşımamakla birlikte Ovalık kesimdeki Hierapolis-Castabala kentinde de sütunlu caddenin Artemis Perasia Tapınağı'nda sona erdiği düşünülür. Cadde propylondan geçtikten sonra bir terasa uzanır. Terasın üzerinde ele geçen bazı adak yazıtları nedeniyle kentin ana tanrıçası Artemis Perasia'nın tapınağının burada aranması gerektiği önerilir⁴⁹¹. Topografya nedeniyle Diocaeserea'ya oranla kent planıyla uyum konusunda çok daha esnek bir görünüm sergileyen Elaiussa-Sebaste'de tapınak etkileyici bir konuma sahiptir. Denize doğru uzanan bir tepe üzerinde, etrafına hâkim vaziyettedir. Yüksekte, kentin her yanından görülebilir konumu akropolis tapınaklarını çağrıştırır.

Lycia'da da kent içinde ve akslarla uyumlu yerleştirilen tapınaklarla karşılaşılır. Örneğin, Cadyanda'da stadium olarak da kullanılan ve yaklaşık doğu-batı doğrultusunda uzanan ana caddenin kuzeyindeki iki tapınağın, kentin genelindeki akslar dikkate alınarak inşa edildiği açıktır (Levha 17, Figür 14). Cadyanda'daki gibi ana aks üzerinde konumlandırmanın yanında, Tlos'daki gibi agora yakınlarında ya da Pınara'daki gibi bir girişten sonra, hemen göze çarpacak şekilde yerleştirilmeleri de kentleşme kapsamında ele

---

⁴⁹¹ Sayar 2000b, 10

alındıklarını gösterir⁴⁹². Teraslar halindeki Arycanda kentinde, tapınakların yerleştirilişi kentin öteki kamu yapılarının düzenlenişinden farklı değildir. Sebasteion-Traianus Tapınağı yine kentin aşağı teraslarının birinin üzerinde kuruludur. Patara'da kent içindeki Korinth Tapınağı'nın kent planıyla arasındaki ilişki üzerine, şimdilik kesin sonuçlara ulaşmaya yetecek derecede veri yoktur.

Bir kısım tapınaklarınsa kent içinde olmalarının yanında, kentin agorasında yer aldıkları görülür. Aynı zamanda dini işleve sahip olmaları bakımından agoralar da, en önemli tanrıların yanı sıra, ikinci derecedeki tanrıların ve efsanevi kahramanların tapınaklarına ev sahipliği yapar. Burada inşa edilen tapınaklar artık bir peribolos ile çevrelenmez. Agora tapınakları işlev bakımından Yunanlılar ile Romalılar arasında farklılıklar gösterir. Yunanlılarda agoranın kutsallığıyla paralel olarak dini törenler için kullanılır. İ.Ö. 1. yüzyıl sonlarından itibaren bir eğlence yeri niteliği de kazanan Roma forumundaysa, tapınak, törenlerin yanı sıra politik hareketlere de sahne olur, konuşmaların yapıldığı bir yer konumuna gelir. Ön merdivenlerine konuşma kürsüsüyle aynı adın verilmesi, yani rostra olarak anılması da bu durumla bağlantılıdır⁴⁹³.

İmparatorluk döneminde Cilicia ve Lycia'da da agoralarında tapınağa sahip kentler mevcuttur. Cilicia'da Carallia'da Claudius'a adanmış tapınağın agorada bulunduğu düşünülür. Agoranın güneydoğu kenarında da Marcus Aurelius ve Commodus için inşa

---

⁴⁹² Wurster 1996, 165

⁴⁹³ Serdaroğlu 2004, 141; Roma tapınağının temel işlevi hem dini törenlerde, hem de yüksek podyumdan halka hitap edildiği zamanlarda -yani dünyevi işlerde- önünde toplanan insanları etki altına almaktır. Bu da, merkezdeki iki yan platformlu merdiven ya da hemen hemen gizli yan merdivenler aracılığıyla gerçekleştirilir. Wheeler 2004, 86

edilen tapınak vardır⁴⁹⁴. Laertes tapınağı agoranın batısındaki dükkân sıralarının kuzey ucunda, exedranın hemen güneybatısındadır⁴⁹⁵. Antiocheia ad Cragum kentinin agorasının ortasında da bir tapınak vardır⁴⁹⁶. Lycia'da Arycanda'da Devlet agorasının ortasında Agora veya Tyche tapınağı olarak yorumlanan yapı kalıntıları bulunur⁴⁹⁷. Avşar Tepesi'nde agorada podyumlu bir tapınak mevcuttur⁴⁹⁸. Gavurpazarı'nda da agora içinde, ancak agora zeminine nazaran yüksekte yer alan tapınak vardır⁴⁹⁹. Balbura'da ise agoranın sol köşesi yakınlarında bir tapınak görülür⁵⁰⁰.

Tapınakların tiyatrolarla birlikte inşa edilmesi de İmparatorluk döneminde karşılaşılan bir diğer uygulamadır. Özellikle Kuzey Afrika'da görülen bu düzenleme iki şekilde yapılır. Birinci tipte Timgad, Leptis Magna, Tivoli Hadrianus Villa'sı Akademia tiyatrosu örneklerinde olduğu gibi cavea arkasında yuvarlak ya da rektogonal planlı küçük bir tapınak yapılır. En iyi ve en korunmuş örneği ise Venüs'e adanan Pompei Tiyatro Tapınağı'dır. Dini törenleri daha fazla kişinin izleyebilmesi için oluşturulduğu düşünülen ve Champlien, Syrakusae ve Ostia'da en iyi örnekleri bulunan ikinci tipte ise, tiyatro ve skene arkasındaki alana bir tapınakçık inşa edilir⁵⁰¹. Cilicia'da şimdiye kadar tespit edilmiş bir tiyatro tapınağı yoktur. Ancak Lycia'da bu tapınakların örneklerini görmek mümkündür. Patara'da tiyatronun caveası üzerine oturtulmuş durumda birkaç bloğu

---

⁴⁹⁴ Söğüt 2001, 484 vd.

⁴⁹⁵ Söğüt 2001, 481

⁴⁹⁶ Erdemgil-Özoral 1975, 59; Hild-Hellenkemper 1990, 192

⁴⁹⁷ Bayburtluoğlu 1991, 27

⁴⁹⁸ Hellenkemper-Hild 2004, 473

⁴⁹⁹ Bayburtluoğlu 2004, 100

⁵⁰⁰ Serdaroğlu 2004, 65

⁵⁰¹ Serdaroğlu 2004, 142; Ayrıca bakınız dipnot 25; Birinci tipe giren Timgad ve Pompei örneklerinde tapınakların sahne binasını ortalayarak inşa edildiği gözlenir. Işık 2002, 403 (S. Bulut, Tiyatro, s. 402-403)

görülen ve bir tiyatro tapınağı olduğu düşünülen yapı bulunur. Cella dolgusu içerisinde çıkarılan mermerden büyük bir sağ el, dikine inen kalın kıvrımlı giysi parçaları ile sol elin tuttuğu asa parçaları erkek bir tanrıya adandığını gösterir. Sağ elde tutulan nesnenin bir kantharos ya da asmayla tümlenme ihtimali yapının bir Tiyatro Tapınağı olması gerçeğiyle birlikte, muhtemelen Dionysos'a adandığına işaret eder. Yapı podyum üzerinde yükselir⁵⁰². Cibyra tiyatrosunun ikinci caveasının arkasındaki duvar kalıntısı ve orkestraya düşmüş sütun tamburları, burada da tiyatro tapınağı oluşumunun varlığını destekleyen unsurlardır⁵⁰³.

Nekropoller ya da nekropol yakınları da tapınak inşası için seçilen alanlar arasındadır. Prostylos veya templum in antis planında yapılan küçük boyutlardaki bu tapınaklarla heroon ya da mezarlık tapınağı şeklinde karşılaşılır. Yunanlılarda ve Romalılarda tapınaklarda ölümlerle ilgili bir uygulama yoktur. Ancak her yıl şubat ayında anthesteria sonundaki ölümler bayramında halk tarafından anma törenleri yapılır ve kurbanlar sunulur. Sözkonusu gelenekler ve öbür dünya yaşamı için de tanrılara tapınımın olduğuna inanılması nekropol tapınaklarının ortaya çıkışıyla bağlantılı olmalıdır. Cilicia'da nekropolde inşa edilmiş bilinen bir tapınak yoktur. Ancak Lycia'da Pinara'daki Birinci Tapınak bir nekropol tapınağıdır⁵⁰⁴.

⁵⁰² Işık 2002, 403 (S. Bulut, Tiyatro, s. 402-403); Işık 1999b, 488

⁵⁰³ Serdaroğlu 2004, 142; Küçük Asya'da tiyatro tapınakları örneklerine Kaunos, Bodrum, Aigai kentlerinde de rastlanır. Serdaroğlu 2004, 142 dipnot 21

⁵⁰⁴ Serdaroğlu 2004, 70; Lydai'deki üçlü tapınak ve Kaunos B tapınağı da bu tiptekilere örneklerdir. Serdaroğlu 2004, 142 dipnot 21

Bunların dışında Apollon'un bilicilik merkezi, Asklepios'un sağlık ocakları gibi varlıklarını antik dönemin sonuna kadar devam ettiren, kent dışında, fakat kentle bağlantılı tapınak ve başka birtakım yapılardan oluşan kompleksler de sözkonusudur⁵⁰⁵.

Antik dönemde tapınağın etrafının bir temenos duvarıyla çevrenmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu uygulamaya her iki bölgeden de örnekler vermek mümkündür. Cilicia'daki Claudiopolis Tapınağı⁵⁰⁶, Lycia'daki Cadyanda⁵⁰⁷, Antiphellus⁵⁰⁸, Simena⁵⁰⁹, Phaselis⁵¹⁰, Marmara (Kavaklıdağ)⁵¹¹ tapınakları ve Pinara Birinci Tapınak⁵¹² temenos duvarlarına sahip yapılardır. Bunun yanında temenos duvarının sözkonusu olmadığı, ancak etrafı bir şekilde belirlenmiş tapınaklar da mevcuttur. Bu durum değişik uygulamalarla ortaya çıkar. Örneğin, Cilicia'da Seleucia ad Calycadnum'da tapınağın etrafındaki avlunun sütunlu galeriler tarafından çevrelendiği söylenir⁵¹³. Lycia'da Arycanda Sebasteion-Traianus Tapınağı kuzey ve batı duvarlarında nişler bulunan 30x30 metrelik bir avlu içindedir⁵¹⁴. Sidyma'da ise sınırlamanın stoa duvarlarıyla gerçekleştirildiği görülür⁵¹⁵.

---

⁵⁰⁵ Serdaroğlu 2004, 143

⁵⁰⁶ Durugönül 2002, 159

⁵⁰⁷ Bayburtluoğlu 2004, 288

⁵⁰⁸ Bayburtluoğlu 2004, 242

⁵⁰⁹ Tapınak sadece yazıtının bir bölümü ile tanınır haldedir. Bayburtluoğlu 2004, 233

⁵¹⁰ Bayburtluoğlu 2004, 85

⁵¹¹ Kuzey ve batıda anakayanın tıraşlanmasıyla yapıldığı görülür. Bayburtluoğlu 2004, 66

⁵¹² Serdaroğlu 2004, 69

⁵¹³ Mansel 1943, 11

⁵¹⁴ Bayburtluoğlu 2003, 72 vd.; Çevreyi stoa ve nişler oluşturur. Avlunun doğu ve batısında birer büyük kapı vardır. Bayburtluoğlu 2003, 75

⁵¹⁵ Serdaroğlu 2004, 75

Kent planında çeşitli konumlarda yer alabilen tapınaklara anıtsallık özelliği veren, çevresine egemenlik ve koruyucu niteliğini vurgulayan temel mimari öge yapının kaidesidir⁵¹⁶. Özellikle Roma döneminde yoğun şekilde rastlanan podyum uygulamasına Cilicia'dan örnek olarak dikdörtgen bir platform üzerinde yükselen Iotape'deki tapınakla, Lamos⁵¹⁷, Antiocheia ad Cragum⁵¹⁸, Claudiopolis⁵¹⁹, Seleucia ad Calycadnum⁵²⁰, Diocæserea'da nymphæum karşısındaki tapınak⁵²¹, Olba akropolisi üzerinde bulunan ve tapınak olduğu önerilen yapı⁵²², Elaiussa-Sebaste⁵²³ ve Tarsus⁵²⁴ tapınakları gösterilebilir. Cella duvarı direkt anakaya üzerinden başlayan Laertes Claudius Tapınağı'nda karşılaştığı üzere bölgede podyumu olmayan tapınakların varlığı da sözkonusudur⁵²⁵. Altyapısı incelenen 16 tapınağın 6 adedinin podyumunun bulunmaması, podyumsuz tapınakların Cilicia'da yaygın olduğunu gösterir ve bunlar çoğunlukla dağlık kesimdeki kentlerdedir⁵²⁶. Lycia'da ise Sidyma⁵²⁷, Patara Korinth, Patara Tiyatro⁵²⁸, Balbura⁵²⁹,

---

⁵¹⁶ Serdaroğlu 2004, 145

⁵¹⁷ Üç basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselir. Altyapı bakımından bölgede bilinen üç basamaklı tek örnektir. Sözkonusu uygulama İmparatorluk dönemi öncesinde tapınaklarda görülen geleneğin bir devamı niteliğindedir. Söğüt 1999, 402

⁵¹⁸ Erdemgil-Özoral 1975, 59; Karamut 1995, 30

⁵¹⁹ Durugönül 2002, 159

⁵²⁰ 2.51 metrelik podyuma sahiptir. Çelik 1981, 51; Topçu 1981, 50; Mansel 1943, 10 vd.

⁵²¹ Wannagat-Dorl-Kramer-Spanu-Westphalen 2005, 359

⁵²² Erten 2005, 14

⁵²³ Baldasari 1999, 371

⁵²⁴ Hild-Hellenkemper 1990, 435

⁵²⁵ Söğüt 2001, 481

⁵²⁶ Söğüt 2001, 486 dipnot 45

⁵²⁷ Serdaroğlu 2004, 75; Niemann'ın çizimine göre tüm yüksekliği 1.85 metredir. Önünde 10 basamaklı bir merdiven olduğu düşünülür. Serdaroğlu 2004, 76

⁵²⁸ Işık 2002, 403 (S. Bulut, Tiyatro, s. 402-403)

⁵²⁹ Serdaroğlu 2004, 63; Döşemenin caddeden yüksekliği dikkate alınarak öndeki merdiven basamağı sayısının 10-12 olduğu düşünülür. Ancak korunmuş merdiven basamağı yoktur. Serdaroğlu 2004, 65

Arycanda Sebasteion-Traianus⁵³⁰ tapınakları ve Pinara Birinci Tapınak⁵³¹ podyum üzerinde yükselir. Marmara (Kavaklıdağ)'daki tapınak da üç basamaklı bir krepidomaya sahiptir⁵³².

Cilicia ve Lycia tapınaklarının yönleri hususunda kesin kurallardan bahsetmek mümkün değildir. Bununla birlikte bazı kentlerde aynı yönde inşa edilmiş olduklarına da rastlanır. Örneğin, Cilicia'da Claudiopolis⁵³³, Seleucia ad Calycadnum⁵³⁴ tapınaklarıyla Carallia'daki Marcus Aurelius ve Commodus'a adanan tapınak⁵³⁵ doğu-batı doğrultusundadır. Antiocheia ad Cragum⁵³⁶, Elaiussa-Sebaste⁵³⁷ ve Tarsus'da⁵³⁸ doğru kuzeydoğu-güneybatıdır. Bunların yanında kuzey-güney doğrultusundaki Canbazlı⁵³⁹, güneydoğu-kuzeybatı yönündeki Laertes Claudius⁵⁴⁰, güneybatı-kuzeydoğu aksındaki Lamos⁵⁴¹ örnekleri Cilicia tapınak mimarlığında doğru konusunda belli oranda esnek bir tutumun varlığına işaret ediyor olabilir. Değerlendirme yapılırken üzerinde durulması gereken önemli bir diğer nokta da topografyanın yapının istenilen doğru yerleştirilmesine hangi oranda imkân tanıdığıdır. Nitekim geçerli genel kurallar ancak

---

⁵³⁰ Bayburtluoğlu 2003, 73

⁵³¹ Krepisin oturduğu toprak tabandan pronaosa toplam yükseklik 3.60 metredir. Ana yapı üç basamaklı bir krepis üzerindeki podyum üzerine yerleştirilir. Tapınak ön tarafta en az 9 basamaklı bir merdivene sahip olmalıdır. Serdaroğlu 2004, 69; Wurster 1980, 30

⁵³² Bayburtluoğlu 2004, 65

⁵³³ Durugönül 2002, 159

⁵³⁴ Berns 1998, 138

⁵³⁵ Söğüt 2001, 484

⁵³⁶ Karamut 1995, 30; Erdemgil-Özoral 1975, 59

⁵³⁷ Baldasari 1999, 371

⁵³⁸ Baydur-Seçkin 2001, 3; Girişi doğrudur. Baydur 1984, 134; Baydur 1988, 10; Hild-Hellenkemper 1990, 434

⁵³⁹ Durugönül 2002, 158

⁵⁴⁰ Söğüt 2001, 481

⁵⁴¹ Söğüt 1999, 400

gerekli koşullar müsait olduğunda uygulanabilir. Şartların olumsuzluğu durumunda, antik dönem kentleşmesinin başka birtakım noktalarında da karşılaşıldığı üzere, bu konuda da ihtiyaca cevap verilebilmesi uğruna daha esnek davranılmış olabileceği ileri sürülebilir.

Hem Cilicia hem de Lycia tapınaklarının girişlerinin de değişik yönlere baktıkları görülür. Bu konuda da kesin bir kural yoktur. Ancak bir genelleme yapılacak olursa Cilicia'da en çok karşılaşılan durum Laertes Claudius Tapınağı'nda karşılaşıldığı gibi girişlerin güneydoğuya bakmasıdır⁵⁴². Lamos, Antiocheia ad Cragum ve Ferhatlı tapınaklarının girişi ise güneybatıdadır⁵⁴³. Carallia'daki Marcus Aurelius ve Commodus için inşa edilen tapınağın girişi ise batıdadır⁵⁴⁴. Lycia'da Pınara Birinci tapınağın girişinin güney⁵⁴⁵, Balbura'da doğu-güney⁵⁴⁶, Sidyma'da ise güneybatıdan olması⁵⁴⁷, bu bölge için de girişlerin baktığı yön açısından bir birlikten söz edilemeyeceğini gösterir.

Tapınakların boyutları konusunda her iki bölgenin de belli standartlara sahip oldukları söylenemez. Bölgelerdeki kentlerde, muhtemelen kendi koşullarıyla bağlantılı olarak değişik uygulamaların sözkonusu olduğu görülür. Bu durumla paralel olarak Cilicia'da değişik büyüklüklere sahip tapınaklarla karşılaşmak mümkündür. Bölgedeki en büyük tapınak 106.80x50.70 metrelik boyutlarıyla şüphesiz Tarsus Donuktaş Tapınağı'dır⁵⁴⁸. 39.20x21.82 metre ebatlarındaki Seleucia ad Calycadnum'daki tapınak da

⁵⁴² Söğüt 1999, 403; Ayrıca bakınız Söğüt 1999, 403, dipnot 18; Giriş tarafında stylobata ulaşmak için merdiven basamağı olması gerekir. Söğüt 2001, 481

⁵⁴³ Söğüt 1999, 402

⁵⁴⁴ Söğüt 2001, 484

⁵⁴⁵ Serdaroğlu 2004, 69

⁵⁴⁶ Serdaroğlu 2004, 63

⁵⁴⁷ Serdaroğlu 2004, 75

⁵⁴⁸ Baydur-Seçkin 2001, 11

Cilicia'daki büyük boyutlu tapınakların bir başka örneğini teşkil eder⁵⁴⁹. Bölgedeki diğer tapınaklardan bazılarının ölçüleri ise şu şekildedir: Claudiopolis 22.00x9.60 metre⁵⁵⁰, Antiocheia ad Cragum 14.50x8.50⁵⁵¹, Laertes Claudius Tapınağı 12.30x6.90 metre⁵⁵², Lamos Tapınağı 9.65x5.90 metre⁵⁵³. Lycia'da Tarsus ve Seleucia ad Calycadnum'daki gibi çok büyük boyutlu tapınaklara rastlanmaz, ancak buradaki yapıların da Cilicia ile benzer şekilde standart bir boyutta yapılmadıkları, farklı büyüklüklerde inşa edildikleri görülür. Patara'daki Korinth Tapınağı 12.80x9 metre ebatlarındadır⁵⁵⁴. Arylicanda Sebasteion-Traianus Tapınağı'nın krepidomasının ilk basamağındaki ölçüleri 12x10 metredir⁵⁵⁵. Pinara Birinci tapınakta ebatlar dıştan dışa 11x7.80 metre⁵⁵⁶, krepis dıştan dışa 15.50x9.30 metre ölçülerindedir⁵⁵⁷. İkinci tapınakta ise stylobat 14.60x11.80 metre boyutlarındadır⁵⁵⁸. Sidyma'da dıştan dışa 7.10x9.50 metredir⁵⁵⁹. Balbura'da asıl tapınak yapısı olduğu düşünülen kesimin krepisinin en alttaki basamağında ebatlar 7.90x6.85 metredir⁵⁶⁰. Cyanae'de Doğu nekropolündeki Bizans kilisesinin bulunduğu alanda yer alan Artemis Eleuthera Arkhegeis'e adanan tapınak 6.64 metre genişliğindedir⁵⁶¹.

⁵⁴⁹ Topçu 1981, 50; Şahin 2002, 76 vd.

⁵⁵⁰ Durugönül 2002, 159 vd.

⁵⁵¹ Erdemgil-Özoral 1975, 59

⁵⁵² Söğüt 2001, 481

⁵⁵³ Söğüt 1999, 400 vd.

⁵⁵⁴ Serdaroğlu 2004, 88

⁵⁵⁵ Bayburtluoğlu 2003, 74

⁵⁵⁶ Serdaroğlu 2004, 71

⁵⁵⁷ Serdaroğlu 2004, 69

⁵⁵⁸ Serdaroğlu 2004, 71

⁵⁵⁹ Serdaroğlu 2004, 76

⁵⁶⁰ Serdaroğlu 2004, 63

⁵⁶¹ Kupke 1993, 19 vd.

Cilicia ve Lycia'da değişik plan tiplerine sahip tapınakları görmek mümkündür. Cilicia'da Tarsus Donuktaş'daki son derece büyük boyutlardaki 10x21 sütunlu tapınak⁵⁶² ve Elaiussa-Sebaste'nin 6x12 sütunlu tapınağı peripteros planlıdır⁵⁶³. Seleucia ad Calycadnum'daki tapınaksa yine bir sıra sütun sırasıyla çevrilidir. Ancak, Tarsus ve Elaiussa-Sebaste'den farklı şekilde peripteros değil de, 8x14 sütunlu bir pseudoperipteros olarak düşünülür⁵⁶⁴. Bölgede en çok karşılaşılan plansa prostylostur. Prostylos yapılar arasında da özellikle tetrastylos prostylos tapınaklar yoğunudur⁵⁶⁵. Laertes Claudius⁵⁶⁶, Lamos⁵⁶⁷ ve Canbazlı⁵⁶⁸ tapınakları bu plan tipindedir. Antiocheia ad Cragum kentinde tapınağın önüne yuvarlanmış dört granit sütun ile mimari parçalara dayanılarak önünde dört sütun bulunan küçük bir yapı olduğu belirtilir⁵⁶⁹. Carallia Marcus Aurelius ve Commodus⁵⁷⁰, Nephelia Tyche⁵⁷¹, Olba⁵⁷² tapınaklarının da prostylos planlı oldukları bilinir. Claudiopolis tapınağı da muhtemelen prostylostur⁵⁷³. Carallia Claudius Tapınağı olasılıkla prostylos ya da in antis planlıdır. Dağlık Cilicia'daki İmparatorluk dönemi tapınakları, özellikle de imparator tapınağı olup agorada inşa edilenler prostylos ya da in antis planlıdır⁵⁷⁴.

⁵⁶² Baydur-Seçkin 2001, 11; Baydur 2000, 261

⁵⁶³ Baldasari 1999, 372

⁵⁶⁴ Topçu 1981, 49 vd.; Topçu 1983, 272; Şahin 2002, 76 vd.; Mansel 1943, 10

⁵⁶⁵ Söğüt 1999, 402

⁵⁶⁶ Söğüt 2001, 481; Karamut 1995, 40

⁵⁶⁷ Söğüt 1999, 402

⁵⁶⁸ Durugönül 2002, 159

⁵⁶⁹ Erdemgil-Özoral 1975, 59

⁵⁷⁰ Söğüt 2001, 484

⁵⁷¹ Söğüt 2001, 485, Dipnot 33

⁵⁷² Erten 2005, 14

⁵⁷³ Durugönül 2002, 159 vd.

⁵⁷⁴ Söğüt 2001, 484; Bölgede agora içindeki tapınakların dördü prostylos, ikisi in antis ve bir tanesi de çift naoslu tiptedir. Söğüt 2001, 486 dipnot 44

Lycia'da da tapınakların genellikle prostylos planlı oldukları görülür. Sidyma⁵⁷⁵, Patara Korinth⁵⁷⁶, Sura⁵⁷⁷, Marmara (Kavaklıdağ)⁵⁷⁸ tapınakları tetrastylos prostylostur. Arycanda Sebasteion-Traianus Tapınağı'nın prostylos ya da amphiprostylos tetrastylos olduğu söylenir⁵⁷⁹. Pinara Birinci Tapınak⁵⁸⁰, Balbura⁵⁸¹, Olymplus⁵⁸² Cyanae⁵⁸³ tapınakları ise in antis planlı yapılardır. Yine Phaselis'de prostylos veya in antis olduğu düşünülen küçük bir tapınak bulunur⁵⁸⁴. Cadyanda tapınağı muhtemelen hexastylos prostylos planlıdır⁵⁸⁵. Pinara'daki İkinci tapınağın ise dikdörtgen bir monopteros olduğu düşünülür. Sütunlar arasındaki mesafeler göz önünde bulundurularak eğer yapı bir peripteros ise 6x8 sütunlu heksastylos olabileceği ileri sürülür⁵⁸⁶.

Tapınaklarda en çok karşılaşılan düzense korinth düzenidir. Antiocheia Korinth Tapınağı⁵⁸⁷, Claudiopolis⁵⁸⁸, Seleucia ad Calycadnum⁵⁸⁹, Diocaeserea Tyche⁵⁹⁰,

⁵⁷⁵ Serdaroğlu 2004, 77; Ayrıca bakınız s. 79, Levha XIX

⁵⁷⁶ Işık 1999, 486; Ön yüzdeki dört sütunun doğudan ikincisine ait postament in situ haldedir. İşkan-Çevik 2000, 95 (Şevket Aktaş, Korinth Tapınağı, s. 94-95); Tapınağın önde iki sütun bulunan templum in antis planlı olması gerektiği de ileri sürülür. Serdaroğlu 2004, 88; Ayrıca Bkz. s. 93, Levha XXIV

⁵⁷⁷ Bayburtluoğlu 2004, 203

⁵⁷⁸ Bayburtluoğlu 2004, 66

⁵⁷⁹ Bayburtluoğlu 2003, 73

⁵⁸⁰ Anta başlangıcıyla son merdiven basamağı arasındaki mesafenin azlığı nedeniyle in antis olması gerektiği düşünülür. Serdaroğlu 2004, 71

⁵⁸¹ Serdaroğlu 2004, 68, Levha XVI, 2

⁵⁸² In antis planlı olabileceği önerilir. Yapının kapı sövelerindeki bezeme farklılıkları nedeniyle daha sonradan onarım geçirdiği düşünülür. Serdaroğlu 2004, 81; Ayrıca bakınız s. 85, Levha XXI.

⁵⁸³ Kupke 1993, 19 vd.

⁵⁸⁴ Bayburtluoğlu 2004, 85

⁵⁸⁵ Bayburtluoğlu 2004, 288

⁵⁸⁶ Serdaroğlu 2004, 71; 6x8 sütunludur. Bayburtluoğlu 2004, 272

⁵⁸⁷ Hild-Hellenkemper 1990, 192; Karamut 1995, 30

Diocaeserea Podyumlu⁵⁹¹, Olba⁵⁹², Elaiussa-Sebaste⁵⁹³, Tarsus⁵⁹⁴ tapınakları korinth düzenine sahip tapınaklardır. Bununla beraber ion ve dor düzenindeki tapınaklara rastlamak da mümkündür. Laertes Claudius Tapınağı⁵⁹⁵ ile Carallia Marcus Aurelius ve Commodus Tapınağı⁵⁹⁶ ion düzenindedir. Lamos tapınağının ise ion ya da korinth düzeninde olabileceği düşünülür⁵⁹⁷. Canbazlı tapınağı diğerlerinden farklı olarak dor düzeninde kendisini gösterir⁵⁹⁸. Lycia'da da genellikle karşılaşılan düzen korinth olmakla beraber farklı düzende tapınaklar da mevcuttur. Patara'da tapınak korinth düzenindedir⁵⁹⁹. Tlos'daki tapınağın mimari parçaları da korinth düzenine işaret eder⁶⁰⁰. Arylicanda Sebasteion-Traianus Tapınağı'nın da korinth düzeninde olabileceği düşünülür⁶⁰¹. Marmara (Kavaklıdağ)⁶⁰² ve Gavurpazarı⁶⁰³ tapınaklarının ise ion veya korinth düzeninde oldukları söylenir. Cadyanda⁶⁰⁴, Balbura⁶⁰⁵, Sura⁶⁰⁶ tapınakları dor düzenindedir. Sidyma'da ise düz

---

⁵⁸⁸ Durugönül 2002, 159

⁵⁸⁹ Mansel 1943, 10; Şahin 2002, 76 vd.

⁵⁹⁰ Boysal 1962, 9

⁵⁹¹ Wannagat 2004, 116

⁵⁹² Erten 2004, 57

⁵⁹³ Baldasari 1999, 372

⁵⁹⁴ Baydur-Seçkin 2001, 11; Baydur 2000, 262

⁵⁹⁵ Söğüt 2001, 488

⁵⁹⁶ Söğüt 2001, 484

⁵⁹⁷ İn situ attik-ion sütun kaidesinden yola çıkılarak bu sonuca ulaşılır. Sikkeler üzerindeki tasvirlerde ise korinth düzeni görülür. Söğüt 1999, 404 vd.

⁵⁹⁸ Durugönül 2002, 159

⁵⁹⁹ Bayburtluoğlu 2004, 250

⁶⁰⁰ İşkan 2003, 102 (Erdoğan Aslan-Banu Özdilek, Tapınak, s. 102); Wurster 1976, 35 vd.

⁶⁰¹ Bayburtluoğlu 2003, 75

⁶⁰² Bayburtluoğlu 2004, 66

⁶⁰³ Bayburtluoğlu 2004, 100

⁶⁰⁴ Bayburtluoğlu 2004, 288

⁶⁰⁵ Öndeki sütunlar ve triglifli mimari parçalar sayesinde tapınağın dor düzeninde olduğu anlaşılır. Serdaroğlu 2004, 65

arşitrav üzerinde dor tapınağı için normal olan triglyph-metop yerine dışbükey profile sahip bir friz bloğu bulunur⁶⁰⁷.

İki bölgenin tapınaklarındaki sütunlar birkaç örnek dışında genellikle tam olarak korunmadığından yükseklikleri konusunda karşılaştırma yapabilecek yeterli veri yoktur. Bu nedenle eldeki bilgiler ışığında daha çok sütunların çapları ve yivli olup olmadıkları üzerinde değerlendirmeler yapılabilir. Her iki bölgede de yivli sütunlara sahip tapınaklar bulunur. Cilicia'da Claudiopolis⁶⁰⁸, Diocæserea Tyche; Lycia'da ise Sidyma⁶⁰⁹, Pinara İkinci Tapınak⁶¹⁰, Olymphus⁶¹¹ tapınaklarında sütunların yivsiz olduğu görülür. Yivli sütunlara sahip tapınaklarsa Cilicia'daki Corycus, Elaiussa-Sebaste, Tarsus tapınaklarıdır. Balbura⁶¹², Marmara (Kavaklıdağ)⁶¹³ tapınakları da yivli sütunları olan tapınaklara Lycia'dan örneklerdir. Cilicia'daki Lamos tapınağındaysa daha farklı bir uygulama göze çarpar. Yapının sütunlarının yarısının yivli, öteki yarısının ise yivsiz olduğu düşünülür⁶¹⁴.

Sütun çaplarının genellikle tapınaklara göre farklılaştığı görülür. Tarsus'da sütunlar 2.10 metrelik oldukça büyük çaplarıyla, tapınağın boyutuyla doğru orantılıdır⁶¹⁵.

---

⁶⁰⁶ Bayburtluoğlu 2004, 203

⁶⁰⁷ Serdaroğlu 2004, 77

⁶⁰⁸ Durugönül 2002, 159 vd.

⁶⁰⁹ Yüksekliği Niemann tarafından 4.83 metre olarak verilir. Serdaroğlu 2004, 77

⁶¹⁰ Serdaroğlu 2004, 71

⁶¹¹ Serdaroğlu 2004, 82

⁶¹² Sütunlar 16 yivli ve yiv derinlikleri 0.02 metredir. Serdaroğlu 2004, 65

⁶¹³ Bayburtluoğlu 2004, 66

⁶¹⁴ Söğüt 1999, 401

⁶¹⁵ Baydur 2000, 261; Yüksekliğinin ise yaklaşık 20 metre olabileceği düşünülür. Baydur 1984, 136

Elaiussa-Sebaste'de çap 1.07 metredir⁶¹⁶. Lycia'da Olymplus'da 0.80⁶¹⁷, Pinara İkinci Tapınak⁶¹⁸ ve Balbura'da⁶¹⁹ 0.52 metredir.

Cilicia ve Lycia'da tapınakların inşasında farklı malzemelerin kullanılmış olduğu görülür. Genellikle yerel malzeme tercih edilir ve bu da çoğunlukla kireçtaşıdır. Cilicia'da Laertes Claudius Tapınağı, Carallia Claudius Tapınağı, Marcus Aurelius ve Commodus Tapınağı'nda yerel kireçtaşı kullanımıyla karşılaşılır⁶²⁰. Lamos tapınağında bölgede bol miktarda bulunan kristalen kireçtaşı malzeme sözkonusudur⁶²¹. Claudiopolis⁶²² ve Seleucia ad Calycadnum tapınağının podyumunda⁶²³ da kalker sözkonusudur. Tarsus Donuktaş'taki tapınakta kazılarda ele geçen kaplama levhalarından yapının mermer levhalarla kaplandığı anlaşılır⁶²⁴. Çekirdeğini konglomera duvarların oluşturduğu yapıda mermerin yanı sıra kireçtaşı da kaplama malzemesi olarak görülür⁶²⁵. Antiocheia ad Cragum'da sütunlar siyahımsı granitten, alınlık ve sütun başlıkları gibi öteki mimari elemanlar mermerdendir⁶²⁶. Sütunlarında granit sözkonusu olan bir diğer Cilicia tapınağı da Diocaeserea Tyche Tapınağı'dır⁶²⁷. Epiphaneia'da da büyük bir üç nefli bazilikanın

---

⁶¹⁶ Gough 1954, 55

⁶¹⁷ Serdaroğlu 2004, 82

⁶¹⁸ Serdaroğlu 2004, 71

⁶¹⁹ Sütunların tambur yükseklikleri 0.80 ile 1.20 metre arasında değişir. Serdaroğlu 2004, 65

⁶²⁰ Söğüt 2001, 488

⁶²¹ Söğüt 1999, 401

⁶²² Durugönül 2002, 159

⁶²³ Topçu 1981, 51

⁶²⁴ Baydur 1987, 16

⁶²⁵ Baydur 1984, 134

⁶²⁶ Erdemgil-Özoral 1975, 59; Karamut 1995, 30

⁶²⁷ Boysal 1962, 9

inşasında anteli bir İmparatorluk dönemi tapınağının granit sütunları ve kesme taşlarının kullanılmış olması dikkati çeker⁶²⁸.

Lycia'da da değişik malzemelerin tapınak inşasında kullanıldığı görülür. Sidyma'da sert ve beyaz kalker⁶²⁹, Pinara Birinci Tapınağın krepisi sert-beyaz-gözeneksiz kalker⁶³⁰, Balbura'da sert, mermeri andıran gözeneksiz beyaz kalker⁶³¹ sözkonusudur. Arycanda Sebasteion-Traianus Tapınağı'nın podyum çekirdeği harçlı taş dolgudur. Krepidoma mermere çok yakın, çok sert kireçtaşındandır⁶³². Olymphus'da yapı kireçtaşı temel üzerine mermer duvarlardan oluşur⁶³³. Marmara (Kavaklıdağ)'da ise başlık dışında tüm yapı mermerdendir⁶³⁴. Pinara'daki ikinci tapınakta malzeme hemen yakınlardan çıkarılan konglomeradır⁶³⁵. Antiphellus'da muhtemelen bir Roma tapınağına ait olan temel kalıntısının dışında isodom kalker taşlarla inşa edilir⁶³⁶.

Cilicia ve Lycia'da tapınakların inşasında anakayadan faydalandığı da görülür. Cilicia'nın Laertes kentindeki Claudius Tapınağı'nda anakaya kullanılır, naosunun duvarları anakayanın vaziyetine göre yapıldığından farklı seviyelerden başlar⁶³⁷. Olba akropolisi üzerinde bulunan ve tapınak olduğu önerilen yapının podyumunun

---

⁶²⁸ Hild-Hellenkemper 1990, 250

⁶²⁹ Serdaroğlu 2004, 76; Sütunlar da yapıyla aynı taştandır. Serdaroğlu 2004, 77

⁶³⁰ Serdaroğlu 2004, 69

⁶³¹ Serdaroğlu 2004, 65

⁶³² Bayburtluoğlu 2003, 73 vd.

⁶³³ Serdaroğlu 2004, 81

⁶³⁴ Bayburtluoğlu 2004, 66

⁶³⁵ Serdaroğlu 2004, 71

⁶³⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 441

⁶³⁷ Söğüt 2001, 481

oluşturulmasında anakayadan faydalanılır⁶³⁸. Lycia'da Marmara (Kavaklıdağ)'daki yapının kendisinde olmasa da temenosun inşasında anakayadan yararlanılır⁶³⁹.

Cilicia ve Lycia'da tapınaklar üzerine kapsamlı araştırmalarının ve değerlendirmelerinin yeterince yapılmamış olması birçok yapı için daha genel tarihler verilmesi sonucunu beraberinde getirir. Ancak yine de tarihlenebilen pek çok tapınak bulunur. Cilicia'da Carallia Claudius Tapınağı yazıtlara göre, Kendeas tarafından Claudius'a ithafen İ.S. 41-54 arasında yaptırılır⁶⁴⁰. Laertes Claudius tapınağının yazıtlara dayanılarak Claudius dönemine ait olduğu düşünülür. Bunun yanında İmparatorluk devri yapı kompleksi içerisinde olması ve agoranın dükkânlarıyla paralellik göstermesi bu düşünceyi destekler⁶⁴¹. Cestroi'deki Vespasianus Tapınağı İ.S. 76'da yapılır⁶⁴². Lamos tapınağı L. Octavius Memor tarafından İ.S. 77 ya da bir yıl önce Vespasianus ve Titus'a ithaf edilir⁶⁴³. Bu örnekler Cilicia'da önemli imar faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ilk dönemin Vespasianus zamanı olduğunu da gösterir⁶⁴⁴. Iotape'deki tapınağın imparator Traianus (İ.S. 98-117) dönemine ait olduğu düşünülür⁶⁴⁵. Seleucia ad Calycadnum Iuppiter Tapınağı İ.S. 2. yüzyıl içerisinde yapılır⁶⁴⁶. Diocaeserea Tyche Tapınağı arşitrav üzerindeki

---

⁶³⁸ Erten 2005, 14

⁶³⁹ Baybutluoğlu 2004, 66

⁶⁴⁰ Söğüt 2001, 484

⁶⁴¹ Söğüt 2001, 483; Karamut 1995, 40

⁶⁴² Söğüt 1999, 406; Kentte Vespasianus Tapınağı'nın yanında bir de Antoninus Pius'a adanmış bir tapınak daha vardır. Bu tapınakların sözkonusu imparatorlara ithaf edildiği Bean-Mitford tarafından bulunan yazıtlardan yola çıkılarak ileri sürülür. Townsend-Hoff 2005, 131

⁶⁴³ Söğüt 1999, 406

⁶⁴⁴ Söğüt 1999, 406 vd.

⁶⁴⁵ Karamut 1995, 37

⁶⁴⁶ Topçu 1981, 50; Şahin 2002, 77; Anabolu 1970, 69; Heilmeyer 1970, 105; Kaplan, Seleucia ad Calycadnum Iuppiter Tapınağı'nın sütun başlıklarını İ.S. 2. yüzyılın 2. çeyreği içerisinde tarihlenmesi

yazıttan dolayı yapı İ.S. 1. yüzyılın 2. yarısına tarihlenir⁶⁴⁷. Kentteki podyumlu tapınağın ise mimari bezemelerinden hareketle İsa'nın doğumu civarında inşa ettirildiği düşünülür⁶⁴⁸. Elaiussa-Sebaste Tapınağı ise İ.S. 1. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bir zamana verilir⁶⁴⁹. Mimari bezemeler üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda İ.S. 1. yüzyılın ortaları ya da ikinci yarısı önerilir⁶⁵⁰. Carallia Marcus Aurelius ve Commodus Tapınağı İ.S. 172-175 yılları arasında inşa edilir⁶⁵¹. Claudiopolis Tapınağı'nın Severuslar dönemi (İ.S. 193-235) yapısı olduğu düşünülür⁶⁵². Tarsus Donuktaş Tapınağı için mimari parçalardan hareketle İ.S. 2. yüzyılın sonları önerilir⁶⁵³.

Lycia'da Sidyma'da yazıtlarda Sebasteion olarak da geçen tapınak Claudius döneminde konsül Q. Veranius (konsüllüğü İ.S. 49) tarafından yaptırılır⁶⁵⁴. Simena tapınağı Titus ve Domitianus zamanına verilir⁶⁵⁵. Cyanae'deki Artemis Eleuthera Arkhegeis'e adanan tapınağın arşitravının yazıtının özellikleri İ.S. 1. yüzyılda inşa edildiğine işaret eder⁶⁵⁶. Arycanda'da erken Bizans bazilikasında duvarları kullanılan tapınağın inşasına Traianus zamanında başlanır, Hadrianus zamanında bitirilir. Antik

---

gerektiğini belirtir. Benzerlikten yola çıkarak Corycus Tapınağı sütun başlıklarını da aynı zamana verir.

Kaplan 2006 (Baskıda).

⁶⁴⁷ Wilhelm-Keil 1931, 56; Boysal 1962, 9

⁶⁴⁸ Wannagat 2004, 116

⁶⁴⁹ Baldasari 1999, 372

⁶⁵⁰ Schneider 2005, 20

⁶⁵¹ Söğüt 2001, 484

⁶⁵² Durugönül 2002, 160

⁶⁵³ Baydur-Seçkin 2001, 12

⁶⁵⁴ Serdaroğlu 2004, 77; Hellenkemper-Hild 2004, 846

⁶⁵⁵ Bayburtluoğlu 2004, 233

⁶⁵⁶ Kupke 1993, 19-23

kaynaklar ve mimari bezemeler bunu destekler⁶⁵⁷. Balbura'da Nemesis'e adanan tapınağın İ.S. 161'den önce yapılmış olduğu düşünülür⁶⁵⁸. Patara Korinth Tapınağı İ.S. 2. yüzyılda yaygın olarak kullanılan Roma tapınaklarının en iyi örneklerinden birisidir⁶⁵⁹. Tlos'daki tapınağın korinth düzenindeki mimari parçaları İ.S. 3. yüzyıl başlarını gösterir⁶⁶⁰.

---

⁶⁵⁷ Bayburtluoğlu 2004, 143

⁶⁵⁸ Hellenkemper-Hild 2004, 478

⁶⁵⁹ İşkan-Çevik 2000, 95 (Şevket Aktaş, Korinth Tapınağı, s. 94-95)

⁶⁶⁰ İşkan 2003, 102 (Erdoğan Aslan-Banu Özdilek, Tapınak, s. 102)

III.7. Tiyatro

Küçük Asya kentlerinde Büyük İskender'den önce tiyatro yapılarıyla karşılaşılmaz. Tiyatrolar Yunan kültürüyle bağlantılıdır ve Pers egemenliği sırasında Yunanlılar, bu yapıları Küçük Asya'da yaygınlaştıracak etkinliğe ulaşamaz. Küçük Asya'daki Pers işgalinin sona ermesiyle Yunan etkisi tekrar güçlü bir şekilde kendisini hissettirmeye başlar. Öte yandan İ.Ö. 3. yüzyılın son çeyreğine kadar ki dönemde yerleşik tiyatro yapılarının yokluğu, yine geçici olarak Hellenizmin ilk gelişme döneminde de bu yapıların inşa edilmediğini gösterir⁶⁶¹.

Hellenistik dönem özelliklerini tam olarak koruyup günümüze gelmiş bir tiyatroya Küçük Asya'da rastlanmaz⁶⁶². Mithridates savaşlarının başlangıcından Flaviuslar döneminin sonlarına kadar Küçük Asya mimarisi Hellenistik döneme özgü ince niteliklerini yitirmeksizin yeni düşünceler ve Roma gelenekleriyle yoğrulur. Mithridates'in isyan dönemiyle Sulla ve Pompeius'un korsanlara karşı mücadelelerinin olduğu dönem tiyatro yapılarının inşası için uygun zamanlar değildir. Muhtemelen bunu izleyen iç savaşlar dönemi de bu alanda mimari etkinliklerin az olduğu bir dönemdir. Ancak Augustus'la birlikte öteki kamu binaları ve tiyatroların inşa süreci hareketlilik kazanır. İ.Ö. 1. yüzyılın başından Domitianus dönemi sonuna kadar inşa edilen yapılar Hellenistik dönem mimarisiyle Roma dönemi mimarisi arasında bir özellik gösterir. Bu döneme bir bakıma geçiş evresi de denilebilir⁶⁶³.

---

⁶⁶¹ Ferrero 1988, 74

⁶⁶² Öz 2002, 300

⁶⁶³ Ferrero 1988, 115 vd.

Roma döneminde, kentler özgürlüklerini kısmen yitirir, yönetim sistemleri değişir. İmparatorluk ekonomisinde ve politik yapılanmasında sınırlı oranda rol oynamaya başlarlar. Mimari faaliyetler Roma'nın talimatlarına göre gerçekleştirilir. Küçük Asya kentleri Augustus döneminden itibaren zaman geçtikçe zenginleşir. Kentlerde yaşayan varlıklı, merkeze sadık kimseler imparatorluk yönetimi tarafından önemli görevlere getirilir. Bu durum gelirin artmasına da neden olur. Sözkonusu varlıklı insanlar kentlere birtakım bağışlarda bulunur. Bu kişilerin yanında büyük din adamları da bağış ya da vakıf yoluyla kentlere katkı sağlarlar. Bu kimselerin yardımlardan tiyatro yapıları da nasibini alır. Örneğin, Rhodiapolisli Lyciarkhes Opramoas'ın yardımında bulunduğu kamu yapıları arasında Tlos, Myra ve Limyra tiyatroları vardır. Yine bir Lyciarches, Cyanae'li Iason, İ.S. 143-144 yılları arasında Myra tiyatrosu için 10.000 denarius verir. Yaklaşık aynı tarihlerde -Antoninus zamanı- Pataralı bir aile kentin tiyatrosu için yardımlarda bulunur. Veius Titianus adındaki bu kişi, temelinden itibaren sahne binasını inşa ettirir; kızı scaenae frons süslemelerini, heykelleri, tepeliği ve mermer logeionu yaptırır. İ.S. 147'de Titianus sahneyi imparator Antoninus Pius'a, Augustus tanrılarına, yerel tanrılara ve Patara'ya ithaf eder. Kızı da babası tarafından armağan edilen ikinci diazomanın onbirinci sırasını ve velariumu bağışlar. Tiyatro yapılarının inşası için yardım kampanyalarının da düzenlenmiş olduğu görülür. Nitekim Tlos'un büyük tiyatrosu yurttaşların değişik miktarlardaki bağışlarıyla inşa edilir. Tiyatrolar için mali kaynak sağlanması özellikle İ.S. 2. yüzyıl sonu ile 3. yüzyıl başında imparatorluk yönetimince gözde bir faaliyet sayılır⁶⁶⁴.

---

⁶⁶⁴ Ferrero 1988, 15 vd.; Kamu binaları için öncü olma tutkusu o kadar artar ki, Antoninus Pius zamanında bir yasa çıkarma gereği duyulur. Yasa, şayet bir kent, yurttaşları rahat ettirecek sayıda binayla donatılmışsa, yeni yapıların inşası doğrultusundaki herhangi bir hibenin mevcut binalarının bakımına aktarılmasına işaret eder. Ferrero 1988, 129

Hellenistik dönemde kültürel ve dinsel gösteriler için inşa edilen tiyatrolar, Roma dönemiyle birlikte imparatorluğun politik çıkarlarına da hizmet eden kamu yapıları kimliğine bürünür. Bu amaca uygun olarak daha fazla insana hizmet etmeleri için büyütülür ve propagandayla bağlantılı şekilde son derece zengin donatılırlar⁶⁶⁵. İmparatorluk döneminde büyük kentlerin tiyatroları İ.S. 1. yüzyılın sonundan 3. yüzyıla kadar o zamana kadar görülmemiş boyutlara ulaşır. Bu büyümenin nedeni tiyatrolarda yalnızca geleneksel etkinliklerin değil, gladyatör dövüşleri ve venationes gibi gösterilerin de yapılıyor olmasıdır. İmparatorluk yönetimi tarafından arena oyunları özendirilir, bununla birlikte zengin kent maliyesi ve çeşitli yurttaşlar da tiyatroları büyüterek ve sahne araç gereçlerini zenginleştirerek oyunları teşvik ederler. Diğer taraftan tiyatrolar aynı zamanda kent toplantılarının yapıldığı mekânlar durumundadır⁶⁶⁶.

Antik dönemde Küçük Asya'daki Yunan kentlerinin hemen hepsi birer tiyatroya sahiptir. Cilicia ve Lycia'da da birçok kentte bu yapılarla karşılaşmak mümkündür. Cilicia'da yaklaşık onbeş tiyatronun varlığı bilinir (Levha 32, Tablo 1). Laertes⁶⁶⁷, Anemurium⁶⁶⁸, Celenderis⁶⁶⁹, Claudiopolis⁶⁷⁰, Seleucia ad Calycadnum⁶⁷¹,

---

⁶⁶⁵ Ferrero 1988, 116

⁶⁶⁶ Ferrero 1998, 129

⁶⁶⁷ Auditorium/tiyatro olarak tanımlanır. Yazıtlarda bir meclisin varlığından söz edilmesi yapının meclis toplantı salonu olabileceğini gösterse de zaman zaman tiyatro işlevi görmüş olabileceği ileri sürülür. Karamut 1995, 40

⁶⁶⁸ Hellenkemper 1990, 189

⁶⁶⁹ Theatronun kentin tiyatrosuna ait olduğu yönünde düşünceler kesinlik taşımaz. Boyut itibarıyla küçük olması Anemurion'daki gibi bir bouleteriona ait olabileceğini düşündürür. Zoroğlu 1994, 51; Ortak kullanımlı bir yapı olabileceği de düşünülür. Zoroğlu 2005, 340

⁶⁷⁰ Sadece gezginlerin anlattıklarından varlığı bilinir. Hellenkemper 1990, 307; Caveası Mut ilçe merkezi içerisinde görülebilir. Sayar 1998, 414

⁶⁷¹ Taşlarının taşınması nedeniyle tahrip olmuş durumdadır. Hellenkemper 1990, 404; Beaufort 2002, 222

Diocaeserea, Olba⁶⁷², Elaiussa-Sebaste, Soloi-Pompeipolis, Tarsus⁶⁷³, Augusta⁶⁷⁴, Magarsus⁶⁷⁵, Mopsuestia⁶⁷⁶, Anazarbus, Oenoandos-Epiphaneia⁶⁷⁷, Hierapolis-Castabala bölgenin tiyatroya sahip kentleridir. Lycia'da ise yaklaşık otuz civarı tiyatro bulunur (Levha 33, Tablo 2). Bölgede tiyatrosu olmayan pek az kentin olduğu görülür, az sayıda insanın yaşadığı kentlerde dahi yerel koşullara uygun bir taş tiyatro vardır⁶⁷⁸. Lydai⁶⁷⁹, Telmessus⁶⁸⁰, Sidyma⁶⁸¹, Cadyanda, Patara, Letoon, Xanthus, Pinara, Araxsa⁶⁸², Tlos, Oinoanda, Bubon, Cibyra, Balbura⁶⁸³, Phellos⁶⁸⁴, Antiphellus, Nisa, Candyba⁶⁸⁵, Apollonia⁶⁸⁶, Aperlai⁶⁸⁷, Simena⁶⁸⁸, Cyaneae, Myra, Limyra, Arycanda, Rhodiapolis, Idebessus, Gagai⁶⁸⁹, Olymphus, Phaselis, Marmara (Kavaklıdağ)⁶⁹⁰ tiyatroya sahip

---

⁶⁷² Erten 2003, 189

⁶⁷³ Gözlükule höyüğünün kuzeydoğu yamacında bugün sadece caveasının yeri anlaşılabilir. Zoroğlu 1995, 42; Hellenkemper 1990, 434; Budge 1972, 116

⁶⁷⁴ Kentin kuzeydoğusunda yer alır. Hellenkemper 1990, 202

⁶⁷⁵ Oturma sıraları kısmen görülebilir. Sayar 2001, 111; Sayar 1993, 184; Hellenkemper 1990, 336

⁶⁷⁶ Budge 1969, 9; Kentin yer aldığı platonun Pyramos'a bakan yamacındadır. Hellenkemper 1990, 357

⁶⁷⁷ Hellenkemper-Hild 1986, 103

⁶⁷⁸ Ferrero 1988, 19

⁶⁷⁹ Bayburtluoğlu 2004, 291; Bean 1998, 48

⁶⁸⁰ Wurster 1980, 34; Bayburtluoğlu 2004, 285; İki tiyatro olduğu yönünde düşünceler de vardır. Bean 1998, 42

⁶⁸¹ Bayburtluoğlu 2004, 268

⁶⁸² Agoranın kuzeydoğusundadır. Bayburtluoğlu 2004, 280

⁶⁸³ Kent iki tiyatroya sahiptir. Birinci tiyatro akropolün güney eteğinde; ikinci tiyatro düzlükte, bir derenin güney tarafındadır. Bayburtluoğlu 2004, 184

⁶⁸⁴ Kentte Hellenistik döneme verilen küçük bir tiyatro bulunur. Zimmermann 2004, 102

⁶⁸⁵ Wurster 1976, 48

⁶⁸⁶ Wurster 1976, 43; Hellenkemper-Hild 2004, 447

⁶⁸⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 444

⁶⁸⁸ Tiyatro-odeon-bouleterion olarak yorumlanan bir yapı vardır. Bayburtluoğlu 2004, 233

⁶⁸⁹ Spratt tepenin kuzeybatı eteğinde yapının yerini saptar. Kurulduğu yamaçta çukurluk ve birkaç taş blok görülebilir. Bean 1988, 154 vd.

⁶⁹⁰ Dikdörtgen yapılmış oturma sıralarından meydana gelen theatral bir yapıya sahiptir. Bayburtluoğlu 2004, 67

kentlerdir. Görüldüğü üzere eldeki veriler ışığı altında kamu yapıları arasında tiyatrolar bakımından Lycia'nın Cilicia'ya oranla sayısal bir üstünlüğünün olduğu söylenebilir.

Kent yaşamının önemli bir ögesi olan tiyatronun inşası için yer seçimi konusunda birtakım kriterler sözkonusudur. Kentin dokusu dikkate alınarak inşa edilecek bir tiyatronun konumu belirlenirken, kentin morfolojisiyle aralarında yakın bağlantı olan dini ve geleneksel koşullar göz önünde bulundurulur⁶⁹¹. İ.Ö. 1. yüzyıla kadar morfolojik

---

⁶⁹¹ Ferrero 1988, 19; Vitruvius tiyatro için yer seçimi konusunda şunları söyler: "...tiyatro için mümkün olduğunca sağlıklı bir arazi seçilmelidir. Çünkü esen rüzgârlar, oyunlar sırasında eşleri ve çocuklarıyla, büyülenmiş biçimde ve zevkten hareketsiz halde oturan izleyicilerin vücutlarındaki açık gözeneklerden içeri girer. Eğer bu rüzgârlar, bataklıklardan veya daha başka sağlıksız yörelerden gelirse, sisteme zehirli soluklar sokarlar. Tiyatronun yerinin özenle seçilmesiyle, bu tür kusurlar önlenecektir." Vitruvius V, III, 1 "Bu alanın güneye bakmaması için de dikkatli olmalıyız. Güneş tiyatronun kavisli kısmında tüm gücü ile parladığında, burada kısıp dolaşamayan hava, olduğu yerde kalıp ısınır ve giderek kor sıcaklığına ulaşarak yakar, kurutur ve insan vücudunun bütün sıvılarına zarar verir. Bu nedenlerle, bu gibi yönlerden sağlıksız olan arazilerden kaçınılmalı ve sağlıklı araziler seçilmelidir." Vitruvius V, III, 2 "Temel duvarlarının da yamaç kenarında bulunması daha kolay olacaktır; ancak düzlükte ya da bataklık bir yerde döşenmeleri gerekiyorsa, tapınakların temelleri konusunda üçüncü kitapta belirtildiği şekilde sağlamlık sağlanarak altyapı inşa edilmelidir. Temel duvarlarının üzerinde yükselen oturma yerleri altyapıdan itibaren taş ve mermer malzemelerden yapılmalıdır." Vitruvius V, III, 3 "Kavisli yatay geçitlerin -yani diazomalar-, tiyatronun yüksekliği ile orantılı fakat geçidin kendi genişliğinden daha yüksek olmaması gerektiği düşünülür. Daha yüksek olurlarsa, sesi yansıtarak üst kısımdan uzaklara götürürler ve böylelikle, sözcüklerin hal takılarının yatay geçitlerin üzerindeki en yüksek yerlerde oturanların kulaklarına kesin bir anlamla ulaşmalarını önlerler. Kısaca, öyle bir düzenleme yapılmalıdır ki, en alt oturma yerinden en üst oturma yerine çizilecek bir çizgi, oturma yerlerinin tümünün üst kenarlarına ve açılına değsin. Bu şekilde ses hiçbir engelle karşılaşmayacaktır." Vitruvius V, III, 4 "Değişik girişler çok sayıda ve geniş olmalı, üsttekiler alttakilerden bağımsız ve hiç sapmadan binanın her tarafından düz bir çizgi üzerinde inşa edilmelidir; böylelikle insanlar gösterilerden çıkınca, her bölümden ayrı ve engelsiz çıkış olacağından kalabalık oluşmayacaktır. Arazinin sağır olmasına, sesin anlaşılır biçimde yükselebilmesine özen gösterilmelidir. Bu, yankılanmadan kaynaklanan bir engellenmenin bulunmadığı bir yer seçilirse gerçekleşebilir." Vitruvius V, III, 5 "Sonuç olarak, doğayı izleyen eski dönemlerin mimarları, yükselen ses üzerine araştırmalarından, tiyatrolardaki yükselen oturma yerlerini mükemmelliğe ulaştırdılar; matematikçilerin ve müzisyenlerin geliştirdiği kanon kuramı aracılığı ile sahnede çıkarılan her sesin daha berrak ve tatlı bir şekilde dinleyicilerin kulağına ulaşması için uğraştılar..." Vitruvius V, III, 8

şartlar elverdiği oranda tiyatroların inşası için kent dışındaki alanlar tercih edilir⁶⁹². Bununla birlikte kent merkezleri hakkında bilgilerin yetersizliği bu konuda kesin yargılara ulaşmayı engeller.

Cilicia ve Lycia bölgelerinde tiyatrolar birkaç istisna dışında çoğunlukla, genel planın bir parçası olarak kent içerisinde yer alır. Cilicia’da Laertes, Anemurium, Celenderis, Claudiopolis, Seleucia ad Calycadnum, Diocaeserea, Olba, Elaiussa-Sebaste, Soloi-Pompeiopolis, Tarsus, Augusta, Magarsus, Mopsuestia, Anazarbus, Oenoandos-Epiphaneia, Hierapolis-Castabala; Lycia’da Lydai, Telmessus, Sidyma, Cadyanda, Patara, Letoon, Xanthus, Araxsa, Tlos, Oinoanda, Bubon, Cibyra, Nisa, Candyba, Apollonia, Simena, Myra, Limyra, Arycanda, Rhodiapolis, Idebessus, Gagai, Olymplus, Phaselis, Marmara (Kavaklıdağ)’da kent içinde ya da hemen kenarında yer alır. Eldeki veriler çerçevesinde Cilicia için şimdilik istisnai bir durumun olmadığı, yani kent dışında tiyatro bulunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Lycia’daki Pinara⁶⁹³, Balbura⁶⁹⁴, Cyaneae⁶⁹⁵ ve olasılıkla Antiphellus kent dışında inşa edilen tiyatrolarıyla farklılık sergilerler⁶⁹⁶.

---

⁶⁹² Ferrero 1998, 19 vd.

⁶⁹³ Pinara tiyatrosu hamam yapısıyla birlikte kent alanının dışında (Özbek 1991, 285), kentin doğusunda, karşısındadır. Bayburtluoğlu 2004, 274

⁶⁹⁴ Balbura’da iki tiyatro bulunur. Yunan tiyatrosu alttaki vadiye hâkim bir tepeye yaslanır. Ancak caveası tamamlanmaz, ortasında büyük bir işlenmemiş kaya parçası kalır. Seçilen yerin son derece sarp olması seyircilerin tiyatroya ulaşmalarını zorlaştırmış olabilir. Buna karşılık Roma döneminde yapılan ikinci tiyatro alttaki vadinin sonundaki iki tepe arasında ki boğaza kazılıdır. Kente yakın bir yerde, ancak yine kent alanının dışındadır. Bu tiyatronun da tamamlanmadığı anlaşılır. Ferrero 1988, 19-20 Hierapolis antik kenti de iki tiyatroya sahiptir. Tiyatronun inşası için seçilen yerin zaman içerisinde uygun olmadığı -üst vadiden gelen alüvyonlar nedeniyle- anlaşılır ve sökülerek yeni binanın inşasında kullanılır. Ferrero 1998, 20. Laodicea’da biri büyük, diğeri küçük olmak üzere bitişik iki tiyatro bulunur. Ferrero 1998, 28

⁶⁹⁵ Kentin kurulu olduğu tepeden daha alçak bir tepede ve merkezden oldukça uzaktadır. Ferrero 1988, 19

⁶⁹⁶ Ferrero 1988, 19

Kent içerisindeki tiyatroların genel planla ilişkisi konusunda hem iki bölge arasında hem de bölgelerin kendi içinde genel bir birlikteliğin sözkonusu olmadığı görülür. Aksine, büyük oranda kentlere göre farklı uygulamalar dikkati çeker. Buna rağmen bazı kentlerde birtakım benzer durumlarla karşılaştığı da olur. Örneğin, her iki bölgede de kent içinde ve genel planla büyük oranda uyumlu şekilde yerleştirilmiş tiyatroları görmek mümkündür. Cilicia'daki Anemurium, Diocaeserea tiyatroları ile Lycia'daki Xanthus, Arycanda, Phaselis, Apollonia, Simena tiyatrolarında bu durum sözkonusudur. Anemurium'da tiyatro kent merkezinde ve kentin genelindeki akslarla uyumlu vaziyettedir. Diocaeserea'da ise kentin doğusundaki yapı yine akslara uymasıyla genel planla bütünlük arz eder. Xanthus tiyatrosu hem karşısındaki Roma agorasıyla bütünlük göstermesi, hem de akslara göre konumlandırılmış olmasıyla kent planıyla uyumlu yerleştirilmiş tiyatrolara Lycia'dan iyi bir örnek olarak verilebilir. Arycanda'da da teraslar halinde düzenlenen kentin içerisinde yer alan tiyatro, kentin genelindeki aks uyumuna dâhil olarak kentle bütünleşmiş bir görünüm sergiler. Phaselis tiyatrosu yine kent içerisinde ve aynı zamanda ana caddenin dirsek yaptığı noktadaki kent meydanına bakar. Bu haliyle kentin geneliyle birlikte düşünülüp planlandığı söylenebilir. Benzer şekilde Cilicia'daki Hierapolis-Castabala'da tiyatro kentin merkezindedir. Kent merkezlerinde yer alan Apollonia ve Simena tiyatroları için de her ne kadar öncekiler kadar açık bir şekilde söylemek mümkün olmasa da genel anlamda büyük oranda kentin öteki yapılarıyla uyumlarının sözkonusu olduğundan bahsedilebilir. Celenderis ve Elaiussa-Sebaste'de de tiyatrolar yine kent merkezindedir.

Bunların dışında tam anlamıyla kent merkezinde yer almayan, kentin kenarında inşa edilen tiyatrolar bulunur. Bu yapıların çoğunlukla kente doğru yönlendirilmiş olmaları

ve/veya kentteki başka birtakım yapılarla aks yönünden uyumlu olmaları nedeniyle genel planla bir bütünlük sergiledikleri ileri sürülebilir. Soloi-Pompeiopolis ve Anazarbus Cilicia'da; Limyra, Tlos, Cibyra, Patara ve Oinoanda tiyatroları da Lycia'da bu duruma örnek verilebilecek yapılardır. Soloi-Pompeiopolis'de tiyatro ana caddenin aksına uymaz, ancak kente doğru bakması neticesinde kentle bütünleşmiş bir görünüm sergiler. Anazarbus'da da benzer durum söz konusudur. Kente yönelen yapı onunla birlik içindedir. Limyra'da kentin aşağı yukarı kuzey kenarındaki tiyatro kente doğru yönlendirilmiş olmasıyla planla uyum arz eder. Yaklaşık olarak kentin doğu kenarındaki Tlos tiyatrosu, biraz uzak konumuna rağmen, hem kente bakması hem de genel plandaki akslarla uyum göstermesiyle kentin geneliyle uyumludur. Kentin batı kenarındaki Cibyra tiyatrosu da öteki yapılarla aks bakımından uyumuyla benzer bir durum sergiler. Patara'da tiyatro yine kentin yaklaşık güney kenarında olmasına rağmen, yüzü kente doğrudur ve buradan hareketle genel planla bir bütünleşmenin varlığı ileri sürülebilir. Oinoanda'da da yaklaşık kuzey kenardaki yapı kente doğru bakar ve onunla bütünlük sergiler. Letoon'da ise öteki yapılar arasında akslarda uyum olmasına rağmen tiyatro için aynı şey söylenemez. Ancak diğer yapılara yakınlığı dolayısıyla kutsal alanın bütünlüğüne dâhil olduğu ileri sürülebilir.

Ayrıca kent kenarında olup kent merkezine değil de başka taraflara yönlendirilmiş tiyatrolar da vardır. Örneğin, Lycia'daki Cadyanda'da kentin güney kenarındaki tiyatronun sırtını kente döndüğü ve yönünün uçurum tarafındaki manzaraya doğru olduğu görülür. Idebessus'da da kentin yaklaşık batı kenarındaki tiyatro yine kente sırtını dönmüş vaziyettedir.

Kent dışında bulunan tiyatrolardan Pinara'daki, uzakta olması nedeniyle kentten kopuk bir görünüm sergiler. Ancak gerek aksı gerekse de kente doğru bakması kentle belli oranda da olsa birlikte algılanmasına neden olur.

Tiyatronun konumunun yanında, yönünün tayini de önemli bir husustur. Gösteri saatlerindeki güneşin konumu ve rüzgâr, tiyatronun yönünün belirlenmesinde önemli etmenlerdir⁶⁹⁷. Ayrıca Yunanlılar tiyatroların görüş alanlarına büyük önem verir ve arka fonda deniz, dağ veya ova bulunmasına özen gösterirler. Böylelikle geri plandaki manzara da scaenaya ortak edilir. Yunan tiyatrolarında alçak bir konuma sahip sahne binasıyla manzaranın birlikte düşünülmesi Roma devrinde önemini kaybeder⁶⁹⁸. İmparatorluk döneminde sahne binaları genel olarak yüksek yapılıdır. Bununla birlikte bu döneme ait olup da sahne binası alçak inşa edilen tiyatro yapıları da vardır. Bu tiyatrolarda doğanın da oyunlara katkısının olduğu düşünülür⁶⁹⁹.

Yön bağlamında her iki bölgede de tiyatroların caveaları için bir yön birliğinden bahsedilemez. İnşa edildikleri arazinin yapısına bağlı şekilde farklı farklı yönlere baktıkları dikkati çeker. Cilicia'da Anazarbus tiyatrosu batı-kuzeybatıya, Hierapolis-Castabala güneye, Diocaeserea ve Elaiussa-Sebaste güney-güneydoğuya,

---

⁶⁹⁷ Rhodiapolis, Balbura, Antiphellus, Oenoanda, Cyanae tiyatrolarında olduğu gibi genel olarak güneye, güneş ve ışığa bakar. Priene, Nysia, Termessus tiyatroları da benzer şekilde güneye yönelmiş durumdadır. Pinara'da olduğu gibi batıya bakan tiyatrolar da vardır. Heraclea ve Ephesus tiyatroları da batıya bakar. Alabanda, Aspendos, Miletos, Hierapolis, Side gibi güneybatıya yönlendirilmenin sözkonusu olduğu da görülür. Küçük Asya'da genel olarak doğu ve kuzeye, yani soğukun olduğu yöne bakan tiyatro sayısı çok azdır. Lycia'da Balbura'nın geç Roma tiyatrosu kuzeydoğuya, Xanthus tiyatrosu ise kuzeye yönlendirilmiştir. Ferrero 1998, 28

⁶⁹⁸ Ferrero 1998, 28

⁶⁹⁹ Patara tiyatrosu bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ferrero 1998, 29

Anemurium doğu-güneydoğuya, Celenderis doğu-kuzeydoğuya, Seleucia ad Calycadnum güneydoğu⁷⁰⁰ yönüne bakar durumdadır. Lycia'da Xanthus, Telmessus ve Olymplus⁷⁰¹ tiyatroları kuzeye, Letoon, Apollonia⁷⁰², Phaselis⁷⁰³ kuzeybatıya, Tlos batı-kuzeybatıya, Idebessus ve Pinara⁷⁰⁴ batıya, Simena güneybatıya, Limyra⁷⁰⁵ güney-güneybatıya, Arycanda, Cadyanda, Nisa⁷⁰⁶, Rhodiapolis⁷⁰⁷ ve Antiphellus güneye, Oinoanda ve Cyanae güney-güneydoğuya, Sidyma doğu-güneydoğuya, Myra ve Candyba güneydoğuya, Cibyra güneydoğu-doğu ve Patara tiyatrosu kuzeydoğuya doğru inşa edilmiş durumdadır. Sözkonusu çeşitlilik tiyatroların inşasında uygun arazi hususunun yapının yönünün belirlenmesinden daha önemli olduğunu ortaya koyuyor olabilir.

İki bölgenin tiyatrolarının görüş alanlarıyla ilgili olarak deniz kıyısındaki kentler için mümkün olduğunca denize doğru yönlendirmenin sözkonusu olduğu söylenebilir. Cilicia'da Anemurium, Celenderis, Elaiussa-Sebaste ve Soloi-Pompeiopolis kentlerinde -son üç kentte aynı zamanda kentin limanına doğru olmakla birlikte- tiyatrolar denize doğrudur. Lycia'daki Limyra⁷⁰⁸ ve Antiphellus⁷⁰⁹ kentlerinde de benzer şekilde sahne binasının geri planını deniz manzarası oluşturur⁷¹⁰. Telmessus tiyatrosu da limana

⁷⁰⁰ Citadelin altında doğuya bakar durumdadır. Sadece bir giriş kemeri korunmuş durumdadır. Stillwel 1976, 821 vd.

⁷⁰¹ Kentte kuzeyden güneye doğru akan Göksu Irmağının güneyinde inşa edilmiş durumdadır. Özbek 1992, 9

⁷⁰² Wurster 1976, 43

⁷⁰³ Schäfer 1981, 117; Özbek 1994, 400; Bayburtluoğlu 2004, 84

⁷⁰⁴ Özbek 1991, 285

⁷⁰⁵ Borchhardt 1999, 100

⁷⁰⁶ Özbek 1991, 287

⁷⁰⁷ Özbek 1992, 12

⁷⁰⁸ Cavea güneye, denize doğru bakar. Borchhardt 1999, 100

⁷⁰⁹ Bayburtluoğlu 2004,242

⁷¹⁰ Ferrero 1988, 29

hâkim konumuyla dikkat çeker⁷¹¹. Bununla beraber sahnenin geri planındaki manzarayı ovaların meydana getirdiği kentler de mevcuttur. Örneğin, Anazarbus'da tiyatro kentin de kurulu olduğu ovalık alana yöneliktir. Benzer şekilde Lycia'da da Cibyra, Cadyanda, Rhodiapolis gibi verimli bir ovaya bakan tepelerin üzerindeki kentlerde manzara gene ovalardan oluşur⁷¹². Yine Patara'da tiyatro kentin kurulu olduğu düzlüğe yönelir. Letoon'da manzara yine ovadır. Diocaeserea ve Hierapolis-Castabala olduğu gibi vadilere doğru bakan tiyatrolar da vardır. Lycia'da da Arycanda gibi yüksek tepelere kurulmuş kentlerde tiyatro manzara doğal olarak dağlar ve vadilerdir⁷¹³. Mopsuestia'da caveanın kentin yer aldığı platonun yamacında Pyramos'a doğru yerleştirildiği görülür⁷¹⁴.

Cilicia'daki Anemurium, Elaiussa-Sebaste, Soloi-Pompeiopolis, Anazarbus, Hierapolis-Castabala tiyatroları ile Lycia'daki Patara, Arycanda, Limyra, Xanthus⁷¹⁵, Apollonia⁷¹⁶, Phaselis⁷¹⁷ tiyatroları bazıları kısmen de olsa aynı zamanda kente doğru bakan yapılar olarak değerlendirilebilir.

Cilicia'da örneğine rastlanmamasına rağmen, Lycia'da bazı tiyatrolar kayalıklara ya da güzel görünüşlü tepelere bakar. Pinara tiyatrosu bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Arka planı eski akropolisin bulunduğu kayalık tepe oluşturur. Dağdaki kaya

---

⁷¹¹ Bayburtluoğlu 2004, 285

⁷¹² Öz 2002, 300

⁷¹³ Sagalassos, Termessos kentlerinde de aynı durum sözkonusudur. Öz 2002, 300

⁷¹⁴ Hellenkemper 1990, 357

⁷¹⁵ Çevik 2002, 65

⁷¹⁶ Apollonia'daki tiyatro küçük olmakla birlikte, önündeki düzlükte kentin meydanı bulunur. Çevik 2002, 99

⁷¹⁷ Ferrero 1988, 29

mezarlarının oluşturduğu boşluklar kayalıklara hareket kazandırır, özel bir etki yaratır. Xanthus tiyatrosunun arka planında da bir tepe bulunur⁷¹⁸.

Küçük Asya'da yaşayan Yunanlılar tarafından çok beğenilen, çeşitli mitolojik ya da tarihsel olayları çağrıştıran soylu mezarlarının Cyaneae, Tlos, Xanthus ve Myra antik kentlerindeki scaena veya cavea inşa edildiğinde muhafaza edildikleri görülür. Küçük bir yaylada bulunan Cyaneae'deki tiyatro bu duruma önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Tiyatro kentin kurulu olduğu bölümün karşısındaki yamaca yaslı olarak daha alt bir seviyedeki teras üzerine inşa edilir. Hemen aşağısında ise düzlük alan uzanır. Tiyatronun etrafındaki Lycia lahitleri farklı bir etki yaratır⁷¹⁹. Xanthus tiyatrosu da benzer şekilde aralarında Harpyler anıtının da olduğu bir grup görkemli mezarın bulunduğu alana inşa edilir. Caveanın üst kesitini kesintiye uğratan bu anıt mezarların tiyatronun yeniden düzenlenmesi esasında özenle korunmuş oldukları dikkati çeker. Tlos antik kentindeyse geri planı Lycia kaya mezarlarının yer aldığı eski akropolisin bulunduğu tepeliktir. Buradaki mezarlar Pınara'da bulunanlardan daha etkileyici bir görünüme sahiptir⁷²⁰. Cilicia'da belki de, kısmen yamaçtaki mezarları gören Elaiussa-Sebaste⁷²¹, Anazarbus ve uzaktaki anıt mezarı gören Diocaeserea tiyatroları belli oranlarda bu duruma örnek teşkil ederler.

---

⁷¹⁸ Bu duruma bir diğer örnek olarak Termessos tiyatrosu da gösterilebilir. Ferrero 1988, 29-30

⁷¹⁹ Ferrero 1998, 30; Cyaneae tiyatrosunun büyük bir mezar kompleksi önünde yer alması, antik dönemdeki Bacchus alaylarının güzergâhı hakkında ipucu verir niteliktedir. Alay mezarları geçerek kentten aşağı iniyor ve halkın beklediği tiyatroya varıyor olmalıdır. Ferrero 1988, 31

⁷²⁰ Ferrero 1998, 30

⁷²¹ Tiyatronun caveasının görüş alanında, kentin tapınağının bulunduğu tepenin yamaçlarında ev tipi Roma mezarlarının varlığı sözkonusudur. Bu mezarlar İ.S. 2. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlanır. Durukan 2006, (Baskıda)

Bir kentte tiyatro yapısının yerleştirilmesi birtakım özel zorlukları beraberinde getirir. Boyutları itibariyle kamusal yapıların en büyüğü olan tiyatroların inşa edilebilmesi için uygun bir arazi gerekir. Caveanın oluşturulmasında yamaçlardan faydalanma düşüncesi bu noktada önemlidir. Nitekim böylelikle caveanın arka kısmını çeviren son derece büyük duvarlardan tasarruf etmek mümkün olur⁷²². Cilicia'daki birçok kentin tiyatrosu bu duruma örnek verilebilir. Laertes⁷²³, Anemurium⁷²⁴, Claudiopolis⁷²⁵, Seleucia ad Calycadnum⁷²⁶, Diocaeserea⁷²⁷, Olba⁷²⁸, Elaiussa-Sebaste⁷²⁹, Soloi-Pompeiopolis⁷³⁰, Tarsus⁷³¹, Anazarbus, Oenoandos-Epipheneia⁷³², Hierapolis-Castabala, Mopsuestia⁷³³ tiyatrolarının caveaları kısmen de olsa yamaca yaslı şekildedir. Lycia'daki tiyatroların da tamamına yakını bir Yunan özelliği olarak yamaca yaslanmış durumdadır⁷³⁴: Telmessus⁷³⁵, Cadyanda⁷³⁶, Balbura⁷³⁷, Patara⁷³⁸, Letoon⁷³⁹, Pinara⁷⁴⁰, Oinoanda⁷⁴¹, Nisa⁷⁴², Cibyra⁷⁴³,

---

⁷²² Wurster 1996, 167

⁷²³ Auditorium/tiyatro doğal yapıya uydurularak inşa edilmiştir. Karamut 1995, 40

⁷²⁴ Kısmen yamaca yaslanır.

⁷²⁵ Yapı bir tepenin yamacında yer alır. Heberdey-Wilhelm 1895, 307.

⁷²⁶ Taşları çalınmış tiyatro bir yamaçta yer alır. Hild-Hellenkemper 1990, 404

⁷²⁷ Diocaeserea tiyatrosu güneye doğru açık bir yamaçta doğal bir çöküntü alanında inşa edilir. Wannagat 2004, 360; Hellenkemper 1990, 240 Yapının birinci caveası doğal podyum üzerine oturur. Başal 1995, 311

⁷²⁸ Akropolis'in kuzeydoğu yamacında bulunur. Hild-Hellenkemper 1990, 369

⁷²⁹ Spanu 1999, 189 vd.

⁷³⁰ Höyüğün batı yamacına kuruludur. Hild-Hellenkemper 1990, 382; Yapılan çalışmalarla höyüğün yamacında tiyatroya ait kavislenen basamaklar ortaya çıkarılır. Yağcı 2002, 285

⁷³¹ Gözlükule höyüğünün kuzeydoğu yamacındadır. Zoroğlu 1995, 42; Hellenkemper 1990, 434.

⁷³² 87 metre genişliğindeki yapı akropol tepesinin yamacındadır. Hild-Hellenkemper 1990, 250

⁷³³ Kentin kurulu olduğu platonun yamacında caveası bulunur. Hild-Hellenkemper 1990, 357

⁷³⁴ Özbek 1991, 284

⁷³⁵ Akropolünün doğu yamacında kentin iki tiyatrosundan birine ait çukurluk bulunur. Bean 1998, 42.

⁷³⁶ Tepe yatağına yaslanır. Bean 1998, 45

⁷³⁷ Balbura'da büyük tiyatro akropolisin doğu yamacına yerleştirilir. Vadinin güneyindeki doğal bir kayalık girintide küçük tiyatro yer alır. Çevik 2002, 148

⁷³⁸ Sırtını kayalığa yaslar. Bayburtluoğlu 2004, 249

Apollonia⁷⁴⁴, Simena, Cyaneae⁷⁴⁵, Myra⁷⁴⁶, Phaselis⁷⁴⁷, Rhodiapolis⁷⁴⁸, Xanthus⁷⁴⁹ tiyatrolarında belli oranlarda yamaçlardan faydalanma sözkonusudur.

Yamaca yaslanmanın doğal bir sonucu olarak anakayanın işlenmesi de tiyatrolarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Cilicia'da Elaiussa-Sebaste⁷⁵⁰, Anazarbus⁷⁵¹; Lycia'da Patara⁷⁵², Letoon⁷⁵³, Oinoanda⁷⁵⁴, Balbura⁷⁵⁵ Antiphellus, Apollonia⁷⁵⁶, Simena⁷⁵⁷, Cyaneae, Myra⁷⁵⁸, Arycanda⁷⁵⁹, Olymplus⁷⁶⁰ tiyatrolarında caveaların yapımında anakayadan yararlanıldığı görülür.

---

⁷³⁹ Kısmen yamaca yaslanır.

⁷⁴⁰ Bir kayalığın batı eteğinde (Bayburtluoğlu 2004, 274), yamaca yaslanmış durumdadır. Özbek 1991, 285

⁷⁴¹ Kentin diğer yapılarının kuzeyinde, onlardan biraz daha yüksekte ve caveası doğal meyile yaslanacak şekilde inşa edilmiş durumdadır. Özbek 1991, 289

⁷⁴² Özbek 1991, 287

⁷⁴³ Cavea batdaki yükseltiye oyulur. Bayburtluoğlu 2004, 189

⁷⁴⁴ Bayburtluoğlu 2004, 222

⁷⁴⁵ Theatron polygonal teknikte ve oturma yerlerine kadar içi toplama taşlarla doldurulmuş bir duvarla düzlük alanda kuruludur. Bayburtluoğlu 2004, 218

⁷⁴⁶ Yunan geleneklerine uygun şekilde yamaca inşa edilir. Borchhardt 1975, 57

⁷⁴⁷ Askeri liman ile güney liman arasında kuzey-güney istikametinde uzanan ana caddenin doğusunda, yamaca yaslanacak şekilde yapılmıştır. Özbek 1994, 400; Schäfer 1981, 117

⁷⁴⁸ Kısmen yamaca yaslanır. Özbek 1992, 12

⁷⁴⁹ Akropolisin eteklerine yaslanır. Çevik 2002, 65

⁷⁵⁰ Elaiussa-Sebaste tiyatrosunun oturma basamaklarının büyük oranda anakayanın işlenmesi suretiyle yapılmış olduğu görülür. Eksik kısımlarıysa harç kullanılarak oluşturulur. Spanu 1999, 189 vd.

⁷⁵¹ Kısmen anakaya kullanılır.

⁷⁵² Diazomanın bazı kısımları anakayadan işlenir. Işık 2002, 402 (S. Bulut, Tiyatro, s. 402-403)

⁷⁵³ Courtils 2003b, 135

⁷⁵⁴ Caveası anakayaya oyulur. Bayburtluoğlu 2004, 179

⁷⁵⁵ Vadinin güneyindeki doğal bir kayalık girintideki küçük tiyatronun oturma sıraları için kısmen anakayadan faydalanılır. Çevik 2002, 148

⁷⁵⁶ Kısmen anakayadan yararlanıldığı görülür.

⁷⁵⁷ Bayburtluoğlu 2004, 233; Simena tiyatrosu oldukça küçük boyutludur ve tamamen anakayaya oyuludur. Çevik 2002, 95

Arazi koşulları uygunsa yamaca yerleştirilen cavea, topografyanın imkân tanımadığı durumlarda Tlos'da olduğu gibi bütün bir blok halinde düz araziye inşa edilir⁷⁶¹. Limyra tiyatrosu da bu durumun başka bir örneği olarak verilebilir⁷⁶². Cilicia için şimdilik bağımsız inşa edilmiş bir tiyatronun varlığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bir tiyatronun varlığı bilinen, ancak henüz yeterince araştırma yapılmamış olması nedeniyle bu yapıları hakkında yeterli veri bulunmayan kentlerde, ileride yürütülecek çalışmalar sonucunda bu duruma Cilicia'dan muhtemel örnekler ortaya çıkabilir.

Karşılaştırmalı bir inceleme Lycia kentlerinde tiyatroların oturma sıralarının oluşturulması için yamaçlardan faydalanılmasının, yapının yönlendirilmesinden daha önemli olduğunu gösterir⁷⁶³. Gerek yönlerindeki çeşitlilik, gerekse de görüş alanlarındaki farklılıklar Lycia için olduğu kadar Cilicia için de bu tespitin geçerli olabileceğine işaret eder niteliktedir.

Cilicia ve Lycia tiyatrolarının plan bakımından karşılaştırılması hususunda birtakım zorluklar sözkonusudur. Nitekim Lycia tiyatroları üzerine yapılan çeşitli araştırmaların varlığına rağmen, Cilicia için sınırlı sayıda araştırmadan bahsedilebilir. Şüphesiz ki, bu durumda Lycia tiyatrolarının Cilicia'dakilere oranla daha iyi

---

⁷⁵⁸ Caveanın orta kısımları anakaya üzerine oturur. Borchhardt 1975, 57

⁷⁵⁹ Kısmen anakaya kullanılır. Bayburtluoğlu 2003, 99

⁷⁶⁰ Bayburtluoğlu 2004, 97

⁷⁶¹ Wurster 1996, 163; Yapı bölgede sık rastlanan türde tam meyilli bir arazide değil, hafif meyilli bir yamaçta kuruludur. Özbek 1991, 291

⁷⁶² Limyra tiyatrosunun auditoriumu kısmen bir tepenin yamacına yerleştirilir. Ferrero 1988, 134

⁷⁶³ Wurster 1996, 168

korunmuşluğunun büyük payı olduğu düşünülebilir. Bu koşullar beraberinde Cilicia'ya kıyasla daha fazla bilgi sahibi olunmasını beraberinde getirir. Cilicia'da ancak birkaç tiyatronun planı üzerine, belli oranlarda bilgi edinilebilir. Bu durumda her iki bölgenin tiyatrolarının kapsamlı şekilde değerlendirilmeleri sözkonusu olmaz, ancak daha genel karşılaştırmalar yapılabilir.

İki bölgedeki tiyatroların Küçük Asya'daki birçok tiyatroda görüldüğü üzere, cavealarının çoğunlukla yarım daireden daha büyük inşa edildiği dikkat çeker⁷⁶⁴. Cilicia'da Elaiussa-Sebaste, Soloi-Pompeiopolis; Lycia'da Antiphellus, Apollonia, Arycanda, Balbura, Idebessus, Cadyanda, Cibyra, Cyaneae, Letoon, Limyra, Myra, Oinoanda, Patara, Pinara, Rhodiapolis, Telmessus, Tlos, Xanthus tiyatrolarında cavealar bu şekildedir. Buna karşılık az sayıda da olsa her iki bölgede de caveası yarım daire planlı tiyatrolarla da karşılaşılır. Cilicia'nın Anemurium (Levha 25, Figür 22) ve Augusta (Levha 25, Figür 22); Lycia'nın ise, gerek yapı, gerekse de büyüklük bakımından birbirine benzeyen Phaselis (Levha 25, Figür 22) ve Olymplus tiyatrolarında cavea tipik Roma tiyatrosu özelliklerine uygun olarak inşa edilir. Lycia'da bazı sıra dışı durumlar da sözkonusudur. Örneğin, Nisa tiyatrosu yarım daireden daha küçük bir dilim oluşturacak şekilde inşa edilen caveasıyla farklı bir görünüm sergiler. Bu durumu, üzerinde inşa edildiği yamacın yapısıyla açıklamak mümkündür. Tiyatro sözkonusu şekliyle bölge içerisinde tek, Küçük Asya'da da çok ender karşılaşılan bir görünüme sahiptir⁷⁶⁵. Lycia'dan farklı plan sergileyen bir başka örnek de, dikdörtgen yapılmış oturma sıralarından meydana gelen theatral bir yapı olarak Marmara (Kavaklıdağ)'da görülür⁷⁶⁶.

---

⁷⁶⁴ Özbek 1991, 284

⁷⁶⁵ Özbek 1991, 284

⁷⁶⁶ Bayburtluoğlu 2004, 67

Cilicia tiyatrolarının caveası genel olarak bir diazomayla iki bölüme ayrılır. Anemurium, Diocaeserea, Elaiussa-Sebaste, Augusta, Hierapolis-Castabala tiyatrolarında durum bu şekildedir. Tiyatroya sahip öteki kentlerdeyse bugün için kesin bilgiler vermek mümkün değildir. Lycia'da ise farklı uygulamalar görülebilir. Cyanae, Letoon, Limyra, Myra, Patara, Telmessus tiyatrolarında oturma sıraları Cilicia ile benzer şekilde tek diazomayla ikiye ayrılır. Arycanda, Balbura, Oinoanda, Phaselis, Pinara, Rhodiapolis, Antiphellus kentlerindeyse diazomasız inşa edilir. Cibyra ve Cadyanda ise daha değişik uygulamalar sözkonusudur.

Diazomalara ulaşmak için tonozlu geçitlere Cilicia'da Anemurium, Diocaeserea, Elaiussa-Sebaste, Hierapolis-Castabala tiyatrolarında; Lycia'da ise Patara, Myra, Limyra, Letoon, Telmessus tiyatrolarında rastlanır. Geçitlerin sayısı Diocaeserea tiyatrosunda üç, diğerlerinde ikidir.

Cilicia tiyatrolarının sahne binaları tahrip olmuş durumdadır. Ayrıca tamamına yakınında herhangi bir çalışma da yapılmamış olması dolayısıyla scaenaeleri hakkında çok sınırlı oranda bilgi edinilebilir. Elaiussa-Sebaste tiyatrosunda yapılan çalışmalar neticesinde sahnenin ikinci yapım evresinde iki katlı olarak düzenlendiği anlaşılır. Bununla birlikte sahnenin beş adet geçiş noktasına sahip olması gerektiği düşünülür⁷⁶⁷. Olba'daki tiyatro ise scaena üzerinde biri ortada, diğer ikisi yanlarda olmak üzere üç açıklık bulunur⁷⁶⁸. Bölgenin diğer tiyatrolarının sahneleri hakkında ne yazık ki fazla bir bilgi

---

⁷⁶⁷ Schneider 2003, 838

⁷⁶⁸ Erten 2003, 189; Keil-Wilhelm 1931, 81 Plan 102

yoktur. Lycia'da ise sahne binaları üzerine daha çok bilgi vardır. Patara⁷⁶⁹, Cadyanda⁷⁷⁰, Pinara⁷⁷¹, Phaselis⁷⁷² tiyatrolarında görüldüğü gibi genellikle iki katlı olarak inşa edilirler. Bunun yanında Myra⁷⁷³ ve Tlos'da⁷⁷⁴ olduğu üzere üç katlı sahneye sahip tiyatrolar da mevcuttur. Bölgede daha farklı uygulamalarla karşılaşmak da mümkündür. Örneğin, Cyaneae'de sahne tek katlıdır⁷⁷⁵. Antiphellus tiyatrosunun ise sahne binası yoktur⁷⁷⁶. Sahne binaları istisnasız beş kapıyla orkestraya açılır. Bu kural sahne binasının büyüklük ve küçüklüğüne bakılmaksızın Lycia'daki tüm tiyatrolar için geçerlidir⁷⁷⁷.

Tiyatroların inşasında kullanılan malzeme ve işçilik, yapının genel görünümünü etkileyen önemli bir unsurdur. Hellenistik dönemde inşaat genellikle bir kent için büyük mali yük oluşturur. Kayalıklardan blokların çıkarılarak işlenmesi, dolgu malzemesinin taşınması, yer hazırlama, büyük miktardaki taşların taşınması, tüm bunlar için atölye kurulması gibi işlemler büyük bir bütçe gerektirir. Bu nedenle inşaat için gerekli mali kaynaklar uzun bir süreçte sağlanabilir ve Roma döneminde inşaat uzun zamanda, kademeli olarak gerçekleştirilir⁷⁷⁸. Tiyatroların alt yapıları için yakındaki ocaklardan

⁷⁶⁹ Işık 2003, 1 (Süleyman Bulut- Sinan Genim, Tiyatro, s. 1-2)

⁷⁷⁰ En az iki katlı olduğu düşünülür. Malkoç 1994, 85

⁷⁷¹ Özbek 1991, 286

⁷⁷² Özbek 1994, 401

⁷⁷³ Özbek 1994, 397

⁷⁷⁴ Özbek 1991, 292

⁷⁷⁵ Bayburtluoğlu 2004, 219

⁷⁷⁶ Sabit bir skene binasına sahip değildir. Arkadaki deniz manzarası nedeniyle bu şekilde yapılmış olmalıdır. Bayburtluoğlu 2004, 242

⁷⁷⁷ Aynı zamanda Küçük Asya'nun birçok tiyatrosu için de bunu söylemek mümkündür. Özbek 1991, 284

⁷⁷⁸ Ferrero 1988, 10 vd.

çıkarılan taş ya da kalker malzemeler kullanılır⁷⁷⁹. Hellenistik dönemin erken evrelerinde oturma basamakları mermer levha ve bloklarla veya sade levhalarla örülür. Daha sonraları ise kalker ve granit, nadiren de monolit ve önde basit bir topuk silme⁷⁸⁰ mermer bloklarla yapılır. Geçiş döneminde seyircilerin oturma yerleri daha özenli yapılmaya başlanır⁷⁸¹. Roma döneminde de, tiyatroların Yunan kökenlerine uygun şekilde geleneksel taş yapı görünümünü sergilemelerine özen gösterilir⁷⁸². Alt yapıda yine civardaki ocaklardan elde edilen taş ya da kalker kullanılır, ancak oturma yerlerinde ve süsleme elemanlarında genellikle mermer tercih edilir⁷⁸³.

Cilicia'da tiyatro inşasında farklı malzemelerin kullanıldığı anlaşılır. Yerel kireçtaşı temel yapı malzemesidir. Bunun yanında Elaiussa-Sebaste ve Diocaeserea'da olduğu gibi mermer kullanıldığı da olur. Elaiussa-Sebaste'nin sahne binasının sütun gövdeleri Troas, başlıklar Prokonnessios'dan gelen mermerden yapılır. Arşitrav ise yerel kalkerden inşa edilir⁷⁸⁴. Diocaeserea, Olba, Soloi-Pompeiopolis⁷⁸⁵, Anazarbus, Hierapolis-Castabala tiyatrolarının auditoriumlarında kireçtaşı sözkonusudur. Lycia'da da tiyatrolarda

⁷⁷⁹ Ferrero 1998, 55.; Nakil zorlukları, yolların durumu, inşaatı üstlenen kent veya kuruluşların mali olanakları gibi koşullar dikkate alındığında Hellenistik dönem için yerel taş kaynaklarının kullanılması doğal karşılanabilir. Bununla bağlantılı olarak her kentin tiyatrosunun kullanılan malzeme bakımından farklılık göstermesi dikkati çeker. Ferrero 1988, 36

⁷⁸⁰ Lycia'da Letoon, Cadyanda, Balbura, Rhodiapolis tiyatrolarında olduğu gibi. Ferrero 1998, 118

⁷⁸¹ Örneğin, Cibyra tiyatrosunda monolit mermer kullanılır. Tlos'da ise ön profillerine kıvrımlı biçimler verilir. Ferrero 1988, 118

⁷⁸² Tuğlayla, Myra tiyatrosunun hyposkenionunda görüldüğü gibi sadece alt yapılarda karşılaşılr. Ferrero 1998, 56

⁷⁸³ Ferrero 1998, 55

⁷⁸⁴ Spanu 2003, 15 vd.

⁷⁸⁵ Yağcı 2003, 515

kullanılan yapı malzemelerinde kentlere göre farklılıklar görülür. Tlos⁷⁸⁶ tiyatrosunda mermer, Phaselis’de gerek caveada gerekse sahne binasında kentin birçok yapısında olduğu gibi konglomera ve mermer kullanılır⁷⁸⁷. Sahne binasıdaysa kireçtaşı bloklar görülür⁷⁸⁸. Patara’da yerel kalker ve mermer sözkonusudur⁷⁸⁹. Myra’da orkestra yayı ve sahne binası önünde yığılı şekilde duran mimari parçalar arasında scaena fronsa ait bir parça, 5.15 metre yüksekliğinde granit sütun bulunur⁷⁹⁰. Olymplus tiyatrosunun çevresinde sahne binasının ön kısmında muhtemelen scaena fronsun sütun kaidelerine ait granit sütun parçaları vardır. Cavea kireçtaşındandır⁷⁹¹. Oinoanda kentinde de cavea kireçtaşındandır. Oturma sıraları, basamaklar ve sahne binasına ait yapı elemanlarında oldukça iyi bir işçilik görülür. Sahne binası da cavea gibi oldukça büyük boyutlardaki taşların kullanılmasıyla inşa edilir. Pınara’da oturma sıraları yine kireçtaşındır⁷⁹². Tiyatroda gözlenen kaba işçilik kullanılan sert kireç taşının niteliğiyle açıklanabilir⁷⁹³. Bubon’da ise oturma sıraları kum taşındandır⁷⁹⁴. Nisa’da kentin büyüklüğü ve ekonomik durumuyla orantılı şekilde ufak ve kaba malzeme kullanılarak inşa edildiği görülür. Oturma sıraları ve merdivenlere ait basamaklarda oldukça kaba malzemeler sözkonusudur⁷⁹⁵.

Cilicia ve Lycia’daki tiyatroların büyük bir kısmı Roma öncesine, Hellenistik döneme geri gider. Tümüyle Roma döneminde inşa edilen tiyatro sayısı sınırlıdır.

---

⁷⁸⁶ Özbek 1991, 292

⁷⁸⁷ Özbek 1994, 400

⁷⁸⁸ Atila 1993, 73

⁷⁸⁹ Işık 2004b, 38 (Hüseyin Alanyalı, Tiyatro, s. 37-38)

⁷⁹⁰ Özbek 1994, 398

⁷⁹¹ Özbek 1992, 9 vd.

⁷⁹² Özbek 1991, 285 vd.

⁷⁹³ Ferrero 1988, 36

⁷⁹⁴ Bayburtluoğlu 2004, 182

⁷⁹⁵ Özbek 1991, 287 vd.

Cilicia’da Anazarbus, Anemurium, Augusta, Elaiussa-Sebaste, Claudiopolis, Mopsuestia İmparatorluk dönemi tiyatrolarıdır⁷⁹⁶. Celenderis tiyatrosunun da Roma dönemi yapısı olduğu düşünülür⁷⁹⁷. Lycia’da yapımı tamamen Roma dönemine verilen tiyatrolar ise Limyra⁷⁹⁸, Myra ve Tlos tiyatrolarıdır. Bu tiyatrolar zaman zaman onarım ve değişikliğe de maruz kalırlar. Bununla birlikte Hellenistik kökene sahip tiyatroların tamirat ve değişikliklerle Roma döneminde de kullanıldığı bilinir. Lycia’da Xanthus, Cibyra, Rhodiapolis, Telmessus, Patara, Antiphellus gibi ilk Hellenistik dönemde inşa edilip Roma döneminde işlevini devam ettiren tiyatrolardır⁷⁹⁹. İlk olarak Hellenistik dönemde inşa edilen Xanthus tiyatrosunda Roma zamanında öndeki birkaç sıra arena oluşturmak amacıyla kaldırılır⁸⁰⁰. Tiyatronun oturma kademeleri orkestra düzeyinden 1.50 metre yukarıdan başlar⁸⁰¹. Arycanda tiyatrosunun İ.S. 1. yüzyılın ortalarından önce varolduğu ele geçen bir yazıttan anlaşılır. İ.S. 141 ve 240 depremlerinden sonra onarım görür⁸⁰². Phaselis

---

⁷⁹⁶ Spanu 2001, 453

⁷⁹⁷ Zoroğlu 2005, 340; Zoroğlu 2004b, 29

⁷⁹⁸ Ancak Limyra’da Roma öncesinde de tiyatronun olabileceği söylenir. Kentin politik ve ticari konumu göz önünde bulundurularak Roma öncesinde de tiyatro yapısının olabileceği düşünülür. Borchhardt 1999, 101. Pinara, Cadyanda ve Arycanda gibi ilk inşaları İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen öteki bölge tiyatroları dikkate alınarak bunun yerinde bir varsayım olabileceği ileri sürülür. Borchhardt 1999, 102; Orijini Hellenistik olmakla birlikte, Augustus döneminde ve daha sonra da İmparatorluk döneminde değişikliğe uğramış ve genişletilmiştir. Bayburtluoğlu 2004, 116

⁷⁹⁹ Cibyra’da cavea I İ.Ö. 27- İ.S. 14, cavea II (diazoma) İ.S. 41-54 (epigrafik kaynaklarla tarih kesinlik taşır), cavea III (?), sahne yaklaşık İ.S. 200; Rhodiapolis’de sahne II İ.Ö. 27- İ.S. 14, Telmessus’da tiyatro İ.Ö. 27- İ.S. 14; Patara’da cavea I İ.S. 14-37, sahne ve üst cavea İ.S. 130-147 (kesin); Limyra’da onarımlar İ.S. 141-150(kesin), cavea ve sahne yaklaşık İ.S. 250; Antiphellus’da cavea II yaklaşık İ.S. 250 tarihlerinde birtakım müdahalelere sahne olmuşlardır. Ferrero 1988, 177 vd.

⁸⁰⁰ Çevik 2002, 65

⁸⁰¹ Anabolu 2001, 20

⁸⁰² Bayburtluoğlu 2003b, 103 vd.

tiyatrosunun inşası en geç İ.S. 2. yüzyıla verilir, ancak imparatorluk dönemi öncesi bir öncülünün olduğu düşünülür⁸⁰³.

---

⁸⁰³ Schäfer 1981, 170; Schläger-Schäfer 1971, 557

III.8. Stadium

Kamusal yapılar arasında yer alan bir diğer tür de çeşitli yarışmaların gerçekleştirildiği, kısa yanlarından biri dışarıya açık “U” şeklindeki yapılar olan stadiumlardır. Yarışmalara katılacak sporcular dışarıya açık olan bu kısa taraftan yarışma alanına girerler. İkinci kısa taraftaki yuvarlatılmış kısım sphendone adını taşır. Önceleri tek bir sphendone varken sonraları iki sphendone’li örnekler yapılır⁸⁰⁴. Romalılar zamanında stadiumlarda yapılan faaliyetlere, gladyatör gösterileri (munus) ve vahşi hayvan mücadeleleri (venatio) de katılır. Aslında Romalılara özgü olan bu gösteriler için amphitheaterler kullanılır. Fakat sayılarının çok az olması nedeniyle bu tür faaliyetlere de belli düzenlemeler yapıldıktan sonra stadiumlarda ev sahipliği yapar⁸⁰⁵. Örneğin, Ephesos’daki stadiyumun doğu ucunda yarım daire şeklinde bir oyun yeri ayrılır. Perge stadiyumunun kuzey ucunda da bu oyunlar için ayrılmış arena kısmı görülebilir⁸⁰⁶.

Bir kentin stadiyumunun yerinin seçimi temel olarak arazinin koşullarına bağlıdır. İki tarafı tepelik bir vadinin içi, bir tepenin hemen kenarı gibi yerler seyircilerin oturma sıralarının yapımında avantajlar sağlar. Oturma sıraları, yükselen yamaca teraslar halinde yerleştirilir. Stadiumlarda, Perge ya da Aizanoi’daki gibi düz alanlara da inşa edilebilir. Bu durumda Perge’de görüldüğü gibi oturma sıraları kemerli tonozlar üzerinde yükselir. Büyük boyutlu bir yapı olmaları stadiyumların kentin dışında ya da kentin içerisinde ama kenarında kurulmasına neden olur. Stadiumlarda, eski dönemlerde kutsal

---

⁸⁰⁴ Anabolu 2001, 20-21

⁸⁰⁵ Spanu 2003, 15-16

⁸⁰⁶ Saltuk 1995, 48

alanların yakınlarında inşa edilir. Buradaki amaç tanrıların kutsal yakınlığıdır ve onlar için tören oyunları düzenlenir⁸⁰⁷.

Bu yapılarla Roma dünyasının başka bölgelerinde olduğu gibi Cilicia ve Lycia'da da karşılaşılır. Ancak, Cilicia ve Lycia'daki stadyumların çok büyük oranda tahribata uğramaları, bununla beraber kazılarının henüz yapılmamış olması mimarileri hakkında detaylı bilgilere varmayı engeller. Cilicia'da Anazarbus, Hierapolis-Castabala, Aigaii, Mopsuestia, Seleucia ad Calycadnum, Adana, Tarsus, Lamos-Adanda kentlerinde stadyumların varlığı bilinir. Anazarbus'daki yapı kazılmamış olmakla beraber kent surlarının dışında yer alır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yerleştirilen stadyum 410x64 metre ölçülerindedir. Koşu yolunun ortasında yaklaşık 200 metre uzunluğunda spina bulunur. Metea olabileceği düşünülen aralıklarla da korinth sütunlar görülür. Yapının güneydoğusunda görülebilen 8-9 oturma sırasının oluşturulmasında anakayadan faydalanılır. Arkada oturma yerlerinin üzerinde yer alan deliklerin tenteler için açıldığı düşünülür. Kuzeybatıdaki oturma yerleri ise günümüze ulaşmaz⁸⁰⁸. Dağlık kesim kentlerinden Seleucia ad Calycadnum'da tapınağın doğusunda, Göksu'nun kenarında 95 metre genişliğinde ve 457 metre uzunluğunda bir stadyum bulunur⁸⁰⁹. Hierapolis-Castabala'daki stadyum sütunlu caddenin ulaştığı terasın hemen altında doğu-batı yönünde uzanır⁸¹⁰. Ovalık kesim kentlerinden Magarsus'da Dördirek mevkiinde stadyumun kalıntısı görülebilir⁸¹¹. Mopsuestia⁸¹², Aigaii kentlerinde de bu yapı türüyle karşılaşılır⁸¹³ ve

---

⁸⁰⁷ Saltuk 1995, 16-17

⁸⁰⁸ Saltuk 2001, 78

⁸⁰⁹ Budge 1972, 155; Stillwel 1976, 821 vd.

⁸¹⁰ Sayar 2000, 11

⁸¹¹ Sayar 1993, 184

⁸¹² Budge 1969, 9

Tarsus'da da bir stadiumun olabileceği belirtilir⁸¹⁴. Lamos antik kentinde ise nekropolün 800 metre doğusunda yer alır⁸¹⁵.

Bu yapı tipi Lycia kentlerinde bilinen anlamdaki formlarıyla tanımlanamaz. Nitekim her iki uzun kenarında oturma sıralarına sahip ve dörtgen olarak uzayan klasik tipteki stadiumlara Lycia'da rastlanmaz. Stadium olarak kullanılan yapı kuruluşlarında, sadece bir tarafta oturma sıraları görülür. Bazen Lycia'daki yerleşim alanlarında taş döşeli plateialar bu amaçla kullanılır. Stadiumlarla Lycia'da, Tlos'daki gibi dışta, kent duvarlarının kenarında ya da Pinara, Oinoanda veya Cadyanda'daki gibi kamusal binalar tarafından sınırlandırılmış, kent merkezinde uzunlamasına yerleştirilmiş birer alan olarak karşılaşılır. Arycanda'da ise kentteki ana teraslardan biri olarak düzenlenir⁸¹⁶. Bununla beraber Cibyra kentinde olduğu gibi nadiren de olsa bilinen anlamdaki stadium planıyla da karşılaşılır. Üç kemerli anıtsal bir girişe sahip olan "U" planlı yapı yöredeki en büyük ve en iyi şekilde korunmuş stadiumdur. Yükseltiye dayanmış batı kısımdaki oturma sıraları daha iyi korunmuş durumdadır. Oturma sıralarının 25 adedi görülebilir. Doğu taraf büyük oranda yıkıktır. Stadiumun kuzeydeki girişinin hemen doğusuna yakın bir yerde kemerinin başlangıcı görülen kapı yapısı vardır. Kapıdan doğuya doğru sütunlu cadde uzanır⁸¹⁷.

Arycanda stadiumu kamu yapılarının en üst seviyede yer alanıdır. Tek taraflı ve üç basamaklı tribünalise sahiptir. Koşu pisti ise normal bir stadiumun yarısı kadardır. Bu

---

⁸¹³ Spanu 2003, 15 vd.

⁸¹⁴ Saltuk 2001, 63

⁸¹⁵ Rauh-Wandsnider 2002, 125 vd.; Rauh-Wandsnider 2002, 47 (Rhys Townsend-Michael Hoff, Lamos'daki Mimari Araştırmalar, s.47); Hild-Hellenkemper 1990, 331

⁸¹⁶ Wurster 1996, 163 vd.; Wurster 1976, 34

⁸¹⁷ Bean 1998, 168; Bayburtluoğlu 2004, 190

haliyle yapı, arazi şartlarından dolayı dar kısımlarından birbiriyle birleştirilmiş trapez formu iki alandan meydana gelir. Stadiumu ayrıcalıklı kılan ise batı ucunda, tribünalinin gerisindeki sekiz nişten oluşan ve dor fasadlı bir tapınak görüntüsü çizen kuzeybatı duvarıdır. Bu yapı stadiumdan daha eskidir ve bazilika formu gösterir, ancak apsis kısmı ters yöndedir. Stadiumda ele geçen bir madalyon, tanrıları kişisel olarak ya da sembollerıyla birlikte sergiler. Buradan hareketle stadiumun bu kesiminin Lycia için bir pantheon olduğu düşünülür⁸¹⁸. 80 metre uzunluğunda ve 16 metre genişliğindeki yapı daha aşağıdaki teraslara, ortasına yakın bir yerde bulunan merdivenlerle bağlanır⁸¹⁹.

Cadyanda kentinde ise agoranın kuzeyinde kenti doğu batı doğrultusunda bölen ve eski yayınlarda stadium olarak tanımlanan cadde bulunur. Bu cadde Phaselis ve Perge kentlerindeki gibi iki yanında basamaklı bir şekilde sona erer. Doğu uçta basamak sayısının yediye kadar çıkması nedeniyle stadium olarak yorumlanır. Zemini taş plakalarla kaplı caddenin ortalarına doğru gezinti yeri olarak kullanılan basamakların üst seviyesi hizasında, etrafı temenosla çevrelenmiş alanda dor düzeninde ve büyük olasılıkla hexastylos planlı bir tapınak kalıntısı vardır⁸²⁰. Doğu-batı doğrultusundaki cadde 90 metre uzunluğu ile kent merkezini boydan boya kat eder. İki ucundaki tahribat uzunluğunun tam olarak anlaşılmasını engeller, ancak yaklaşık olarak standart uzunluk olan 180 metre olduğu tahmin edilir. Stadiumun kuzeyinde altı oturma sırası görülebilir. Güney taraf ise taş bloklardan oluşan bir çevre ile sınırlandırılır. Yapıya güney taraftan bir hamam olduğu

---

⁸¹⁸ Bayburtluoğlu 2003b, 106 vd

⁸¹⁹ Saltuk 1995, 67

⁸²⁰ Bayburtluoğlu 2004, 288

anlaşılan dörtgen bir yapı bitişik durumdadır. Kentte ele geçen yazıtlar gerçekleştirilen atletizm oyunlarından bahseder⁸²¹.

Tlos'da akropolün doğusunu sınırlayan ve düzgün bir hat şeklinde ilerleyen Roma dönemi surunun önünde stadiyumun oturma sıraları görülür. Normal bir stadiyum ölçülerine sahip olma ihtimali bulunan yapının tribünalisinin 10 sırası korunmuş durumdadır. Spinası olduğu düşünülen alan günümüzde tarla olarak kullanılır ve ancak yapılacak kazılar sonucunda tam olarak spina olup olmadığı açıklık kazanabilir⁸²².

Rhodiapolis antik kentinde tiyatronun güneydoğusunda geniş bir dikdörtgen alan oluşturan yapı yer alır. 19. yüzyıl gezginlerinin bu yapının oturma sıralarını gördükleri yönündeki beyanlarına dayanılarak bir stadiyum olabileceği düşünülür⁸²³. Ancak, bir tarafı üç basamakla sınırlandırılmış stadiyumu andıran sözkonusu yapı kalıntısının, tabanı taş bloklarla döşeli stadiyumun ne antik dönemde ne de günümüzde karşılaşılan bir uygulama olmamasından hareketle dinlenme yerine sahip bir cadde olduğu da ileri sürülür.⁸²⁴

Nisa'da ise stadiyumun oturma sıralarından bazıları doğuda, tiyatronun yakınında görülebilir⁸²⁵. Yazıtlar sayesinde bölgedeki başka stadiyumların varlığı yönünde birtakım sonuçlara ulaşılabilir. Örneğin, Limyra'da Zeus onuruna düzenlenen oyunlarda kazananların isimlerinin bulunduğu bir liste hem bir tapınağın hem de bir stadiyumun

---

⁸²¹ Saltuk 1995, 67

⁸²² Bayburtluoğlu 2004, 278

⁸²³ Saltuk 1995, 68

⁸²⁴ Bayburtluoğlu 2004, 108

⁸²⁵ Bean 1998, 166

varlığına ışık tutar⁸²⁶. Yine yazıtlardan Letoon'un da bir stadiuma sahip olduğu anlaşılır, fakat henüz kadar yeri tespit edilmiş değildir⁸²⁷.

Stadiumların mimarisi üzerine çok fazla bir şey söylenemediği gibi araştırmaların eksikliği nedeniyle tarihlendirilmelerine dair de tatmin edici veriler bulunmaz. Anazarbus'da yapının kesin tarihi bilinmez, ancak kentte imparator Hadrianus'un (İ.S. 117-138) idaresinde yürütülen oyunlarla bağlantılı olduğu düşünülür. Cilicia'nın bu kesiminde araba yarışlarının İ.S. 5. - 6. yüzyıla kadar devam ettiği bilinir. Tribün önündeki bir yazıt İ.S. 3. yüzyılın sonu 4. yüzyılın başlarında kullanımda olduğunu düşündürür. Aigaii'de kentin dışındaki stadium Hadrianus Tapınağı'nın yanında inşa edilir. Yapı Hadrianus zamanından ya da Valerianus (253-260) tarafından önemli Asklepios oyunlarının oluşturulduğu İ.S. 3. yüzyılın ortalarından olabilir⁸²⁸. Lycia'daki Arycanda stadiumu İ.Ö. 1. yüzyılda inşa edilir, İ.S. 141 ve 240 yıllarında meydana gelen depremlerden zarara uğrar ve güney duvarı yönünde büyük onarım görür⁸²⁹.

---

⁸²⁶ Borchhardt 1999, 100

⁸²⁷ Bayburtluoğlu 2004, 263; Saltuk 1995, 68

⁸²⁸ Saltuk 2001, 79

⁸²⁹ Bayburtluoğlu 2004, 140

III.9. Hamam

Antik dönemin teknik yönden belki de en büyük başarısı, imparatorluk devrinin hamamlarıyla somutlaşır. Pencere camı, ateşe dayanıklı tuğlalar, taban ya da duvar içine döşenen borular veya dehlizler gibi buluşların İ.S. 1. yüzyıl başlarında gerçekleşmesi büyük hamam tesislerinin inşasının önünü açar⁸³⁰. Roma dünyasında yıkanmak temizlenmekten çok daha karmaşık ve köklü bir alışkanlıktır. Hamamlar aynı zamanda sohbet toplantılarının yapıldığı, hoşça zaman geçirilen yerlerdir. Roma'da ya da eyaletlerdeki bir kentte öğleden sonra kamu hamamlarına gitmek günlük hayatın muhteşem bir parçasıdır. Banyo yapmak ulusal kültürle bireyin kaynaşmasına yardım eden, ulusal kimliği destekleyen bir alışkanlıktır. Ayrıca getirdiği rahatlıkla psikolojik ve fizyolojik olarak da tatmin edicidir. İnsanlara istedikleri hoş imkânları sunan bu tür, tüm imparatorluk topraklarında büyük bir beğeni görür. Eyaletlerin en uzak köşelerinde dahi hamam yapıları ortaya konur⁸³¹. Hamamlar imparatorluk topraklarının her yerinde Romanizasyonun bir unsuru haline gelir⁸³².

Küçük Asya'nun güneybatısında dört farklı tipte hamam planına rastlanır. Bunlardan birincisi, kısa eksen çevresinde dizilmiş simetrik dikdörtgen hamam hacimleridir. İkincisi, bloklar halinde sıralanmış simetrik olmayan planlılardır. Sıra halindeki hacimlerden oluşan plan tipi de bir diğeridir. Merkezi bir dikdörtgen salonun çevresinde yer alan hacimlerden oluşan plan tipi ise dördüncü plan tipidir. Üçüncü gruba giren yapıların örnekleri Pamphylia'nın doğusunda ve Cilicia çevresinde bulunur. Dördüncü plan tipi ise merkezi bir salonu çevreleyen odalardan oluşan kendine has bir plan

---

⁸³⁰ Kretzschmer 2000, 105

⁸³¹ Yegül 2003, 55

⁸³² Freeman 2003, 517

gösterir ve Doğu Pamphylia ve Cilicia dışında herhangi bir örneği yoktur. Tüm hamam tipleri arasında bölgeler arası bir etkileşimden söz edilemez. Lycia’da da komşu başka bir bölgenin etkisi görülmez⁸³³.

Dağlık Cilicia’dan İ.S. 3. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar tarihlenen bir grup hamam kapalı bir bölge karakteristiği gösterir. Batı ve güneybatıdaki daha geniş kent merkezlerinden uzaktaki, Iotape ve Anemurium gibi küçük yerleşimlerde, küçük ve orta boyutlu kubbe örtülü apsisli salonların asimetrik bileşimleriyle tasarlanmış yapılar vardır. Tıpkı Lycia hamamlarında olduğu gibi, dış duvarlar ve apsis geniş pencerelerle güneydeki deniz manzarasına açılırlar. Bölgeden bir diğer hamam planı “salon tipi” olarak tanımlanan daha özellikli bir tasarıma sahiptir. Çünkü yapının ortasında geniş dikdörtgen bir salon veya başka bir tanımla bir galeri vardır. Bu paralel mekânlar bir tarafta sıcak tarafa açılırken daha küçük olan odalar diğer tarafta sıcak olmayan kesime açılır. Giriş merkez salon içinde koridor ya da vestibul yoluyla sağlanır. Frigidariumun soğuk havuzu belki ortadaki bu salonun bir uzantısı ya da direk olarak onunla ilişkili ayrı bir birimdir. Dağlık Cilicia’dan en iyi örnekler; Anemurium’daki II-7A hamamı, Antiocheia ad Cragum’daki I-12 A hamamı, Syedra’daki II-1 A hamamlarıdır. Salon tip hamamlar genellikle palaestrasızdır. Ortada bulunan geniş galeri küçük çaplı atletik aktiviteler için de hizmet veren bir mekân kullanımı sağlıyor olmalıdır. İ.S. 4. ve 5. yüzyıl örneklerinde ise bu merkez salon basitçe dinlenme yeri olarak tasarlanır. Lycia ve Pamphylia’nın paralel ve apsidal salonlu hamamlarının bölgesel bir varyasyonu olan bu ilginç tipin gelişimi ve orijini hakkında bir yargıya varmak zordur. Bu tip sadece Dağlık Cilicia ya da Küçük Asya ile sınırlı değildir. Geç antik dönemde, oldukça yaygın bir hamam planı olan bu tip,

---

⁸³³ Farrington 1995, xxi

genellikle Suriye ve doğu eyaletlerde de görülür. Kıta Yunanistan'dan da, Poseidon'un Sanctuary bölgesinin kuzeyindeki İ.S. 2. yüzyıl ve 4. yüzyılın sonlarına tarihlenen örneklerde olduğu gibi, erken örnekler de mevcuttur.

Anemurium'daki geniş III-2B hamamları taşralı plan tipi olan apsisli paralel salonlar ile düzgün bir eksen üzerine yerleştirilmiş dikdörtgen palaestranın birleştirilmesi nedeniyle özel bir ilgiyi hak eder. Hamam yapısı, palaestranın batı köşesine yerleştirilir. Üç paralel ve apsidal birimin birleştirilmesiyle güneyde sıcaklık bölümü oluşturulur ve frigidarium geniş bir havuz ile kuzeye yerleştirilir. Palaestraya caddeden gelen basamaklarla ulaşılır. Hamamın karşısında simetrik düzenlenmiş üç odayla bağlantılı kireç taşı döşemeli bir galeri vardır. Orta bölüm galeriye açılır ve dzenlenişiyle Hellenistik gymnasiumun tipik ephebeumunu çağrıştırır. Yerel tarzda yaygın olarak yan yana sıralanmış bir görünüm içerisindeki kompleks, yabancı kökenli, dört tarafı çevrili bir quadriporticus ile merkez noktasında ağırlık kazanır. Mozaik döşeli palaestra tabanı İ.S. 3. yüzyılın ortalarından daha erken bir zamana tarihlenir. Kısacası, klasik tipin ilham veren tasarımları, uzak taşra kentlerinde ve nispeten daha geç tarihlerde de hala yařar⁸³⁴.

Basit dikdörtgen yapılı apsisli salonların imparatorluk hamamlarındaki kullanımları nadirdir. Ankara'daki Caracalla hamamlarının her iki tarafındaki iki apsidal salon bu ender duruma örnektir. Bu salonların duvarlarına süssüz ve çıplak boşluklar eklenir. Ana apsis bununla birlikte odanın tüm çapına yayılır ve boşluklara hâkim olur. Dış yüzeyde, ana apsis paralel salon sırasından dışarı uzanıp geniş pencerelelere açılan güçlü bir ön cephe unsurudur. Küçük Asya'nun güney ve güneybatı kentlerinde popüler bir motiftir

---

⁸³⁴ Yegül 1992, 299 vd.

ve batının hamam planlamasında da görülür. Dağlık Cilicia'da çok sayıda apsidal salon görülebilir. Iotape'nin 5B hamamında ve Anemurium'un II-IIB hamamı ile III-2B hamamı ikili ve üçlü apsidal salonlara sahiptir. Bu apsislerin yönleri birbirlerini sırayla takip eder. Aspendos'un küçük hamamlarında basit bir apsidal salon Lycia'nın dağ kentlerinin birçoğunda ve merkezi Lycia'nın kıyısında ayırt edici bir hamam ögesidir⁸³⁵.

Dağlık Cilicia'nın dışında Ovalık kesimdeki kentlerde de çok sayıda hamam yapısıyla karşılaşılır. Bunlar arasında Tarsus'da yer alan örneğe özellikle değinmek yerinde olur. Günümüze ulaşan kalıntıları göz önünde tutulacak olursa son derece büyük bir yapı beklenebilir. Bu da Batı'daki gibi büyük boyutlardaki hamam yapılarının benzerlerinin Cilicia'daki varlığına işaret ediyor olabilir. Ancak kesin bir kanıya varmak için yürütülmekte olan kazı çalışmalarının sonuçları beklenmelidir.

Lycia'da sıkça karşılaşılan hamam yapılarının standart bir plana göre tasarlandıklarını bütün bölge kentlerinde bulunan örnekler ispatlar. Lycia'daki bir hamam genel kural olarak yan yana bulunan üç adet dörtgen odadan meydana gelir. Bu odalardan biri genellikle yarım daire apside sahiptir. Düzgün kesilmiş taşlardan inşa edilen duvarlardaki sıcak hava kanalları ve zemin altındaki hypocaust sistem, bir Roma hamam yapısının geleneksel teknik detaylarını gösterir. Hemen hemen bütün Lycia kentlerindeki hamam yapılarında bulunan bağlantı delikleri iç duvarların mermer kaplamalarla lüks bir şekilde donatıldığını gösterir. Bölge hamamlarının bazılarında karşılaşılan ortak bir özellik de büyük kemer formunda pencerelerin varlığıdır. Bu pencereler çoğunlukla hamamın apsis kısmındadır ve dışarıdaki manzaraya bakacak şekilde düzenlenmiş durumdadır.

---

⁸³⁵ Yegül 1992, 422

Örneğin, Tlos'daki hamamın büyük apsis manzarasının bir benzeri Pinara'da bulunur ve burada yerleşimin merkezini çevreleyen doğayla ilişki daha belirgindir⁸³⁶. Aycanda'da hamamlardaki apsidal caldariumun pencereleri iki sıra halinde bozulmadan günümüze ulaşır ve o dönemlerde buraya yıkanmak için giren insanlar Aykırıçay'ın muhteşem manzarasını seyrediyor olmalıdırlar⁸³⁷.

Roma dönemi boyunca Lycia hamam mimarisinde sıkı polygonal teknik yüksek bir ustalıklarla duvarlarda kullanılır. Bu teknik, yapıların dışarıdan görünmeyen kısımlarında ve muhtemelen daha kolay ve hızlı olması nedeniyle tercih edilir. Ayrıca dekoratif olarak bir miktar geri planda kalsa da, Roma hamamlarının yeni ve daha büyük tonozlarını taşıyabilecek niteliğe sahiptir. Bu durum da bir tercih nedenidir. Buna rağmen Lycia'nın polygonal geleneği, Roma'nın daha fazla harca dayanan tekniğinden de etkilenir. Cilicia'da ise harçlı moloz tekniği hâkim durumdadır. Ancak, Lycia polygonal tekniğiyle ayrı bir yere sahiptir ve bu hususta muhafazakârdır.

Cilicia'daki az sayıdaki hamamın inşa zamanıyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunur. Bunlar arasında Elaiussa-Sebaste'de kazısı tamamlanan bir hamam İ.S. erken 1. yüzyıla tarihlenir. Kentteki başka bir hamam ise biraz daha geç bir tarihe, olasılıkla İ.S. 1. yüzyılın sonu ile 2. yüzyılın ortasına verilir⁸³⁸. Titiupolis'de İ.S. 2. yüzyıldan büyük bir hamam bulunur. Ayrıca Orta İmparatorluk dönemine tarihlenen bir hamam yapısı daha vardır⁸³⁹. Bölge genelindeki diğer hamam yapıları genel olarak imparatorluk dönemine tarihlenir.

---

⁸³⁶ Wurster 1996, 165 ve 171

⁸³⁷ Yegül 1992, 299

⁸³⁸ Spanu 2003, 11

⁸³⁹ Hild-Hellenkemper 1990, 448

Günümüze ulaşanların sayısından, hamamların antik dönemde oldukça sevildiği anlaşılır. Hamamların Lycia'da İ.S. 1. yüzyıl ortalarından, muhtemelen Flaviuslar zamanına ve Severuslar sonrası döneme kadar, hatta 6. yüzyıla uzandığı görülür. Lycia hamamlarının çoğunluğunun İ.S. 70 ile 2. yüzyıl başları arasındaki dönemde inşa edilmiş olma ihtimali bulunur. Ancak Flaviuslar döneminden öncesine ait bir hamam yapısı da yoktur. İ.S. 141-142 depreminden sonra ikinci bir inşaat dönemi Hadrianus ve Antonius döneminde başlar⁸⁴⁰.

---

⁸⁴⁰ Farrington 1995, xxi-xxiii

III.10. Su Sistemi

Antik dönemde bir kentin su ihtiyacının karşılanması büyük önem taşır, zira su refah anlamına gelir. Bu refahı en uzak yerlerden dahi kentlere ulaştırabilmek için de, Romalılar aqueductlar ve kanallar inşa ederler. Daimi suretle suyun sağlanmasıyla yaygınlaşan hamam ve nymphaeum gibi yapılar Roma kentlerinin yaşam kalitesinin artırılışının açık bir göstergesidir. Su sağlanması konusunda mühendislik alanında Romaların büyük bir başarısı sözkonusudur. Suyun getirilmesi için önemli paralar harcanır. Son derece pahalı projeler olması dolayısıyla su sistemleri hususunda Herodes Atticus dışında başka bir özel girişimci, euergetes ortaya çıkmaz⁸⁴¹.

Cilicia ve Lycia'da da su ihtiyacının karşılanmasına yönelik büyük projelerin hayata geçirildiği görülür. Cilicia'da pek çok kente su kilometrelerce mesafeden gelişkin su sistemleri aracılığıyla aktarılır. Örneğin, Diocaeserea'ya Romalıların yaptıkları en büyük yatırımlardan biri de gelişkin su sistemidir. Sariaydın köyü yakınlarındaki Aksıfat kaynağından sisteme, Roma döneminde sıkça karşılaşılan bir yöntem olan yandan alma yöntemiyle aktarılan su 35 kilometre kat ederek kente ulaşır. Su sisteminde anakayaya oyulmuş galeriler, anakayanın işlenmesiyle ya da harçlı duvar tekniğinde yapılmış üstü açık kanallar ve yeraltı tünelleri olmak üzere üç kanal tipi gözlenir. Aksıfat kaynağından Oluk mevkiine kadar Lamos vadisinin batı yamacı boyunca ilerleyen su yolu bu kesimde tamamen anakayaya oyulmuş tüneller şeklindedir. Oluk mevkiinden sonra anakayadan ya da harçlı duvar tekniğinde oluşturulmuş kanallar aracılığıyla Hangediği alanına ulaşır. Kanalların üzerlerinin örtü sistemleriyle kapatıldığı gözlenir. Hangediği ile Karkalkanı arasındaki Bozağacı mevkiinde kanal topografya nedeniyle yerin yaklaşık 10-15 metre

---

⁸⁴¹ Winter 1996, 178 vd.

altından galeri şeklinde devam eder. Karkalkanı mevkiinden su yolu anakayaya oyulmuş ya da bindirme tekniğinde inşa edilmiş tüneller yardımıyla Topboğazı mevkiine varır. Buradan sonra Göksu vadisine geçerek Dekeboğazı ve Toloz üzerinden Diocæserea'ya varır. Kente ulaşan su kulenin yakınındaki büyük sarnıçta toplanır. Buradan da pişmiş toprak ve kurşun su borularıyla kent merkezindeki büyük yapılara ve çeşmeye iletilir. Kent içindeki su dağıtım sisteminin büyük bir kısmı tahribata uğramış durumdadır, ancak yer yer su künkleri gözlenir⁸⁴².

Diocæserea'nın yaklaşık dört kilometre doğusunda yer alan Olba kentinin su sistemi yakın civardaki başka bir örnektir. Su, Lamos Çayı'ndaki Kızılgeçit kaynağından aynı yöntemle 20 kilometre uzunluğundaki sisteme aktarılır. Anakayaya oyulan su yolu Kızılgeçit kaynağından Kızılgeçit köyüne kadar yer yer kanal, yer yer de tünel biçiminde ilerler. Örenköy'den sonra Seydilli, Şahmurlu, Çukurbağ, Yeğenli rotasını izler. Yeğenli üzerinden Şeytan Deresi'ne inen su yolu burada vadinin kuzey yamacından ilerleyerek dirsek şeklinde bir bağlantıyla Olba'daki anıtsal su kemerine ve oradan da kent içindeki çeşme binasına bağlanır⁸⁴³. Su kemerinin akropolise yaslanan tarafı Bizans döneminde onarım görür. Bu kesimdeki duvarın işçiliği özensizdir. Zaten Örenköy yakınlarında bulunan II. Iustianus (İ.S. 565-578) zamanına verilen yazıtta su yolunun tamirat gördüğü belirtilir. Su kemerinin üzerinde Septimius Severus tarafından tamamlandığından bahseden bir yazıt bulunur ve su yolu, aqueduct ile nymphaeumun tarihlenmesinde önem taşır. Olba sikkelerinin bir yüzünde Lucius Verus'un portresinin, diğer yüzünde ise sol kolunu urneye yaslamış olan ırmak tanrısının betimlenmesinden yola çıkılarak su yolunun inşasının

---

⁸⁴² Özbay 1998, 121 vd.

⁸⁴³ Özbay 1998b, 21

Lucius Verus zamanında başladığı ve Septimius Severus döneminde tamamlandığı önerilir⁸⁴⁴.

Sahil kesiminde bulunan bir kent olan Elaiussa-Sebaste'nin su ihtiyacı ise toplam uzunluğu 25 kilometreyi bulan su yolu aracılığıyla Lamos Vadisi'nden karşılanır. Yine yandan alma yöntemiyle Lamos Nehri'nden sisteme aktarılan su, vadi yamacına açılan galeriler aracılığıyla sahile kadar taşınır. Sahil boyunca inşa edilen altı adet su kemeriyle de Elaiussa-Sebaste'deki tiyatronun altından geçerek kentin sarnıcına ulaşır⁸⁴⁵. Su yolunun farklı evrelere sahip olduğu kemerler üzerindeki işçilik farklılıklarından anlaşılır. İlk evresi İ.S. 1. yüzyılın sonlarına, ikinci evresi ise yazıt yardımıyla İ.S. 5. yüzyılın sonu ile 6. yüzyıl başlarına verilir. Su yolunun tamamının Bizans döneminde komutan Illos tarafından tamir ettirildiği Tırtar'da bulunan su kemeri üzerindeki yazıt sayesinde öğrenilir⁸⁴⁶. İlk yapım evresinde su sistemi sadece Elaiussa-Sebaste kentine su taşırken, İ.S. 4. yüzyıldan itibaren Corycus'un önem kazanmaya başlamasıyla birlikte, İ.S. 5. yüzyıl sonu ile 6. yüzyıl başlarında da Corycus kenti için tamir edilir ve Elaiussa-Sebaste'den sonraki ilk vadiye su kemeri yapılarak bu kente kadar uzatılır. Su yolu Paşa Türbesi vadisini kemer yardımıyla aştıktan sonra Corycus'a doğru yan yana iki kanal şeklinde ilerler⁸⁴⁷. Bu durumda su sisteminin bağlı bulunduğu sarnıçların da olasılıkla Bizans döneminde onarımlarla kullanıldığını söylemek mümkün görünür⁸⁴⁸.

---

⁸⁴⁴ Özbay 1998b, 37; Heberdey-Wilhelm 1895, 90; Aquaduct İ.S. 198 ya da 198-211 arasına da verilir.

MacKay 1968, 118

⁸⁴⁵ Özbay 2001, 148 vd.

⁸⁴⁶ Hellenkemper-Hild 1986, 124 vd.; Özbay 2001, 157; Corycus ve Elaiussa-Sebaste'nin ilk inşası genel olarak Flaviuslar dönemine atfedilir. Spanu 2003, 8

⁸⁴⁷ Özbay 2001, 158 vd.

⁸⁴⁸ Özbay 1998, 62

Dağlık Cilicia'nın kıyı kesiminde yer alan bir diğer kent olan Seleucia ad Calycadnum'a kayalara oyulmuş kanallarla da su temin edildiği Göksu Irmağı'nın batı kıyısı civarındaki kalıntılardan anlaşılır⁸⁴⁹. Bununla beraber suyun kente taşınmasında aquaductların kullanıldığını Göksu Vadisi'nin yamaçlarındaki ve Göksu Irmağı'nın kenarındaki kemer kalıntıları ortaya koyar⁸⁵⁰. Celenderis kentinde de yakın zamana kadar onarımlarla kullanılmış olan Roma döneminde yapılmış su yolu bulunur. Su yolunun başlangıcı kentin doğusunda, Büyükkalan'ın Gülnar karayoluna bağlandığı yerde, Senir Dağı'nın batı yamaçlarında, orman içerisindeki bir kaynaktır. Kaynakla kent merkezindeki dağıtım deposu arasındaki mesafe yaklaşık 10 kilometredir. Kanal aslında yüksekliği topografyaya göre değişen yaklaşık 1.20 metre genişliğinde bir duvar şeklindedir. Moloz taşlar ve kireç harcı ile örülen kanal dere yataklarını kemerlerle geçer. Gelen suyun toplandığı ve dağıtım sisteminin başladığı sarnıç içten içe 3.70 metre genişliğinde, 3.50 metre uzunluğundadır. Sarnıç olasılıkla İ.S. 2. yüzyıldan sonraki bir tarihte, kentin büyümesi ve bununla birlikte artan su gereksinimi nedeniyle yapılır⁸⁵¹. Anemurium, Anticheia ad Cragum, Selinus ve Iotape de gelişkin sistemlerle su sağlanan diğer Dağlık Cilicia kentleridir⁸⁵².

Ovalık Cilicia'da da uzak mesafelerden aquaductlar vasıtasıyla kentlere su getirildiği görülür. Örneğin, Anazarbus'un su kaynaklarından biri, kentin 25 kilometre kuzeydoğusundaki Acarmantaş köyü civarındaki Sombaz Çayı kaynağıdır. Bir diğer

---

⁸⁴⁹ Sayar 2001, 280

⁸⁵⁰ Sayar 2003, 64

⁸⁵¹ Zoroğlu 1992, 244 vd.

⁸⁵² Regler 1967, 87 vd.

kaynak ise kentin 12 kilometre kuzeybatısındaki Alapınar köyünde bulunur. Kalıntılardan suyun her iki kaynaktan da pişmiş toprak borularla Anazarbus yönüne sevk edildiği anlaşılır. Böylelikle kente kuzey ve kuzeybatıdan su taşıyan aquaductlara verilen suyun kaynağı belirlenir⁸⁵³. Anazarbus'daki su kemerinde tarihlemeye kayda değer bir kanıt da bulunur. Burada yapının en erken inşasının, Domitianus yönetimi altında İ.S. 90-91 yıllarında gerçekleştiği ispatlanır⁸⁵⁴. Hierapolis-Castabala'ya su sağlayan kaynak ise Düziçi ilçesinin Karagedik köyü yakınlarındaki bir vadi içinde yer alır ve civarında Roma yapıları da görülür. Osmaniye'nin Nergis köyü civarında kente su taşıyan su kemerleri,⁸⁵⁵ il merkezindeki Meslek Yüksek Okulu bahçesinde ise kentinin su yoluna ait olduğu düşünülen taştan yapılmış, 6 adet basınçlı su künkü tespit edilir⁸⁵⁶. Tarsus⁸⁵⁷ ile Kadirli ilçe merkezinin birkaç kilometre kuzeyinde su yoluna ait kalıntıları görülen Flaviopolis antik kentinin su ihtiyacı da aynı şekilde gelişkin su sistemleri aracılığıyla temin edilir⁸⁵⁸. Mopsuestia, Epiphaneia kentlerinde de aquaductlarla su taşınır⁸⁵⁹.

Lycia'da da gelişkin su sistemlerinin ortaya konduğu günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşılır. Phaselis'in su ihtiyacı Tahtalı dağının eteklerindeki 1100 metre rakımlı kaynaktan, aşağı yukarı 10 kilometre uzunluğundaki su yoluyla karşılanır. Kent merkezine suyu getiren görkemli aquaductlar yaklaşık 500-600 metre izlenebilir. Su kemeri malzeme ve teknik özellikleri bakımından kentteki Erken Roma yapılarıyla olan

---

⁸⁵³ Sayar 1997, 116

⁸⁵⁴ Spanu 2003, 8

⁸⁵⁵ Sayar 1993, 181

⁸⁵⁶ Sayar 2003, 62

⁸⁵⁷ Budge 1972, 116; Hild-Hellenkemper 1990, 435

⁸⁵⁸ Sayar 1992a, 208

⁸⁵⁹ Hellenkemper-Hild 1986, 127 vd.

benzerliğinden dolayı İ.S. 1. yüzyıla tarihlenir⁸⁶⁰. Patara'nın su ihtiyacı ise 11 kilometre kuzeydoğuda yer alan İslamlar köyü civarındaki Kızıltepe kaynağından temin edilir. İ.S. 1. yüzyılın 2. yarısından itibaren Fırmaz üzerinden kente su taşıyan su yolunda basınçlı su sistemi sözkonusudur ve aynı sistemle Oinoanda'da da karşılaşılır⁸⁶¹. Su yolu kente gelinceye kadar yaklaşık 30 kilometrelik bir yolu kateder. Su kanalı büyük oranda kırma taş ve harçtan inşa edilir. Anakayaya rastlayan kesimlerinde anakayanın işlenmesi suretiyle oluşturur. Su sistemi kapsamında İslamlar Köprüsü, Delikkemer, Tavas Köprüsü ve İbri Köprüsü gibi aquaductlar da inşa edilir. Delikkemer aquaductunun yapımı için Nero zamanı önerilir. Kapı lentosu üzerindeki yazıtta Vespasianus zamanındaki onarımla ilgilidir⁸⁶².

Xanthus'a ise su 8 kilometre güneydoğudaki Çayköy'deki kaynaktan getirilir. Myra'nın su ihtiyacı da uzaktan, Myros vadisinden karşılanır ve olasılıkla Andriake'ye de aynı sistem üzerinden iletilir. Cibyra'da da en azından geç Roma döneminde su gereksiniminin aquaductlar aracılığıyla sağlandığı bilinir⁸⁶³. Arycanda'ya su kentin 4 kilometre batısındaki Başgöz pınarlarından alan su yolu ile getirilir⁸⁶⁴.

Aquaductlarla kentlere ulaştırılan su, sistemin ayrılmaz birer parçası olan nymphaeum ve sarnıçlara aktarılır. Son derece gelişkin su sistemlerine sahip olan Cilicia ve Lycia kentlerinden günümüze az sayıda çeşme yapısı ulaşır. Ancak bu durum bölgelerin

⁸⁶⁰ Büyükyıldırım 1994, 79; İ.S. 1. veya 2. yüzyıla tarihlenen araştırmacılar da mevcuttur. Schläger-Schäfer 1971, 556

⁸⁶¹ Işık 1991, 40; Büyükyıldırım 1994, 48; Hellenkemper-Hild 2004, 199

⁸⁶² Işık 1999b, 489; Işık 1993, 394 vd.; Buluç 1984, 142

⁸⁶³ Hellenkemper-Hild 2004, 199

⁸⁶⁴ Büyükyıldırım 1994, 70

daha fazla sayıda nymphaeuma sahip olmadıkları anlamına gelmez. Muhtemelen tahribat nedeniyle ortadan kalkarlar ya da toprak altında bulunurlar. Coracesion, Balbura ve Cyaneae gibi bazı kentlerde ise su ihtiyacı yüksekte yer almaları nedeniyle tümüyle sarnıçlara bağımlıdır⁸⁶⁵. Cadyanda kenti de Roma su kemerleri için çok yüksekte kalır ve ihtiyaç sarnıçlardan sağlanır⁸⁶⁶. Her iki bölgede de muazzam boyutlarda denilebilecek sarnıçların yanı sıra değişik ebatlarda birçok sarnıca rastlanır.

Çeşmeler doğal kaya ve mağara içindeki su kaynaklarından, kentlerin önemli yapıları arasında sayılan iki veya üç katlı anıtsal cephelere kadar bir gelişimi olan yapı türüdür⁸⁶⁷. Kentin su gereksinimini karşılamalarının yanında aynı zamanda güzel görünümlü toplantı yerleri niteliği de taşırlar. Bu yapılar genellikle kente su getiren aquaductun bitiminde yer alır. Bir su deposu ile onun dış yüzeyini gizleyen görkemli bir ön cephe ve havuzdan oluşur. Cilicia'daki Olba'da nymphaeum akropolisin kuzeybatı eteğinde, olasılıkla Diocaeserea'dan kente gelen yolun son bulduğu noktada yer alır. Hemen yanında tiyatronun bulunması burasının kentin yaşam merkezi olduğunu düşündürür. Nymphaeum araziye uygun şekilde farklı kodlara yerleştirilmiş birtakım mimari bölümlerden oluşur. Öndeki platformu sınırlayan "U" planlı bir arka duvar, bir alt düzeyde ise su haznesi yer alır. Haznenin önündeki geniş platform üç basamakla bir alttaki düzleme ulaşır. Yüzeydeki mimari elemanlar gösterişli bir dekorasyona işaret etmez⁸⁶⁸. Tarihlemesinde aquaduct ile olan organik bağlantısından yola çıkılır. Aquaduct yazıtı

---

⁸⁶⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 199

⁸⁶⁶ Bean 1998, 46

⁸⁶⁷ Aran 1971, 112

⁸⁶⁸ Erten 2003, 186

sayesinde Septimius Severus dönemine verilir⁸⁶⁹. Bu nedenle nymphaeumun da yaklaşık olarak İ.S. 2. yüzyıldan başlayarak kullanılmış olduğu düşünülür. Yapının duvarlarında izlenen işçilik farklılığı farklı yapım evrelerinin olduğunu düşündürür. Bu durumda yapı, ya iki evreli olarak inşa edilmiş ya da bir tahribat sonrasında onarım görmüş olmalıdır⁸⁷⁰.

Bölgede bir başka nymphaeuma komşu kent Diocaeserea’da rastlanır. Buradaki yapı ortada yarım daire şeklinde büyük bir niş ile iki yanındaki dikdörtgen nişten oluşan plana sahiptir⁸⁷¹. Diocaeserea nymphaeumunun önünde ilk sırada dört, dıştaki ikinci sırada ise iki sütun olmak üzere iki sıra sütun vardır. Sütunlar yapının en az iki katlı olduğuna işaret eder. Merkezdeki dairesel nişin ortasında 10.24x3.65 metre boyutlarında bir havuz (lacus) bulunur. Muhtemelen yuvarlak nişin ortasında bulunan bir çörtenle havuza su verilir. Dairesel nişte içlerine olasılıkla heykelciklerin bulunduğu dört adet küçük niş görülür. Tarihsel ve arkeolojik verilerden hareketle su yolu İ.S. 2. yüzyılın sonlarına verilir.

Diocaeserea’da rastlandığı gibi ortada yarım daire şeklinde büyük bir niş ile iki yanındaki dikdörtgen nişten oluşan plan tipinde bir başka çeşme yapısı Cilicia’nın batısındaki Anemurium’da görülür⁸⁷². Bu plan tipi İ.Ö. 2. yüzyıldan geç antik döneme kadar kullanılır⁸⁷³. Corycus’da da Kara Kalesi’nin kuzeydoğusundaki nekropol vadisinde

⁸⁶⁹ Özbay 1998b, 37; Heberdey-Wilhelm 1895, 90

⁸⁷⁰ Erten 2003, 186

⁸⁷¹ Özbay 1998, 125

⁸⁷² Özbay 1998, 125 vd.

⁸⁷³ Aran 1971, 113; Ayrıca bakınız Levha 52b

küçük bir nymphaeum vardır⁸⁷⁴. Büyük oranda tahribata uğramış bu yapı vadi tabanından çıkan suyun değerlendirilmesi amacıyla yönelik olarak inşa edilir. Günümüzde tarımsal faaliyetlerde kullanılan bu kaynak suyunun çıktığı noktada bazı kemerler görülebilir. Corycus'un doğusunda yer alan Elaiussa-Sebaste kentinde tiyatronun hemen altında bir nymphaeum vardır⁸⁷⁵. Dağlık Cilicia'daki Hamaxia kentinde ise önünde havuzu olan ve süsleme olarak koç başı kullanılmış bir çeşme bulunur⁸⁷⁶.

Lycia'da ise Xanthos, Letoon, Patara, Balbura, Myra, Araxa, Arycanda, Andriake ve Phaselis'de nymphaeumlar tespit edilir⁸⁷⁷. Phaselis'de biri Domitianus ve diğeri Hadrianus agorasına bitişik tek katlı ve sütunlu iki nymphaeum bulunur⁸⁷⁸. Arycanda'da "U" planlı nymphaeum devlet agorasının batısında yamaç hamamının güneyinde yer alır⁸⁷⁹. Letoon'da Hellenistik döneme verilen, nymphelere adanan bir yapının üzerine kurulan Roma nymphaeumu Hadrianus zamanında inşa edilir⁸⁸⁰. Andriake'nin doğusunda İ.S. 2. ve 3. yüzyıllara verilen kemerli ve nişli bir nymphaeum vardır⁸⁸¹. Xanthus'da ise iki ana caddenin kesiştiği taş döşeli meydana hâkim bir konumda bulunan kavisli yapının nymphaeum olabileceği düşünülür⁸⁸².

---

⁸⁷⁴ Herzfeld-Guyer 1930, 91

⁸⁷⁵ Morselli 2003, 193 vd.

⁸⁷⁶ Karamut 1995, 41

⁸⁷⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 199

⁸⁷⁸ Bayburtluoğlu 2004, 89

⁸⁷⁹ Bayburtluoğlu 2003b, 124 vd.

⁸⁸⁰ Bean 1997, 63

⁸⁸¹ Borchhardt 1975, 72 vd.; Bayburtluoğlu 2004, 200

⁸⁸² Courtils 2001, 75

Su sistemleri kapsamında üzerinde durulması gereken bir diğere husus ise atık suların uzaklaştırılması için ortaya konan kanalizasyon sistemleridir. Kentlere su kemerleri ve kanallarla taşınan suyun miktarındaki artış ve aynı zamanda yağmur gibi doğa olaylarından kaynaklanan suyun yaşama alanlarından uzaklaştırılması yönündeki ihtiyaç birçok Roma kentinde bu yönde faaliyetlere girişmeyi zorunlu kılar. Romalılarca bu konuda son derece titiz davranıldığı yapılan kazılarla açığa çıkarılan kalıntılardan açık bir şekilde anlaşılır. Büyük kentlerin önemli yollarının altından genellikle atık su kanalları geçer⁸⁸³. Gerek Cilicia gerekse Lycia'da bu yönde pek çok kanıt ulaşmak mümkündür. Tarsus ve Patara kentlerindeki sütunlu ana caddelerin altından geçen atık su kanalları gelişkin kanalizasyon sistemlerinin iki bölgeden güzel birer örneği olarak öne çıkarlar.

---

⁸⁸³ Kretschmer 2000, 91 vd.

III.11. Nekropolis

Pax Romana'yla gelen ekonomik refahla kendisini gösteren kentlerin çehresindeki genel değişim, nekropolislerde de yansımaları bulur, anıtsallaşmaya doğru bir gidiş söz konusu olur. Tapınak formlu mezarlar, mezar evleri, tonozlu mezarlar, büyük kaya mezarları gibi görkemli mezar kuruluşları ortaya çıkar. Gerek Cilicia⁸⁸⁴ gerekse Lycia'da⁸⁸⁵ Roma imparatorluk döneminde yoğun bir şekilde lahitler kullanılmaya devam edilir. Roma dönemi Lycia kentlerinde sıklıkla karşılaşılan lahitlerin büyük bölümü biçim itibarıyla klasik Lycia geleneğini sürdürür. İ.S. 1. yüzyılın sonlarından itibaren üçgen alınlıklı ve akroterli lahitler görülmeye başlanır⁸⁸⁶.

Büyük paralar gerektiren anıtsal mezar tiplerinin kentlerde yoğun bir şekilde kullanılır hale gelmesi genel anlamda görkemli nekropolis alanlarının oluşmasına yol açar. Artık sıradan bir nekropolis olmanın çok ötesinde birer ölümler kenti kimliğine bürünürler. Bu durumun mükemmel bir şekilde gözlemlendiği örnek ise Cilicia'daki Anemurium kentidir. Kentin arkasında yer alan iyi korunmuş sayısız mezar evi, nekropolisin adeta kentin bir mahallesi gibi algılanmasına neden olur. Anemurium'un İmparatorluk döneminde ekonomik bakımdan gelişerek zenginleşmesine bağlı olarak gelişen nekropolisin kullanımı İ.S. 3. yüzyıl boyunca da devam eder⁸⁸⁷. Yine ölümler kenti kimliği gösteren nekropolise sahip başka bir Cilicia kenti Elaiussa-Sebaste'dir⁸⁸⁸. Başka bir oluşum ise Elaiussa-Sebaste ve Anazarbus'da gözlemlendiği üzere belli düzenlemelerle ortaya çıkan nekropolis caddeleridir. Elaiussa-Sebaste kuzeydoğu nekropolünde çok sayıdaki

⁸⁸⁴ Koch 2001, 265 vd.

⁸⁸⁵ İdil 1985, 13 vd.; Koch 2001, 254 vd.

⁸⁸⁶ İdil 1985, 20

⁸⁸⁷ Alföldi 1971, 30 vd.

⁸⁸⁸ Hellenkemper 1980, 1269 vd.

tapınak biçimli mezar bir araya toplanır, kuzeyde antik yol boyunca dizilir⁸⁸⁹. Anazarbus'da akropolün eteklerinde kente bitişik nekropoliste bazı mezarlar belli bir düzen dâhilinde sıralanır ve kayalık arazinin elverdiği ölçüde bir nekropolis caddesi oluşturur, kayalıkların müsaade etmediği yerlerdeyse değişik konumlarda yerleştirilir⁸⁹⁰. Tapınak formu mezarları Elaiussa-Sebaste gibi sahil kentlerinin yanı sıra Cilicia'nın iç kesimlerdeki küçük yerleşimlerde de dahi görmek mümkündür⁸⁹¹. Cilicia'da Roma imparatorluk döneminin en yaygın mezar tiplerinden biri olan ve İ.S. 1.-3. yüzyıllara verilen tonozlu mezarlara Anemurium, Arsinoe, Celenderis, Elaiussa-Sebaste gibi pek çok kentte rastlanır⁸⁹².

Lycia'da da Romanizasyonla birlikte nekropolislerde anıtsallaşmaya doğru bir gidiş söz konusu olur. Çoğunlukla tapınak cephesiyle donatılmış büyük mezar evleri, nekropolislerin yine birer ölümler kenti niteliğine bürünmesini sağlar. Patara, Sidyma, Phaselis, Olympos, Myra gibi kentlerde Cilicia'da karşılaşıldığı gibi mezarlık caddeleri kendisini gösterir. Örneğin, Myra'da nekropolis caddesi Andriake'ye doğru her iki yanda gelişir. Bölgede İ.S. 1. yüzyıldan itibaren yerel zenginler kendileri için pahalı projeler olan mezar evleri ve tapınak mezarlar inşa ettirirler. Rhodiapolis'de Opramoas, Cyaneae'de Iason için birer heroon kurulur. Patara'da limanın batısında anıtsal mezar evleri bulunur. Myra, Dikitanaura, Phaselis, Olympos ve başka pek çok yerde tapınak mezarlar yaptırılır. Olympos'da, Dağlık Cilicia'nın batısıyla paralellik gösteren yerel malzeme yapısı

---

⁸⁸⁹ Schneider-Morselli 2003, 383 vd.

⁸⁹⁰ Ergeç 2001, 390

⁸⁹¹ Machatschek 1967, 85 vd.; Machatschek 1974, 251 vd.

⁸⁹² Zoroğlu 2000, 127

nedeniyle benzer bir mezar formu, yoğun harç desteği gerektiren kayağtaşından inşa edilmiş tonozlu mezarlara rastlanır⁸⁹³.

Cilicia'da, Celenderis baldachinli mezar anıtında görüldüğü gibi farklı formlarda mezar tipleriyle de karşılaşılır. Dört ayak üzerinde yükselen yapının dört taraftan kemerli cephesi ve piramidal bir çatısı vardır⁸⁹⁴. Benzer örnekleriyle Anemurium⁸⁹⁵, Elaiussa-Sebaste⁸⁹⁶ ve Küçük Asya'nın başka yerlerinde de karşılaşılır. Yapı mimari elemanlarından hareketle İ.S. geç 2. yüzyıla veya 3. yüzyıl başlarına verilir⁸⁹⁷. Piramit çatılı olmasıyla Celenderis'deki örnekle benzer başka bir anıt mezar Diocaeserea'da bulunur. Ancak buradaki mezar kule biçimindedir. Mezarın Flaviuslar döneminde ya da İ.S. 1. yüzyıl içerisinde yaptırıldığı düşünülür⁸⁹⁸.

Her iki bölgede erken dönemlere ait mezarların Roma döneminde de kullanıldığı görülür. Cilicia'dan bu yönde bir kanıt Corycus'dan gelir. Kentin nekropolünde yer alan ve Hellenistik döneme tarihlenen polygonal duvar işçiliğine sahip bir mezarın üzerinde bulunan yazıt mezarın mimari tekniğiyle uyuşmaz, kapı lentosu üzerinde bir Roma yazıtına rastlanır⁸⁹⁹.

⁸⁹³ Hellenkemper-Hild 2004, 203 vd.

⁸⁹⁴ Zoroğlu 2000, 129; Spanu 2003, 18 vd.

⁸⁹⁵ Alföldi-Rosenbaum 1971, 7, Levha II. 1

⁸⁹⁶ Machatschek 1967, 114 vd., Tafel 55

⁸⁹⁷ Zoroğlu 2000, 129

⁸⁹⁸ Durukan 2003, 234

⁸⁹⁹ Durukan 1998, 156, Ayrıca bakınız dipnot 15

Bunlardan daha farklı bir bağlamda değerlendirilmesi gereken bir yapı türü daha vardır. Nadiren rastlanan ve kenotaph olarak adlandırılan bu türün Cilicia ve Lycia'da bilinen sadece birer örneği mevcuttur: Limyra'daki Gaius Caesar ve Selinus kentindeki Traianus kenotaphları. Augustus'un torunu, imparatorluk tahtının varisi Gaius Caesar İ.S. 4 yılında Limyra'da ölür. İmparatorluğun doğusunda bir kahraman olarak saygı gören Gaius Caesar'ın cenazesi veya külleri Roma'ya götürülerek Augustus Mausoleiumu'na konulur. Antik geleneklere uygun olarak da öldüğü kent Limyra'da bir anı mezarı inşa edilir. Üzerindeki plastik eserlerde yaşamından kesitlerin betimlendiği düşünülen yapı için gerekli alanı Limyra kenti verir. Masrafları ise Lyciarch, yani Lycia Birliği'nin maliyesi karşılar. Yapının biçiminin belirlenmesi ve böyle bir kült anıtı için gerekli izin ise imparator ailesi, Roma senatosu ve Lycia Birliği meclisinin ortak kararıyla sağlanmış olabilir⁹⁰⁰.

Part seferinden Roma'ya dönerken İ.S. 117 yılının Ağustos'unda hastalanarak Selinus'ta ölen⁹⁰¹ ve yakıldıktan sonra külleri Roma'ya götürülen imparator Traianus için de bu kentte bir kenotaph inşa ettirilir. Bu durum Romalıların kente gösterdiği ilgiyi artırır ve Traianopolis olarak anılmasına neden olur. İç içe iki odadan meydana gelen ve iki katlı, kaliteli ve renkli mermer kullanılan yapı temenos duvarıyla çevrilidir⁹⁰². Gerek Limyra'daki gerekse de Selinus'daki bu yapılar kentlerin imparatora ve imparatorluğa bağlılıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Kentle imparatorluk arasındaki karşılıklı politik etkileşimi yansıması açısından ilginçlerdir. Kentler böyle bir yapıya sahip

---

⁹⁰⁰ Borchhardt 1999, 85 vd.; Borchhardt 1990, 88 vd.; Borchhardt-Borchhardt Birbaumer 1992, 109 vd.; Ganzert 1990, 85 vd.

⁹⁰¹ MacKay 1968, 116

⁹⁰² Karamut (Tarihsiz), 3 vd.; Karamut 2003, 53 vd.

olmalarıyla imparatorluk nezdinde daha ayrıcalıklı bir yerde değerlendirilme imkânını elde etmiş, imparatorluk yönetimi de varlığının önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilecek bu yapılarla etkili bir propaganda vesilesi edinmiş olmalıdır.

III.12. Diğer Yapılar

Bouleterion ya da odeon olarak bilinen yapılar genellikle kent meclislerinin toplantılarının yapıldığı, çeşitli resmi işlerin görüşüldüğü üzeri kapalı mekânlardır. Bunun yanında Roma döneminde odeonlarda müzik dinletileri gibi birtakım etkinlikler de gerçekleştirilir. Yarım daire formundaki bu küçük toplantı salonlarında taş oturma sıraları konsantrik bir şekilde yükselir. Dörtgen bir çevre duvarı içerisine alınan bu yapılar çoğunlukla bir konferans salonu görünümünü sergilerler⁹⁰³. Birçok Cilicia ve Lycia kentinde gerek kalıntılar gerekse de yazıtlar aracılığıyla bu türün varlığı bilinir. Lycia'da 12 ile 17 arası, Cilicia'da ise 6 civarında örneğine rastlanır (Levha 32, Tablo 1; Levha 33, Tablo 2). Ancak genellikle tahribat ya da araştırmalarının gerçekleştirilememiş olmasından dolayı mimari yapılanmaları üzerine fazla bir şey söylenemez. Bununla beraber iyi korunmuş durumda günümüze kadar gelen örnekler de mevcuttur. Anemurium'da odeon ya da bouleterion olarak tanımlanan ve İ.S. 2. yüzyıla verilen yapının gayet iyi vaziyette günümüze ulaştığı görülür⁹⁰⁴. Yine yapılan kazı çalışmalarıyla açığa çıkarılan Patara'daki bouleterion da sağlam denilebilecek durumdadır⁹⁰⁵. Yapının ilk inşa tarihi bilinmez, ancak kentin "Lycia Eyaleti Başkenti" ünvanını almasından hemen sonra yaptırıldığı düşünülür⁹⁰⁶. Cyanae kentinde de agoranın kuzeydoğusunda anıtsal bir kamu yapısı olan ve muhtemelen yazıtlardan bilinen Cyanaeali zengin Iason'un yaptırdığı bouleterion bulunur⁹⁰⁷. Bu yapı türlerinin kökenleri de tiyatrolarda karşılaştığı gibi Roma öncesine gidebildiği görülür.

⁹⁰³ Wurster 1996, 163

⁹⁰⁴ Rosenbaum-Huber-Onurkan 1967, 3; Hild-Hellenkemper 1990, 189

⁹⁰⁵ Işık 2004, 89 (Taner Korkut-Götz Grosche, Bouleterion, s. 88-89)

⁹⁰⁶ Işık 2003b, 27

⁹⁰⁷ Kupke 1995, 21

Lycia'da şimdiye kadar tespit edilememesine karşılık Cilicia'da tek örneğine rastlanan ve tümüyle Roma'nın ortaya koyduğu bir diğer kamu yapısı amphitheaterdir. Aslında bu türe Küçük Asya'da da çok fazla rastlanmaz. Nysa'da bir tane inşa edildiği bilinir. Pergamon'un dışındaki Kelkit Çayı üzerindeki Virankapı yine bir amphitheaterdir. Laodikeia'daki küçük tiyatronun da bu tür bir yapı olduğu düşünülür⁹⁰⁸. Nadiren rastlanan bu türün bir örneğiyle de Cilicia'da karşılaşılır. Anazarbus'daki amphitheater Mopsuestia'dan gelen yolun 200 metre doğusunda yer alır. 62x83 metre ebatlarında elips şeklindeki yapının kemerlerine ait ayaklar görülür ve 22 adet ayak olması gerektiği düşünülür. Yapının doğusuna doğru yuvarlak ayaklarla değil, anakayaya denk geldiği yerde duvarla devam eder. Amphitheaterin merkezinin batısına doğru yeraltına doğru yönelen bir geçit görülür. Burası muhtemelen vahşi hayvanların arenaya getirilmesi için kullanılan bir yoldur⁹⁰⁹. Yapının İ.S. 3. yüzyıla verilmesi gerektiği üzerinde durulur⁹¹⁰.

Lycia kentlerinde kentsel repertuar içerisinde şimdiye kadar anılmamış bir diğer kamusal yapı granariumdur. Cilicia'da şimdiye kadar rastlanmayan bu yapı tipiyle, Lycia'da her ikisi de derin kıyıları ve içeri doğru giren körfezleriyle Roma döneminde donanmalar için önemli liman kentleri olan Patara ve Andriake'de karşılaşılır. Hadrianus zamanında inşa edilen bu binalar, tahıl depolamada kullanılan önemli büyüklüklerdeki yapılarıdır. Patara'daki granarium dörtgen planlı, 75 metre uzunluğunda, 25 metre genişliğinde ve sekiz beşik tonozla bölümlere ayrılmış anıtsal bir binadır⁹¹¹. Andriake'de yer alan granariumun da 65 metre uzunluğu, sol tarafta 32 metre, iki bölme içeren sağ

---

⁹⁰⁸ Anabolu 2001, 21

⁹⁰⁹ Gough 1952, 100

⁹¹⁰ Hild-Hellenkemper 1990, 181

⁹¹¹ Işık 1999b, 487

tarafıta ise 27 metre genişliği, mükemmel taş işçiliği ve sekiz odasıyla Patara'dakinden geri kalır yanı yoktur. Bu yapı yerleşimin merkezinde, kamusal bir alan olan ve ortasında büyük bir sarnıç bulunan Plakoma'nın yanında yer alır. Mükemmel dörtgen yapı teknikleri ve anıtsal donatımlarıyla, İmparatorluk dönemi yapısı bu tahıl depolarının mimarisi, kentleşme alanında planlı bir vurgu meydana getirir. Her iki liman kentindeki granariumlar öteki kamusal yapılar gibi kentsel repertuarın bir parçasıdır⁹¹². Hadrianus İ.S. 128 yılındaki Lycia ziyaretinde bölgeye büyük bir özenle inşa edilmiş iki granarium kazandırır. Andriake'deki granariumun ön cephesinde imparator ve imparatoriçenin büstleriyle bazı yazıtlar saptanır. Ayrıca Iulius Claudius sülalesi imparatorlarını canlandıran heykellerin kaideleri bulunur. Bu yapının aynı zamanda imparator kültü merkezi olduğu da ileri sürülür. Ön cephe duvarında bir kalkan ile çapraz yerleştirilmiş iki mızrak kabartması mevcuttur. Yönetici Herakleion, uzanıp yatan bir tanrı, bir yılan, ayakta duran bir tanrı ve uzun saçlı bir tanrıça figürlerinden oluşan kabartma yaptırır. Tanrılar Hades (Pluton), Mısır kökenli tanrı Serapis, tanrıça ise Isis olmalıdır. Serapis ve Isis kültüne sadece Myra'da değil, Lycia'nın başka taraflarında da rastlanır. Phaselis'de de granariumu andıran bir binayla karşılaşılır. İçinde 11 bölme saptanan bu binanın kazısı henüz tamamlanmış değildir⁹¹³.

---

⁹¹² Borchhardt 1975, 66 vd.; Wurster 1996, 172; Anabolu 2001, 31

⁹¹³ Anabolu 2001, 31 ve 40

BÖLÜM IV

ROMA DÖNEMİNDE PROPAGANDA ARACI OLARAK KENT VE MİMARİ

İmparatorluk yönetimi tarafından birçok alanda birden hayata geçirilen propaganda faaliyetleri neticesinde bütün Roma eyaletlerinde Romanizasyon süreci başlar. Ordu, hukuk, vatandaşlık, tek biçimli bir kent kültürünün geliştirilmesi gibi unsurlar Roma politikalarının imparatorluk topraklarında yaşam bulmasının önemli araçları durumundadır. Pontus kralı VI. Mithridates Eupator (İ.Ö. 120/121-63) ve korsanlık faaliyetleri gibi Küçük Asya topraklarındaki Roma varlığını tehdit eden unsurların ortadan kaldırılmasıyla birlikte artık Romalıların faaliyetleri için gerekli uygun ortam sağlanmış olur. Bu kapsamda Küçük Asya'nın öteki eyaletleri gibi, güney kıyılarında yer alan Cilicia ve Lycia da Roma politikalarından nasibini alır. Özellikle de İ.S. 43 yılında Lycia'nın⁹¹⁴, İ.S. 72'de ise Cilicia'nın⁹¹⁵ birer Roma eyaleti olarak düzenlenmesi bu sürece yeni bir ivme kazandırır. Artık Roma, politikalarıyla, kültürüyle, inançlarıyla, mimari yatırımlarıyla; kısacası tüm unsurlarıyla Cilicia ve Lycia'nın yaşantısında yer etmeye başlar.

Romanizasyon politikalarının en önemli ayağını şüphesiz İmparatorluk genelinde gerçekleştirilen imar faaliyetleri oluşturur. Tüm eyaletlerde standart hale getirilmiş bir dizi yapı türünü kapsayan kamusal imar programı uygulanır. Romalıların kamusal mimariye bu derece önem vermesinin bir nedeni de aslında Roma uygarlığının başlangıcından itibaren temel unsur olarak kent üzerine odaklanmasıdır. Zira Romalılar tarihlerini bir savaş ya da bir kralla birlikte değil, İ.Ö. 753 yılında Roma kentinin Remus ve Romulus tarafından kurulmasıyla başlatır⁹¹⁶. İmparatorluğun tüm eyaletlerinde olduğu gibi

⁹¹⁴ Treuber 1887, 205; Frei 1990, 15; Brandt-Kolb 2005, 22

⁹¹⁵ MacKay 1968, 113

⁹¹⁶ Roth 2002, 294

Cilicia ve Lycia'da da Roma'nın gelişiyle birlikte bayındırlık faaliyetlerinde hareketlenme sözkonusu olur. Bununla beraber, Roma kentleşme politikalarının önceki dönemlerde yürütülen faaliyetlerden etkilendiği de bilinir. Antik dönemde yöneticiler mimariyi bir propaganda aracı olarak kullanır. Hellenistik dönem krallarının halkla aralarındaki iletişimin sağlanmasında, imar faaliyetlerini önemli bir unsur olarak gördükleri açıktır ve bu gelenek Roma düşüncesine de yansır⁹¹⁷. Bu noktada, kentleşme politikaları bağlamında yöneticiler tarafından kentlere yapılan yardımların nedenlerine, sürecin ne şekilde işlediğine ve hangi amaçlarla bağlantı içerisinde olduğuna değinmek yerinde olur.

Yöneticilerin kendilerini hayırsever biri olarak göstermesinin tarihte çok köklü bir geçmişi vardır. Bu, üstünlüğün ortaya konulması, minnettarlık duygusunun uyandırılması ve sadakatin sağlanması gayesiyle her zaman yapılan bir olgudur. Yapılacak bağışın türü ise zaman, mekân ve politik duruma göre değişkenlik gösterir, ancak genel anlamda maddi yardımda bulunulur. İhtiyaç duyulduğu için ya da ihtiyaç olmasa da kendi pozisyonunun sağlanması ve haklı gösterilmesi bu tür girişimlerin ardındaki diğer nedenlerdir. Bununla beraber, sözkonusu büyük çaplı yardımın gerek güç, gerekse ruh bakımından yöneticinin kendisini tatmin etme duygusuyla olan ilişkisini de belirtmek gerekir ve bu durum Homeros dönemindeki krallardan beri böyledir. Yapı ortaya koymak politik anlamda davranmanın başka bir ifadesidir. Hellenistik döneme geri gidildiğinde de Doğu'da durumun böyle olduğu anlaşılır ve güçler rekabeti esasına dayanarak kralların kendi aralarında imar faaliyetlerine giriştikleri görülür. Buradan da bir kültür politikası gelişir. Hellenistik krallıkların yapısal olarak zayıfladıkları zamanlarda dahi yöneticinin cömertliğinin yapı ortaya koyma anlamında arttığı bilinir. Aslında böylelikle yöneticiyle

---

⁹¹⁷ Durugönül 2001-2002, 118

kent arasında bir ilişki ortaya çıkar. Kentler ortaya koydukları yazıtlarıyla bu tip hibelerde bulunan kralları hayırsever olarak anar ve ona barışı borçlu olduklarını açıkça ilan ederler.

Hellenistik dönemde doğuda gerçekleştirilen bayındırlık faaliyetleri aynı şekilde Roma imparatorları tarafından da devam ettirilir. Bu yapı aktivitelerinde propaganda ve reprezentasyon öncelikli motiflerdir. Seleukosların Milet'teki angajmanları, Attalosların Atina, Delphi, Delos'daki etkinlikleri hem onların dindarlığının bir ifadesi olarak görülür, hem de güçlerini politik anlamda ifade etme istemleri açısından bir politika kültürü haline dönüşür. Bu arada krallar ithaf yazıtlarında birey olarak kendilerini ve devletlerini, bağlı oldukları yönetimleri ön plana çıkarır. Kentleşme politikasının Hellenistik dönem kralları arasındaki yoğunluğu kayda değerdir ve adeta bu devrin karakteristik bir olgusudur. Hukuk düzeni kentleşmede kendisini gösterir. Öyle ki, kentleşme bir anlamda kuralın da dışı vurumudur, orada açıkça belli bir politikanın varlığı ve bunun da hukukla bağlantılı olduğu aktarılır. Aynı politikalar ideolojik arka planıyla beraber Roma principesleri tarafından da devam ettirilir, yani Hellenistik dönemden üstlenildiği şekilde Roma Cumhuriyet devrinde de sürdürülür. Caesar, ilk princeps döneminin yapı faaliyetlerini devam ettiren kişidir ve özellikle de Pompeius'la politik çekişmeleri olduğu sırada bunu yapar. Bir anlamda propaganda için sadece Roma'daki yapılaşmanın kontrolünü üzerine almakla kalmaz, bir grup mimar ve bu anlamda müşavir olarak çalışanlardan bir ekip kurar. Böylelikle kentin bütün planlamasını baştan aşağıya değiştirir ve Roma'ya damgasını vurur. Roma dünyasının doğu kesimi de Caesar'ın aktiviteleriyle çalkalanır. Sadece yapılaşma faaliyetleriyle değil, kent kurma politikalarıyla da ön plana çıkar. Ayrıca Yunan tapınaklarına verilen sığınma hakkının Roma'da da aynı

şekilde Aphrodisias, Milet, Pergamon, Sardes gibi yerlerde devam ettirildiği görülür⁹¹⁸. Bunun yanında kentlere birtakım statüler de bahşeder. İ.Ö. 47 senesinde İskenderiye'den Tarsus'a gelen Iulius Caesar, Pompeius döneminden beri yerel kral Tarkondimotos'un egemenliğindeki Aigaii kentini onun hâkimiyetinden alarak serbest şehir, "civitas libera" statüsünü verir⁹¹⁹. Caesar'ın pek çok imparatorluk kentinde çeşitli yapılar ortaya koyduğu bilinir. Suetonius, onun Italia, Gallia, Hispania, Asia, Yunanistan gibi yerlerde önemli kentlerde çok büyük yapılar inşa ettirdiğinden söz eder. Suetonius'un bu bağlamda değindiği bir diğer önemli nokta daha vardır. Caesar'ın bu kadar hırsla sarıldığı yapılaşma aktivitelerinin eyaletlerdeki yerel krallar ve yerel yöneticilerce örnek alındığını, kendi aralarında rekabete giriştiklerini aktarır. Böylelikle Caesar'ın Roma'da başlattığı hareket eyaletlere de yayılır ve rekabetle kentlerin önemli oranda gelişmesini sağlar⁹²⁰.

Iulius Caesar'ın, eski oriental ve Hellenistik öncülleri takip ederek ifade ettiği, bir kralın ne kadar cömertse o kadar erdem sahibi olacağı yönündeki düşünce zamanla yerleşerek birçok takipçi bulur. Caesar, cömertliğin prestiji arttırdığı yönündeki yaklaşımın pekişmesini sağlar. Roma'da başlayan fikir imparatorluk topraklarına yayılır, Roma'yla denk bir şekilde eyaletlerde de bu kültür politikası sürdürülür, yani güç oralara da aktarılır. Roma'nın kudreti sözkonusu yapı politikasıyla kabul ettirilir, propaganda Imperium'un kendini gösteren kamu yapılarıyla sağlanmış olur⁹²¹.

---

⁹¹⁸ Winter 1996, 11 vd.

⁹¹⁹ Sayar 1999, 205

⁹²⁰ Winter 1996, 21

⁹²¹ Winter 1996, 36 vd.

Caesar'ın ardından Augustus da aynı politikaları devam ettirir ve Res Gestae'de kendisinin Roma'da yoğun bir şekilde sürdürdüğü imar faaliyetlerinin eyaletlere de yayılması yönündeki isteğini anlatır. Bu noktada çok açık bir şekilde ideolojik bir söylemden bahsedilebilir. Bu bağlamda politik alanda da ün salmış olması dolayısıyla Cicero'nun anlattıkları kayda değerdir. Ona göre, anıtsal yapıların inşa edilmesi gücün dışavurumu, politik anlamda propaganda ve kendini ortaya koymanın yoludur. Gerçekten de bir anlamda ölümsüzlüğü elde etmenin aracıdır. Bununla birlikte yapıların büyüklüğü, donanımı ve süslemesi politik fikirlerin aynasıdır. Augustus, Res Gestae'de ne kadar büyük bir itinayla bu görevleri üzerine aldığını anlatır. Böylelikle, bir anlamda da Imperium Romanum için yöneticiliğini nasıl meşrulaştırdığını ifade eder. Yani, Roma için ne kadar çok şey yaptığını belirterek, kendi yönetiminin zeminini sağlamlaştırır. Gücü sergilemenin ne derece hırsla ortaya konduğu çok büyük yapıların ortaya çıkmasından bellidir. Bu, çok açık bir sembol haline gelmiş durumdadır. İmparator, yapı aktivitelerini ortaya koyarak artık her şeye pazarlık yolunu açar, gücünü herkese ispat eder⁹²². Augustus'un eyaletlere gerçekleştirdiği geziler çerçevesinde de kentleşme anlamında bir takım faaliyetleri sözkonusu olur. İ.Ö. 19 yılında Cilicia'nın ovalık kesimindeki Anazarbus'u ziyaret eder ve kente Caesarea adını da verir⁹²³. Tarsus ve Mopsuestia'ya daha önceden tanınan "serbest şehir" statüsünde bir değişikliğe gitmez, Rhossos'a "serbest şehir" statüsünün yanı sıra sığınma hakkı olan, tapınağı bulunan kutsal kent ayrıcalığını tanıır⁹²⁴. Dağlık Cilicia'da da barış ortamını yerleştirmek amacıyla izlediği politikalar çerçevesinde kentleşme yönünden önemli gelişmelerin mimarıdır. Augustus, sonradan Claudius tarafından 'serbest şehir' statüsü verildiğinde Claudiopolis ismini alacak olan

---

⁹²² Winter 1996, 23 vd.

⁹²³ Sayar 1992a, 203 vd.

⁹²⁴ Sayar 1999, 198

Colonia Iulia Augusta Felix Ninica'yı emekli askerleri yerleştirmek amacıyla bir Roma kolonisi olarak kurar. Seleucia ad Calycadnum büyük ihtimalle bu kapsamda "civitas libera" statüsünü alır⁹²⁵.

Klasik ve Hellenistik dönemde Yunanlılar tarafından tartışmaya açılan, yapıların sadece büyüklüğü ve görkemi değil; yararlı ve kullanışlı olması fikri de Romalıları çok etkiler. Bu yaklaşım Roma'nın kültür ve hizmet anlayışına yerleşir. Zira İmparatorluk dönemi kaynaklarında Mısır piramitlerinin ne kadar işe yaramaz ve kamu için kullanışsız olduklarından söz edilir. İmparatorun en önemli görevi yönetimi altına aldığı insanların refahı için çalışmaktır ve bu düşünce kamu yapılarının geliştirilmesiyle kendini gösterir. Antik literatürde yapıların ancak kullanışlı oldukları zaman, insanların onlardan istifade edebildikleri zaman ahlaki olabileceklerinden bahsedilir. Yani salt gösteriş için para harcanmasına karşı çıkan bir yaklaşım sözkonusudur. Örneğin, Vitruvius'un, devletlerin genelin refahı için çalışmaları gerektiği, bunun için de herkese yarayacak olan yapıları ortaya koymaları yönünde bir düşünce sergilediği bilinir⁹²⁶.

Yapıların hangisinin öncelikli olarak yapılması gerektiği konusunda belirleyici olan ise ihtiyaçlar ve ivediliklerdir. Yani, ya acil bir ihtiyaca cevap verecek nitelik taşımalı ya da herhangi bir şekilde zaten yapılması çok gerekli bir yapı olmalıdır. Bu noktada önceliğin kentlere, bölgelere göre farklılaştığı da göz ardı edilmemelidir. Mesela, bir yerde yol inşası öncelik taşıyabilirken, başka bir yere su baskını nedeniyle köprü ihtiyacının ön plana çıktığı görülebilir. İmparatorların da tüm bu değişkenlikleri dikkate alarak harekete geçmeleri bir gerekliliktir. Bu anlamda utilitas, yani bir şeyin yararına olma düşüncesi

⁹²⁵ Sayar 1999, 208

⁹²⁶ Winter 1996, 43 vd.

vazgeçilmez bir tartışma konusu olur. Bu yüzden de yönetim ve devlet katkılarıyla ortaya konacak her yapı faaliyetinde öncelikle bu husus dikkate alınır.

Kullanışlı olma özelliğinin aranmasının yanı sıra üzerinde durulması gereken başka bir nokta da, mühendislerin vazgeçemediği bir durum olan monumentalliktir. Eyaletlerde bile bu göze çarpar; aqueductlar, köprüler, yollar, pazar yerleri, tapınaklar, tiyatrolar, hamamlar hepsi birer kültür sembolü haline gelir. Yani yararlı olmanın ötesinde simge olabilmeleri için monumentallik, yücelik sergileyen son derece büyük yapıların inşasının önem kazandığı görülür. Bu da çok bilinçli olarak devreye sokulan Romanitas'ın işareti olur. Yani, Romalı olma işaretinin kültür sembolü anıtsal yapılar ortaya koymaktır. Bu yaklaşım çok dikkat edilen bir husus, bir politik-kültürel mevzudur ve Imperium Romanum'un her bir köşesinde bu politika geçerlidir. Bu anlamda sunulan geçerli değerlerin her yerde aynı şekilde dikkate alınması ortak bir kültürü ortaya çıkarır. En ücra eyaletlerde dahi sözkonusu ortak kültür halkın ihtiyaçlarına da cevap verir, bu da imparatorluk politikasının bizzat kendisidir⁹²⁷.

Üzerinde durulması gereken bir başka konu da Küçük Asya'nın Yunan polislerine geri giden agonal yapısı, yani yarışma, rekabet hırısıdır. Yunan düşünce ve yaşam tarzına tümüyle girmiş olan bu yarışma fikri İ.S. 1. ve 2. yüzyılda da kendini o kadar belirgin bir şekilde gösterir ki, bu sayede Roma kentleri çok zengin bir görüntüye bürünürler. Yapılaşma anlamında daha iyisini ortaya koymak adına kentler birbirleriyle yarışmaya başlar ve imparatorluğun doğusunda dahi bu fikir yerleşir. Bu yarışma düşüncesi her anlamda oturur, öyle ki, politik anlamda söz sahibi olabilmek için önce yapı

---

⁹²⁷ Winter 1996, 51 vd.

konusundaki tutumun ortaya konması gerekir. Yarışılacak, daha iyisi ortaya konulacak, o zaman da politik arena da söz sahibi olunacaktır. Birbiriyle yarışma hali Roma dönemindeki Cilicia kentlerinden Tarsus, Aigai, Mallus, Soloi-Pompeipolis ve Adana'da da kendini net bir şekilde gösterir. Roma'nın, Küçük Asya polislerini maddi açıdan desteklediği bilinir. Destek gören bir kent de, birbiriyle yarışan kentler arasındaki çekişmeyi daha da kamçılar. Merkezden destek gören bir kent olabilmek için daha da fazla çaba harcanır. İmparatorun yapılaşmayla ilgili motivasyonu, iletişim kurmak istediği eyaletle bağlantıdır. Eğer iletişim sağlamak, oraya girmek istiyorsa, bu orada yapı faaliyetlerinde bulunacağı anlamına gelir ve propaganda da budur⁹²⁸.

Yapı aktivitelerinde paraların imparatorların vekilleri tarafından eyaletlere yönlendirildiği bilinir, ancak bu sürecin tam olarak ne şekilde işlediğinin detayları açık değildir. Yani, yapı için paranın imparator tarafından ne şekilde ödendiği, parayı tümüyle mi yoksa kısmen mi gönderdiği konusunda yeterli veri yoktur. Aslında bir yapı projesi aşamasında her türlü kararın imparatorun elinde olup olmadığı hususu da tümüyle açık değildir.⁹²⁹ İmparator, sadece para göndermekle kalmaz, bunun ötesinde eyaletlere mimar, mühendis, taşçı ustası gibi teknik yardım da sağlar. Bazı durumlarda, örneğin eğer insan sıkıntısı varsa asker ve kölelerden oluşan insan gücü de gönderir⁹³⁰. İmparatorluk topraklarında yürütülen projeler büyük bir teknik beceriyi gerektirir ve bu uygulamaların sadece yerel işçilerle yapıldığını düşünmek zordur. Yapıların boyutları göz önüne alındığında, planlama ve yönetim işlerinin bu konularda daha deneyimli ve eğitici yabancı teknisyenler tarafından yapılmış olması gerekir. Bu duruma örnek olarak Genç Plinius'un

---

⁹²⁸ Winter 1996, 54 vd.

⁹²⁹ Winter 1996, 73

⁹³⁰ Winter 1996, 60 vd.

kendi eyaleti Bithinia ve Pontus için imparator Traianus'dan teknisyen isteği verilebilir. Plinius'a göre, teknisyenler Moesia'dan, Roma ordusundan gelir, çünkü asker teknisyenler daha tecrübeli ve disiplinlidir. Bu noktadan hareketle Cilicia'daki Roma egemenliğini buradaki erken yapılanmaların, doğuda yerleşmiş bulunan lejyon birliklerinden gelen teknisyenler tarafından yönetildiği söylenebilir⁹³¹. Patara ve Cadyanda'daki yazıtlarda imparatorun ismi nominatif kullanımla anılır, yani işin içinde bizzat kendisi vardır. Vespasianus'un Cadyanda'daki tapınağın yapımını sağladığı yönündeki aktivitelerinden söz eden bir diğer yazıtta daha nominatif kullanım söz konusudur. Vespasianus'un Cilicia'da da bu yönde girişimleri vardır. Titus ile birlikte Seleucia ad Calycadnum'da Calycadnos Irmağı üzerindeki köprüyü yaptırır. Fakat buraya akan paranın kaynağı tam olarak bilinmez, eyaletin kasasından olabileceği gibi kent kasasından da sağlanmış olabilir. Ancak en azından Vespasianus'un eyaletlerde yapı yapan biri, yani yapıların efendisi, başkanı olarak adının anıldığı yazıtlardan bilinir. Vespasianus, yapılaşma politikalarında merkezin gücünü kullanır, eyaletlerdeki projelerini bizzat kendisi finanse eder ve yönetir⁹³².

Aslında devlet ve kent kasasının her ikisi de Roma'nın kontrolü altındadır ve bütün yapılaşma faaliyetleri Roma'nın bilgisi dâhilinde gelişir. Flaviuslar zamanında sırf bu yapılaşmalar için bir örtülü ödenek oluşturulur. Yani, sadece imparatorun yetkisi dâhilinde olan mimarlar ve onların ödenekleri. Plinius, Traianus hakkında bilgi verirken gerek haritacıların, gerekse mensor denilen hesap uzmanlarının daima merkezden idare edildiğini söyler. Öte yandan Hadrianus ve Antoninler zamanında da merkezdeki sözkonusu mimar grubunun eyaletlere gönderildiğini ve orada hem çalıştıklarını hem de

---

⁹³¹ Spanu 2003, 8 vd.

⁹³² Winter 1996, 81

yerel ustaları yetiştirdiklerini belirtir. Küçük Asya'nın ekonomik kalkınmasının İ.S. 1. ve 2. yüzyılda özellikle Hadrianus ve Antoninler zamanında çok hız aldığını, bu iki yüzyılda bir patlamanın yaşandığını, çok iyi bir teknolojik ve kalite düzeltmesine gidildiğini, organizasyonun tüm Küçük Asya'ya yayıldığını belirtir⁹³³.

İmparatorların yanı sıra polislerin de özellikle eyalet yapılaşmalarında özel vakıflar aracılığıyla katkıda buldukları bilinir. Özellikle İ.S. 1. ve 2. yüzyılda çeşitli projelere yaygın bir şekilde kentlerdeki özel vakıflardan para aktığı görülür. Söz konusu vakıflara örnek olarak Opramoas'ın, kendisinin zenginliğinden Lycia kentlerinin sürekli olarak yararlanmasını sağlamak amacıyla topraklarını bağışlamak suretiyle kurduğu vakıf verilebilir⁹³⁴. Eğer halkın katkısı alınmasaydı Flaviuslar zamanında Küçük Asya'da yürütülen yol yapım çalışmalarının gerçekleştirilemeyeceği kesindir. Halktan alınan yardımlar bu noktada büyük önem taşır, yani imparatorun yanı sıra eyalet kentinin ileri gelenlerinin ve ayrıca da çeşitli topluluklar/cemaatler aracılığıyla halkın gösterdiği destek son derece büyük yatırımlara imkân tanır. Toplulukların/cemaatlerin yardımseverliğini, yazıtlardan öğrenildiği üzere parasal katkı dışında insan gücü sağlanması bakımından da vurgulamak gerekir. Çok sık olarak da yol yapımları sırasında devlet kasası kadar, devlet kasası dışından gelen para yardımları etkin olur. Ancak son derece büyük prestij projelerinde, mesela kanal veya liman yapımlarında büyük paraların nasıl sağlandığı biraz açık bir soru olarak ortada durur. Ancak, bu noktada kentlerin katılımları için zorlandıklarını tahmin etmek güç değildir. Çünkü bu tür büyük projelerin sadece devlet kasasından sağlanacak paralarla ortaya konabilmesi söz konusu değildir.

---

⁹³³ Winter 1996, 193 vd.

⁹³⁴ Akdoğu Arca 2002, 80 vd.

Bazı durumlarda ise imparatorlar masrafları özellikle kendileri karşılarlar. Örneğin, köprü inşalarında, yol yapımlarında olduğundan daha fazla parasal katkıda bulunurlar. Gerek stratejik, gerekse reprezentatif açıdan bu yapılar çok büyük önem taşır. Bundan dolayı da imparator, “köprüyü imparator yaptırdı” dedirtmek için genelde parasını bizzat temin eder. Örneğin, Titus, Lykaonia’daki Derbe Lystra yolu üzerindeki, Valerianus Cilicia’daki Mopsuestia’da Pyramos üzerinden geçen köprüden sorumludur ve bu projeler askeri açıdan gereklilik gösterir. Traianus, özellikle gezileri sırasında imar faaliyetlerinde bulunmayı kendisine amaç edinir. Bu konuda son derece hırslı olduğu bilinen imparator, sadece yapı inşa ettirmekle kalmaz, kendisi de öğrenir. Çünkü Traianus’un sanata ve mimariye büyük ilgisi vardır. Bu anlamda Hadrianus bu merakı daha da ileriye götürür ve bu yönüyle tarihe geçer⁹³⁵.

Bir imparator doğrudan ya da dolaylı olarak bir kentin yapılaşmasına çeşitli nedenler dâhilinde etki eder. Kentin kendisi, imparatora müteşekkir olma, hukuksal haklar ve imtiyazlar gibi hususlar bu bağlamda önem taşır. Yani imparator çok ender olarak içeriği boş girişimlerde bulunur. Ya hukuksal bir hakkını kullandığı, ya kentin adını değiştirdiği ya da orada bulunduğu için bu tür faaliyetler yürütür. Bununla beraber toplum için yapılan somut girişimler aynı zamanda onların ktistes -bağışlayan, yapı bağışlayan- gibi ünvanlar almaları sonucunu da beraberinde getirir. Propagandanın da zaten burada yattığı görülür. İmparatorlar belli fırsatları değerlendirerek yeni ünvanlar alırlar, en sık karşılaşılan da ktistes’dir. Fakat ktistes, her ne kadar yapı bağışlamakla özdeşleşmiş bir kavram olsa da, antik dönemdeki tanımının tam bilinmemesinden dolayı her zaman için

---

⁹³⁵ Winter 1996, 82 vd.

bunun bir yapı olup olmadığı hususuna tam anlamıyla açıklık getirilemez. Çok kesin olmamakla beraber yapı bağışlamanın ötesinde, başka şeylerin bağışlanması da kastediliyor olabilir. Örneğin, ktistai olarak heykellerin de dikilebildiğine veya imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde betimlenen kentin kahramanlarına da bu ünvanın verildiğine rastlanır. Yani bir kent için gayret sarf edenlerin, çeşitli teşebbüslerde bulunanların da bu ünvana sahip olabildikleri görülür. Kenti yeniden kuran, bir yapıyı ortaya koyan insanlar her zaman için saygıdeğer bir kişi haline gelir. Küçük Asya'daki epigrafik kaynaklarda çok sayıda örnek bulunur. Özellikle ktistes olarak yapı faaliyetlerinde bulunanlar epigrafik belgelerde en fazla geçer. Fakat yalnızca inşaatla, yapı etkinlikleri ortaya koymakla ilişkilendirmemekte yarar vardır. Hellenistik dönemden beri kullanılan ktistes ifadesi Principat döneminde de kullanılır. Kişiyi, özellikle de imparatoru direkt olarak hayırsever konumuna getirir ve kendisine müteşekkir olunacağını da bilir. Bu durum doğal olarak imparatorun mali gücüyle, yani bu işe ne kadar para yatırabileceğiyle de bağlantılıdır. Augustus bir ktistes olarak Tlos, Mytilene, Samos ve Amisos kentlerinde anılır. Aslında Augustus'un bu kentlerde yaptığı herhangi bir faaliyet bilinmez. Ancak özellikle Mytilene bir depremden sonra ayağa kaldırılır ve bunun dolaylı olarak imparatorluk kasasından sağlandığı bilinir. Bu nedenle olsa gerek imparatora ktistes ünvanı verilir. Ayrıca İmparator Lycia kentlerine katkıda bulunurken, Tlos için yaptıklarından dolayı da yine ktistes ünvanını alır. Tiberius'un da aynı şekilde deprem sonrası İ.S. 17 yılında Küçük Asya'nın 12 kentine katkısı olur ve bu da antik literatürde çok yankı bulur. Cilicia'daki Olba'da ve Mytilene'de oralara refah götürdüğü için ktistes ünvanıyla anılır. Malalas, Suriye Antiocheia'sını anlatmadan önce Tiberius'un ne kadar tutkulu olarak

yardım ettiğinden söz eder. Malalas'ın bu ifadeleri bu imparatorun eyaletlerde yapılar yapan kişi olarak ne derece önem kazandığını ortaya koyar⁹³⁶.

İmparatorların dışında, başarılı bir kent büyük oranda, servetleri toprak sahibi olmalarından ya da gerçekleştirdikleri imparatorluk hizmetlerinden kaynaklanan yerel seçkinlerin korumasına güvenir⁹³⁷. Sadece Roma değil, artık eyaletlerde inisiyatif ele alabilecek durumdaki insanlar da ön plana çıkmaya, imar faaliyetleriyle kendilerini göstermeye başlar. Bu da, Roma ile eyaletler arasında iletişimin sağlanması gibi çok önemli bir sonucu doğurur⁹³⁸. Devlet kasasından yeni binalara yatırılacak paralar için imparatorun izni gerekir, fakat özel kişilerin yeni yapıları imparatorun izni olmadan da inşa ettirebildikleri bilinir. Ancak, bir başka kentle aşırı çekişmeye, yarışmaya doğru giden bir durum varsa ve bu da ayaklanmalara yol açıyorsa, işte o zaman imparator müdahale eder. Aslında özel girişimcilerin olması imparatorluğun da yararınadır ve Roma tarzını devam ettireceği için gene propagandanın bir parçasıdır. İ.S. 2. yüzyılın sonlarına doğru gönüllü olarak yapı yapmak, adamak kendiliğinden gelişir, ancak daima kamu yararına olmasına özen gösterilir. Pax Romana sonrasında yapılaşmadaki hızlanma özel kimliklerin de devreye girmesini gerektirir⁹³⁹. Küçük Asya kentlerinde, aristokratların da her türlü fırsatı değerlendirerek kendileri için euergetes ya da ktistes ünvanlarını elde etmeleri çok gündemde olan bir konudur. Bölgesel elitlerin maddi imkânları da buna elverişli, hatta kamu yapılarının ortaya konmasında çok pahalı malzemeler seçerek çalışırlar. Böylelikle kendileri Roma'ya ve imparatora olan bağlılıklarını da sergilerler. İmparator da bu

---

⁹³⁶ Winter 1996, 139 vd.

⁹³⁷ Freeman 2003, 502

⁹³⁸ Winter 1996, 66

⁹³⁹ Winter 1996, 205 vd.

girişimcileri soylu ya da senatör sınıfına yükselterek o eyaletin gücünü artırır. Bu tip yapı aktivitelerinde bulunanları onurlandırma girişimiyle, o kişiler “imparatorun arkadaşları” konumuna gelir. Yani, kentli seçkinlerin toplumdaki statüleri yükselir, bu da eyaletlerin altyapısının güçlenmesini sağlar, işte yararı budur⁹⁴⁰.

İmparatorluk döneminde peregrinus (yabancı) olarak Küçük Asya kentlerine gelen tüccarlar, vergi toplayıcıları (publicani), emekli askerler (veterani) gibi İtalik kökenli Roma vatandaşları yerli soylu ailelerle evlilikler yoluyla bağlar kurarak ekonomik ve politik yönlerden güç kazanır, kentlerin yönetiminde rol oynamaya başlar. Bazılarının Küçük Asya’da Roma’ya bağlı olanlarla da evlilikler aracılığıyla bağ kurdukları görülür. Roma vatandaşlık hakkına sahip bu aileler öncelikle kendi kentlerinin ve eyaletlerindeki diğer kentlerin yüksek memuriyetlerine gelir. Hamam, gymnasium, tiyatro gibi yapılar yaptırarak kentlerindeki mimari faaliyetlerde rol oynarlar. Halka para yardımı yapıp, şenlikler de düzenleyen bu kent seçkinleri hayırseverliklerini her fırsatta gösterir. Roma İmparatorluğu da, bu ailelerin nüfuzunu emperyalist amaçları doğrultusunda kullanılır. İ.S. 1. yüzyıldan itibaren Roma senatör ve şövalye sınıflarına kabul edilirler, böylelikle imparatorluğun en üst yönetiminde de söz sahibi olurlar⁹⁴¹. Roma vatandaşlığının yayılması ve bunun sonucu olarak da senato sınıfına üyeliğin imparatorluğun vatandaşlarına yayılması, Roma imparatorluk sisteminin en çarpıcı boyutlarından birini oluşturur. İ.S. 1. yüzyılın sonunda ilk olarak Lycia’dan bir kişi, Xanthus’un hamisi ve velinimeti M. Arruntius Claudianus senatoya girer. İ.S. 2. yüzyıldan itibaren daha fazla sayıda Lycialı senatör bilinir. Bununla birlikte Opramoas örneğinde olduğu gibi senatör akrabalarının olmasına rağmen, seçkin kimselerin hepsinin de senatörlüğe ulaşamadığı

⁹⁴⁰ Winter 1996, 211 vd.

⁹⁴¹ Gökalp 2002, 91

görülür. Seçkinler arasındaki sözkonusu hareketlilik Romanizasyonun öğelerinden biri durumuna gelir. Bu kişilerin Roma hiyerarşisi içinde daha fazla yükselme isteği gelişmeleri daha da artırır⁹⁴². Lycia'dan bu ailelere çok sayıda örnek vermek mümkündür. Bunun dışında epigrafik malzemelerden anlaşıldığı üzere Roma vatandaşlık hakkına sahip olmayan, ancak kent yaşantısında ve yönetiminde önemli roller üstlenen ailelerin varlığı da sözkonusudur. Roma nüfuzunun erken dönemlerden itibaren arttığı, varlıklı ailelerin taşıdıkları Romalı isimlerden, bu ailelerin imparatora sadakati simgeleyen imparator kültü rahipliği memuriyetini sürekli olarak üstlenmelerinden, büyük paralar harcayarak Roma'da popüler olan gladyatör ve hayvan dövüşleri düzenlemelerinden açık bir şekilde anlaşılır. Oinoanda kentindeki Licinnii soyu bu ailelere örnek olarak gösterilebilir⁹⁴³. Bununla birlikte valiler bölge aristokratlarının fazla güçlenmelerinin önüne geçmek maksadıyla, bu kimselere büyük onur ve payelerin verilmesi hususunda son derece dikkatli davranırlar, alınacak kararları denetledikten sonra onaylarlar. Lycia'daki durum budur ve Rhodiapolisli Opramoas ve Cyaneaeli Iason bu durumdan nasiplerini alırlar⁹⁴⁴.

Antik Roma devlet sisteminde, özellikle kentsel yönetimlerde bir kentin işlerliğini sağlayan, kamu hizmetlerini yürüten birtakım memuriyetleri kentlerdeki zengin kişilerin yerine getirmesi bir zorunluluktur. Herhangi bir memuriyeti üzerine almak için kişi, önce belirli bir miktar para ödemek, daha sonra da memuriyetin gerektirdiği bütün masrafları kendisi karşılamak mecburiyetindedir. Şeref saydığı bu görev için maaş da almaz, ancak karşılığında birtakım yüksek onurlar elde eder. Bu tür onursal memuriyetlere *leiturgia* adı verilir.

---

⁹⁴² Patterson 2000, 164 vd.

⁹⁴³ Gökalp 2002, 91

⁹⁴⁴ Adak 2002, 135

Ancak, bunun da ötesinde bu kişilerin kentleri için zorunlu olduklarından çok daha fazla para harcadıklarına tanık olunur. Savaşlar neticesinde oluşan kıtlık, sur yapımı ve onarımı, sel, kuraklık, deprem gibi kentin içine düştüğü herhangi bir güç durumda önemli miktarlarda para ve yiyecek yardımlarında bulunurlar. Para ya da arazi bağışlamak suretiyle vakıflar kurar, kentlerini muhteşem binalarla donatırlar, kentleri için ömür boyu elçilikler yaparlar. Burada artık bir zorunluluktan bahsedilemez, yerine gönüllülüğün geldiği görülür. Topluma bu şekilde hizmet eden kişilere euergetes -velinimet, hayırhah, hayırsever-, yaptıkları işe ise euergesia -hayır işi- adları verilir. Kentin her türlü ihtiyacı euergeteslerce karşılanır, onlar da hizmetleri karşılığında övgü, minnet ifade eden ünvanlar kazanırlar. Bu kişilerin yaptıkları işler dikilen heykellerinin kaideleri üzerindeki yazıtlarla ölümsüzleştirilir. Halk bu hayırseverleri birer velinimet, kurucu ve kurtarıcı olarak görür. Gerek leiturgia adı verilen onursal memuriyetleri üstlenmek gerekse euergesia yoluyla yararlı hizmetlerde bulunmak isteyen seçkin kimseler arasında büyük bir yarış sözkonusudur⁹⁴⁵. Çünkü kişi bunların karşılığında ün ve onursal payeler kazanmanın yanı sıra kentin yönetiminde de söz sahibi olur.

İmparatorluğun başka yerlerinde olduğu gibi Cilicia'da da özel şahıslar yaptıkları hibelerle kentleşme faaliyetlerini destekler. Bu durum Diocaeserea ile Olba, Corycus ile Elaiussa-Sebaste arasında görüldüğü üzere kentler arasında rekabete de yol açar⁹⁴⁶. Özel şahıslarca imar faaliyetlerine verilen destek Cilicia yazıtlarında kendisini gösterir. Ancak Lycia'dan farklı olarak bu kişilerin yerel seçkin kimseler mi, yoksa Romalı insanlar mı oldukları hususunda kesin yargılara varmak mümkün değildir. İlk olarak biraz

⁹⁴⁵ Akdoğu Arca 2002, 79

⁹⁴⁶ Durugönül 2001-2002, 118; Durugönül 2004, 46

erken zamana ait olmakla birlikte, geleneği yansıtmaları açısından Soloi-Pompeiopolis kentinde ele geçen bir yazıttan söz etmek yerinde olur. İ.Ö. 40 yılına tarihlenen yazıttan, kentin önemli memurluklarında bulunmuş olan Diodotos Zeuksidos ismindeki bir hemşehrisinin bir stoayı kendi maddi imkânlarıyla Hermes, Herakles ve halk meclisi için yaptırdığı anlaşılır⁹⁴⁷. Bir başka erken dönem yazıtı Adana'dan ele geçer. Geç Hellenistik döneme tarihlendirilmesi önerilen yazıtta hangi kente ait olduğu tespit edilemeyen bir halk meclisi tarafından, Hermogenes isminde bir şahsın kızı ve Herakleidos oğlu Isidoros'un eşi olan Meline'nin onurlandırıldığı anlaşılır. Onurlandırmanın nedeninin, yazıtta adı geçmeyen kentte, kamuya açık bir yapı ya da yapıların inşası veya tamiri için bağışta bulunulması olmalıdır. Söz konusu kentin Adana, Mallus, Magarsus veya Mopsuestia olabileceği düşünülür⁹⁴⁸. Bugünkü Nacarli köyünde ele geçirilen ve Mopsuestia'dan getirildiği düşünülen İ.S. 103 yılına verilen bir Roma stoasına ait vakıf yazıtı, Mopsuestia'nın (K)laudius Fabius Felix ismindeki bir hemşehrisinin kentteki stoanın giderlerini kendi servetinden karşıladığından söz eder⁹⁴⁹. Anazarbus'un kuzeyindeki Çobanpınarı köyü civarındaki bir yazıtta geçen ἀρχιτέκτων sözcüğünden burada bir mimar adına değinildiği ve sonraki satırlarda geçenlerin ise bu mimarın inşa ettirdiği bir binanın yapımına katkıda bulunanlar olduğu tahmin edilir⁹⁵⁰. Yine aynı kentin batısındaki Hamam köyünden ele geçen bir yazıtlı bir heykel kaidesinin Ailia Hermione ismindeki bir kadın tarafından İ.S. 142 yılında diktirildiği anlaşılır. Kaidenin ele geçtiği köyün Anazarbus'a su sağlayan kaynaklardan birinin bulunduğu yerde yer alması nedeniyle, bu su yolunun yapımını ya da tamirini sağlayan bir Roma imparatorunun ya da kentin zengin bir kentlinin

---

⁹⁴⁷ Sayar 1995, 47

⁹⁴⁸ Sayar 2004, 156

⁹⁴⁹ Sayar 1995, 43 vd.

⁹⁵⁰ Sayar 1997, 116

onurlandırılması gayesiyle diktirilmiş olabileceği düşünülür⁹⁵¹. Aigaii'den bir Roma devri yazıtında ise ismi belirlenemeyen bir kadının dört stoayı Tanrıça Demeter ve Aigaii kenti için babası Titus Flavius Plitus'un ölümünden sonra bıraktığı servetten sağlanan 40.000 denarla yaptırdığı açığa çıkar⁹⁵². Yine Aigaii'de ele geçen Roma İmparatorluk dönemine ait bir arşitrav parçasındaki yazıtın, binanın vakıf yazıtının süslemeler için para harcadığını gösteren kısmı olduğu anlaşılır. Ancak yapının türü, kim tarafından vakfedildiği ve harcanan paranın miktarı konusunda yazıtın diğer kısımlarının eksik olması nedeniyle bilgi edinilemez⁹⁵³. Epiphaneia-Oeniandos kentiyle özdeş tutulan Gözeneler ören yerinden ele geçen yazıtta ise kentin Dionysios adlı bir hemşehrisinin bir hububat pazarı inşa ettirdiği ve inşaata başlamadan önce de orada bulunan ve yapıma engel olan evleri satın aldığından bahsedilir⁹⁵⁴. Yine Epiphaneia-Oeniandos kentinden civardaki bir çiftliğe getirilmiş bir mermer konsol üzerindeki yazıtta Aurelius Fronto'nun kentin imar faaliyetine yaptığı katkılardan dolayı onurlandırılmasına karar verildiğinden söz edilir⁹⁵⁵. Soloi-Pompeiopolis'den sütunlu cadde civarındaki İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen bir yazıttan da kentin zenginlerinden birinin surların yapımı için bağışta bulunduğu öğrenilir⁹⁵⁶. Dağlık kesim kentlerinde de bu türden onur yazıtlarına rastlanır. Antiocheia ad Cragum'da bir heykel kaidesinin yazıtında Aurelia Rufina adında bir kentli kadın, muhtemelen kentin imarına katkıda bulunan zengin kentlilerden biri olması nedeniyle kent ve halk

---

⁹⁵¹ Sayar 2004, 157

⁹⁵² Sayar 1995, 44

⁹⁵³ Sayar 2002, 112

⁹⁵⁴ Sayar 1992a, 210

⁹⁵⁵ Sayar 2003, 62

⁹⁵⁶ Sayar 1995, 47

meclislerinin kararlarıyla onurlandırılır. Bu tür yazıtlara Antiocheia ad Cragum'da sıkça rastlanır⁹⁵⁷.

Lycia'da ise Cilicia'ya oranla imar faaliyetlerine katkısı olan yerel seçkinlere dair daha ayrıntılı bilgiler mevcuttur. İmparatorluk devrinde Lycia'da özellikle de Opramoas'un yaşadığı İ.S. 2. yüzyılda, kentler bir veya daha fazla sayıda varlıklı ailenin yönetimi altındadır. Patara'dan Claudii ve Vili, Oinoanda'dan Iulii ve Licinnii aileleri, Rhodiapolis'den ise Opramoas ve ailesi bunlar arasında sayılabilir. Roma İmparatorluğu ile artan ilişkiler neticesinde bu ailelerden bazı kişiler Roma vatandaşlık hakkını elde eder. Roma ordusunda ya da Roma yönetiminde birtakım görevler alırlar ve senatör sınıfına kadar yükseldiklerine de şahit olunur. Sonuçta kentleri için imparatorlardan bazı ayrıcalıklar alabildikleri görülür. Yani, zamanla Roma'nın isteğiyle kentlerde demokratik bir ortamdaki çok oligarşik bir düzen oluşur.

Kentlere yaptığı olağanüstü derecedeki yardımlarla ön plana çıkan Opramoas imparatorluk devri hayırseverleri arasında en güzel örneği teşkil eder⁹⁵⁸. Ataları da Lycia Birliği'nde lyciarchia (Lycia Birliği Başkanlığı), strategia (ordu komutanlığı), hipparkhia (süvari birliği başkanlığı) gibi makamlarda hizmet veren Opramoas bu hususta özellikle değinilmesi gereken kişidir. Ailesinin, İ.S. 2. yüzyıla damgasını vuran Licinnii, Claudii ve Iulii aileleriyle akrabalık bağı sözkonusudur. Opramoas'ın yardımlarıyla ilgili olarak biri Tlos tiyatrosunda, diğer ikisi ise Letoon tapınak alanında bulunan üç yazıttan bilgi alınır. Tlos tiyatrosundaki yazıtta Opramoas, Lycia'da bütün kentlerde memurluk yapmış imparator kültü başrahibi, Lycia Birliği'nin yazmanı, Tlos ve Rhodiapolis vatandaşı gibi

⁹⁵⁷ Sayar 1997, 120

⁹⁵⁸ Brandt-Kolb 2005, 105

sıfatlarla anılır. Letoon'daki yazıtlardan ilkinde, yine Lycia'daki bütün kentlerde memuriyetlerde bulunmuş imparator kültü başrahibi, Lycialıların yazmanı, Rhodiapolis, Patara, Tlos, Xanthus, Telmessus ve Limyra vatandaşı Opramoas'ın kentlerin her birine üst düzeyde bağışta bulunduğundan, Lycia Birliği'ne ise topraklarını bağışladığından bahsedilir. Tapınak alanındaki ikinci yazıtaysa Opramoas'ın verdiği hediyelerden söz edilir. İ.S. 114-152/153 arası onun en verimli dönemidir ve bütün Lycia kentlerine büyük boyutlarda yardımları sözkonusudur. Bu hayırlara bir de İ.S. 142-143 yıllarındaki deprem dolayısıyla yaptığı son derece büyük masraflar da eklenir. Lyciarkhosluğu sırasında yardım ettiği kentlerin sayısı 31'i bulur. Bütün bu bağışlar toplandığında iki milyar denarı geçen bir yardım ortaya çıkar. Ayrıca topraklarını bağışlamak suretiyle vakıf kurarak, zenginliğinden Lycia kentlerinin sürekli olarak yararlanmasını da sağlar. Tüm bunların karşılığında bütün Lycia kentlerinin vatandaşlık hakkını elde eder. Opramoas gibi birçok başka zengin kişi ya da ailenin gerek kendi, gerekse başka Lycia kentlerine yatırım ve bağışları sözkonusu olur. Opramoas'ın uzaktan akrabası Oinoandalı C. Iulius Demosthenes, başka bir yakını Lyciarkhos Licinnius Longus; diğer bir Lyciarkhos olan Cyaneaeli Iason, kızı Lycia, kayınpederi Iason oğlu III. Polykharmos bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca ismi bilinmeyen Cadyandalı bir hayırsever daha vardır⁹⁵⁹.

Görüldüğü üzere gerek Cilicia'da gerekse de Lycia'da imparatorluğun kendisinden ayrı olarak farklı kimselerce de imar faaliyetlerine girişildiği yazıtlardan tespit edilir. İmparatorluk döneminde kamu binaları için öncü olma tutkusu o kadar artar ki, Antoninus Pius (İ.S. 138-161) zamanında bir yasa çıkarma gereği duyulur. Yasaya göre şayet bir kent, kentlileri rahat ettirecek sayıda binayla donatılmışsa, yeni binaların inşası

⁹⁵⁹ Kolb 1992, 27; Akdoğan Arca 2002, 80 vd.; Brandt-Kolb 2005, 106

doğrultusundaki herhangi bir hibe, mevcut binaların bakımına aktarılacaktır⁹⁶⁰. İmar faaliyetlerine seçkin kimseler tarafından verilen bu destek Geç Antik döneme kadar devam eder. Bununla birlikte süreç içerisinde sözkonusu ilişkiler arasında dalkavukluk örneklerine de rastlanır.

Dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta da yapı yazıtlarıyla ilgilidir. Antik kaynaklarda imparatorların yapılaşma politikalarıyla ilintili olarak propaganda amaçlı yapı yazıtlarının ortaya konduğundan söz edilir. Bu yazıtların yapılara ne şekilde yazılmaları gerektiğine dair hukuksal yaptırım sözkonusudur. Örneğin, eğer yapının planı değiştirilecekse veya restorasyona tabi tutulacaksa mevcut yazıtlar hiçbir şekilde yerlerinden oynatılamaz, yok edilemez. Zira bu yazıtlarda imparator kendisini över⁹⁶¹.

İmar faaliyetlerinin ayrı bir tarafı da günümüzde olduğu gibi Romalılar tarafından kültür varlıklarının korunması bağlamında özellikle eskimeye yüz tutan binaların yeniden yapılandırılması için gerçekleştirilen restorasyon girişimleridir. Burada sözkonusu olan ihtiyaçların dayattığı bir durumda ya da belli zamanlarda yürütülen imar etkinlikleri kapsamında değil, ortada böyle bir acil durum yokken, salt yapıların eskimeye yüz tutması nedeniyle ortaya konan faaliyetlerdir. Yani, bu iş için de imparatorluk para yatırır⁹⁶².

---

⁹⁶⁰ Ferrero 1988, 129

⁹⁶¹ Winter 1996, 66 vd.

⁹⁶² Winter 1996, 188

Roma tarafından bilinçli olarak hayata geçirilen politikalar neticesinde gerçekleşen Cilicia ve Lycia'nın Romanizasyonu, mimariye yansıyan derin değişimlere tanıklık eder. Roma'yla birlikte her iki bölgede de hızlı bir kentsel dönüşüm süreci yaşanmaya başlanır. Eldeki imkânlar bilinçli tasarım ilkelerinin ortaya konmasıyla en iyi şekilde değerlendirilir. Roma tarzı planlamanın yanı sıra Roma kamusal yapı repertuarı kentlerde mümkün olduğunca uygulanmaya çalışılır. Kentlilerin rahatına hizmet eden kamu binaları birer lüks olarak algılanmalarının çok ötesinde, artık bir Roma kentinin vazgeçilmez unsurları durumuna gelir. Bu bağlamda, yani hizmet sunan karakterleriyle politik arenada birer propaganda aracı kimliğine bürünürler. Kentteki kamu binalarının türü, sayısı ve niteliği kentlilere ulaştırılan hizmetin kalitesini belirler ve bu yönde gelişmelerin yaşanması propaganda olgusunun da daha fazla ön plana çıkartıldığına işaret eder. Çünkü kentlilerin imparatorluk ya da kent yönetimine karşı tutumlarının şekillenmesinde kendilerine verilen hizmetlerin yaratacağı memnuniyetin ya da yetersiz yatırımlarla gelecek hoşnutsuzluğun büyük rol oynayacağı yadsınamaz. Bu durumda kentin sahip olduğu kamu yapılarının sayısı ve niteliğiyle propaganda unsuru arasında doğru orantılı bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Cilicia ve Lycia eyaletlerinde ortaya konan kamu binalarının gerek sayıları gerekse de nitelikleri Romalıların konuya ne derece önem verdiklerinin göstergesidir. Bu bölgelerde önceden tanınan yapı formlarının yanı sıra tümüyle Roma damgası taşıyan sütunlu yol, tak, aqueduct, köprü, hamam gibi yeni türlerin kentsel repertuara dâhil edilişi kent yaşamındaki dönüşümün habercisidir (Levha 32, Tablo 1; Levha 33, Tablo 2).

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise görkemli, anıtsal yapıların inşasıyla ortaya konan görsellik aracılığıyla bireyler üzerinde yaratılan etkidir. Kentliler

huzurunda, yaratılan eserin görkeminde imparatorun ve imparatorluğun kudretinin yansımasını bulacağı gerçektir. Bununla beraber zaten tek başına anıtsal nitelik taşıyan kamu binalarının sayısındaki artış, genel anlamda kentin de anıtsal bir görünüm kazanması sonucunu beraberinde getirir. Bu durumun da egemenlerin otoritesine daha yoğun bir şekilde vurgu yapacağı yadsınamaz. Özellikle de belli kamu yapılarının birbirleriyle optik anlamda ilişkili olarak planlanması görsel etkinin daha da güçlü bir şekilde algılanmasını sağlar. Diocaeserea, Anazarbus, Xanthus, Patara gibi kentler düzenli aks sıralarıyla böyle bir etkiyi açıkça yansıtan kentlerdir.

Bununla birlikte yapı türleriyle propaganda olgusu arasındaki ilişki de değişkenlik gösterir. Bu noktada kamu binalarını ayrı ayrı bağlamlarda değerlendirmek yerinde olur. İlk olarak imparatorluğun ya da imparatorun propagandasına doğrudan doğruya hizmet eden yapıların varlığından söz edilebilir. Örneğin, imparatorluk kültürü tapınakları kentli insanlara direkt otoriteyi, yani imparatoru/imparatorluğu anımsatmalarıyla bu bağlamda öncelikle değinilmesi gereken türdür. Her iki bölgede de birçok kentte tespit edilen imparatorluk kültürü tapınakları dinsel, kültürel ve politik anlamda önem taşıyan imparator kültürünün yaygın bir şekilde kabul gördüğüne işaret eder. Bu noktada, imparatorun tanrısallaştırılışıyla politik gücünün doruk noktasına vardığı söylenebilir. Zira tanrı kimliğine bürünmüş bir yöneticinin imparatorluk topraklarında yaşayan toplumlar üzerinde son derece etki sahibi olacağı yadsınamaz.

Gerek Cilicia gerekse de Lycia'da, kent Roma'daki örneklerde görüldüğü gibi imparatorun başarılarının betimlerine rastlanmamasına rağmen, taklar da işlevlerinden ziyade taşıdıkları sembolik anlam itibarıyla ön plana çıkmaları dolayısıyla bu bağlamda

incelenebilir. Diğer kamu yapılarından ayrı olarak pratik yaşamda hizmet veren yönlerinin zayıf kalmasının yanında, üzerlerinde kentlere verilen ünvanları sergilemeleri birinci elden birer propaganda aracı oldukları fikrini destekler. Zaten köken itibariyle Romalıdırlar ve propaganda karakterli olarak ortaya çıkarlar. Cilicia'da saptanabilen 12 civarı, Lycia'da 10 civarı tak yapısı, bu türle yansıyan Roma etkisinin azımsanmayacak derecede olduğunu gösterir. Tümüyle tahribata uğramış ve henüz tespit edilememiş olanların muhtemel varlığı da göz ardı edilmemelidir (Levha 32, Tablo 1; Levha 33, Tablo 2).

Tiyatro, amphitheater, stadium, odeon gibi yapı türleriye işlevleri bakımından daha ayrı bir yere konulmalıdır. Propaganda bağlamında burada ön plana çıkan binanın kendisi değil, gerçekleştirilen çeşitli gösteri, oyun, yarışma, insan ve hayvan mücadeleleri gibi sosyal, kültürel ve sportif aktivitelerdir. Nitekim bu aktiviteler antik devir yaşantısında önemli bir yere sahiptir ve yöneticiler tarafından bilinçli olarak teşvik edilir ve bizzat desteklenir. Bu yönde yapılan katkılar yöneticinin kentliler nezdinde itibar kazanmasına yol açar. Şimdiye kadar Cilicia'da tespit edilen 15 tiyatro, 1 amphitheater, 8 stadium, 6 odeon/bouleterion; Lycia'daki yaklaşık 32 tiyatro, 8 civarı stadium, 16 kadar odeon/bouleterion; imparatorluk döneminde bu eyaletlerde kent yaşantısında bu tür faaliyetlerin ne derece yer ettiğine işaret eder (Levha 32, Tablo 1; Levha 33, Tablo 2).

Roma yaşantısında son derece önemli bir yeri olan ve kısa zamanda imparatorluğun tamamında yaygınlaşan bir diğer kamu yapısı da hamamlardır. Onlar sadece sağlık ve temizlik için yıkanmaya gidilen yerler değil, aynı zamanda belli aktivitelerin yapıldığı, toplumun nabzının tutulduğu yerlerdir. Gerek sundukları pratik

hizmet gerekse sosyal yönleriyle her iki anlamda da propaganda olgusuyla bağlantılıdır. Cilicia'da yer alan 36 civarı, Lycia'da ise aşağı yukarı 47 hamam bu yapılara olan rağbetin yoğunluğunu ortaya koyar (Levha 32, Tablo 1; Levha 33, Tablo 2).

Bazı kamu yapılarının ise propagandayla doğrudan bağlantısı sözkonusu değildir. Yollar, köprüler, su sistemleri, çeşmeler gibi unsurlar günlük hayatı kolaylaştırmaya yönelik, tümüyle hizmet nitelikli yapılardır. Bunların propagandayla ilişkisi ancak dolaylı yöndendir. Yani altyapıyla gelen rahatlığın yarattığı toplumda memnuniyetle yönetenlerin propagandasına katkı sağladıkları söylenebilir. Cilicia ve Lycia'da en ücra yerleşimlere kadar bölgelerin sistemli bir şekilde yol ağlarıyla donatılması, gelişkin su sistemleri ve çeşmelerin büyük paralar harcanarak ortaya konması imparatorluk politikalarıyla bağlantılıdır.

Romanizasyon sadece imar faaliyetlerine dayandırılmazdı. Romanizasyonun unsurlarından biri de, kökeni daha önceki dönemlere dayanan kentlerin isimlerinin değiştirilmesidir. Hellenistik krallıkların mevcut kentlerin adlarını değiştirerek yeniden kurulmuş gibi gösterdikleri yazıtlardan ve sikkelerden bilinir. Bunun yanında Hellenistik dönemden Roma'ya geçiş sürecinde bu anlayış devam ettirilir. Örneğin Tarsus'un adı IV. Antiochos Epiphanes zamanında basılan sikkelerde Kydnos kıyısındaki Antiocheia olarak değiştirilir. Aynı şekilde Adana, Saros kıyısındaki Antiocheia; Mallos, Pyramos kıyısındaki Antiocheia; Mopsuestia, Pyramos kıyısındaki Seleucia ad Calycadnum; Castabala, Pyramos kıyısındaki kutsal kent Hierapolis ve Oenoandos kentinin adı da

Epiphaneia olarak değiştirilir⁹⁶³. Benzer durumlarla Lycia eyaletinde de karşılaşılır. Patara'nın adı Ptolemaios II. Philadelphos tarafından karısı ve kız kardeşi anısına ithafen Arsinoe olur⁹⁶⁴. Ancak kısa sürede eski isme geri dönüldüğü anlaşılır⁹⁶⁵. Kentlere yeni isimlerin verilmesi Roma'yla birlikte de devam eder. Pompeius Hellenistik krallıklarda karşılaştığı gibi Soloi kentine kendi adını verir ve kent artık Pompeiopolis olarak anılmaya başlanır. İ.Ö. 47'de Iulius Caesar'ın onuruna Tarsus'un adı Iuliopolis olur. Daha sonra kente gelen imparatorlar zamanında da kentin adının önüne Hadriane, Comodiane, Antoniane, Severiane ve Gordiane gibi ünvanlar eklenir⁹⁶⁶. Aigaiiai, askeri harekâtlar nedeniyle kente uğrayan çeşitli imparatorların adlarıyla anılır: Hadriane, Commodiane, Severiane, Antoneinopolis, Alexandropolis, Makrinopolis gibi. Augustus'un İ.Ö. 21-19 tarihinde Suriye gezisi kapsamında uğradığı Cilicia'yı ziyaret etmesi üzerine II. Tarkondimotos, Anazarbus'a Caesarea pros Anazarbo adını vererek yeniden kurar. I. Archelaos, Augustus tarafından kendisine verilen Elaiussa'ya onun onuruna Sebaste adını verir. Augustus'un emekli askerleri yerleştirmek amacıyla bir Roma kolonisi olarak kurduğu Colonia Iulia Augusta Felix Ninica, imparator Claudius zamanında Claudiopolis ismini alır. IV. Antiochos imparatorluğa bağlılığını göstermek İ.S. 50'de Claudius tarafından evlat edinilen Nero'yu onurlandırmak gayesiyle Vespasianus zamanında ismi Eirenepolis'e dönüştürülen Neronias'ı yeniden kurar⁹⁶⁷. Lycia'da ise Cibyra kenti İ.S. 23 yılında bir depremle hasar görür ve Tiberius'un yardımlarıyla yeniden kurulur. İmparatorun onuruna Caesarea Cibyra adını alır⁹⁶⁸. Görüldüğü üzere, ister Romalılar

---

⁹⁶³ Sayar 1999, 199 vd.

⁹⁶⁴ Strabon, XIV, 3, 6

⁹⁶⁵ Bean 1998, 87

⁹⁶⁶ Zoroğlu 1995, 24 vd.

⁹⁶⁷ Sayar 1999, 204 vd.

⁹⁶⁸ Bean 1998, 168

isterse Roma yanlısı yerel krallar tarafından kentlerin adlarının değiştirilerek yeniden kurulması imparatorlukla yerel güçlerin karşılıklı etkileşiminde hem neden hem de sonuçtur. Roma kendi varlığını vurgulamak için, yerel yöneticilerse imparatorluğa sadakatlerini sergilemek maksadıyla kentlere yeni adlar verirler ve bu her iki tarafa politik anlamda kazanımlar sağlar.

Eyaletlerde yaşayan insanların Romalı isimler almasının da Romanizasyona hizmet ettiği söylenebilir. Cilicia'daki Corycus ve Elaiussa-Sebaste kentleri üzerine yapılan epigrafik araştırmalar Roma isimlerinin varlığı yönünde bulgular ortaya koyar. Roma'nın kültürel etkisinin bir sonucu olarak bazı sivil ve kamusal yazıtlarda Roma isimleriyle eksiksiz tria nomina formülü kullanılmış olarak veya sadece nomen ve cognomen olarak karşılaşılr. Yüksek orandaki M.Aurelii veya Aurelii ismi Elaiussa-Sebaste ve Corycus'un her ikisinde de Caracalla'nın fermanıyla Roma vatandaşlığının verilmesi arasındaki ilişkiyi gösterir⁹⁶⁹. Lycia'da da bu yönde örneklerle karşılaşmak mümkündür. Quintus Veranius, Gaius Licinius Mucianus gibi Lycialı yöneticilerin adları bu durumu açıkça yansıtır. Lycialı seçkinlerin Romalı aile lakapları aldıkları Clustimina, Quirina, Sergia, Velina Voltinia gibi soyadlarından anlaşılır⁹⁷⁰. Aralarında Oinoandalı zengin Demosthenes'in atalarının da yer aldığı Lycia'nın bu güçlü aileleri Caesar'ın ad ve soyadını kullanarak kendilerini Gaius Iulius olarak adlandırır⁹⁷¹. Bunların yanında İmparatorlar tarafından Roma diline verilen önem de Romanizasyona işaret eder. Claudius Roma vatandaşı olacaklar için Latince bilinmesini şart koşar. Hatta Roma vatandaşı olmuş

---

⁹⁶⁹ Borgia 1999, 453 vd.

⁹⁷⁰ Akşit 1971, 145 vd.

⁹⁷¹ Adak 2002, 133

Lycia elçi heyetinden bir kişinin, kendisinin söylediklerini anlamaması üzerine onu vatandaşlıktan çıkarttığı bilinir⁹⁷².

İmparatorun ve imparatorluğun varlığını eyaletlerdeki kentlerde en etkili biçimde yansıtan olguların başında şüphesiz imparatorluk kültürü gelir. Ancak sözkonusu kültürün Roma'yla birlikte ortaya çıkmadığı, kökeninin doğuya dayandığı ve egemenlik kadar eski bir geçmişinin olduğu bilinir. Hellenistik devletlerden itibaren de yaklaşık beş yüzyıl boyunca önemli bir rol oynar. Bu kültürün, genel olarak dinsel duygularla bağlantılı olmayıp, politik temelde şekillendiği kabul görülür. Ancak, antik devir insanı için din ve politika birbirinden ayrılmaz unsurlardır, kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde din devletin her alanında varlığını hissettirir. Politik bir başarı tanrısallık belirtileri olarak yorumlanır, egemen olanın gücü tanrısal güçle bağdaştırılır. Kent devletinin zayıflamasıyla birlikte kişiye yönelik tapınım ortaya çıkar. Devlet adamlarının erdemi, tanrısal armağan olarak görülür, hükümdarın tanrının temsilcisi olarak algılanması bu kültürün başlangıcı olur⁹⁷³. Halkla olan ilişkiler görünüşteki sınırsız kudreti dolayısıyla kutsal bir figür olarak algılanan imparatorun temsil ettiği imparatorluk kültürü vasıtasıyla sağlamlaştırılır. İmparatorun adı genellikle Roma'nın geleneksel tanrılarıyla birlikte anılır ve giderek bütün önemli dinsel ritüellerle bütünleşmeye başlar⁹⁷⁴.

Hellenistik örneklere dayanan Roma imparatorluk kültürü kendine has bir gelişim gösterir. Hellenistik devirde Attalid kültürünün gelişmiş olduğu Pergamon'da imparator Augustus kültürünün tanrıça Roma kültürüyle birlikte yer alması, eyaletlerdeki imparator

---

⁹⁷² Akşit 1971, 119 vd.

⁹⁷³ Baydur 2001, 25

⁹⁷⁴ Freeman 2003, 502

kültünün başlangıcını teşkil eder ve sonrasında da Küçük Asya'nın diğer kentlerine yerleşir. İmparatorluk döneminin başlarında Küçük Asya'da ortaya çıkan bir geleneğe göre kentler kendilerini neokoros -tapınak bakıcısı- olarak adlandırır. Neokorosluk kentlerin koruyucu tanrıları için kullanılmakla birlikte, asıl önemli olan imparator kültürünün neokorosluğudur. İmparator tapınağına sahip kentlere Roma senatosu tarafından verilen bir şeref ünvanı ve kentler için bir onur kaynağıdır. İmparator tapınağının sayısının birden fazla olması durumunda kentler bu ünvanı daha fazla sayıda alabilirler ve sikkeler üzerinde veya yazıtlarda kentin adıyla birlikte neokori sayıları da belirtilir⁹⁷⁵. Aslında kentler arasında neokoros ünvanını alabilmek için bir yarış da sözkonusudur. Bu da zamanla o kadar yozlaşır ki, neokoros ünvanının değer kaybetmesi sonucunu doğurur. İ.S. 2. ve 3. yüzyılda Aizanoi ve Magnesia am Meander gibi eyalete bağlı bir imparator kültürünün dahi olmadığı kentler bu ünvanı alır⁹⁷⁶. Kentlere neokoros ünvanı verilmesi Gallienus (253-268) ile son bulur.

İmparator kültü için yeni bir tapınak yapılabildiği gibi başka tanrıların tapınakları da bu amaçla kullanılabilir. Bazı gymnasiumlarda imparator kültü için özel odalar bulunur⁹⁷⁷. Ekonomik kalkınmanın sözkonusu olduğu yerlerde din ve politika açısından imparator kültürüyle ilgili yapılaşma hız kazanır. Böylelikle eyalet tapınakları bütün Küçük Asya'ya yayılmaya başlar. Politik açıdan önemli eyaletlerde, batıda da Roma imparatorunun çok iyi düşünülmüş tapınak politikaları göze çarpar⁹⁷⁸. İmparator tapınak yaptırarak da hayırsever insan konumuna girdiğinden bu konuyu önemser. Sonuçta din ve

---

⁹⁷⁵ Baydur 2001, 25

⁹⁷⁶ Winter 1996, 171

⁹⁷⁷ Baydur 2001, 25

⁹⁷⁸ Winter 1996, 173

politika açısından motive edilmiş yapı girişimleri ortaya çıkar. Özellikle de imparator kültü açısından bu çok önemlidir ve eyaletlerde neokoros ünvanını alan kentlerde kültün tatbik edildiği tapınaklar belirmeye başlar⁹⁷⁹.

İmparatorluk kültü, festivallerde etkinliklere dönüşür, halkın birlikteliğini sağlar ve yeni bağlar oluşturur. Giderleri kent hazinesinden karşılanan bu festivallere eyaletlerdeki diğer kentler de temsilci gönderir. Büyük kentlerin temsilcileri birden fazla olabilir. Temsilcilerin prosesyondaki sıraları kentler arasında rekabet konusudur ve sıradaki öncelik övünç, gurur kaynağıdır. Dört yılda bir yapılan festivallerdeki müzik, edebiyat ve spor yarışmaları, gladyatör karşılaşmaları, hayvan mücadeleleri, kurbanlar ve ziyafetler kültün ayrılmaz parçalarıdır⁹⁸⁰.

Hadrianea, Antoninea, Commodeia, Severeia gibi isimler alan oyunlara sadece oyunun gerçekleştirildiği eyaletten değil, başka yerlerden de katılım sözkonusu olur. Oyunlarının kazanılması için yarışmacılar tarafından gösterilen çaba, bölgenin seçkinlerinin ünvan mücadelesi, kendi kentlerinin diğer kentlere karşı mevki kaygısı imparator kültünün önemine dayandığı gibi aynı zamanda önemini de artırır. Yarışmacılara hediyeleri yüksek rahipler tarafından verilir. Büyük bir onur olan imparator rahipliğine bir kimse eyalet meclisi tarafından bir yıllığına getirilir. Bununla birlikte aynı kişinin birden fazla bu göreve seçildiği de olur. Başrahipler Asiarches, Ciliciarches veya Archiereus gibi ünvanlar alır. Cumhuriyet döneminden itibaren var olan ve politik işleve sahip eyalet meclislerinin zamanla imparator kültüyle ilgili etkinlikleri önem kazanır. Meclisin başındaki kişi imparator kültünün başrahibidir ve onun seçiminde kariyer

⁹⁷⁹ Winter 1996, 168

⁹⁸⁰ Elton 2002, 181; Baydur 2001, 25

aranmaz, genç kimseler de bu göreve getirilebilir, zengin olması yeterlidir. Rahiplerin yanında rahibelerin varlığı da bilinir. Eyalet rahipliği İ.S. 4. yüzyılın sonuna doğru Hıristiyanlık etkisiyle dinselliğini tamamen kaybeder. Oyunlar ise İ.S. 5. yüzyılın içlerine kadar yine dinsellikten uzak şekilde devam eder.

Tüm bu ritüellerin sıradan insanlar ve seçkinler tarafından farklı algılandığı yönünde görüşler vardır. Sadece toplumun daha alt kesimindekilerin imparator kültüne gerçekten inandığı, seçkinlerde ise tersi bir durumun söz konusu olduğunu düşünenlerin yanında, antik dönem sosyal ve dinsel yaşantısında aydın kişilerin toplumda yol gösterici bir misyonları olduğu noktasından hareketle bu bakış açısına karşı çıkanlar da vardır. Philosebastoi, Caesariastae gibi isimlerle anılan, gerçekten imparatora tapan kimselerin varlığı bilinir. Bazı evlerde dahi imparator tapınımı için mekânların varlığı söz konusudur.

İmparator kültü, imparatorluk topraklarında Roma egemenliğini meşrulaştırmanın bir aracı olarak da yorumlanır⁹⁸¹. İmparatorluk tapınak ve temenosları genelde, kentteki en göze çarpan ve ayrıcalıklı olan alanlar üzerine kurulur⁹⁸². İmparatorluk kültü için tapınak oluşturmak politik bir harekettir ve bu tür yapılar Roma imparatoru kontrolü dışında kurulmaz. Bu politik hareketin ekonomik sonuçları da söz konusudur⁹⁸³. İmparator tapınak ve kutsal alanları imparatorluk sınırları içerisinde son derece yaygındır ve kentlerde imparatoru onurlandıran kentsel mimari çeşitliliğin birer parçası durumundadır⁹⁸⁴.

---

⁹⁸¹ Baydur 2001, 26

⁹⁸² Price 2004, 232

⁹⁸³ Elton 2002, 179

⁹⁸⁴ Price 2004, 230

İmparatorluk topraklarının tümünde olduğu gibi bu kültürün kanıtlarına Cilicia ve Lycia eyaletlerinde de yoğun bir şekilde rastlanır. Cilicia'nın İ.S. 72 yılında eyalet olarak düzenlenişini Roma imparatorluk kültürünün gelişi takip eder⁹⁸⁵. Cilicia'da Antiocheia ad Cragum, Cestroi, Laertes, Lamos, Claudiopolis, Selinus, Tarsus, Aigaii, Anazarbus bu kültürle ilgili delillere ulaşılan kentlerdir⁹⁸⁶. Eyaletlerde birçok kentin neokoros ünvanını taşıdığı bilinir. Gerek sikkelerle gerekse de yazıtlarla kanıtlandığı üzere Tarsus da neokoros ünvanını taşıyan kentler arasındadır. Üç defa bu ünvanı alan kente, neokoros ünvanıyla bağlantılı dört agon -bayram- hakkı verilir. İlk neokori ile ilgili bayram Hadrianeia olarak adlandırılır. İkinci neokoriyle bağlantılı bayramlar Commodeia ve Severeia, üçüncüsüyle ilintili olan ise Augustia Actia olarak isimlendirilir. Bu bayramların hepsi Olympia oyunları ile eşit değerde kabul görülür⁹⁸⁷. Tarsus yazıtlarından sikkelerinden imparatorların çeşitli tanrılarla özdeş tutuldukları görülür. Örneğin, Caracalla Neos Dionysos, Commodus Herakles, Macrinus ise Apollon Patros ile bağdaştırılır. Hierapolis-Castabala'da bulunan bir yazıtta Mark Aurel'in karısı Genç Faustina Nea Hera olarak onurlandırılır⁹⁸⁸. İmparatorluk kültürü ile ilgili Hierapolis-Castabala'da 13, Anazarbus'da ise 4 yazıt bulunur⁹⁸⁹. Anazarbus Küçük Asya kentleri arasında büyük önem verilen neokoros ünvanını Septimius Severus'dan ilk kez İ.S. 198, ikinci kez de 203 yılında alır⁹⁹⁰. Anazarbus'da ele geçen bir yazıtta İ.S. 249-251 yılları arasında imparatorluk yapan Traianus Decius onurlandırılır. Bu onurlandırmada Decius'un kente verdiği üçüncü kez

---

⁹⁸⁵ Elton 2002, 178

⁹⁸⁶ Price 2004, 445 vd.

⁹⁸⁷ Baydur 2001, 27 vd.

⁹⁸⁸ Sayar 1999d, 151

⁹⁸⁹ Sayar 1999d, 154

⁹⁹⁰ Sayar-Siewert-Taeuber 1994, 138

imparator tapınağı yapma, yani üçüncü neokorie ünvanı ve Decios Oicumenicos oyunlarını düzenleme ayrıcalığının rol oynadığı düşünülür⁹⁹¹. Bir başka Cilicia kenti Neronias-Eireneipolis’de ele geçen bir onur yazıtında bir imparatorluk kültü rahibinin adı geçer, böylelikle bu kentteki imparator kültürünün varlığı epigrafik olarak belgelenir⁹⁹². Dağlık kesim kentlerinde de kültürün varlığı yönünde delillere rastlanır. Laertes’de İ.S. 1.-3. yüzyıldan kalan caddenin kenarları boyunca sıralanan bir dizi imparatorluk heykel kaidesi bulunur ve ayrıca kent günümüzde tam olarak nasıl bir görünüme sahip oldukları anlaşılamayan imparatorluk yapılarıyla övünür. Kentte Severuslar onuruna inşa edilen yarım daire bir anıt, Caeserion vardır. Bir imparatorluk rahibi bulunan kent, en az bir imparatorla diplomatik ilişkiler kurar ve imparatorun bir de heykelinin olduğu söylenir. Kentin girişinin karşısında imparatorluk tapınağı yer alır. Cestroi kentinde ise iki imparatorluk tapınağı kent meydanında karşılıklı olarak durur⁹⁹³. Vespasianus, Titus ve olasılıkla Domitianus heykellerinin yer aldığı bir imparatorluk kültü tapınağı İ.S. 76 yılında Vespasianus’a adanır. Bunun yanında tapınağın yöneticisi Lucius Octavius Memor tarafından İ.S. 77’de Vespasianus ve Titus’a adandığı bilinen bir tapınak Lamos’da bulunur. Cestroi ve Lamos’un yanında imparatorluk kültü tapınaklarının varlığı Antiocheia ad Cragum, Iotape, Selinus ve Claudiopolis kentlerinde bilinir⁹⁹⁴. Syedra’da ele geçen İ.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğine verilen bir yazıtta Aurelius Kallikleos Gaianos adında imparator kültü başrahipliği ve pazaryeri yöneticiliği yapan bir kişi onurlandırılır⁹⁹⁵. Iotape’de yazıtlardan anlaşıldığı üzere imparatoriçe Faustina adına bir kült merkezi yapılır⁹⁹⁶.

---

⁹⁹¹ Sayar 1993, 176

⁹⁹² Sayar 2003, 61

⁹⁹³ Price 2004, 230 vd.

⁹⁹⁴ Elton 2002, 179

⁹⁹⁵ Karamut 1997, 52

⁹⁹⁶ Karamut-Türkmen 1997, 293

Choma, Olymplus, Phaselis, Rhodiapolis, Sidyma, Xanthus, Bubon ise imparator kültünün kamıtlarına ulaşılan Lycia kentleridir⁹⁹⁷. Ayrıca Aperlae, Arneai, Balbura, Cadyanda, Cormus, Cyanaeae, Idebessus, Oinoanda, Patara kentlerinde de bu yönde atıflara rastlanır. Bölgedeki imparatorluk kültü Lycia Birliği tarafından kurulur ve Tiberius'a (İ.S. 14-37) tapınmayla başlar. Ayrıca imparatorun annesi Livia için de bir bayram tesis edilir. Daha sonra bölgedeki çeşitli kentler tarafından imparatorlar için kültler oluşturulur. Örneğin, Patara'da Germanicus için böyle bir kültün varlığı sözkonusudur⁹⁹⁸. Claudius'un, Lycia'yı eyalet haline getirmesinden sonra Aperlae'de bir rahip görevlendirilir. Sidyma'da Augustus ve kurtarıcı tanrılar için bir tapınak kurulur⁹⁹⁹. Cibyra'da bir Caisareion, kent merkezini yukardan gören doğu zirvesinin üzerine inşa edilir¹⁰⁰⁰. Akalissus'da ele geçen imparator Commodus'da ait bir heykel kaidesi üzerindeki yazıttan kentin ismine neocorus ünvanının eklendiği anlaşılır¹⁰⁰¹. Lycia Birliği'nin en büyük memuriyeti olan Lyciarkheslikten hemen sonra gelen mevki Augustus'un, yani imparatorun başrahipliğidir. Her yıl seçilen bir kişi imparatorun kültüne bakar ve seçildiği yıla kendi adını verir. Ancak anlaşıldığı üzere Lycia'da eyalet tapınağı yoktur. Bazı durumlarda rahip, Birlik sekreterliği görevini de yerine getirir¹⁰⁰². Bütün Lycia'da yaygınlaşmaya başlayan imparatorluk kültü, Romanizasyon politikalarının bölgede yerleştiğine işaret eder¹⁰⁰³.

---

⁹⁹⁷ Price 2004, 427 vd.

⁹⁹⁸ Borchhardt-Borchhardt Birbaumer 1992, 109; Akşit 1971, 141

⁹⁹⁹ Price 2004, 233; Akşit 1971, 142

¹⁰⁰⁰ Price 2004, 233

¹⁰⁰¹ Bean 1998, 145

¹⁰⁰² Akşit 1971, 133 vd.

¹⁰⁰³ Brandt-Kolb 2005, 22; Akşit 1971, 141; Treuber 1887, 223 vd.

İmparator kültürünün yanı sıra Roma dünyasıyla ilintili bir başka kült olan Tanrıça Roma kültü de Cilicia ve Lycia'ya yerleşir¹⁰⁰⁴. Cilicia'da da bu kültürün varlığına ilişkin bulgular mevcuttur. Bu yöndeki yazıtlardan ikisinde Tanrıça Roma tek başına diğer ikisinde ise tüm imparatorlarla birlikte onurlandırılır¹⁰⁰⁵. Anazarbus'un yaklaşık 2 kilometre kadar güneybatısındaki Akdam köyünde Tanrıça Roma'ya (=ΘΕΑΡΩΜΗ) adanmış yuvarlak bir sunak bulunur¹⁰⁰⁶. Tanrıça Roma kültürünün varlığı kent civarında ele geçen bir başka adak yazıtında adları geçen iki Dea Roma rahibi dolayısıyla da bilinir¹⁰⁰⁷. Yine Anazarbus civarında külte işaret eden iki kanıttan biri kentin kuzeyinde tespit edilen Tanrıça Roma ve tüm Roma imparatorlarına adanan¹⁰⁰⁸, diğeri ise 10 kilometre kadar güneybatısındaki Sağkaya kasabası belediyesi önüne Anazarbus'dan getirilen ve Tanrıça Roma'ya adanan sunaklardır¹⁰⁰⁹. Ayrıca Antiocheia ad Cragum'da bir yazıttan tanınır¹⁰¹⁰. Lycia'da da Roma kültürünün yer ettiğine ilişkin kanıtlar vardır. Romalıların Lycia'yı Rhodos egemenliğinden kurtarmasıyla birlikte şükranlarını göstermek üzere Lycialılar tarafından Tanrıça'nın kültü kurulur. İ.Ö. 167'den sonraya verilen bir yazıt Araxa'da Roma için ilk defa bir bayramın kutlandığını ortaya koyar. Tlos'da İ.Ö. 1. yüzyıla verilen, Sidyma ve Balbura'da ise İ.S. 2. yüzyıla ait yazıtlarda kültürün varlığı bilinir¹⁰¹¹.

---

¹⁰⁰⁴ Treuber 1887, 223 vd.; Borchhardt-Borchhardt Birbaumer 1992, 108

¹⁰⁰⁵ Sayar 1999d, 151

¹⁰⁰⁶ Sayar 1992a, 205

¹⁰⁰⁷ Sayar 1992a, 205, dipnot 11

¹⁰⁰⁸ Sayar 1996, 58

¹⁰⁰⁹ Sayar 1995, 43

¹⁰¹⁰ Sayar 1999d, 151

¹⁰¹¹ Akşit 1971, 85 vd.

İmparatorluk devri propaganda sürecinin önemli araçlarından biri de eyaletlerde gerçekleştirilen oyunlar, yarışmalar, gladyatör dövüşleri, vahşi hayvan mücadeleleri ya da avları gibi çeşitli etkinliklerdir. Bu tür faaliyetler kentlilerle imparator, imparatorluk yöneticileri ya da kentli seçkinler arasındaki ilişkilerin canlı tutulmasına, daha doğrusu kent halkı nezdinde bu kişilerin itibar kazanmasına hizmet eder. Gerek imparatorlar gerekse de yerel seçkinlerce pek çok festivallin düzenlenmesine öncülük edildiği bilinir. Kentin önde gelenleri barış zamanlarında para ya da arazi bağışlamak suretiyle vakıflar kurar, bayramlar, şenlikler, ziyafetler tertipler. Kendi adlarına dahi bayramlar kurdukları görülür¹⁰¹². Roma zamanında Cilicia ve Lycia bölgeleri de bu türden etkinliklere sahne olur. Yazıtlar sayesinde Cilicia’da bu tarz oyunların düzenlenmiş olduğu belgelenir. Cilicia’da Ovalık kesimdeki kentlerin, Roma’nın İ.S. 2. yüzyılın ilk yarısında artış gösteren doğu seferleri dolayısıyla birtakım zorluklarla karşı karşıya kaldıkları bilinir. Bölgeden geçen Roma ordularının konaklaması sırasında kentler büyük sıkıntılar yaşar ve fedakârlıklarda bulunmak zorunda kalır. Bu durum karşısında imparatorlar kentlere çeşitli oyunlar düzenleme hakkı ve ünvanlar gibi birtakım ayrıcalıklar verirler¹⁰¹³. Örneğin, Anazarbus’da bir heykel kaidesinin üzerindeki onur yazıtında, İ.S. 249–251 yılları arasında imparatorluk yapan Traianus Decius’un kente Dekios Oikumenikos oyunlarını düzenleme ayrıcalığını tanıdığından bahsedilir¹⁰¹⁴. Roma’ya özgü oyunların bu kentte gerçekleştirildiğine dair en güzel kanıt ise bir amphitheaterin varlığıdır. Anazarbus’un dışında Tarsus ve Aigaii de önemli spor şölenlerine ev sahipliği yapmış kentlerdir¹⁰¹⁵. Tarsus’da ele geçen bir yazıtta kentte agonothetik, yani oyunların düzenlenmesi görevini

---

¹⁰¹² Akdoğu Arca 2002, 79

¹⁰¹³ Sayar 1999, 213

¹⁰¹⁴ Sayar 1992, 176

¹⁰¹⁵ Hellenkemper 1980, 1262

üstlenmiş bir Tarsuslu onurlandırılır¹⁰¹⁶. Syedra'da ele geçen ve İ.S. 3. yüzyılın ilk çeyreğine verilen Yunanca bir yazıtta Aurelius Kalliklanus Rufinianus Potitus adlı bir şahıs yaptığı hizmetlerden dolayı onurlandırılır. Ele geçen başka yazıtlarda bu kişi spor oyunları düzenleyicisi, kente önemli bağışlarda bulunan ve atletik idmanlarda yöneticilik yapan biri olarak anılır¹⁰¹⁷. Kentte bu yönde başka yazıtlar da mevcuttur: Çocuk boksörler sınıfında zafer kazanan Saturos takma adlı Syedralı Aurelius Gaionas Nere'yi, Kallikleos oğlu Aurelius Kalliklanos'un düzenleyici olduğu dönemde çocuk pankreas güreşleri sınıfında zafer kazanan bir kişiyi, Theophilos oğlu Aurelios Menandrianos'un düzenleyiciliğini üstlendiği dönemde yetişkin erkekler arasındaki güreşte zafer kazanan Sidetos'u, olasılıkla çocuk sınıfında sportif başka bir yarışmada galip gelen bir sporcuyla onurlandıran yazıtlar bunlar arasında sayılabilir. Yazıtlardan anlaşıldığı üzere İ.S. 3. yüzyılda Syedra'da sportif faaliyetler önem kazanır. Adı geçen kişilerin Aurelius ya da Aurelia olması bunların İ.S. 212'den erken olamayacağını gösterir¹⁰¹⁸.

Eski Yunan geleneklerinde yer alan oyunlardan ayrı olarak Roma dünyasına özgü oyunlar ve gösteriler Lycia'ya da yerleşir. Gladyatör karşılaşmaları, vahşi hayvan mücadeleleri ve avları kentlerdeki varlıklı kimseler tarafından düzenlenmeye başlanır. Lycia seçkinleri büyük paralar harcayarak şenlikler, gladyatör ve hayvan dövüşleri düzenler, oyunlara çeşitli şekillerde yardımlarda bulunur¹⁰¹⁹. Birçok bölge kenti bu tür faaliyetlere ev sahipliği yapar. Balbura, Oinoanda, Cadyanda, Nisa, Olymplus, Phaselis, Xanthus, Telmessus kentlerinde bu oyunların varlığı bilinir. Oinoanda'da Vespasianus

---

¹⁰¹⁶ Sayar 1996, 55

¹⁰¹⁷ Karamut 1997, 52

¹⁰¹⁸ Karamut 1999, 143

¹⁰¹⁹ Gökalp 2002, 91

onuruna Isolympia Vespasianeia, Cadyanda da Serapis ve Isis için senelik oyunlar, Rhodiapolis'de Asklepion'la ilgili bir oyun, Myra'da tanrıça Eleuthera için bir panegyris, Patara'da Apollon şerefine, Olymplus'da Hephaistos'a oyunlar düzenlenir. Tlos'da Croneia ve Pythica oyunlarının tertiplendiği görülür, Opramoas tarafından dört yılda bir kutlanan πανηγυρις kurulur. Xanthuslular ise bunu Letoon'da düzenler. Licinius Longus'un Lyciarkhes seçilmesi onuruna iki gün devam eden oyunlar tertiplenir. Opramoas da Myra ve Patara'da gösteriler yapılmasını sağlar. Telmessus ve Xanthus kentlerinde, dikilen anıtlar aracılığıyla gladyatörlerin varlığı bilinir. Telmessus'daki yazıcılık yarışması, Oinoanda'daki milli birlik sahne oyunları gibi farklı yarışmalar da Lycia'da görülür. Özellikle milli karakterli bir oyunun bulunması, o dönemdeki genel duyguları yansıtması bakımından önemlidir¹⁰²⁰. Bunların dışında C. Iulius Demosthenes İ.S. 125 yılında çok konuşulan bir müzik festivalini kurar. Oinoanda kentinde bu kişinin heykeline ait kaide ele geçer¹⁰²¹.

---

¹⁰²⁰ Akşit 1971, 143 vd.

¹⁰²¹ Mitchell 1996, 71

SONUÇ

Romalıların gelişi, Cilicia ve Lycia bölgeleri için ivme kazanarak artan imar ve kentleşme faaliyetlerinin işaretidir. Onların, uygarlıklarının yayılmasında ve imparatorluk topraklarındaki barışın korunmasında en yetkin araç olarak kent olgusunu görerek tüm eyaletlerde kentlerin gelişimini sağlama yönündeki aktiviteleri hızlandırmaları, imparatorluğun diğer topraklarında olduğu gibi Cilicia ve Lycia'da da kentlerin ve kent yaşamının gelişmesinin önünü açar. Özellikle Pax Romana dönemi bu yöndeki faaliyetlerin doruğa çıktığı zaman dilimidir. Bununla birlikte Romalıların yürütmüş oldukları mimari etkinliklerde sözkonusu iki bölgenin kendine özgü koşullarının etkileri yadsınamaz. Ortaya çıkan kentlerin her biri kendi coğrafyasının ve tarihsel etmenlerinin bir sonucu olarak içinde buldukları yerel şartlara uyarlanır, mevcut kaynaklar ve arazi koşulları kentlerin gelişimlerini yönlendirir. Kentsel anlamdaki bu dönüşüm Romalılar tarafından yeni düşüncelerin, yeni tekniklerin, farklı yapı ve yapı malzemelerinin kullanılmasıyla gerçekleşir. Sonuç olarak farklı bir karaktere sahip, görkemli Romalılaşmış eyalet kentleri ortaya çıkar.

İmparatorluk topraklarındaki iletişime büyük önem veren Romalılar öncelikle egemenlikleri altına aldıkları yerlerde kapsamlı yol yapım projelerine girişirler ve bu aktivitelerden Cilicia ve Lycia da nasibini alır. Cilicia'nın yol ağlarıyla donatılmasına ne derece büyük önem verildiği mil taşları ve yol kalıntılarından anlaşılır. Lycia'da ise mil taşları ve yol kalıntılarının dışında, Cilicia'dan ayrı olarak çok değerli bir belge daha bulunur: Patara'daki "Yol Kılavuz Anıtı". Bölge içerisindeki ulaşım üzerine ayrıntılı bilgiler veren anıt aynı zamanda bir güzergâha farklı ulaşım olanakları da sunar. Claudius'a ithaf edilen anıt İ.S. 45-46 yılları arasında yaptırılır ve bölgedeki Roma yol inşa

çalışmaları ile bilinen en erken kanıttır. Cilicia'daki en erken kanıt ise Olba ve Diocaeserea arasında İ.S. 75-76 yıllarına tarihlenen Vespasianus döneminden bir mil taşıdır.

Karayollarının vazgeçilmez parçası olan köprüler anıtsallıkları ve mimari nitelikleriyle Roma damgası taşıyan yapılardır. İmparatorluk sınırlarının tümünde olduğu gibi Cilicia ve Lycia eyaletlerinde de gerekli görülen noktalarda köprüler inşa edilir. Söz konusu köprüler arasında çok kemerli, oldukça görkemli büyük yapılar da mevcuttur. Cilicia'da Adana, Mopsuestia, Seleucia ad Calycadnum'daki; Lycia'da ise Limyra'da Alakır Çayı üzerindeki köprü bunlar arasında sayılabilir.

İmparatorluk topraklarındaki iletişimde kara yollarına olduğu kadar deniz yoluyla yapılan ulaşıma da Romalılar tarafından önem verildiği ortaya konan limanlardan anlaşılır. Gerek Cilicia'da gerekse de Lycia'da sahil kentlerinde birçok limanın varlığı bilinir. Fakat pek çok kentin limanının büyük oranda alüvyonlar altında kalması nedeniyle yapısal özellikleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılamaz. Bununla beraber boyutları ve teknik özellikleri bakımından Orta İmparatorluk devrinin en etkileyici örneklerinden birine sahip olan Cilicia'daki Soloi-Pompeiopolis, bir liman oluşumu hakkında son derece önemli bilgiler sunar. Simetrik iki dalgakıran iyi düşünülmüş, korunaklı bir Roma limanı görünümünü sergiler. Deniz ulaşımı ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer yapı türü olan deniz fenerleri ile ilgili olarak Aigaii'de olduğu gibi, sikkeler üzerindeki tasvirleri dışında Cilicia'da herhangi bir anıtsal kanıt yoktur. Buna karşılık güzel bir deniz feneri örneğiyle Lycia'daki Patara'da, kentin batı yakasında, antik dönemde denize çok yakın olan kayalık bir burun üzerinde karşılaşılır.

Roma egemenliğiyle beraber kentlerin genel görünümünde de bir değişim süreci yaşanmaya başlar. Ortaya konan bilinçli tasarım ilkeleri ve birçok yapı türüyle kentler Romalı bir karaktere bürünür. Zorlu arazi koşullarının, kentlerin imarına karşı gösterdiği direnç, Romalılarca getirilen ustaca çözümlerle kırılır. Nihayetinde düzenli yapı adalarının sınırlılığına rağmen yine de Roma damgası taşıyan kentler ortaya çıkar. Roma öncesi dönemlerde yoğun şekilde yerleşim gören akropolisler, Pax Romana'yla birlikte kentlerdeki savunma ihtiyacının ortadan kalkmasıyla eski önemlerini yitirmeye başlar. Zira Roma kamu yapıları en iyi şekilde düzlük alanlarda gelişebilir. Cilicia ve Lycia kentlerinin hemen hemen tamamında akropolislerin varlığı bilinir. Ancak, çoğunlukla Roma kentinin önemli öğelerinden biri olmaktan uzak, önceki dönemlere göre daha geri planda duran yerler olarak kendilerini gösterirler. Roma kent planlamacılığında yapıların kendi aralarındaki dağılımları, birbirleriyle olan optik ilişkileri, alanlar ve akslarla bağlantıları gibi konularda birtakım temel beklentiler sözkonusudur. Cilicia ve Lycia'daki erken dönem akropolis yerleşimleri bu talepleri karşılayacak özelliklere sahip değildir. Akropolislerin gerekli fırsatları sunmaması Cilicia ve Lycia'da Roma kentinin surların dışında gelişmesine neden olur.

Roma kent planlamacılığının temelini teşkil eden, birbirini dik kesen iki ana aks ve bunlara paralel veya dik ilerleyen cadde-sokak düzenlemesini Cilicia ve Lycia'da bazı kentlerde gözlemlemek mümkündür. Cilicia'daki Diocaeserea kenti, Lycia'da ise Xanthus bu duruma örnek olarak verilebilirler. Ovalık Cilicia'daki Anazarbus kenti de cardo ve decumanus olarak kabul edilebilecek iki ana aksa sahiptir. Ancak detaylarda bazı farklılıklar sözkonusudur, cardo ile decumanus dik olarak değil, belli bir açıyla kesişir.

Ancak her şeye rağmen kent cardo-decumanus uygulamasını sergilemesi bakımından önemlidir.

Bazı kentlerin kurulu oldukları arazilerin yapısı tipik bir Roma kentinin gelişimi için uygun koşullar gösterir. Örneğin, Cilicia'daki Soloi-Pompeiopolis ve Tarsus, Seleucia ad Calycadnum kentlerinin düz arazi yapıları ve görkemli sütunlu ana akslar bu yönde bir beklentiye sevk eder. Düzlük arazi yapısı, Myra ve Limyra gibi bazı Lycia kentlerinde de benzer beklentilere neden olur. Ancak büyük oranda toprak altında bulunmaları kesin yargılara varmayı engeller.

Bazı kentlerde arazi şartları kentin geneli için bir aks birliğinin sağlanmasına, düzenli insulaların oluşturulmasına imkân tanımaz. Bununla birlikte, sözkonusu kentler böyle bir düzenlemeden tümüyle yoksun da değildir. Topografyanın izin verdiği kesimlerde bir kısım yapılar bir arada düşünülür, yani kendi içlerinde aks birliği gösteren yapı grupları oluşturma çabası kendisini gösterir. Cilicia'daki Anemurium, Selinus, Syedra; Lycia'da ise Cadyanda, Tlos, Pinara, Andriake, Cyaneae Oenoanda, Phaselis gibi kentlerde bu durumu gözlemlemek mümkündür.

Konum itibariyle zirve ya da dağ sırtı gibi yerlerdeki yerleşimlerde Roma kamusal yapıları eski surların dışında, civardaki düz alanlarda, basamaklandırılmış teraslar üzerinde veya farklı şekillerde kent topografyasına uygun şekilde düzenlenirler. Antiocheia ad Cragum ve Elaiussa-Sebaste benzer yapı gösteren Cilicia kentleri arasında sayılabilir. Antiocheia ad Cragum'un doğudaki engebeli arazide yer alan İmparatorluk dönemi yerleşim alanında ana yapılar genellikle teraslar üzerine oturtulmuş durumdadır. Arycanda,

Tlos ve Pinara teraslar üzerinde uzunlamasına gelişen yamaçlarda düzenlenmiş olmalarıyla bu duruma Lycia'dan örneklerdir. Mevcut koşulların en iyi şekilde değerlendirildiği kentlerden tipik yamaç yerleşimi olan Arycanda mevcut haliyle yüksek bir alan üzerinde planlanmış Roma kent düzenlemesinin etkileyici bir örneğidir. Anıtsal yapılar sarp yamaçlar üzerindeki büyük teraslara dağıtılmış durumdadır. Yapılar, eş yükselti eğrilerine göre düzenlenir. Yapılaşma için gerekli büyük alanlar, destek duvarları sayesinde teraslar halinde meydana getirilir.

Roma'nın kent dokusuna getirdiği yeniliklerden biri olan sütunlu yolların, muhtemelen kentlerin özgün koşullarından kaynaklanan nedenlerden ötürü Cilicia ve Lycia'da değişik uygulamalarıyla karşılaşılır. Roma kent planlamacılığının en önemli öğelerinden, cardo-decumanus sistemine uygun ana caddelere sahip kentler her iki bölgede sayılı da olsa mevcuttur. Ender karşılaşılmasının sebebi ise her iki bölgenin dağlık yapısında, arazi koşullarının imkân tanımamasında saklı olmalıdır. Cardo-decumanusun mükemmel bir şekilde gerçekleştirildiği Diocaeserea kenti sözkonusu uygulamanın Cilicia'daki, Xanthus ise Lycia'daki örneğidir. Cilicia'daki Anazarbus kentindeyse iki sütunlu yol tam anlamıyla böyle bir görüntü vermez, dik olmayan açıyla kesişirler. Ayrıca Cilicia'da Soloi-Pompeiopolis, Tarsus; Lycia'da Limyra ve Balbura örneklerinde olduğu gibi her iki ana caddeye birden sahip olmayan veya en azından araştırmaların yetersizliği yüzünden şimdilik tek ana aksının gözlemlenebildiği kentlerle her iki bölgede de karşılaşılır. Bunlara ek olarak her ne kadar sütunlu yol kapsamına girmese de, Cilicia'daki Iotape ve Lycia'daki Phaselis kentlerinde rastlandığı üzere iki yanına dikilen heykellerle ana caddeye etkileyici bir görünüm kazandırma çabası da üzerinde durulması gereken bir diğer husustur.

Küçük Asya'da çok sayıda örneği olan tak yapılarına Cilicia ve Lycia'da da rastlanır. Takların kent planıyla bağlantısına bakıldığında, her iki bölgede de tamamına yakını kente girişte, ana cadde başlangıcında yer aldıkları dikkati çeker. Bununla birlikte takların iki caddenin kesiştiği noktada ya da belli bir oluşumun vurgulanması gayesiyle cadde başlangıcı ya da bitimi dışında belli noktalarda konumlandırıldıkları da görülür. Diocaeserea tören kapısı, Hierapolis-Castabala'daki propylon ve Xanthus'daki ikinci tak bu bağlamda değerlendirilebilir.

Lycia'da örneğiyle karşılaşılmamakla beraber Cilicia'da kent içinde olmayan, kentler veya bölgeler arasındaki sınırları belirten takların varlığı da sözkonusudur. Örneğin, Tarsus'dan kuzeye, Gülek Boğazına devam eden Roma yolu üzerindeki Sağlıklı (Bayramlı) takı ve Mopsuestia'daki tak bu amaçla inşa edilen yapılardır. İskenderun'un 8 kilometre kadar kuzeyinde Amanos dağlarının deniz kıyısına ulaştığı yerdeki Cilicia'nın Suriye eyaletiyle arasındaki sınırı meydana getiren dar geçitte de böyle bir yapının kalıntıları görülür.

Cilicia ve Lycia'da tek ve üç geçitli taklarla karşılaşmak mümkündür. Ancak Xanthus takı ve son yıllarda yapılan kazı çalışmalarıyla Patara kentinin kuzeyden limana ilerleyen ana caddesinin güney bitiminde olası bir Devlet agorasına geçit veren tak iki geçitlidir ve örneklerine Cilicia'da rastlanmaz. İki kemerli taklar az rastlanan bir tiptir ve genel olarak batıya özgü oldukları söylenebilir.

İki bölgedeki tak örneklerinin genel yapılarına bakıldığında, Cilicia bazı örnekleriyle Lycia'ya oranla daha dikkat çekici görünüm sergiler. Örneğin, Anazarbus takı ortadaki diğerlerinden yüksek ve geniş üç kemeri, sütunları ve mimari bezemeleriyle son derece görkemlidir. Yapıda genel olarak cephedeki sütunlarla arkadaki masif kütlelerin yumuşatılmaya çalışıldığı görülür, yani Roma cephe mimarlığına vurgu yapılır. Diocaeserea'daki tek kemerli tören kapısındaysa bir adım daha ileri gidilir, masif ayaklar tamamen ortadan kalkar, yerlerini serbest sütun dizilerine bırakır. Sütunların üzerinde çeşitli heykellerin konulması için konsollar yerleştirilir. Lycia'da ise Anazarbus takı ve Diocaeserea tören kapısında olduğu gibi sütunlarla yumuşatılmış, cepheleri vurgulanmış taklarla karşılaşmaz. Ancak Patara örneğindeki gibi anıtsal nitelikli yapılar mevcuttur. İki ayak üzerinde yükselen tek kemerli Phaselis takı da, gerek kullanılan mermer malzeme gerekse de mimari süslemeleri dolayısıyla anıtsal bir görümüne sahip olmalıdır.

Cilicia ve Lycia kentlerinin Roma döneminde en azından birer agoraya sahip oldukları düşünülebilir. Ancak toprak altında bulunmaları nedeniyle Cilicia'daki çoğu kentin agorası bugün için belirlenemez. Lycia'da ise Cilicia'ya oranla daha fazla sayıda kentin agorası saptanmış durumdadır. Cilicia'da Roma döneminde birden fazla agorası olan herhangi bir kent henüz tespit edilebilmiş değildir. Buna karşılık Phaselis, Cibyra, Xanthus gibi bazı Lycia kentlerinin birden fazla agoraya sahip olduğu görülür.

Merkezi konumları nedeniyle agoralar çoğunlukla ana caddelerle direkt bağlantılı yapılardır. Cilicia ve Lycia kentleri için de genellikle aynı durum sözkonusu olmalıdır. Ancak, kent dokuları üzerine bilgilerin yetersizliği kesin sonuçlara ulaşmayı engeller. Sadece birkaç kentte, agora ile ana aksın ilişkisi net bir şekilde anlaşılabilir.

Bunlardan biri olan Cilicia'daki Antiocheia ad Cragum'da agora kentin sütunlu caddesinin batı ucundadır. Ana cadde ve agora arasındaki bağlantıya Phaselis kenti Lycia'dan bir örnek verilebilir. Kimi kentlerde ise agoralar tiyatrolarla ilişkilidir. Örneğin, Xanthus kentinde agora tiyatronun tam önünde bulunur. Belli oranda sapma olsa da Cyaneae ve Cilicia'daki Elaiussa-Sebaste için de aynı durumun sözkonusu olduğu söylenebilir. Agoralar genellikle dörtgen plan gösteren yapılardır ve bu durumla paralel olarak Cilicia ve Lycia'daki örnekler de çoğunlukla aynı plana sahip olmalıdır.

Cilicia ve Lycia'daki kentsel yapı repertuarının önemli birer ögesi olan tapınaklar genellikle kent içinde yer alırlar. Kent planıyla birlikte düşünüldüğü anlaşılan, onunla uyum gösteren tapınaklara ana caddelerle koordinasyon içerisinde olan Diocaeserea'daki Tyche Tapınağı ile Podyumlu Tapınak Cilicia'dan örnek verilebilir. Lycia'da ise Cadyanda'da stadium olarak da kullanılan ana caddenin kuzeyindeki iki tapınağın, kentin genelindeki akslar dikkate alınarak inşa edildiği açıktır. Gerek Cilicia gerekse Lycia'da bir kısım tapınaklarınsa kent içinde olmalarının yanında, kentin agorasında, ya da onunla bağlantılı bir konumda yer aldıkları görülür. Tapınakların tiyatrolarla birlikte inşa edilmesi de İmparatorluk döneminde karşılaşılan bir diğer uygulamadır. Cilicia'da şimdiye kadar tespit edilmiş bir tiyatro tapınağı yoktur. Ancak Lycia'da bu tapınakların örneklerini görmek mümkündür. Patara'da tiyatronun caveası üzerine oturtulmuş durumda bir tiyatro tapınağı olduğu düşünülen yapı bulunur. Cibyra tiyatrosunun ikinci caveasının arkasındaki kalıntıların da bir tiyatro tapınağına işaret ettiği düşünülür. Nekropoller ya da nekropol yakınları da tapınak inşası için seçilen alanlar arasındadır. Cilicia'da nekropolde inşa edilmiş bilinen bir tapınak yoktur, ancak Lycia'da Pinara'daki Birinci Tapınak bir nekropol tapınağıdır.

Her iki bölgede değişik plan tiplerine sahip tapınakları görmek mümkündür. Cilicia'da Tarsus Donuktaş'daki son derece büyük boyutlardaki 10x21 sütunlu tapınak ve Elaiussa-Sebaste'nin 6x12 sütunlu tapınağı peripteros planlıdır. Seleucia ad Calycadnum'daki tapınak ise 8x14 sütunlu bir pseudoperipteros olarak düşünülür. Bölgede en çok karşılaşılan plansa prostylostur. Prostylos yapılar arasında da özellikle tetrastylos prostylos tapınaklar yoğundur. Lycia'da da tapınakların genellikle prostylos planlı oldukları görülür. Sidyma, Patara Korinth, Sura, Marmara (Kavaklıdağ) tapınakları tetrastylos prostylostur. Pinara'daki İkinci tapınağın ise 6x8 sütunlu heksastylos olabileceği ileri sürülür. Tapınaklarda her iki bölgede de en çok karşılaşılan düzen korinth düzenidir. Bununla beraber ion ve dor düzenindeki tapınaklara rastlamak da mümkündür.

Cilicia ve Lycia'da da pek çok kentte tiyatro yapısıyla karşılaşmak mümkündür. Her iki bölgedeki tiyatrolar birkaç istisna dışında çoğunlukla, genel planın bir parçası olarak kent içerisinde yer almaktadır. Eldeki veriler çerçevesinde Cilicia için şimdilik istisnai bir durumun olmadığı, yani kent dışında tiyatro bulunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Lycia'daki Pinara, Balbura, Cyanae ve olasılıkla Antiphellus kent dışında inşa edilen tiyatrolarıyla farklılık sergilerler.

Boyutları itibarıyla kamusal yapıların en büyüğü olan tiyatroların inşa edilebilmesi için uygun bir arazi gerekir. Caveanın arka kısmını çeviren son derece büyük duvarlardan tasarruf etme düşüncesi Cilicia ve Lycia'daki birçok tiyatroların yamaca yaslı şekilde inşa edilmesi sonucunu doğurur. Yamaca yaslanmanın doğal bir sonucu olarak anakayanın işlenmesi de tiyatrolarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Arazi koşulları

uygunsa yamaca yerleştirilen cavea, topografyanın imkân sunmadığı durumlarda Tlos ve Limyra'da olduğu gibi bir bütün halinde düz araziye inşa edilir. Cilicia'da bağımsız inşa edilmiş bir tiyatronun varlığı konusunda herhangi bir veri yoktur.

İki bölgedeki tiyatroların Küçük Asya'daki birçok yapıda görüldüğü üzere, cavealarının çoğunlukla yarım daireden daha büyük inşa edildiği dikkat çeker. Buna karşılık az sayıda da olsa her iki bölgede de caveası yarım daire planlı tiyatrolarla da karşılaşılır. Cilicia'da Anemurium ve Augusta; Lycia'da ise Phaselis ve Olymplus tiyatrolarında cavea tipik Roma tarzına uygun olarak inşa edilir. Lycia'da, Nisa ve Marmara (Kavaklıdağ)'da karşılaştığı gibi bazı sıra dışı durumlar da sözkonusudur. Nisa tiyatrosu yarım daireden daha küçük bir dilim oluşturacak şekilde inşa edilen caveasıyla dikkati çeker. Farklı plan sergileyen bir başka örnek de, dikdörtgen yapılmış oturma sıralarından meydana gelen theatral bir yapı olarak Marmara (Kavaklıdağ)'da görülür.

Roma dünyasının başka bölgelerinde olduğu gibi Cilicia ve Lycia'da da karşılaşılan bir yapı tipi olan stadiyumların büyük oranda tahribata uğramaları ya da kazılarının henüz yapılmamış olması mimarileri hakkında detaylı bilgilere varmayı engeller. Bununla birlikte Cilicia'da bu yapılarla Anazarbus, Hierapolis-Castabala, Seleucia ad Calycadnum örneklerinde gözlemlendiği gibi normal stadium formuyla karşılaşılır. Buna karşılık Lycia kentlerinde genel olarak bilinen anlamdaki formlarıyla tanımlanamaz. Nitekim her iki uzun kenarında oturma sıralarına sahip ve dörtgen olarak uzayan klasik tipteki stadiumlara Lycia'da Cibyra kenti dışında rastlanmaz. Stadium olarak kullanılan yapı kuruluşlarında, sadece bir tarafta oturma sıraları görülür. Bazen Lycia'daki yerleşim alanlarında taş döşeli plateialar bu amaçla kullanılır. Stadiumlarla Lycia'da,

Tlos'daki gibi dışta, kent duvarlarının kenarında ya da Pinara, Oinoanda veya Cadyanda'daki gibi kamusal binalar tarafından sınırlandırılmış, kent merkezinde uzunlamasına yerleştirilmiş birer alan olarak karşılaşılır. Arycanda'da ise normal bir stadium uzunluğunun ancak yarısı b¼y¼kl¼ę¼nde ve kentteki ana teraslardan biri olarak d¼zenlenir.

Romanizasyonun önemli unsurlarından biri olan hamamlarla her iki b¼lgede genellikle nispeten k¼¼¼k boyutlu yapılar olarak karşılaşılır. Bununla beraber Cilicia ve Lycia'da özg¼n planların olduğu g¼r¼l¼r. Dağlık Cilicia'da bir grup hamam kapalı bir b¼lge karakteristiği g¼sterir. Bunlar Iotape ve Anemurium'daki gibi k¼¼¼k ve orta boyutlu kubbe ¼rt¼l¼ apsisli salonların asimetrik bileşimleriyle tasarlanmış yapılarıdır. Tıpkı Lycia hamamlarında olduğu gibi, dış duvarlar ve apsis geniş pencerelerle manzaraya açılır. B¼lgeden bir diğer hamam planı "salon tipi" olarak tanımlanan daha farklı bir tasarıma sahiptir. Yapının ortasında geniş dikd¼rtgen bir salon vardır. Bir diğer tip ise K¼¼¼k Asya'nın g¼ney ve g¼neybatı kentlerinde pop¼ler olan basit dikd¼rtgen yapılı apsisli salonlara sahip hamamlardır. Bu apsislerin y¼nleri birbirlerini sırayla takip eder. Cilicia'nın Ovalık kesiminde de ¼ok sayıda hamam yapısına rastlanır ve Tarsus'daki ¼rnekten ¼zellikle s¼z etmek gerekir. Mevcut kalıntıları dikkate alındığında son derece b¼y¼k bir yapı beklenebilir. Bu da Batı'daki gibi devasa boyutlardaki hamam yapılarının benzerlerinin Cilicia'daki varlığına işaret ediyor olabilir. Ancak kesin bir kanıya varmak i¼in y¼r¼t¼lmekte olan kazı ¼alıřmalarının sonu¼ları beklenmelidir.

Lycia'daki hamam yapılarının standart bir plana g¼re tasarlandıklarını b¼t¼n b¼lge kentlerinde bulunan ¼rnekler ispatlar. Bir Lycia hamamı genel olarak yan yana

bulunan üç adet dörtgen odadan meydana gelir ve bunlardan biri genellikle yarım daire apsise sahiptir. Bölge hamamlarında karşılaşılan ortak bir özellik de büyük kemer formunda pencerelerdir. Bu pencereler çoğunlukla Tlos, Pinara, Arycanda hamamın apsis kısmındadır ve dışarıdaki manzaraya bakacak şekilde düzenlenmiş durumdadır.

Kentlere su sağlanması konusunda mühendislik alanında büyük bir başarısı sözkonusu olan Romaların Cilicia ve Lycia'da da su ihtiyacının karşılanmasına yönelik büyük projeleri hayata geçirdikleri görülür. Birçok kentte su kilometrelerce mesafeden gelişkin su sistemleri aracılığıyla aktarılır. Diocaeserea, Olba, Elaiussa-Sebaste, Anazarbus, Hierapolis-Castabala gibi pek çok Cilicia ve Phaselis, Patara, Xanthus, Myra gibi birçok Lycia kentinde gelişkin su sistemlerinin ortaya konduğu günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşılır.

Pax Romana'yla gelen ekonomik refahla kendisini gösteren kentlerin çehresindeki genel değişim, nekropolislerde de yansımasını bulur, anıtsallaşmaya doğru bir gidiş sözkonusu olur. Tapınak formlu mezarlar, mezar evleri, tonozlu mezarlar, büyük kaya mezarları gibi görkemli mezarlar ortaya çıkar. Anıtsal mezarların kentlerde yoğun bir şekilde kullanılması görkemli nekropolislerin oluşmasına yol açar. Artık sıradan bir nekropolis olmanın çok ötesinde birer ölümler kenti kimliğine bürünürler. Ayrıca Cilicia'da Elaiussa-Sebaste ve Anazarbus'da ya da Lycia'da Patara, Sidyma, Phaselis, Olymplus ve Myra gibi kentlerde gözlemlendiği üzere nekropol caddeleri ortaya çıkar.

Cilicia'da, Celenderis baldachinli mezar anıtında görüldüğü gibi farklı formlarda mezar tipleriyle de karşılaşılır. Benzer örneklerine Anemurium, Elaiussa-Sebaste

ve Küçük Asya'nın başka yerlerinde de rastlanır. Piramit çatılı olmasıyla Celenderis'deki örnekle benzer başka bir anıt mezar Diocaeserea'da bulunur. Ancak buradaki mezar kule biçimindedir.

Cilicia ve Lycia kentinde gerek kalıntılar gerekse de yazıtlar aracılığıyla çok sayıda bouleterion ya da odeionun varlığı bilinir. Lycia'da 12 ile 17 arası, Cilicia'da ise 6 civarında örneğine rastlanır.

Lycia'da şimdiye kadar tespit edilememesine karşılık Cilicia'da tek örneğiyle karşılaşılan ve tümüyle Roma'nın ortaya koyduğu bir diğer kamu yapısı amphitheaterdir. Aslında bu türe Küçük Asya'da da çok fazla rastlanmaz. Nysa, Pergamon ve Laodikeia'da varlıkları bilinir. Nadiren karşılaşılan bu türün bir örneği de Cilicia'daki Anazarbus kentinde yer alır.

Cilicia'da şimdiye kadar rastlanmayan, ancak Lycia'da kentsel repertuar içerisindeki bir diğer kamusal yapı türü granariumdur. Lycia'daki Roma döneminde önemli liman kentleri olan Patara ve Andriake'de karşılaşılan bu binalar, hububat depolamada kullanılan önemli büyüklüklerdeki yapılardır. İmparatorluk dönemi ürünü olan bu tahıl depolarının mimarisi, kentleşme alanında planlı bir vurgu meydana getirir. Her iki liman kentindeki granariumlar öteki kamusal yapılar gibi kentsel repertuarın birer parçasıdır. Hadrianus İ.S. 128 yılındaki Lycia ziyaretinde bölgeye büyük bir özenle inşa edilmiş iki granarium kazandırır. Phaselis'de de granarium olabileceği düşünülen bir yapı mevcuttur.

Cilicia ve Lycia'daki Romanizasyon politikalarının hayata geçirilmesinin en önemli ayağını şüphesiz gerçekleştirilen imar faaliyetleri oluşturur. İmparatorluğun tüm eyaletlerinde olduğu gibi Cilicia ve Lycia'da da Roma'nın gelişiyle birlikte bayındırlık faaliyetlerinde hareketlenme sözkonusu olur. Tüm bu mimari aktiviteler kuşkusuz propaganda olgusuyla ilişkilidir. Antik dönemde yöneticilerin mimariyi bir propaganda aracı olarak kullandıkları bilinir. Hellenistik dönem krallarının halkla aralarındaki iletişimin sağlanmasında, imar faaliyetlerini önemli bir unsur olarak gördükleri açıktır ve bu gelenek Roma düşüncesine de yansır. İhtiyaç duyulduğu için ya da ihtiyaç olmasa da kendi pozisyonunun sağlamlaştırılması ve haklı gösterilmesi bu tür girişimlerin ardındaki nedenlerdir. Aslında böylelikle yöneticiyle kent arasında bir ilişki ortaya çıkar. Kentler de ortaya koydukları yazıtlarıyla bu tür hibelerde bulunan kralları hayırsever olarak anar ve ona barışı borçlu olduklarını açıkça ilan ederler. Bununla beraber toplum için yapılan somut girişimler aynı zamanda onların ktistes (bağışlayan, yapı bağışlayan) gibi ünvanlar almalarını da beraberinde getirir. Propagandanın da zaten burada yattığı görülür. İmparatorlar belli fırsatları değerlendirerek yeni ünvanlar alırlar, en sık karşılaşılan da ktistes'dir. Örneğin, Augustus bir ktistes olarak Lycia kentlerinden Tlos'da, Tiberius ise Cilicia'daki Olba'da anılır.

İmparatorların dışında, Roma vatandaşlık hakkı, Roma ordusunda ya da Roma yönetiminde birtakım görevlere gelme, kentleri için imparatorlardan bazı ayrıcalıklar elde etme gibi gayelerle yerel seçkinlerce de imar faaliyetlerine girişilir. Lycia'da özellikle de İ.S. 2. yüzyılda kentler Patara'dan Claudii ve Vilii, Oinoanda'dan Iulii ve Licinnii, Rhodiapolis'den ise Opramoas ve ailesi gibi varlıklı ailelerin yönetimi altındadır. Opramoas imparatorluk devri hayırseverleri arasında kentlere yaptığı olağanüstü

derecedeki yardımlarla ön plana çıkar. Ayrıca topraklarını bağışlamak suretiyle vakıf kurarak, zenginliğinden Lycia kentlerinin sürekli olarak yararlanmasını da sağlar. Lycia’da Oinoandalı C. Iulius Demosthenes, Lyciarkhos Licinnius Longus; diğer bir Lyciarkhos Cyanaeli Iason gibi başka zengin seçkinlerin de kendi, gerekse başka Lycia kentlerine yatırım ve bağışları sözkonusu olur.

Cilicia’da da özel şahıslar yaptıkları hibelerle imar faaliyetlerini destekler. Bu durum Diocaeserea ile Olba, Corycus ile Elaiussa-Sebaste arasında görüldüğü üzere kentler arasında rekabete de yol açar. Özel kimselerce imar faaliyetlerine verilen destek Cilicia yazıtlarında kendisini gösterir. Örneğin, Anazarbus, Soloi-Pompeiopolis, Aigai, Antiocheia ad Cragum gibi Cilicia kentlerinde bu yönde yazıtlara rastlanır. Ancak Lycia’dan farklı olarak bu kişilerin yerel seçkinler mi, yoksa Romalı insanlar mı oldukları hususunda kesin yargılara varmak mümkün değildir. Aynı zamanda, sadece kendi kentlerine mi ya da Lycia’da karşılaştığı gibi başka Cilicia kentlerine de yardımda bulunup bulunmadıkları hususu da açık değildir.

Roma tarafından bilinçli olarak hayata geçirilen politikalar neticesinde gerçekleşen Cilicia ve Lycia’nın Romanizasyonu, mimariye yansıyan derin değişimlere tanıklık eder. Eldeki imkânlar bilinçli tasarım ilkelerinin ortaya konmasıyla en iyi şekilde değerlendirilir. Roma’yla birlikte her iki bölgede de önceden tanınan yapı formlarının yanı sıra tümüyle Roma damgası taşıyan sütunlu yol, tak, aqueduct, köprü, hamam gibi yeni türlerin kentsel repertuara dâhil edilmesiyle hızlı bir kentsel dönüşüm süreci yaşanmaya başlanır. Cilicia ve Lycia eyaletlerinde ortaya konan kamu binalarının gerek sayıları gerekse de nitelikleri Romalıların konuya ne derece önem verdiklerinin açık göstergesidir.

Bununla beraber Romanizasyon, imparatorluk yönetimince pek çok alanda birden hayata geçirilen propaganda faaliyetleri neticesinde gerçekleşir. Bu noktada, değiştirilen kent isimleri, yerli kimselerce alınan Romalı adlar, yaygın bir şekilde kabul gören imparatorluk kültürü, yine Roma kökenli Tanrıça Roma kültürü, eski geleneksel oyunlara ek olarak kentlerin eğlence hayatına yerleşen gladyatör dövüşleri, vahşi hayvan mücadeleleri gibi Roma tarzı gösteriler ve özellikle vurgulanması gereken imar faaliyetleri Cilicia ve Lycia'daki Romanizasyonun -Romalılaşmanın- temel bileşenleri durumundadır.

KAYNAKÇA

- Adak, Mustafa (2002). “Lykia ve Roma”, *Likya İncelemeleri 1*, s. 129-136.
İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Akşit, Oktay (1967). *Lycia Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Akşit, Oktay (1971). *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Alföldi-Rosenbaum, Elisabeth (1971). *Anamur Nekropolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Akdoğu Arca, Ebru N. (2002). “Lycia’lı Bir Euergetes: Opramoas”, *Likya İncelemeleri 1*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 79-90
- Anadolu, Mükerrerem Usman (1995). “Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Köprü Betimlemeleri”, *Belleten LIX, Sayı 225*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 323-325
- Anadolu, Mükerrerem Usman (2001). *İstanbul ve Anadolu’daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

- Aran, Berge (1971). *Anadolu'da Roma Devri Mimarisi*, Plan Bakımından Bölgesel Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma, İstanbul 1971
- Arslan, Murat (2003). “İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları”, *Adayla VI*, Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. s. 91-118
- Arslan, Nurettin (1998). *Kilikya Demir Çağı Seramiği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Atila, İ. Akan (1993). “1991 Yılı Phaselis Çevre Düzeni ve Temizlik Çalışmaları”, *III. Müze Kurtarma Kazıları Sonuçları*, Ankara. s. 71-86
- Aydınoglu, Ümit (1998). “Olba Bölgesi Yol Ağı”, *Olba Dergisi, Sayı: I*, 139-146. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları
- Aydınoglu, Ümit (1999). “Doğu Dağlık Kilikia'da Villae Rusticae”, *Olba Dergisi, Sayı: II (II. Cilt)*, 155-167. Mersin: Mersin

Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi
Yayınları

Aydinoğlu, Ümit (2002). *Dağlık Kilikia'da Hellenistik Dönem Kentleşmesi: Olba Tapınak Devlet Modeli*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir

Aydinoğlu, Ümit (2003). "The Settlement Patterns of the Olbian Territory in Rough Cilicia in the Hellenistic Period", *Olba Dergisi*, Sayı: VIII, 251-263, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları

Aydinoğlu, Ümit (2004). "Yerel İrade-Dış Baskı Tartışmaları Arasında Olba Territoriumu'ndaki Yerleşim Düzenlemesi ve Hellenistik Dünyadaki Yeri", *Olba Dergisi*, Sayı: X, 169-184. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları

Aydinoğlu, Ümit (2005a). "Yerleşim Modeli Oluşturmak Mümkün müdür? Dağlık Kilikia'dan İki Yerleşim Modeli Denemesi", *Olba Dergisi*, Sayı: XII, 166-184. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları

- Aydinoğlu, Ümit (2005b). “Kilikia’da Hellenistik Dönem Kentleri: Hellenistik Dönem Kentleşmesi, Kentler ve Kurucuları”, *Tarih İçinde Mersin, Kolokyum II*, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları. s. 11-20
- Başal, Şinasi (1995). “Uzuncaburç Tiyatrosu 1993 Çalışmaları”, *V. Müze Kurtarma Kazıları Sonuçları*, Ankara. s. 311-320
- Başer, S. Selçuk (1991). “1988-89 Yılları Kibyra Kurtarma Kazıları”, *I. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara. s. 235-260
- Başgelen, Nezih (2000). “Korunması Gereken Bir Miras, Sağlıklı (Bayramlı) Takı, Roma Yolu ve Yakınındaki Antik Kalıntılar”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Sayı 94*, İstanbul. s. 24-26
- Bayburtluoğlu, Cevdet (1991). “1989 Yılı Arykanda Kazısı Raporu”, *XIII/II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 23-27
- Bayburtluoğlu, Cevdet (2003). “2001 Yılı Arykanda Kazısı Raporu”, *24/I. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 353-358
- Bayburtluoğlu, Cevdet (2003b). *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer, Arykanda*, İstanbul: Homer Kitabevi

- Baybutluoğlu, Cevdet (2004). *Lykia*, Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
- Baydur, Nezahat (1984). “Tarsus-Dönüktaş Kazısı”, *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1984. s. 133-137
- Baydur, Nezahat (1987). “Tarsus-Donuktaş Kazısı 1985”, *VIII/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1987. s. 13-37
- Baydur, Nezahat (1988). “Tarsus-Donuktaş Kazısı 1986”, *IX/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1988. s. 253-277
- Baydur, Nezahat (2001). “İmparator Kültü ve Tarsus”, *Günüşüğında Anadolu, Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar*, İstanbul: Homer Kitabevi. s. 25-31
- Baydur, Nezahat – Seçkin, Nadide (2001). *Tarsus Donuktaş Kazı Raporu*, İstanbul: TASK Vakfı Yayınları
- Bean, George E. (1998). *Eskiçağda Lykia Bölgesi*, İstanbul: Arion Yayınevi
- Bean, George E. – Mitford, T. B. (1962). “Sites Old and New in Rough Cilicia”, *Anatolien Studies Vol. XII*. s. 185-217

- Beaufort, Sir Francis (2002). *Karamanya*, (Çevirenler: Ali Neyzi, Doğan Türker), Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
- Berns, Christof (1998) “Zur Datierung der Tempel in Seleukeia am Kalykadnos und in Elaiussa-Sebaste (Kilikien)”, *Damaszener Mitteilungen Band 10*, Mainz. s. 135-154
- Borchhardt, Jürgen (1975). *Myra. Eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit*, Istanbuler Forschungen Band 30, Berlin
- Borchardt, Jürgen (1990). “Gedanken zum Friesprogramm des Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra”, *Götter Heroen Herrscher in Lykien*, Wien-München. s. 88-92
- Borchhardt, Jürgen – Borchhardt Birbaumer, Brigitte (1992). “Zum Kult der Heroen, Herrscher und Kaiser in Lykien”, *Antike Welt 1992 Heft 2*. s. 99-116
- Borchhardt, Jürgen (1999). *Limyra, Zemuri Taşları. Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

- Borchhardt, Jürgen (1975). “Bericht der Grabungs Kampagne in Limyra 2001”, *24/2. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 303-314
- Borgia, Emanuela (1999). “Research on Onomastics in the Areas of Korykos and Elaiussa Sebaste”, *Olba Dergisi, Sayı: II (II.Cilt)*, 447-481. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları
- Boysal, Yusuf (1952). “Korint Düzeninin En Eski Dini Yapısı Olan Silifke Civarındaki Olba Zeus Tapınağı Hakkında”, *IV. TTK*, Ankara. s. 234-241
- Boysal, Yusuf (1962). *Uzuncaburç ve Ura Klavuzu*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler Genel Müdürlüğü
- Brandt, Hartwin (1992). “Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum”, *Asia Minor Studien, Band 7*, Bonn: Dr.Rudolf Habelt GSBH.
- Brandt, Hartwin – Kolb, Frank (2005). *Lycia et Pamphylia. Eine römische Provinz Südwesten Kleinasiens*, Mainz am Rhein

- Budge, Ludwig (1969). *Antike Mozaiken in Kilikien*, Band I, Frühchristliche Mosaiken in Misis-Mopsuestia, Beitrage zur Kunst der christlichen Ostens Band 5, Germany
- Budge, Ludwig (1972). *Antike Mozaiken in Kilikien*, Band II, Die heidnischen Mosaiken, Beitrage zur Kunst der christlichen Ostens Band 6, Germany.
- Buluç, Sevim (1984). "Patara Yüzey Araştırmasının Ön Verileri Hakkında", *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 139-144
- Büyükyıldırım, G. (1994). *Antalya Bölgesi Tarihi Su Yapıları*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Childs, William A. P. (1978). *The City-Reliefs of Lycia*, New Jersey: Princeton University Press Princeton.
- Courtils, Jacques Des - Laroche, Didier (1999). Xanthus Letoon 1997 Kazı Raporu, *XX/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1999. s. 131-137
- Courtils, Jacques Des (2001). 1999 Ksanthos Kazı Çalışmaları, 22/2. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2001. s. 75-78

- Courtils, Jacques Des (2002). Ksanthos Kazısı 2000 Yılı Çalışmaları, 23/1. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2002. s. 435-437
- Courtils, Jacques Des (2003). Ksanthos 2001 Yılı Kazı Kampanyası, 24/1. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 243-246
- Courtils, Jacques Des (2003b). *The Guide to Xanthus and Letoon*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Courtils, Jacques Des (2004). “Ksanthos 2002 Yılı Kazı Kampanyası”, 24/2. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 253-258
- Courtils, Jacques Des (2005). “Ksanthos-Letoon Kazı ve Araştırmaları 2004”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 2005-3, Antalya. s. 41-45
- Çevik, Nevzat. (2002). *Taşların İzinde Likya*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Dinstl, Alice (1986-1987). “Bauornamentik am theater von Limyra”, *Jahreshefte des österreichischen Archaeologischen Instituts in Wien, Band 57*. s. 140-220

- Dinstl, Alice. - Knoblauch, Paul. (1999). “Limyra Tiyatrosu-Kültürel Yaşamın Merkezi”, *Limyra, Zemuri Taşları* (Borchhardt, Jürgen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 100-104.
- Dörtlük, Kayhan (1981). “1980 Yılı Phaselis Arkeolojik Çalışmaları”, *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1981. s. 80-82
- Dreizehnter, Alois (1975). “Pompeius als Städtegründer”, *Chiron Band 5*, München. s. 213-245
- Durugönül, Serra. (1995a). “Kilikia Kulelerinin Tarihteki Yeri”. *Arkeoloji Dergisi*, Sayı: III, 197-203. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Durugönül, Serra. (1995b). “Olba: Polis mi, Territorium mu?” *Lycia*, Sayı II, 75-82. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Likya Araştırma Merkezi ve Arkeoloji Bölümü.
- Durugönül, Serra. (1998). “Seleukosların Olba Territoriumu’ndaki ‘Akkulturation’ Süreci Üzerine Düşünceler” *Olba Dergisi*, Sayı: I, 69-76. Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.

- Durugönül, Serra. (1998b). Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien. Eine Untersuchung zu den archäologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium, *Asia Minor Studien Band 28*, Bonn.
- Durugönül, Serra. (1999). “1997 Yılı İçel İli (Antik Dağlık Kilikia) Yüzey Araştırması”, *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 329-337. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Durugönül, Serra. (2001-2002). “Development of Ancient Settlements in Cilicia” *Adalya, Sayı: V*, 107-118. Antalya.
- Durugönül, Serra (2002). “Die Kaiserzeitliche Baupolitik im Rauhen Kilikien am Beispiel zweier Tempelbauten”, *Rom und die Provinzen*, Sonderdruck aus Beihefte Der Bonner Jahrbücher, Band 53, Bonn. s. 157-161
- Durugönül, Serra (2004). “Krallar, Rahipler ve Korsanlar. Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eskiçağ’da Mersin Bölgesi”, *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 27-51

- Durugönül, Serra - Durukan, Murat (2007). “2005 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması”, 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. (Baskıda)
- Durugönül, Serra - Durukan, Murat - Mietke, Gabriele (2006). “2004 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması”, 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. (Baskıda)
- Durukan, Murat (1998). “M.Ö. 301-188 Arasında Olba Territoriumu’nda Yaşanan Siyasi Gelişmeler” *Olba Dergisi, Sayı: I*, 87-95. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi.
- Durukan, Murat (2003). “Olba/Diocaeserea’daki Piramit Çatılı Mezar Anıtının Tarihlemesi Üzerine Yeni Bir Görüş”, *Olba Dergisi, Sayı VII*, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. s. 229-238
- Durukan, Murat (2006) “Monumental Tomb Forms in Region”, *Anatolien Studies*, (Baskıda)
- Elton, Hugh W. (2002). “The Economic Fringe: The Reach of the Roman Empire in Rough Cilicia”, *The Transformation of Economic Life Under the Roman Empire*, Proceedings

of the Second Workshop of the International Network
Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C.-A..D.
476), Nottingham, July 4-7, 2001, (Edited by Lukas
de Blois-John Rich), Amsterdam. s. 172-183

Erdemgil, Selahattin - Özoral, Fatma (1975). "Antiochia ad Cragum", *Türk Arkeoloji Dergisi* 22-2, Ankara. s. 55-71

Ergeç, R. (2001). "Anazarbus Kenti ve Nekropolü", *Kilikia: Mekanlar ve Yerel Güçler*, Paris: 389-410

Erten, Emel (2003). "Olba (Uğuralanı) 2001 Yüzey Araştırması", *20/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 185-196

Erten, Emel (2004). "Olba 2002 Yüzey Araştırması", *21/2. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 55-66

Erten, Emel (2005). "Mersin, Silifke, Olba Yüzey Araştırması - 2003", *22/2. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 11-22

Erzen, Afif. (1940). *Kilikien, bis zum Ende der Perserherrschaft*, Leipzig.

- Farrington, Andrew (1995). *The Roman Baths of Lycia an Architectural Study*, Ankara
- Freeman, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları* (Çeviren: Suat Kemal Angı), Ankara: Dost Kitabevi
- Frei, Peter (1990). "Geschichte Lykiens im Altertums", *Götter Heroen Herrscher in Lykien*, Wien-München. s. 7-17
- Ganzert, Joachim (1990). "Die Architektur des Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra", *Götter Heroen Herrscher in Lykien*, Wien-München. s. 85-87
- Gerner Hansen, Cathrine (1996). "Ein Dreitoriger Ehrenbogen in Kyaneai", *Lykische Studien 3. Die Siedlungskammer von Kyaneai in Lykien Bericht über Feldforschungen im Yavu-Bergland im Sommer 1992*, Bonn. s. 21-30
- Gough, Michael (1952). "Anazarbus", *Anatolien Studies Vol. II*, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, Ankara. s. 85-150
- Gökalp, Nuray (2002) "Oinoanda'dan Bir Soy: Licinnii", *Likya İncelemeleri 1*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 91-102

- Güven, Suna (1987). “Anadolu’da Roma Taklari”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 103-107
- Güven, Suna (2003). “Evolution of Colonnaded Avenues in the Roman Cityscape: Role of Cilicia”, *Olba Dergisi, Sayı 8*, Mersin. s. 39-54
- Heberdey, R. – Wilhelm, A. (1896) . *Reisen in Kilikien*, Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., Band 44, Wien.
- Heilmeyer, Wolf-Dieter (1970). *Korinthische Normalkapitelle, Studien zur Geschichte der römischen Architekturdekoration*, Mitteilungen des Deutschen Archaeologischen Instituts Römische Abteilung Sechzehntes Ergänzungheft, Heidelberg.
- Hellenkemper, Hansgerd - Hild, Friedrich (1986). *Neue Forschungen in Kilikien*, Tabula Imperii Byzantini 4, Wien.
- Hellenkemper, Hansgerd - Hild, Friedrich (2004). *Lykien und Pamphylien*, Tabula Imperii Byzantini 8, Wien.

- Hellenkemper, Hansgerd (1980). "Zur Entwicklung des Stadtbildes in Kilikien", *Aufstieg und Niedergang des römischen Welt II.7.2*, Berlin-New York. s. 1265-1283
- Herodotos (1991). *Herodot Tarihi*, (Çeviren: Müntekim Ökmen), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Herzfeld, Emil (1909) "Archaologische Gesellschaft zu Berlin", *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archaologischen Instituts, Band XXIV*, Berlin. s. 432-450
- Herzfeld, E. - Guyer, S. (1930). Meriamlik und Corycus. Zwei christliche Ruinenstaetten des rauhen Kilikiens, *MAMA Vol. II*, Manchester.
- Hild, Friedrich – Hellenkemper, Hansgerd (1990). *Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini 5*, Wien.
- Hopwood, Keith (1999). "Rough Cilicia in the Third Century A.D.", *XII. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 217-225
- Isler, Hans Peter (2005). "Lycia'da Antik Tiyatro Mimarisi", *III. Lycia Sempozyumu Bildiri Özetleri*, Antalya. s. 53 (Baskıda)

- Işık, Fahri - Yılmaz, Havva (1990). “Patara 1988”, *XI/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 1-21
- Işık, Fahri (1991). “Patara. Dünü, Bugünü ve Geleceği, *Türk Arkeoloji Dergisi XXIX*, Ankara. s. 35-69
- Işık, Fahri (1991b). “Patara 1989”, *XII/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 29-55
- Işık, Fahri (1995). “Patara’ 93”, *XVI/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 253-282
- Işık, Fahri (1996). “Patara 1994”, *XVII/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 159-184
- Işık, Fahri (1997). “Patara 95”, *XVIII/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 191-217
- Işık, Fahri (1998). “Patara 1996”, *XIX/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 53-79
- Işık, Fahri (1999). “Patara 1997”, *XX/III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 159-178

- Işık, Fahri (1999b). “Patara. Eine lykische Metropole erwacht aus ihrem Dornröschenschlaf”, *Antike Welt*. s. 477-493
- Işık, Fahri (2002). “Patara 2000”, *23/1. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 397-412
- Işık, Fahri (2003a). “Patara 2001”, *24/1. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 1-10
- Işık, Fahri (2003b). “Patara 2002”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2003/1*, Antalya. s. 26-29
- Işık, Fahri (2004a). “Patara 2002”, *25/1. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 87-102
- Işık, Fahri (2004b). “Patara Kazısı 2003”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Antalya. s. 37-44
- Işık, Fahri (2005). “Patara 2004”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2005-3*, Antalya. s. 57-65

- İşık, Fahri – İşkan, Havva – evik, Nevzat (2001). *Miliarium Lyciae. Patara Yol Klavuz Anıtı. Das Wegweisermonument von Patara, Önrapor/Vorbericht*, Lykia IV. 1998/1999, Antalya.
- İdil, Vedat (1985). *Lykia Lahitleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İdil, Vedat (1989). “Anadolu’da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları”, *Jale İnan Armağanı Band I*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. s. 351-362
- İşkan, Havva (2003). “Tlos 2001”, *20/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 99-112
- İşkan, Havva – evik, Nevzat (1999). “Tlos 1997”, *XVI/II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 423-442
- İşkan, Havva - evik, Nevzat (2000). “Patara 1999”, *21/2. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 91-104
- İşkan, Havva – evik, Nevzat (2001). “Tlos 1999”, *18/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 169-180

- Kaplan, Deniz, (2006). “Korykos Antik Kenti Mimari Bezemeleri Işığında Kilikia Mimari Bezemelerine Genel Bir Bakış”, *Olba Dergisi Sayı XIV*, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. (Baskıda)
- Kaptan, Deniz (2001). “Hamamlar, Hidroterapi ve Likya Üzerine Notlar”, *Günüşiğında Anadolu – Anatolia in Daylight*, Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar, İstanbul: Homer Yayınevi. s. 162-170
- Karamut, İsmail (Tarihsiz). “Selinus Antik Kenti ve Traianus’un Kenotaph’ı”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Sayı: 112*. s. 3-12.
- Karamut, İsmail (1995). “Dağlık Kilikya Kentleri”, *1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara. s. 28-54
- Karamut, İsmail (1996). “1994 Yılı Syedra Antik Kenti Çevre Düzenleme Çalışmaları”, VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara. s. 77-89
- Karamut, İsmail (1997). “1995 Yılı Syedra Antik Kenti Çevre Düzenleme ve Kurtarma Kazısı Çalışmaları” VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara. s. 49-56

- Karamut, İsmail (1999). “Syedra 1997 Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışmaları”, IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara. s. 141-150
- Karamut, İsmail (2003). “Alanya Müzesi Çalışmaları 2002, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Antalya. s. 53-54
- Karamut, İsmail - Türkmen, Seher (1997). “Dağlık Kilikya’da bir Kent: Iotape”, *Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XXXI*, Ankara. s. 291-305
- Keil, J. – Wilhelm, A. (1931). Denkmaler aus dem Rauhen Kilikien, *MAMA III*, Manchester.
- Knoblauch, Paul (1993). “Betrachtungen zu den Theatern von Limyra und Arykanda”, *Atken des II. Internationalen Lykien-Symposions*, Wien. s. 137-148
- Knoblauch, Paul – Özbek, Hüsnü Yaşar (1996). “Neuere Untersuchungen an der scanae frons des Theaters von Myra”, *Fremde Zeiten Band I*, Festschrift für Jürgen Borchhardt, Wien: Phoibos Verlag. s. 189-207

- Kolb, Frank (1992). “Geschichte Lykiens im Altertum”, *Lykien. Geschichte Lykiens im Altertum*, Zaberns Bildbände zur Archäologie Band 2, Mainz am Rhein. s. 9-31
- Kolb, Frank (1995). “Kyaneai ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1993 Yılı Sonuçları”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 83-98
- Kolb, Frank (1996). “Kyaneai ve Çevresi Yüzey Araştırması 1994 Yılı Sonuçları”, *XIII/I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 245-269
- Kolb, Frank (1997). “1995 Yılı Kyaneai ve Çevresi Yüzey Araştırması”, *XIV/II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 477-495
- Kolb, Frank – Akyel, İpek (1993). “Bericht über Feldforschungen auf dem Gebiet von Kyaneai im Sommer 1991 / Kyaneai Antik Likya Kenti ve Çevresi 1991 Yüzey Araştırması”, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 395-428
- Kretschmer, Fritz (2000). Antik Roma’da Mimarlık ve Mühendislik, (Çeviren: Z. Zühre İlkelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

- Kupke, Barbara (1992). "Archäologische Forschungen im Stadtgebiet von Kyaneai", Şurada: Kyaneai 1989, *Vorbericht über Feldforschungen im Yavu-Bergland bei Kaş* mit Beiträgen W. Böser, V. Höhfeld, F. Kolb, B. Kupke, M. Miller, A. Rieger, M. Zimmermann, *Istanbuler Mitteilungen Band 41*, 1991, Tübingen. s. 187-264
- Kupke, Barbara (1992b). "Siedlungen und Nekropolen", Şurada: *Lykien. Geschichte Lykiens im Altertum*, Zaberns Bildbände zur Archäologie Band 2, Mainz am Rhein. s. 32-58
- Kupke, Barbara (1993). "Arbeiten im Stadtgebiet von Kyaneai", *Lykische Studien I. Die Siedlungskammer von Kyaneai*, Bonn. s. 9-24
- Kupke, Barbara (1995). "Archäologische Forschungen im Stadtgebiet von Kyaneai", *Lykische Studien 2. Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien Bericht über die Kampagne 1991*, Bonn. s. 11-36
- MacKay, Theodora Stillwell (1968). *Olba in Rough Cilicia*, PhD Bryn Mawr College, Ann Arbor, Michigan.

- Machatschek, Alois (1967). *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien*, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris Nr. 2, Wien.
- Machatschek, Alois (1974). “Die Grabtempel von Dösene im Rauhen Kilikien”, *Mansel’e Armağan*, Ankara. s. 251-261
- Malkoç, İbrahim (1994). “Kadyanda Antik kenti 1992 yılı çevre Düzenlemesi ve Kurtarma Kazısı”, *IV. MKKS*, Ankara. s. 83-94
- Mansel, Arif Müfid (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Marksteiner, Thomas (1999). “Überlegungen bezüglich einer Strukturellen Verwandtschaft achamenidenzeitlicher Gipfelbefestigungen des südwestlichen Kleinasien”, *Olba Dergisi*, Sayı: III/III, 313-321. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Milner, N. P. (1998). “A Roman Bridge at Oinoanda”, *Anatolien Studies Volume 48*, Ankara. s. 117-123

- Mitchell, Stephen (1996). “1994 Yılı Oinoanda ve Batı Pisidia’da YüzeY Araştırmaları”, *XIII/II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 71-80
- Morselli, C.- Borg, E. – Ferrazzoli, A. F. (1999). “Agora”, Elaiussa Sebaste I, Campagne di Scavio 1995-1997, Roma. s. 241 - 306
- Onur, Fatih. (2002). “Antik Veriler Işığında Lycia’nın Hidrografyası” *Likya İncelemeleri 1*, s. 53-61. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Owens, E. J. (2000). *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, (Çeviren: Canan Bilsel), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Öz, Ali K. (2002). “Batı Anadolu Antik Tiyatroları”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi, Sayı 5*, İzmir. s. 297-304
- Özbay, Fikret (1998). “Olba/Diokaisareia Su Sistemi”, *Olba Dergisi, Sayı: 1*, 121-129. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özbay, Fikret (1998). *Doğu Dağlık Kilikia Su Kanalları ve Su Köprüleri*, İzmir. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- Özbay, Fikret (2001). “Elaiussa Sebaste ve Korykos Su Sistemi”, *Olba Dergisi*, Sayı: IV, 145-161. Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özbek, H. Yaşar (1991). “Olympos ve Rhodiapolis Tiyatroları Araştırması”, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 9-19
- Özbek, H. Yaşar (1992). “Lykia’da Tiyatro Araştırmaları”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 283-297
- Özbek, H. Yaşar (1993). “Die Bühnenhäuser der Theater in Lykien”, *Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums*, Wien. s. 55-58
- Özbek, H. Yaşar (1994). “Myra Tlos ve Phaselis Tiyatroları Araştırmaları”, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 397-404
- Parman, Ebru (2003). “Olympos Örenyeri ve Çevresi Yüzey Araştırması 2002”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Antalya. s. 42-44
- Patterson, John R. (2000). “Samnium ve Likya’da Yerleşim, Kent ve Seçkin”, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent* (Derleyeler: John Rich

– Anrew Wallace-Hadril), (Çeviren: Lale Özgenel),
İstanbul: Homer Kitabevi. s. 149-170

Pensabene, Patrizio (1977). “Marmi d’Importazione, Pietre Locali e committenza Nella Decorazione Architettonica di eta Severiana in Alcuni Centri delle Province Syria et Palestina e Arabia”, *Archeologia Classica Vol. XLIX*, Roma. s. 275-422

Peschlow-Bindokat, Anneliese (1975). “Zur Säulenstrasse von Pompeiopolis in Kilikien”,
Istanbul Mitteilungen 25. s. 373-391

Price, S. R. F. (2004). *Ritüel ve İktidar. Küçük Asya’da Roma İmparatorluk Kültü* (Çeviren: Taylan Esin), İstanbul: İmge Kitabevi.

Regler, Roderich M. (1967). “Siedlungswasserbau der antiken Küstenstadte Westkilikiens”, *A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 87-94

Rosenbaum, Elizabeth – Huber, Gerhard – Onurkan, Somay (1967). *A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Roth, L. N. (2002). *Mimarlığın Öyküsü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saltuk, Secda (1995). *Antik Stadyumlar*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Saltuk, Secda (1995). *Antik Çağda Hipodromlar Circuslar*, İstanbul: Ege Yayınları
- Sayar, Mustafa Hamdi (1992) Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 203-221
- Sayar, Mustafa Hamdi (1993). “Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları, 1991”, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 175-197
- Sayar, Mustafa Hamdi (1995). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1993”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 39-60
- Sayar, Mustafa Hamdi (1995b). “Eine neuentdeckte seleukidische Bergfestung im ostkilikischen Taurus”, *Antike Welt 4*. s. 279-282

- Sayar, Mustafa Hamdi (1996). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları, 1994”, *XIII/I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 55-75
- Sayar, Mustafa Hamdi (1997). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1995”, *XIV/I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara. s. 115-122
- Sayar, Mustafa Hamdi (1999a). Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1998, *17/I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. s. 237-244. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Sayar, Mustafa Hamdi (1999b). “Antik Kilikya’da Kentleşme” *XII. T.T.K. Kongresi*, 12-16 Eylül 1994, Cilt I, s. 193-225. Ankara.
- Sayar, Mustafa Hamdi (1999c). “Kilikya’da Epigrafi-Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997”, *XVI/I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 409-421
- Sayar, Mustafa Hamdi (1999d). “Kilikya’da Tanrılar ve Kültler”, *Olba Dergisi Sayı II/II*, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. s. 132-154

- Sayar, Mustafa Hamdi (2000). “Çukurova’nın Kutsal Kenti Castabala”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 99, İstanbul. s. 2-14
- Sayar, Mustafa Hamdi (2000b). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1998”, *17/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 237-244
- Sayar, Mustafa Hamdi (2001). “Kilikia’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 1999”, *18/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 275-288
- Sayar, Mustafa Hamdi (2002). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 2000”, *19/2. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 111-126
- Sayar, Mustafa Hamdi (2003). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 2001”, *20/2. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 59-70
- Sayar, Mustafa Hamdi (2004). “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 2002”, *21/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 155-168

- Sayar, Mustafa Hamdi (2004b). “Mersin’de Kayıp Kentler. Mersin’in Antikçağ Yerleşim Coğrafyası”, *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 11-25
- Sayar, Mustafa Hamdi (2005). “Kilikya Yüzey Araştırmaları 2003”, *22/2. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 219-228
- Sayar, Mustafa Hamdi (2000b). “Çukurova’nın Kutsal Kenti Kastabala”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Sayı: 99*, s. 2-14. İstanbul.
- Sayar, Mustafa Hamdi – Siewert, Peter – Taeuber, Hans (1994). “Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, 1992”, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 137-160
- Schäfer, Jörg (1981). *Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen*, Tübingen.
- Schläger, Helmut – Schäfer, Jörg (1971). “Phaselis. Zur Topographie der Stadt und des Hafengebietes. Vorläufiger Bericht”, *Archäologischer Anzeiger* 86, 1974 Heft 4, Berlin. s. 542-561
- Schneider, Eugenia Equini (1999). *Elaiussa Sebaste I, Campagne Di Scavo 1995-1997*. Roma.

- Schneider, Eugenia Equini (2005). “Elaiussa Sebaste’de Arkeolojik Çalışmalar 2004”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2005-3*, Antalya. s. 17-21
- Serdaroğlu, Ümit (2004). *Lycia-Karia’da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Söğüt, Bilal (1999). “Lamos’da Bulunan Bir Tapınak”, *Olba Dergisi Sayı: III/II*, s. 399-409. Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Söğüt, Bilal (2001). “Kilikya Bölgesi’ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları. İmparator Claudius Dönemi Tapınakları”, *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII*, İstanbul. s. 479-501
- Söğüt, Bilal (2004). “Dağlık Kilikia’da Tülü Asar (Lamos?) Yüzey Araştırması-2002”, *21/1. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 279-290
- Spanu, Marcello (2001). “Teatri ed edifici da spettacolo in Cilicia”, *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII*, İstanbul. s. 445-478

- Spanu, Marcello (2003). “Roman Influence in Cilicia Through Architecture”, *Olba Dergisi, Sayı VIII*, Mersin. s. 1-38
- Stillwel, R. (Edt.) (1976). “Seleuceia Ad Calycadnum”, *The Princeton Encyclopedie of Classical Sites*. s. 821-822
- Strabon (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)* (Çeviren: A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat
- Şahin, Mustafa (2002). *Anadolulu Bir Mimar Hermogenes*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Şahin, Sencer - Adak, Mustafa (2004). “Stadiasmus Patarensis – Ein zweiter Vorbericht über das claudische Strassenbauprogramm in Lykien”, *Siedlung und Verkehr im römischen Reich*, Bern. s. 227-262
- Takmer, Burak (2002). “Lycia Oroğrafyası” *Likya İncelemeleri 1*, s. 33-51. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat
- Thorpe, Martin (2002). *Roma Mimarlığı* (Çeviren: Rıfat Akbulut), İstanbul: Homer Kitabevi.

- Topçu, Çelik (1981). “Seleukeia (Kalykadnos) 1980 Kazı Çalışmaları”, *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1981, s. 49-51
- Topçu, Çelik (1983). “Seleukeia 1981”, *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1983. s. 271-276
- Townsend, Rhys. F. – Hoff, Michael C. (2005). “Dağlık Kilikya Yüzey Araştırması Projesi: Mimari Çalışmalar 2004”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2005-3*, Antalya. s. 129-133
- Treuber, Oskar (1887). *Geschichte der Lykier*, Stuttgart.
- Tüner, Nihal (2002). “Lycia’nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar” *Likya İncelemeleri 1*, s. 63-78. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Wannagat, Detlev (2004). “Uzuncaburç’taki Yeni Araştırmalar: 2003 Zeus-Olbios Kutsal Alanı ve Diokaisareia Kenti”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2004-2*, Antalya. s. 113-116
- Wannagat, Detlev - Dorl, Claudia - Kramer, Norbert - Spanu, Marcello - Westphalen, Stephan (2005). “Bericht über die Forschungen in

- Diocaeserea/Uzuncaburç, 22/1. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 355-368
- Wheeler, Mortimer (2004). *Roma Sanatı ve Mimarlığı* (Çeviren: Zeynep Koçel Erdem), İstanbul: Homer Kitabevi.
- Wiesehöfer, Josef (2003). *Antik Pers Tarihi*, (Çeviren: Mehmet Ali İnci) İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Winter, Engelbert (1996). *Staatliche Baupolitik und Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien*, Asia Minor Studien Band 20, Bonn.
- Wurster, Wolfgang W. (1976). "Antike Siedlungen in Lykien. Vorbericht über ein Survey-Unternehmen im Sommer 1974", *Archäologischer Anzeiger 1976 Heft 1*, Berlin. s. 23-49
- Wurster, Wolfgang W. (1977). "Antike Siedlungen in Lykien Bericht über einen Survey im Sommer 1975", *Türk Arkeoloji Dergisi Sayı XXIV-2*, Ankara. s. 189-201
- Wurster, Wolfgang, W. (1980). "Survey antiker Städte in Lykien", *Actes du Colloque Sur la Lycie Antique*, Paris. s. 29-36

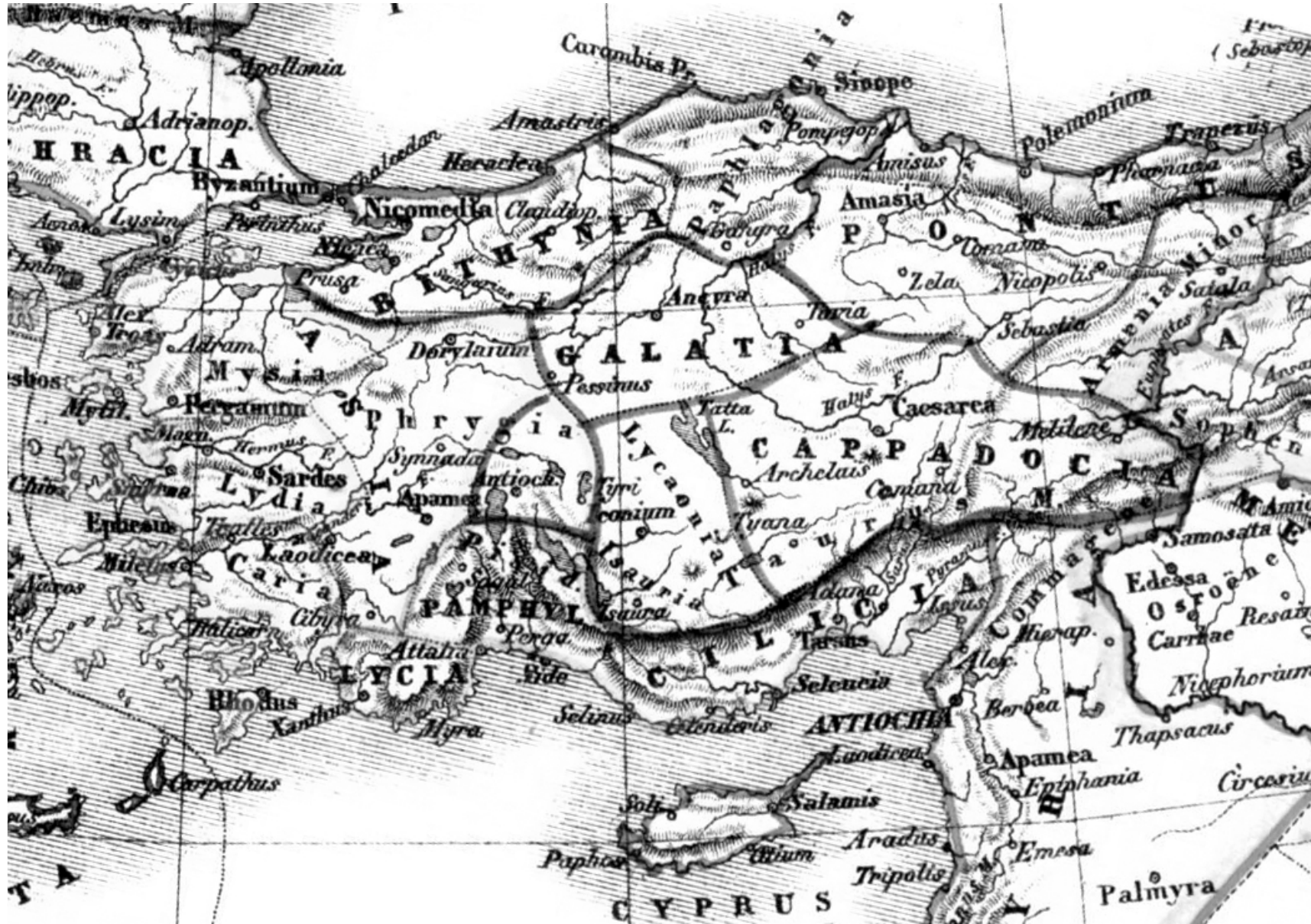

- Wurster, Wolfgang W. (1993). “Dynast ohne Palast-Überlegungen zum ,wohnbereich lykischer, Feudalherren”, *Akten des II. Internationalaen Lykien-Symposions, Band II*, Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften. s. 7-30
- Wurster, Wolfgang W. (1996). “Dynastensitz wird Römerstadt: eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien”, *Fremde Zeiten Band I*, Festschrift für Jürgen Borchhardt, Wien: Phoibos Verlag. s. 161-174
- Wurster, Wolfgang W. – Ganzert, Joachim (1978). “Eine Brücke bei Limyra in Lykien”, *Archäologischer Anzeiger 1978 Heft 2*, Berlin. s. 288-307
- Wurster, Wolfgang W. – Wörrle, M. (1978). “Die Stadt Pinara”, *Archaologischer Anzeiger*. s. 74-101
- Yağcı, Remzi (2001). “Soli/Pompeiopolis Kazıları 1999”, 22/2. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 259-272
- Yağcı, Remzi (2002). “Soli/Pompeiopolis 2000 Yılı Kazıları”, 23/1. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 285-294

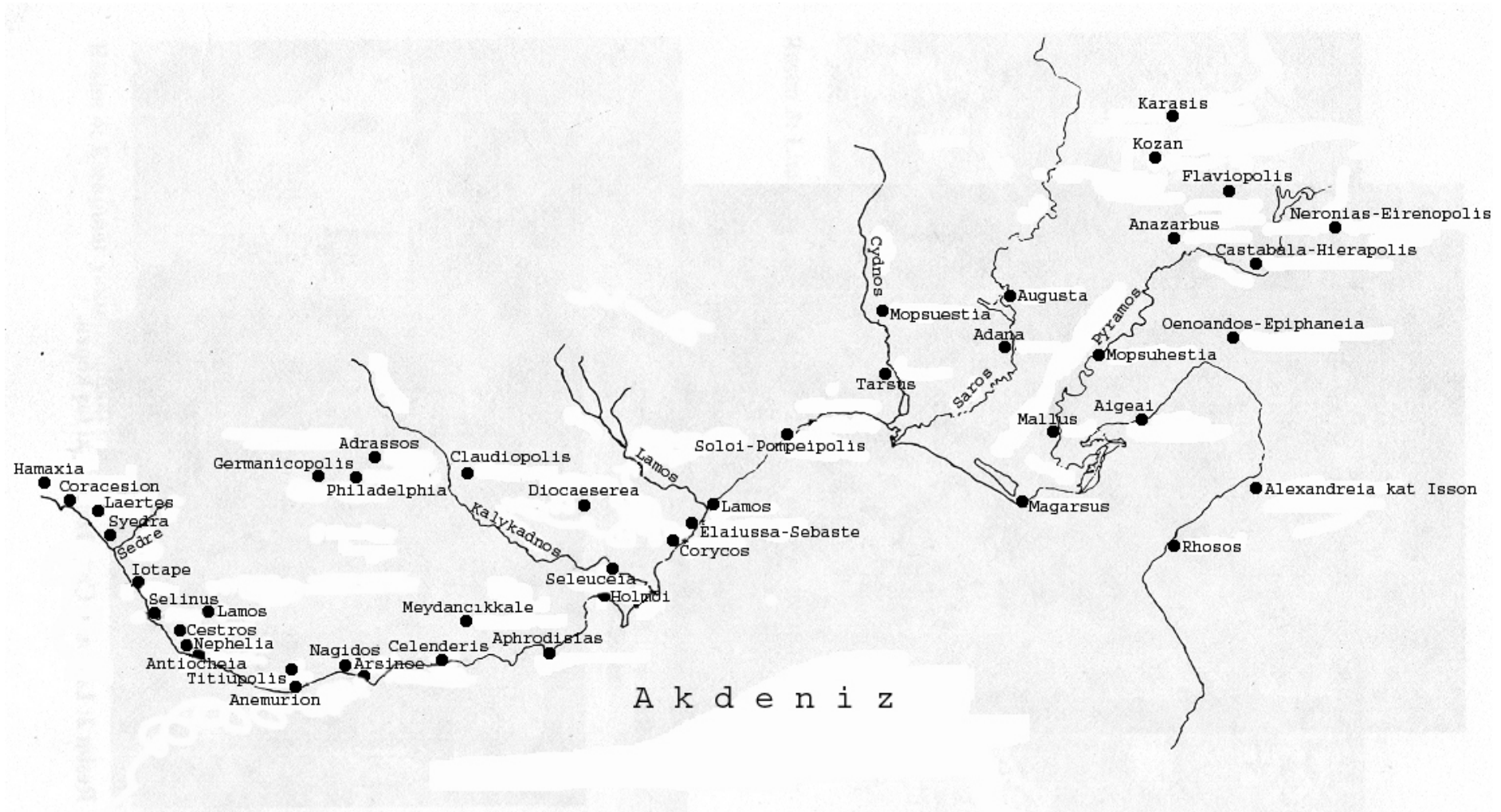
- Yağcı, Remzi (2003). “Soli/Pompeiopolis 2001 Kazıları”, 24/1. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 513-520
- Yağcı, Remzi (2003b). “Soloi-Pompeiopolis 2002”, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2003-1, Antalya. s. 34-37
- Yağcı, Remzi (2004). “Soli/Pompeiopolis 2002 Kazıları”, 24/2. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 49-60
- Yağcı, Remzi (2006). “Soloi/Pompeiopolis Antik Liman Kenti 2004 Yılı Kazıları”, 27/2. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 33-42
- Yegül, Fikret K. (1998). “De Architectura Romana”, *Olba Dergisi*, Sayı: I, s. 63-67, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yegül, Fikret K. (2003). “Cilicia at the Crossroads: Transformations of Baths and Bathing Culture in the Roman East”, *Olba Dergisi Sayı: VIII*, Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. s. 55-72

- Yılmaz, Havva – Çevik, Nevzat (1996). “Tlos 1994”, *XIII/I Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 185-203
- Xenophon (1998). *Anabasis, Onbinlerin Dönüşü*, (Çeviren: Tanju Gökçöl), İstanbul: Sosyal Yayınları
- Zimmermann, Martin (2004). “Phellos (Orta Likya) Yüzey Araştırması 2003”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2004-2*, Antalya. s. 101-104
- Zoroğlu, Levent (1992). “Kelenderis 1990 Yılı Kazısı”, *XIII/I. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 241-254
- Zoroğlu, Levent (1995). *Tarsus, Tarihi ve Tarihsel Kalıntılar*. Adana: Kemal Matbaası.
- Zoroğlu, Levent (1996). “Tarsus Cumhuriyet Alanı 1994 Yılı Çalışmaları”, *XVII/II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 245-262
- Zoroğlu, Levent (1997). “Tarsus Cumhuriyet Alanı 1995 Yılı Kazısı”, *XVIII/II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 401-408

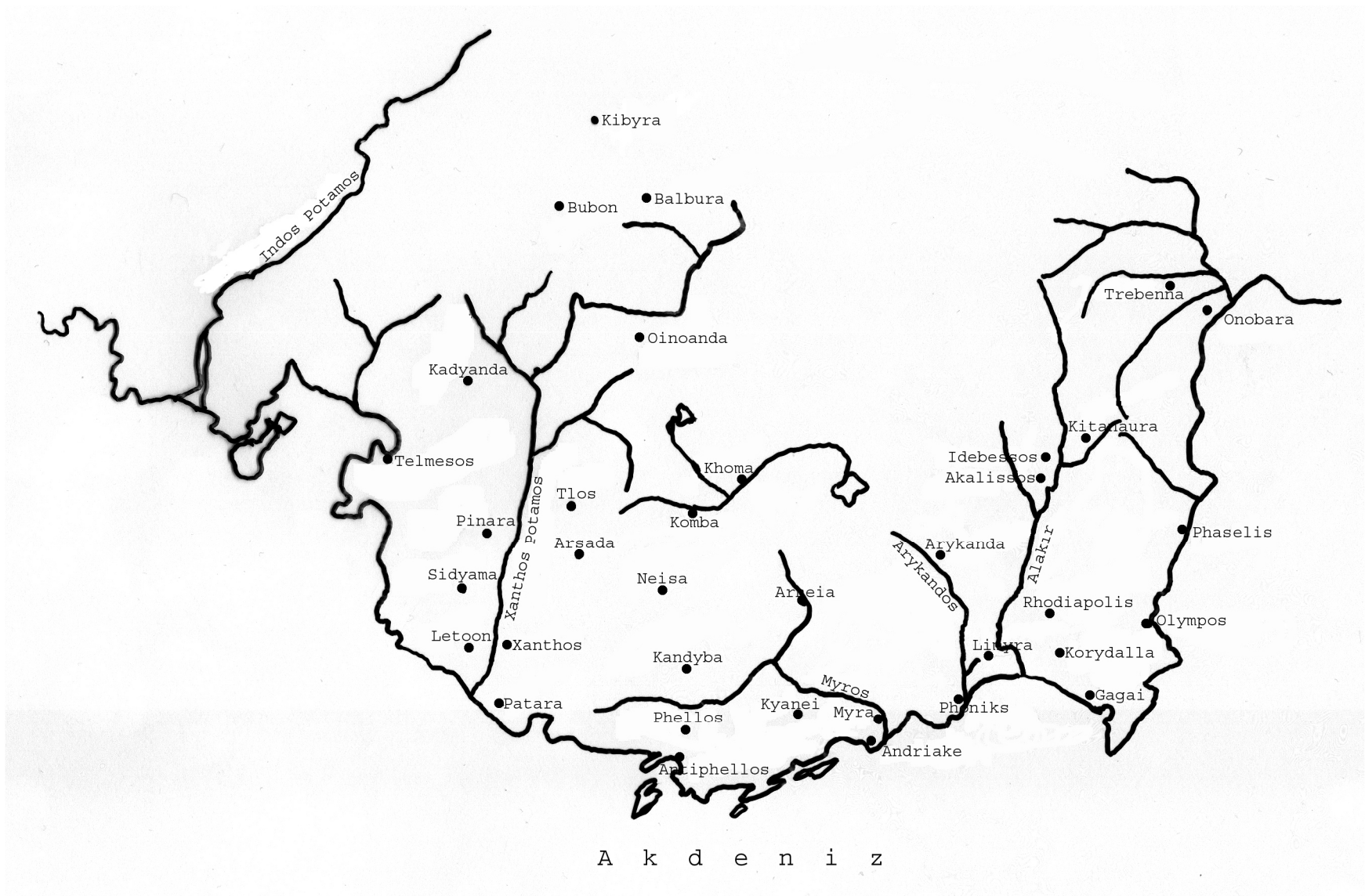
- Zoroğlu, Levent (1999). “Kilikya Berenike’sinin Yeri”, *Olba Dergisi, Sayı III/III*, s. 369-380. Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Zoroğlu, Levent (2000). “Kelenderis Nekropolü”, *Olba Dergisi Sayı III*, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları. s. 115-133
- Zoroğlu, Levent (2003). “Kelenderis 2002”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2003/1*, Antalya. s. 14-16
- Zoroğlu, Levent (2004). “Kelenderis 2002 Yılı Kazısı Raporu”, *25/2. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 451-466
- Zoroğlu, Levent (2004b). “Kelenderis Kazısı 2003”, *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Antalya. s. 27-32
- Zoroğlu, Levent (2005). “Kelenderis 2003 Yılı Kazısı Raporu”, *26/1. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 333-346
- Zoroğlu, Levent – Çalık Ross, Ayşe – Tekocak, Mehmet – Sağlan, Suhal (2006). “Kelenderis 2004 Yılı Kazısı”, *27/2. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara. s. 241-256

Harita 1: Cilicia ve Lycia

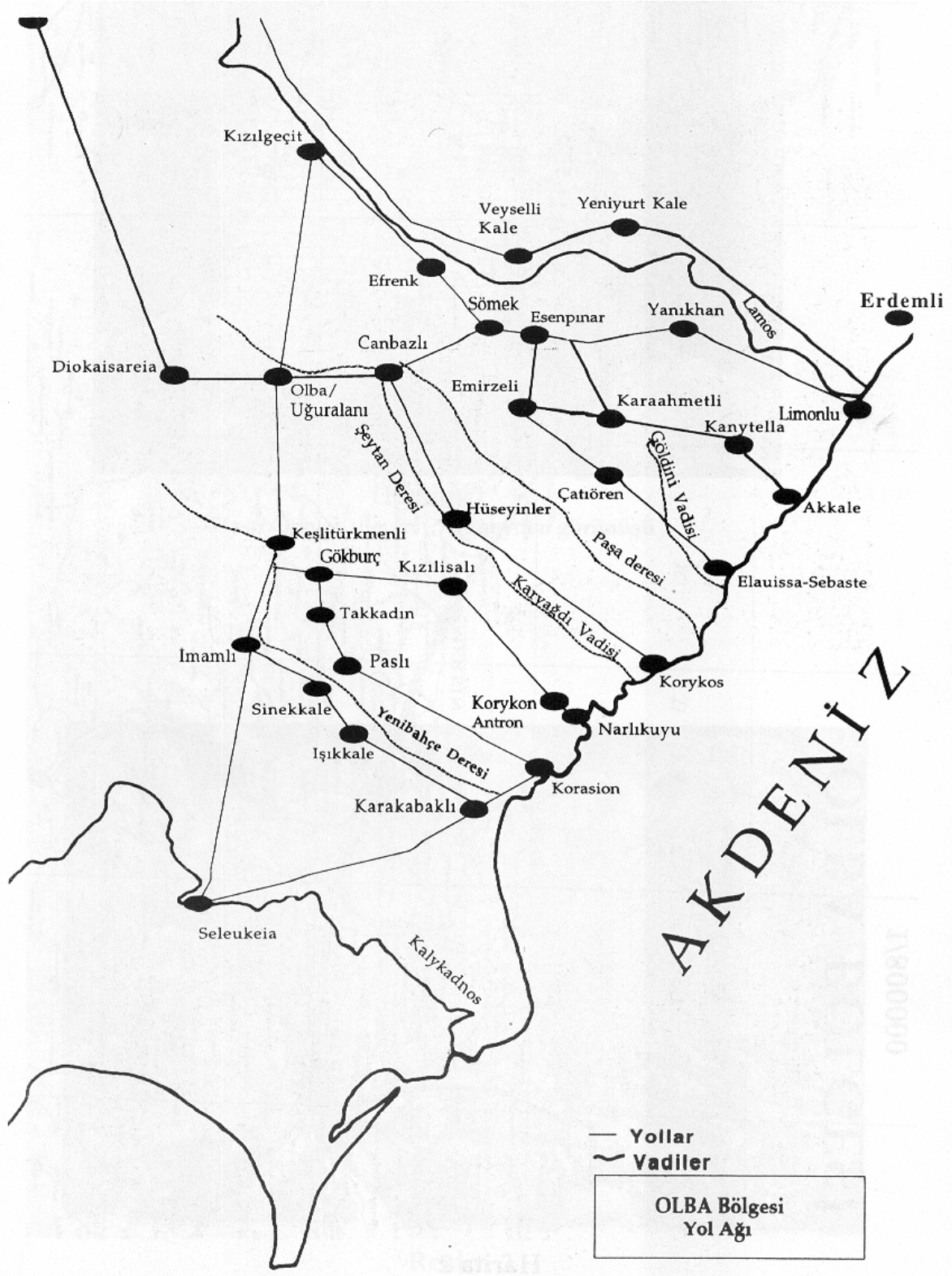

Harita 2: Cilicia

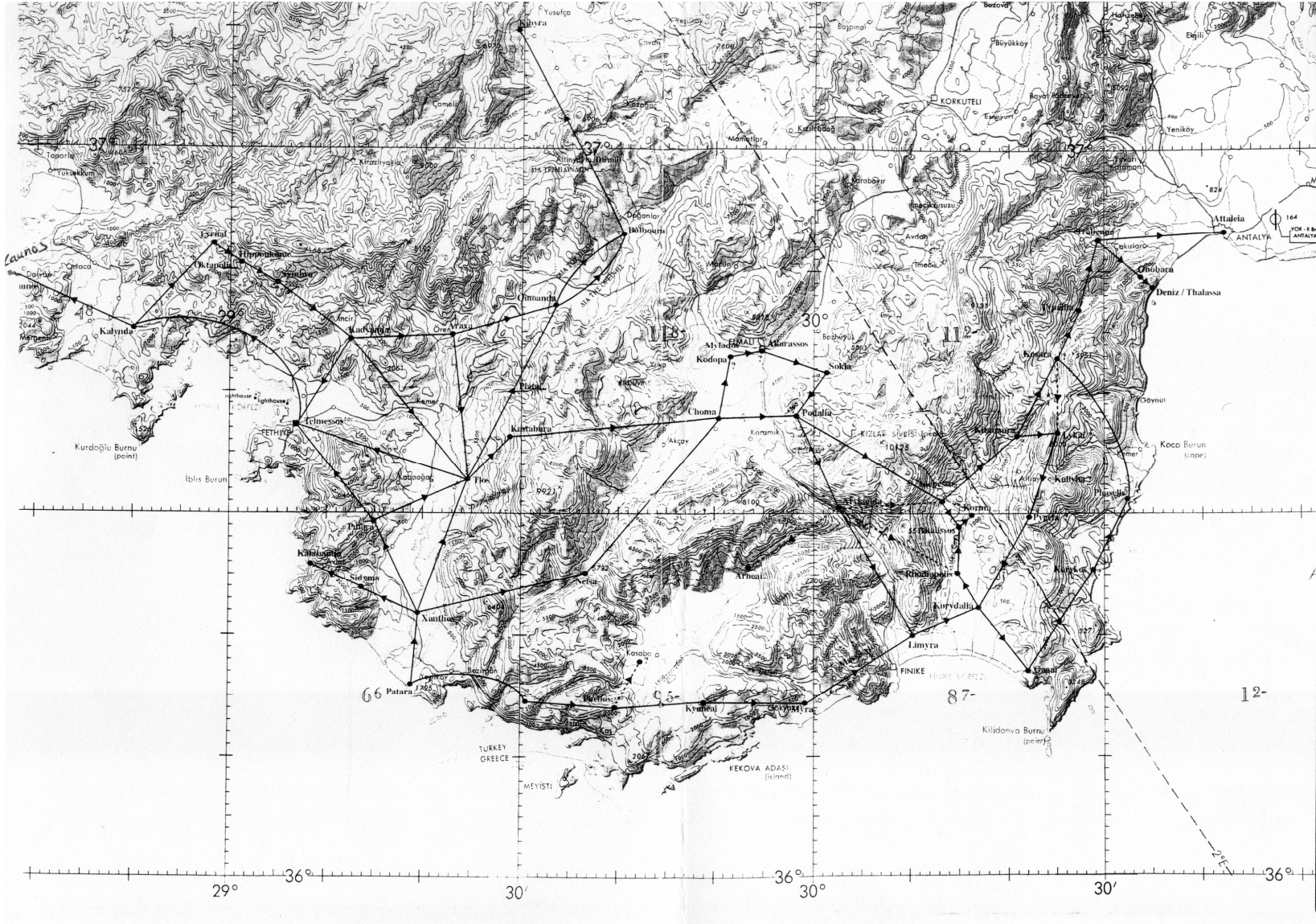
А к д е н и з

Harita 3: Lycia

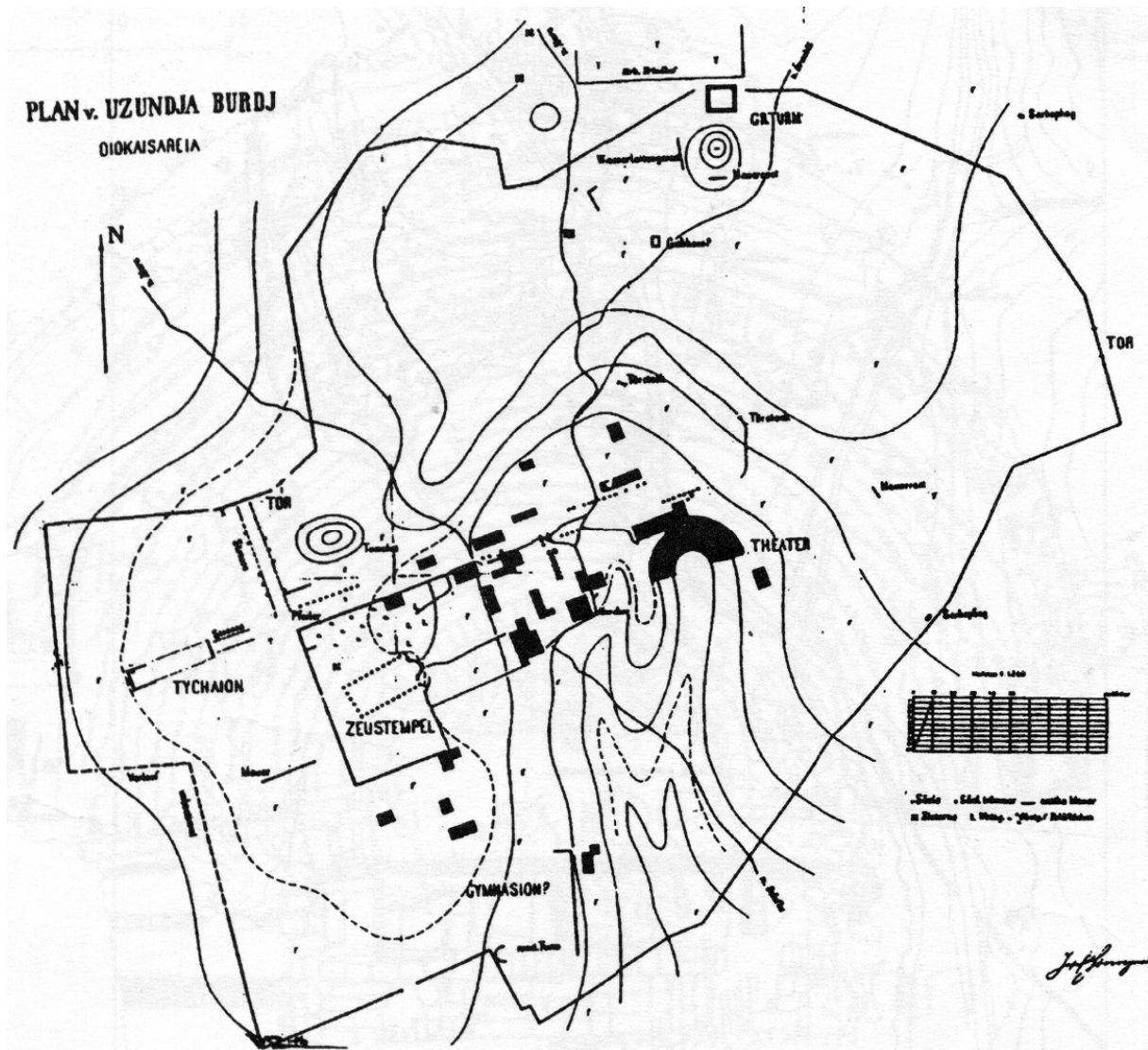

Figür 1: Olba Bölgesi Yol Ağı

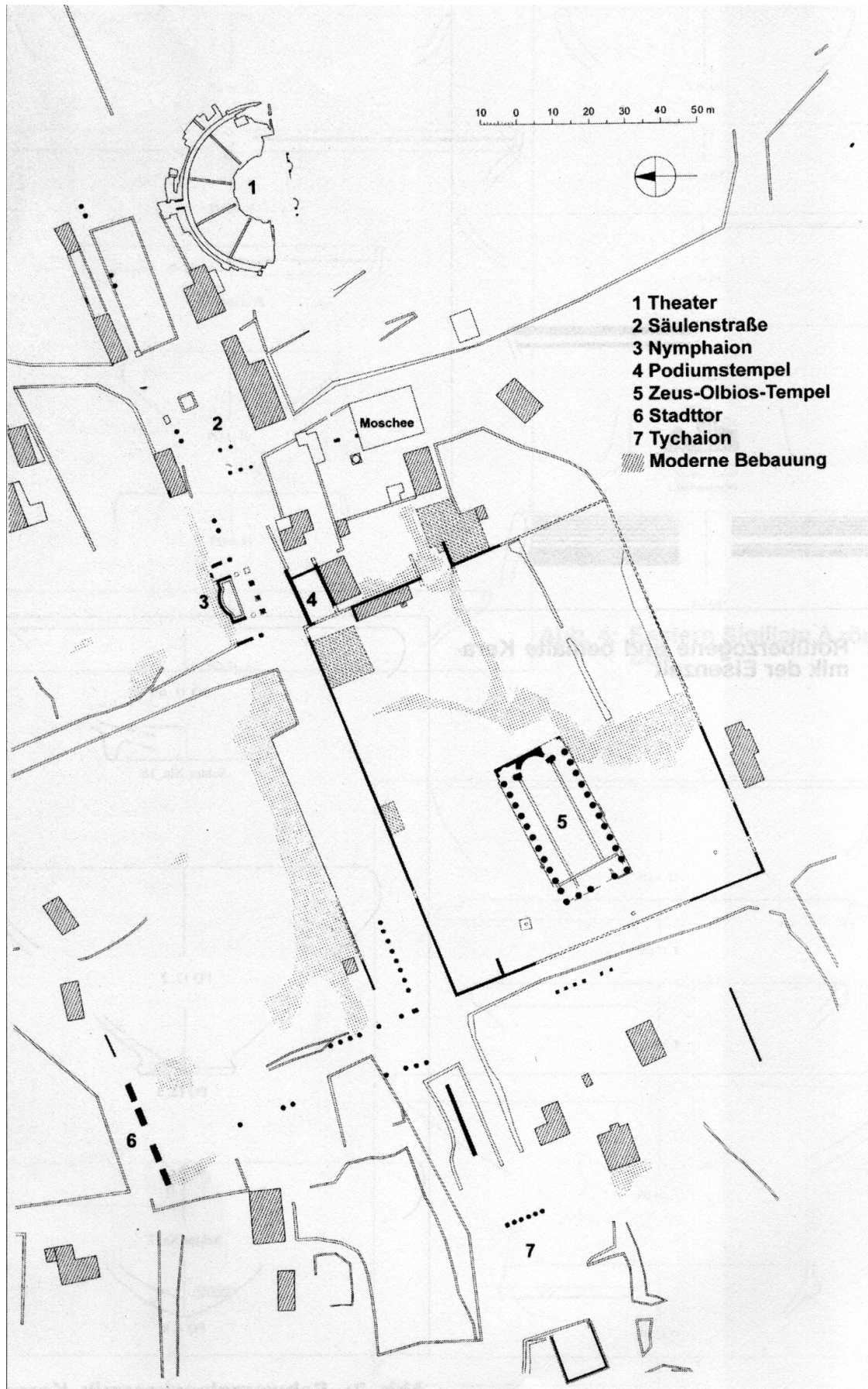

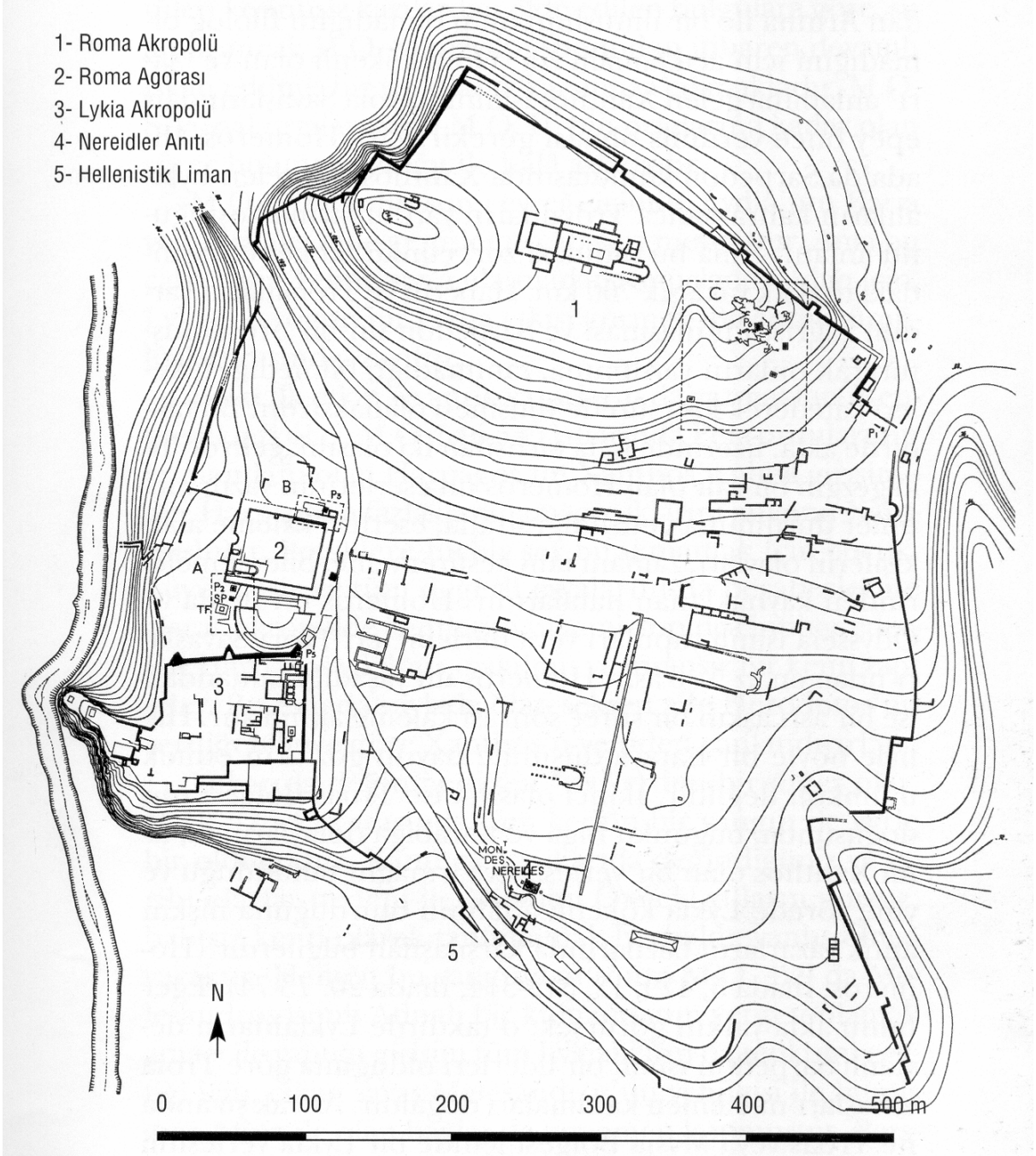
Figür 2: Lycia Bölgesi Yol Ağı

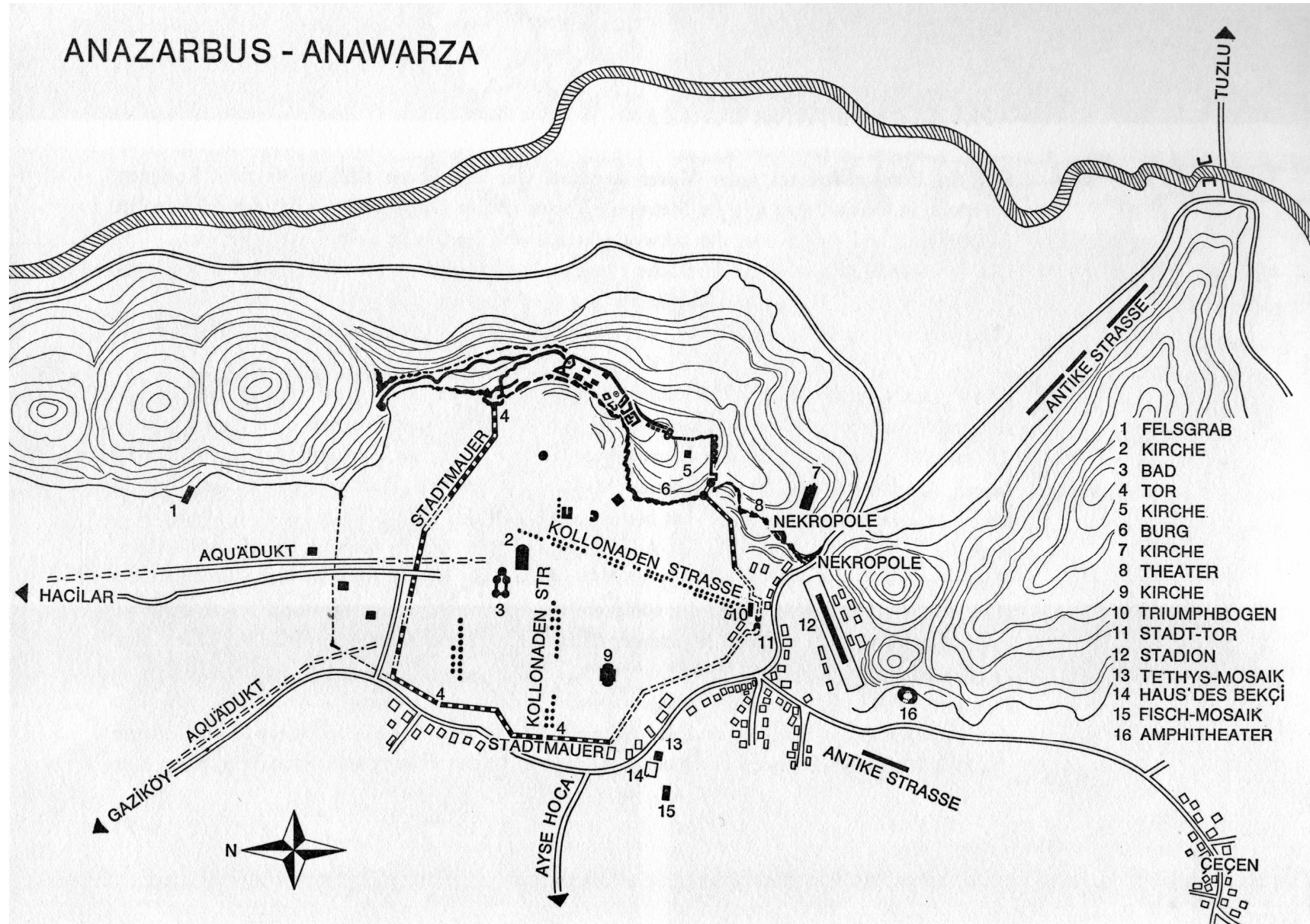
Figür 3: Diocaeserea

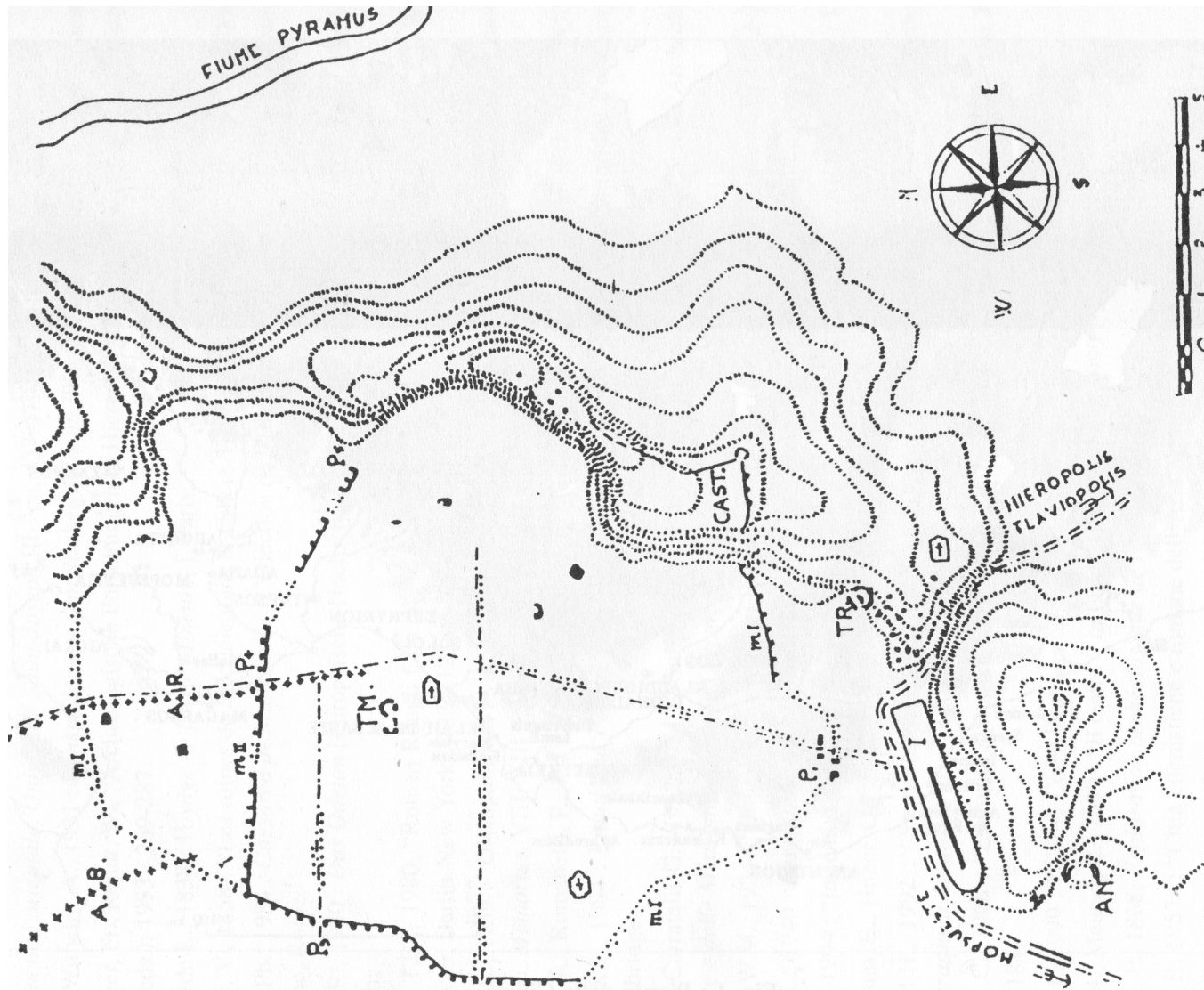
Figür 4: Diocaeserea

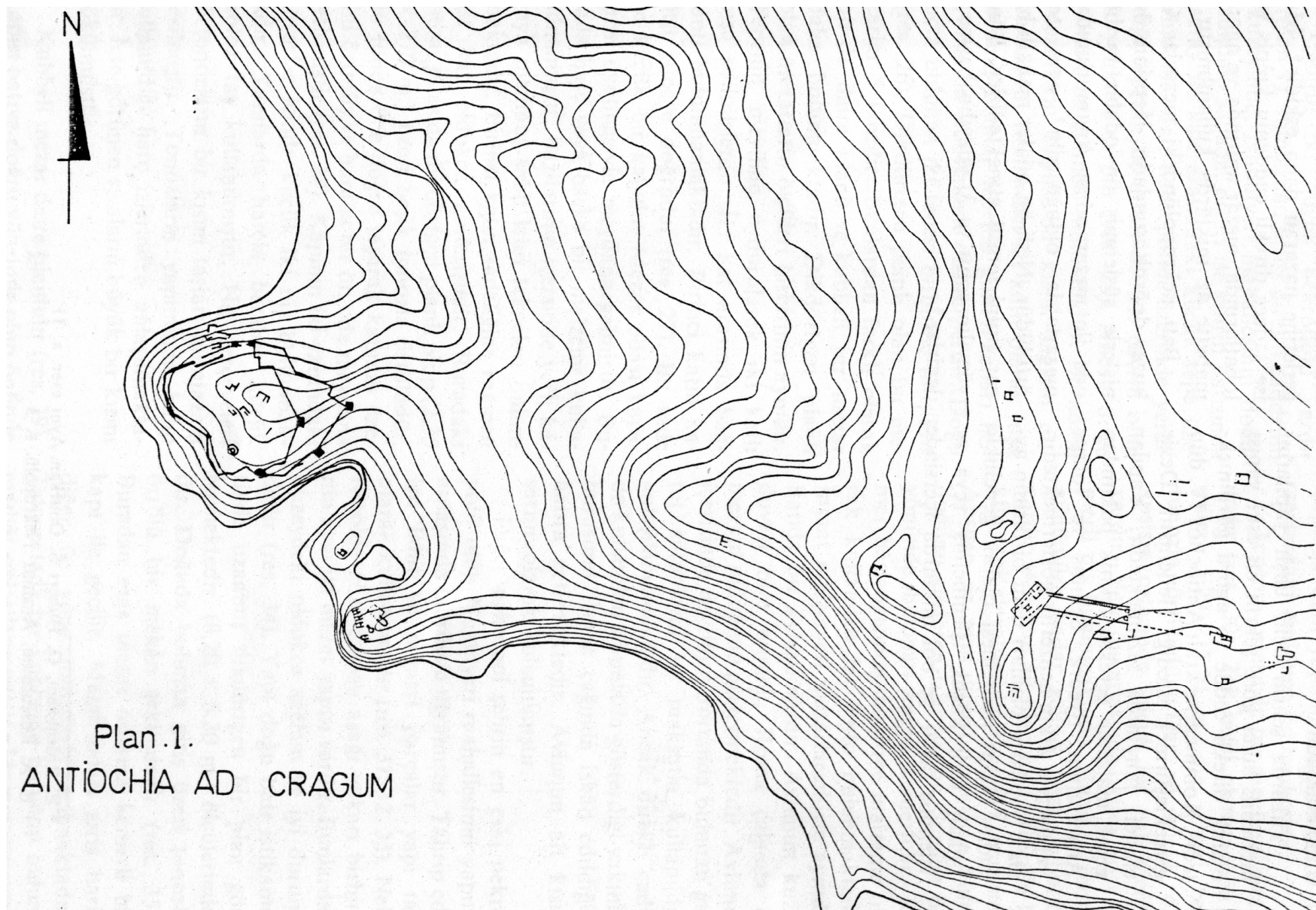
Figür 5: Xanthus

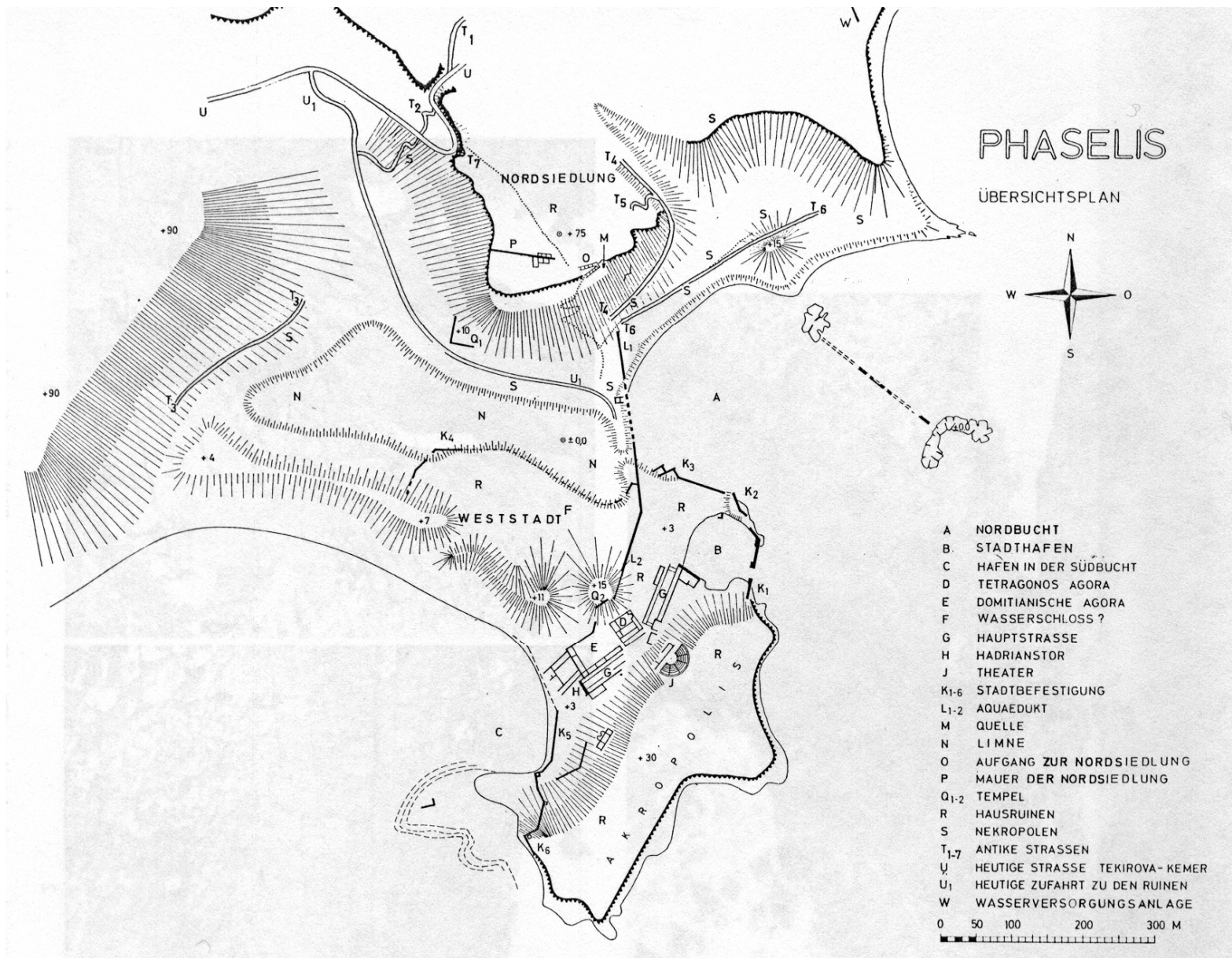
Figür 6: Anazarbus

Figür 7. Anazarbus

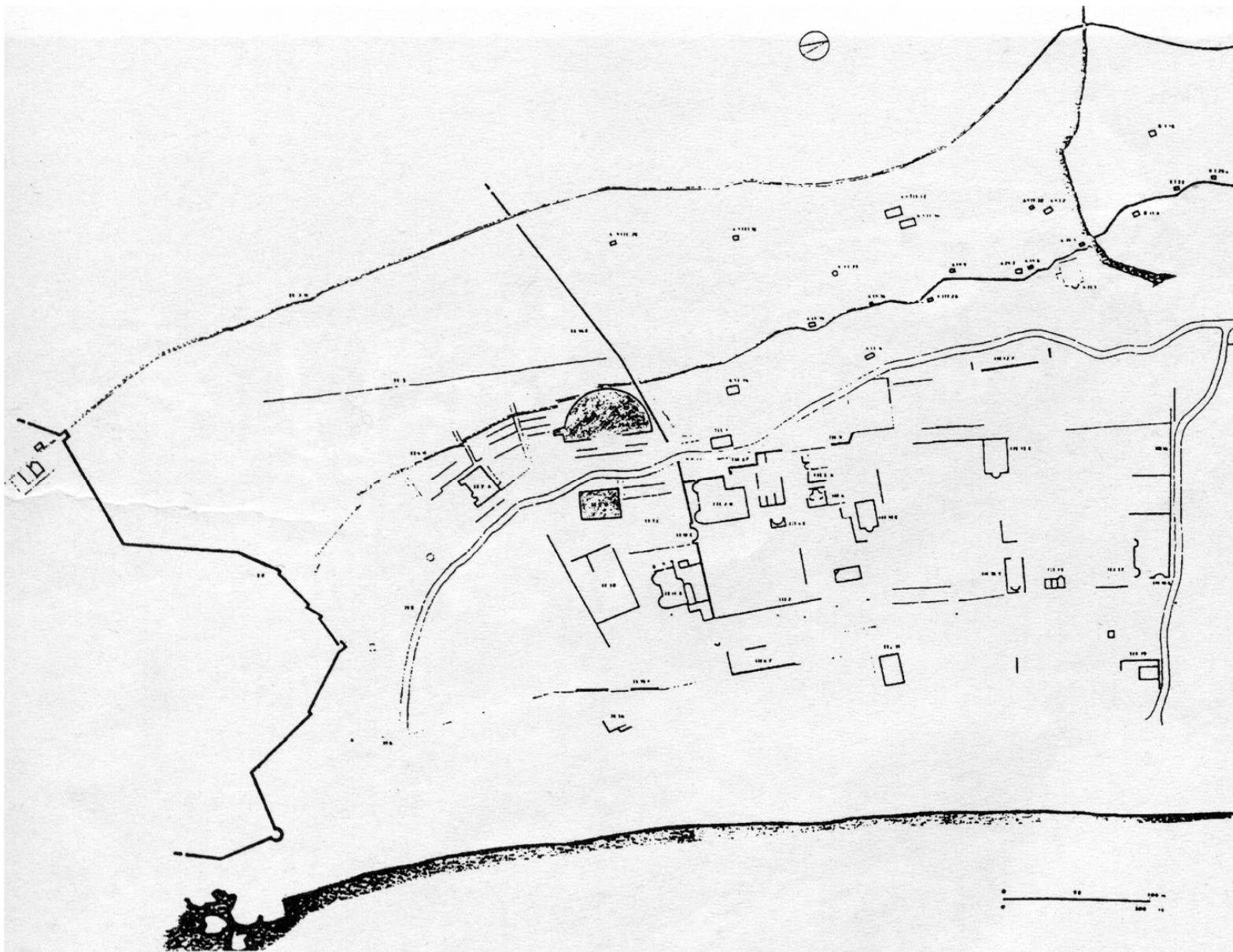

Figür 8: Antiocheia ad Cragum

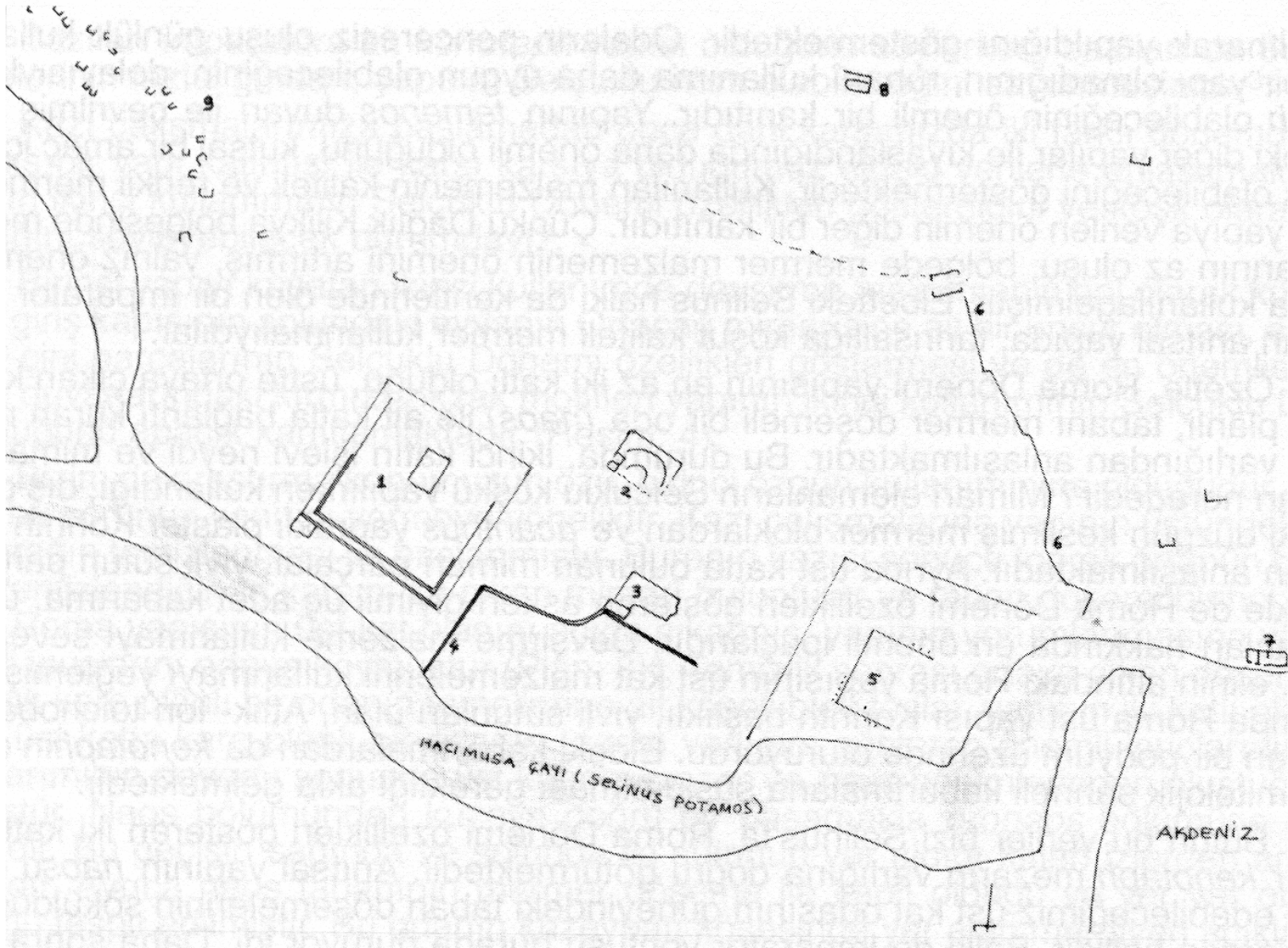

Figür 9: Phaselis

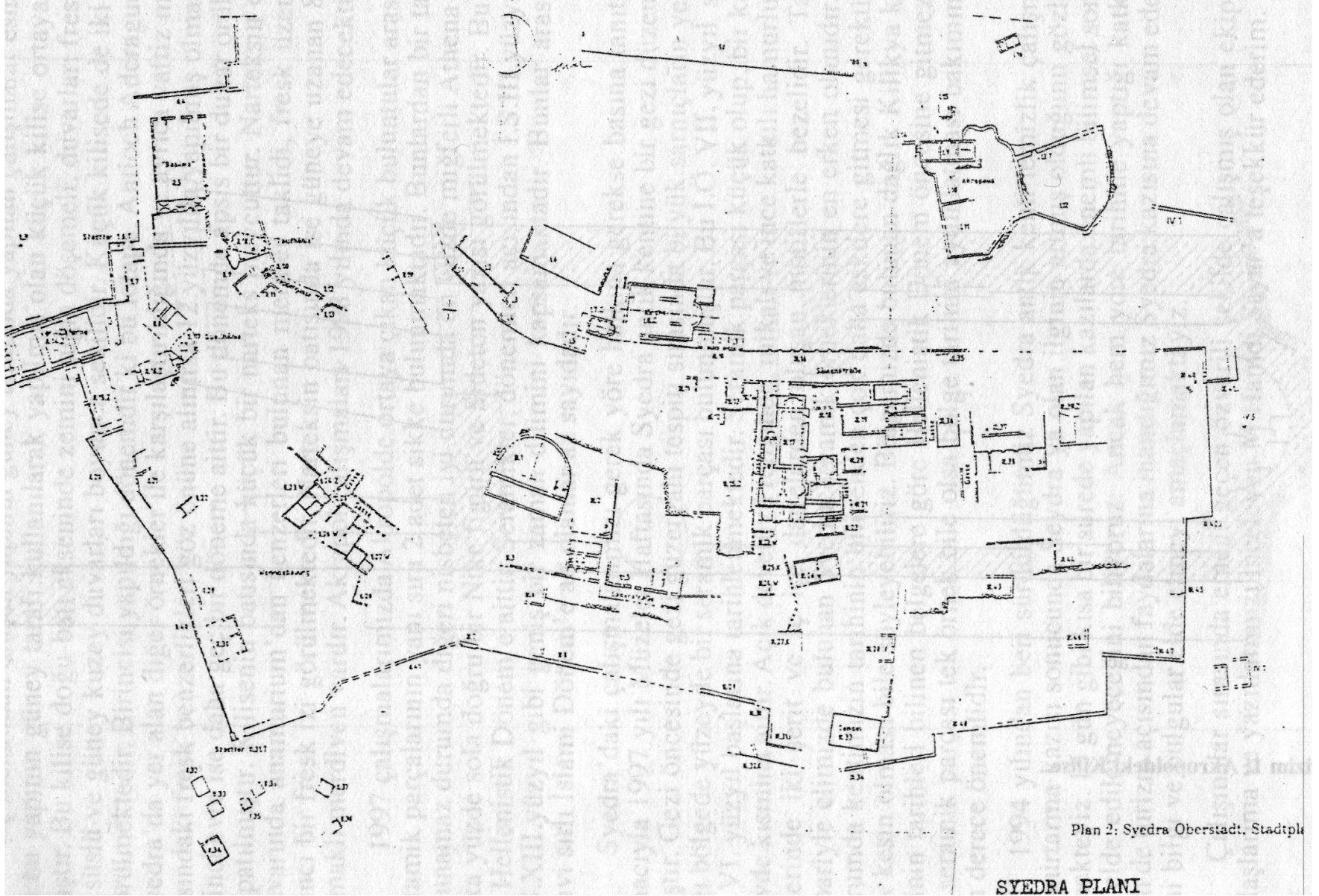

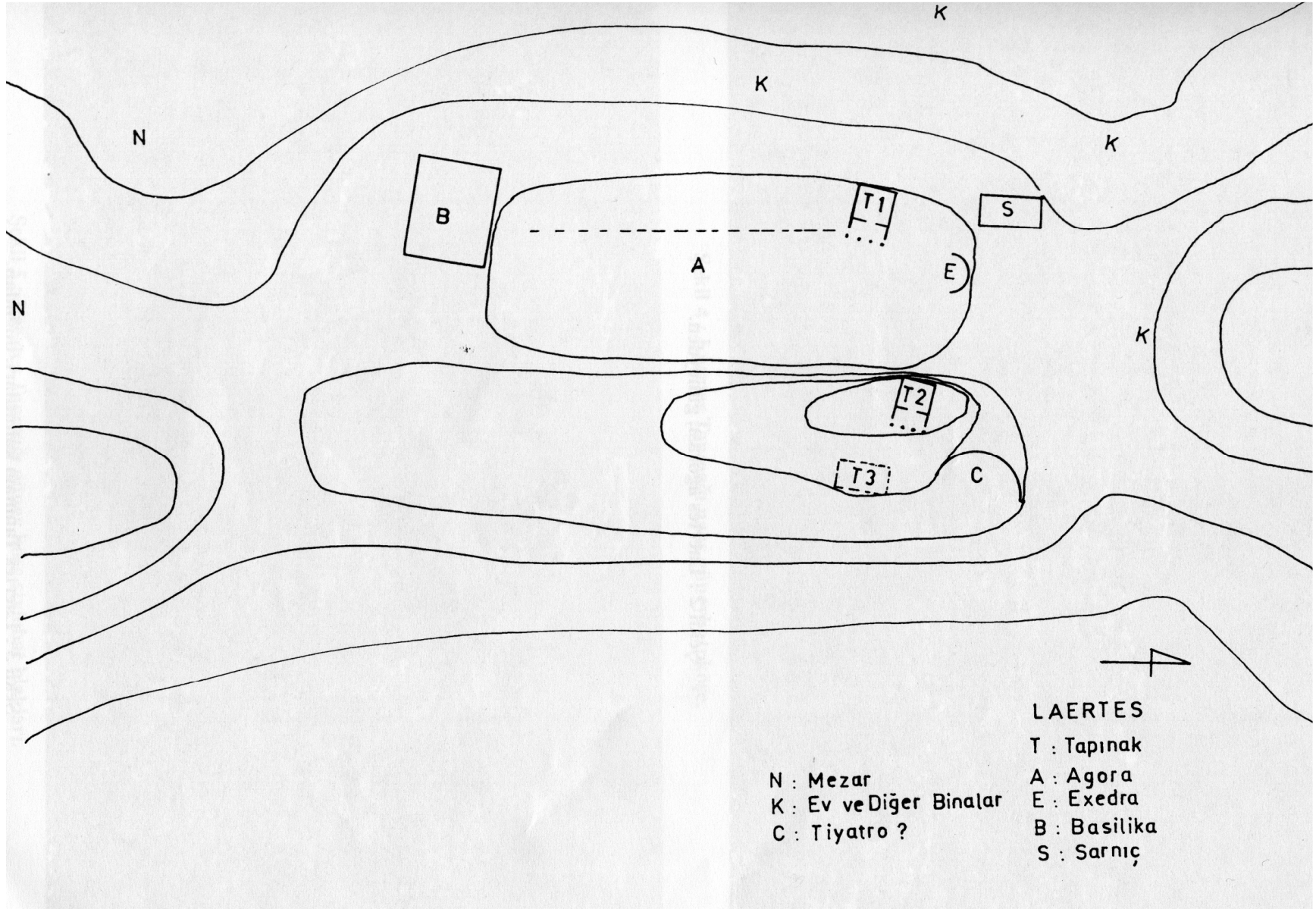
Figür 10: Anemurium

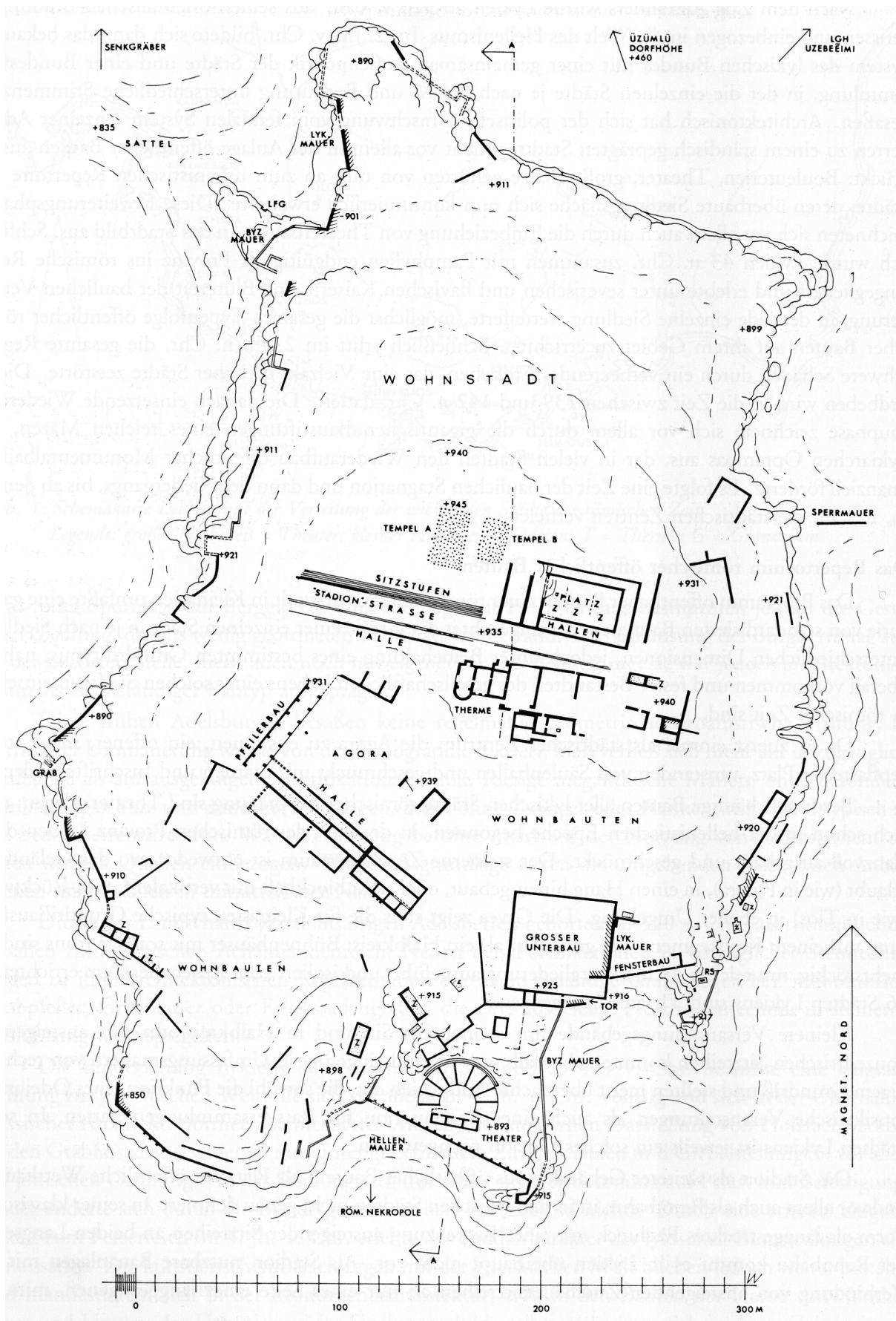
Figür 11: Selinus

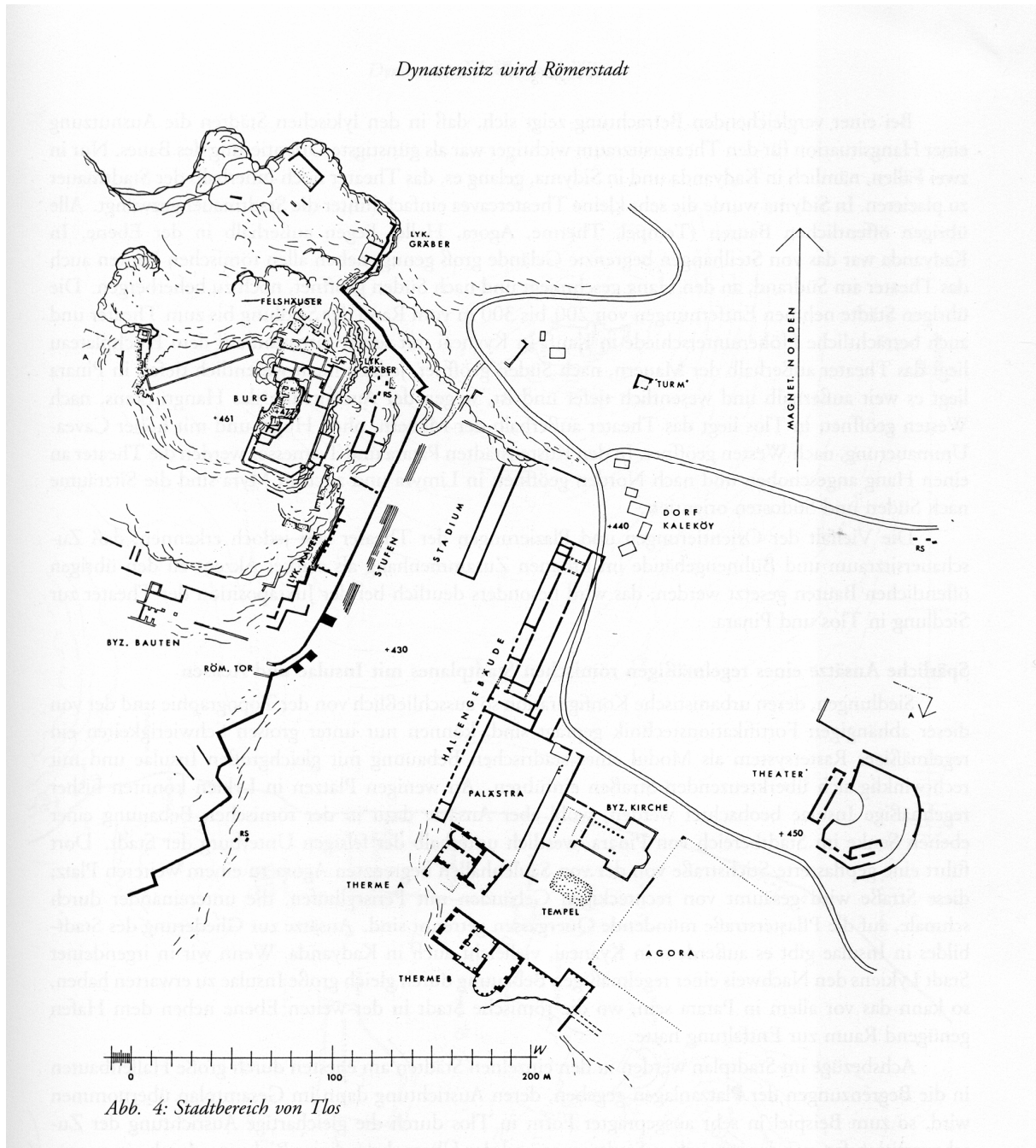
Figür 12: Syedra

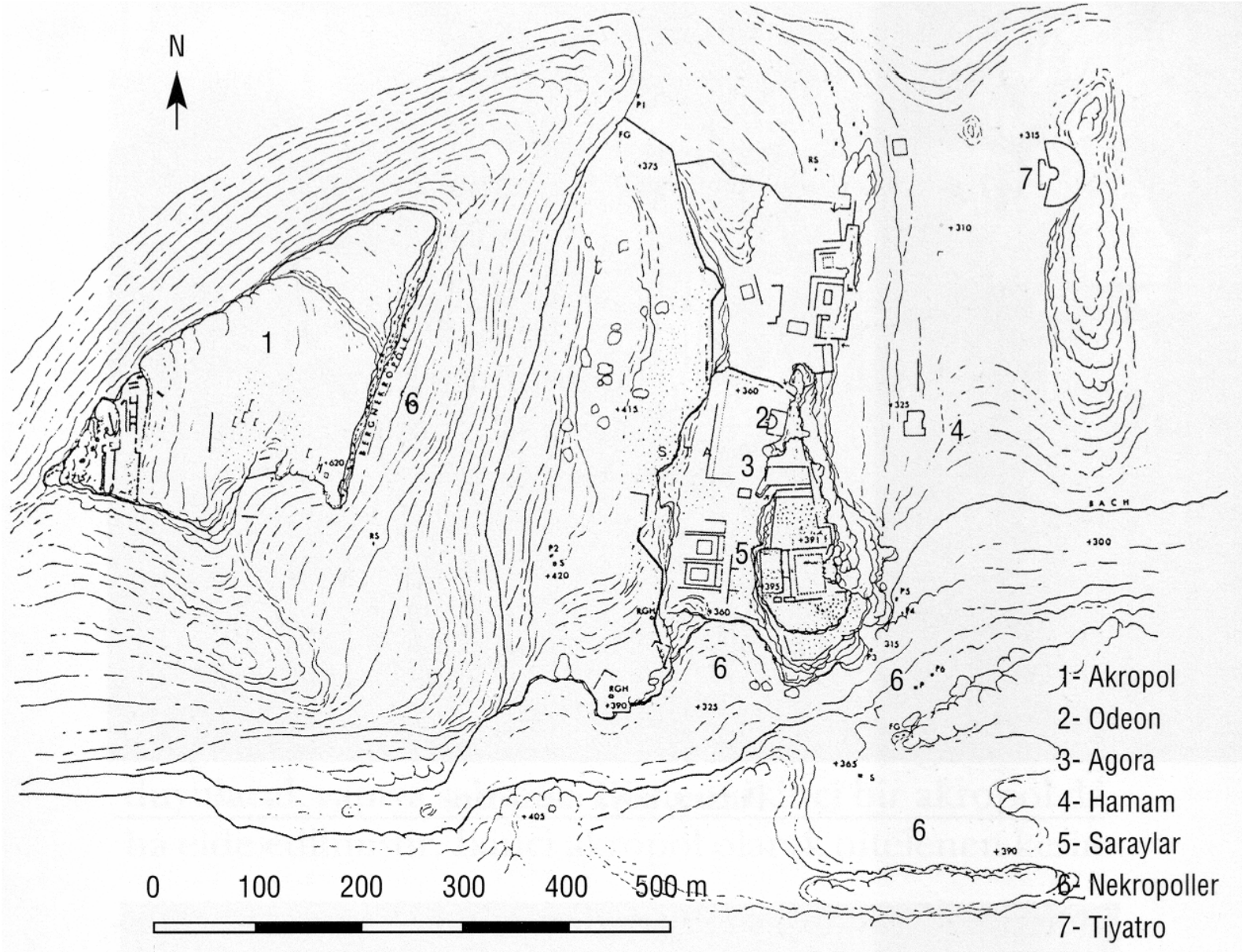
Figür 13: Laertes

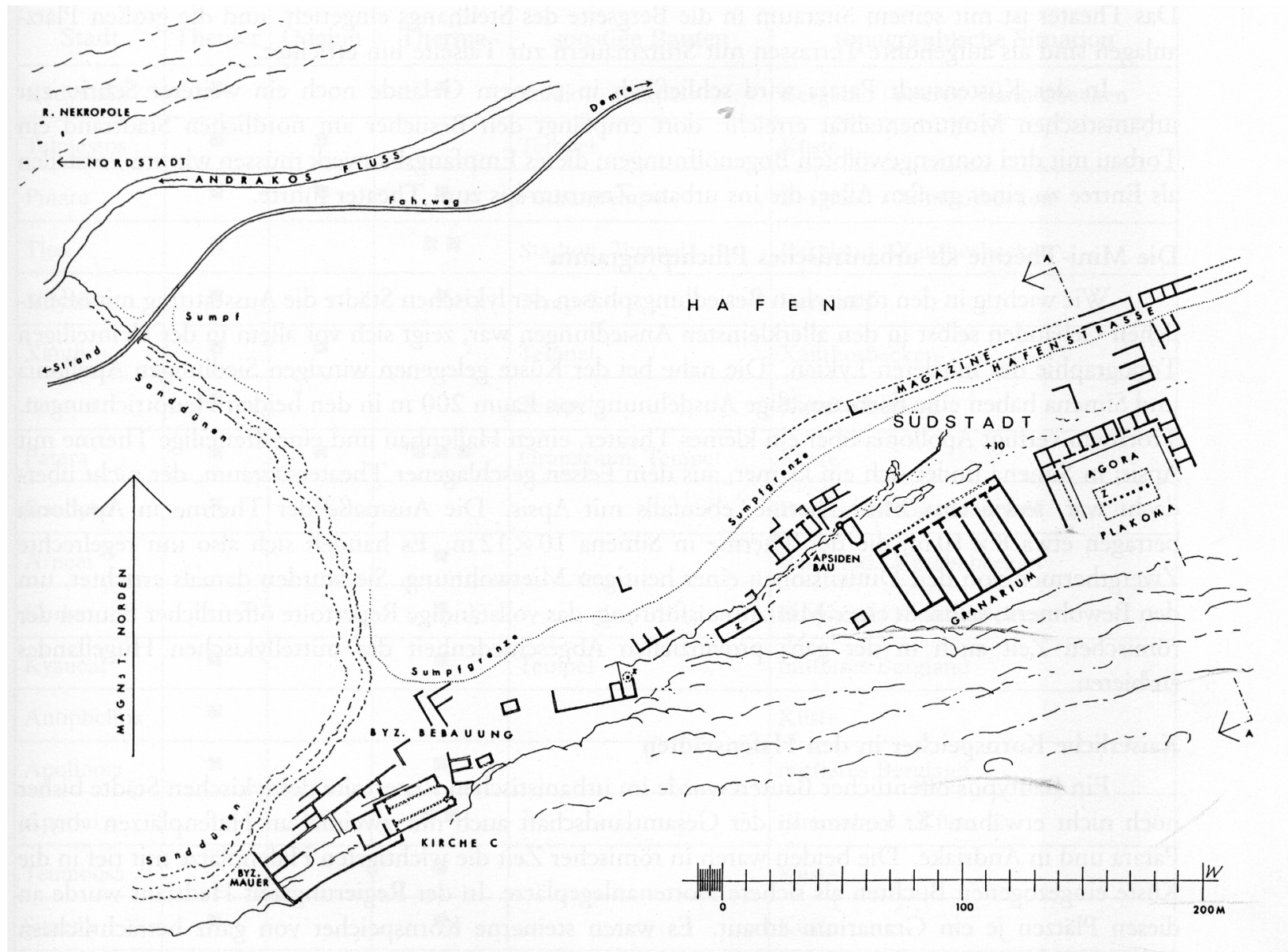
Figür 14: Cadyanda

Figür 15: Tlos

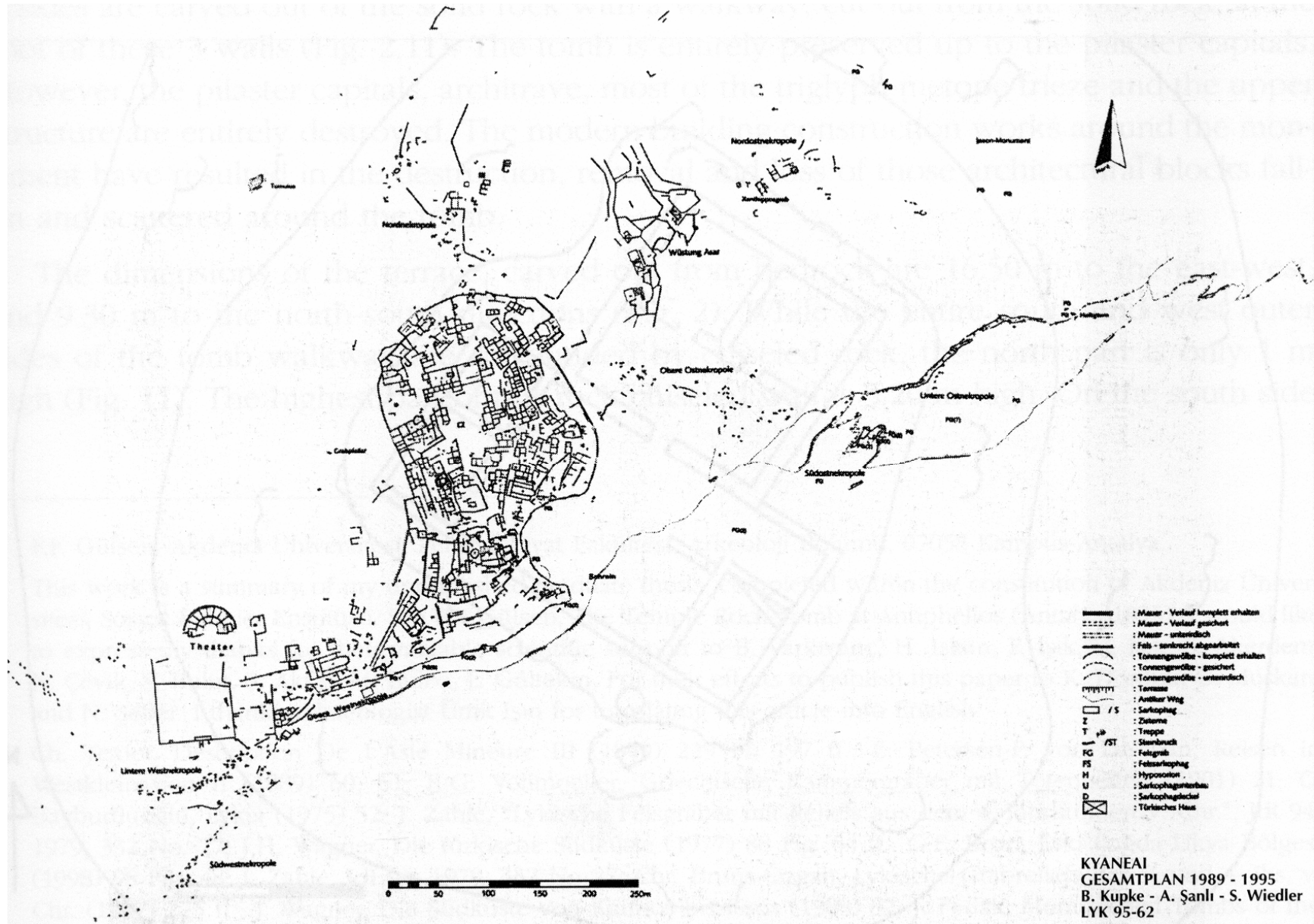

Figür 16: Pinara

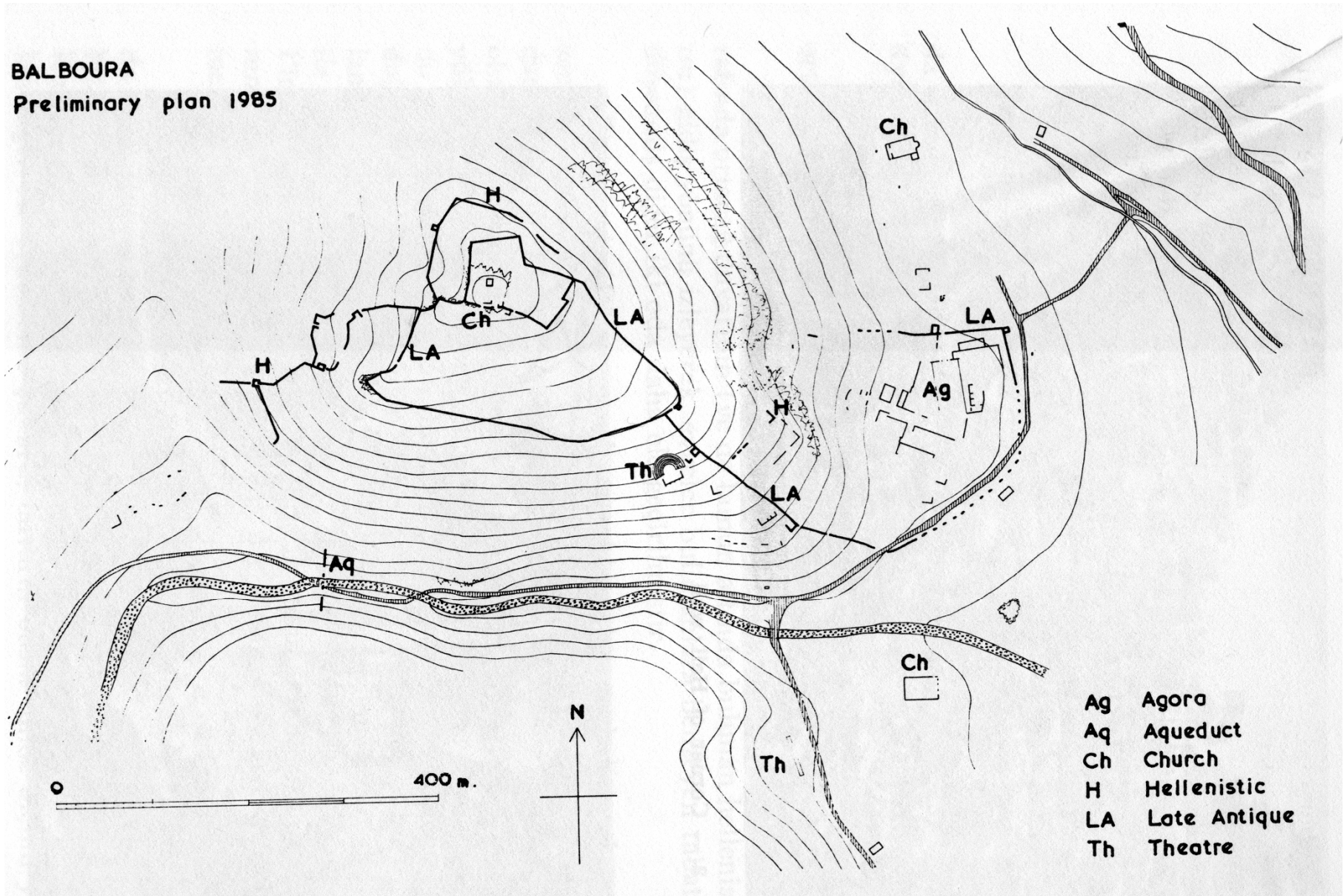
Figür 17: Andriake

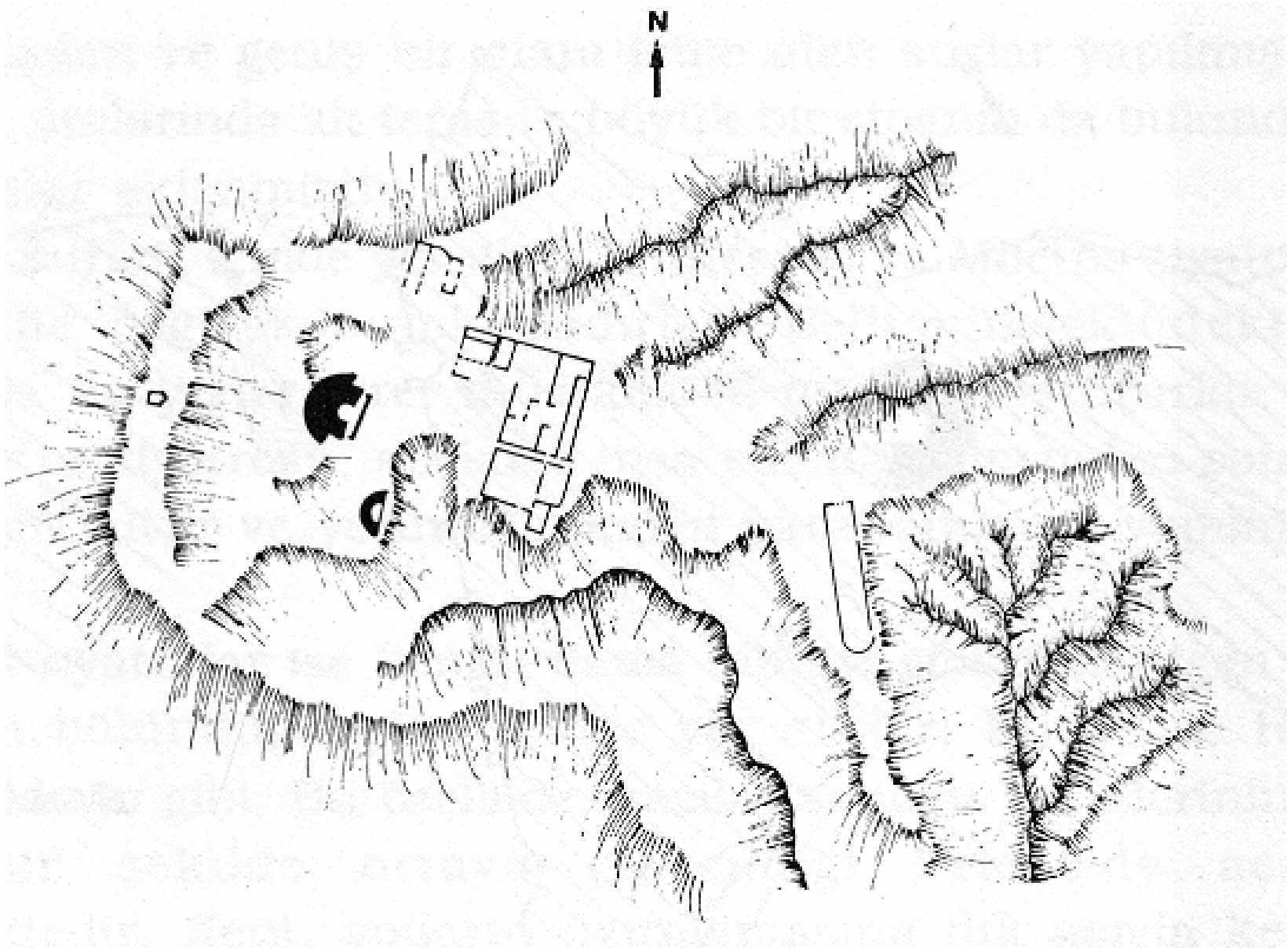

Figür 18: Cyaneae

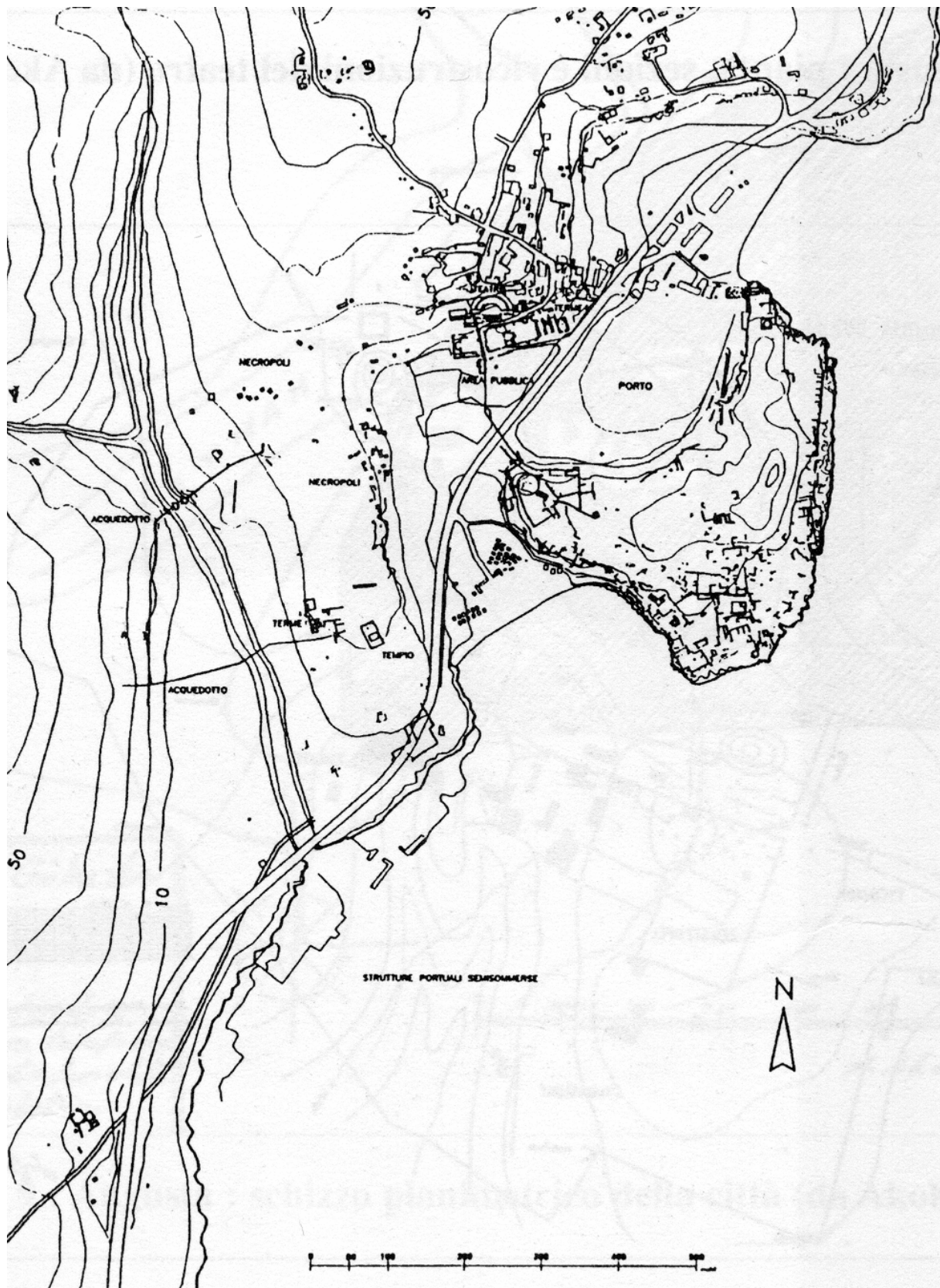
BALBOURA
Preliminary plan 1985

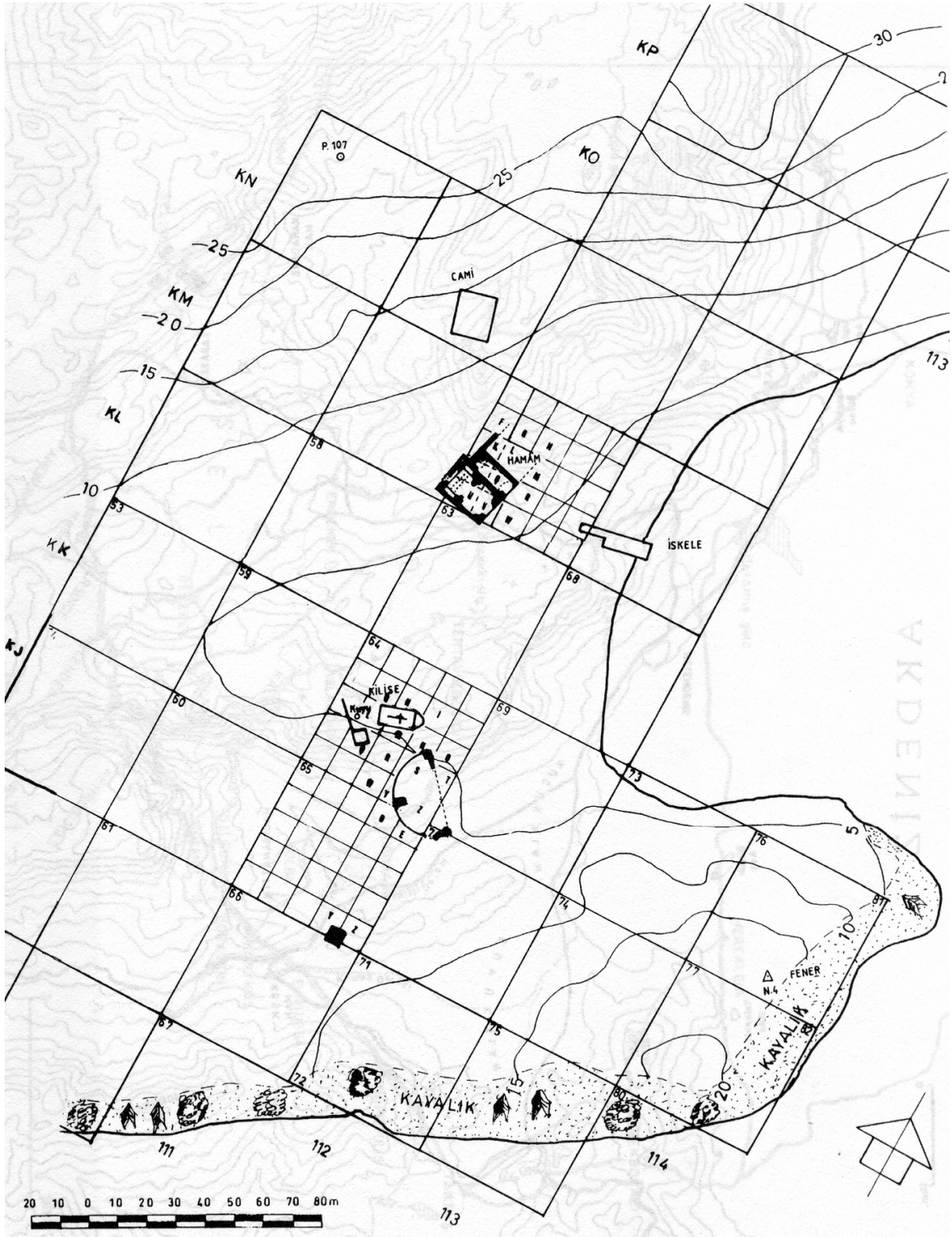
Figür 19: Balbura

Figür 20: Cibra

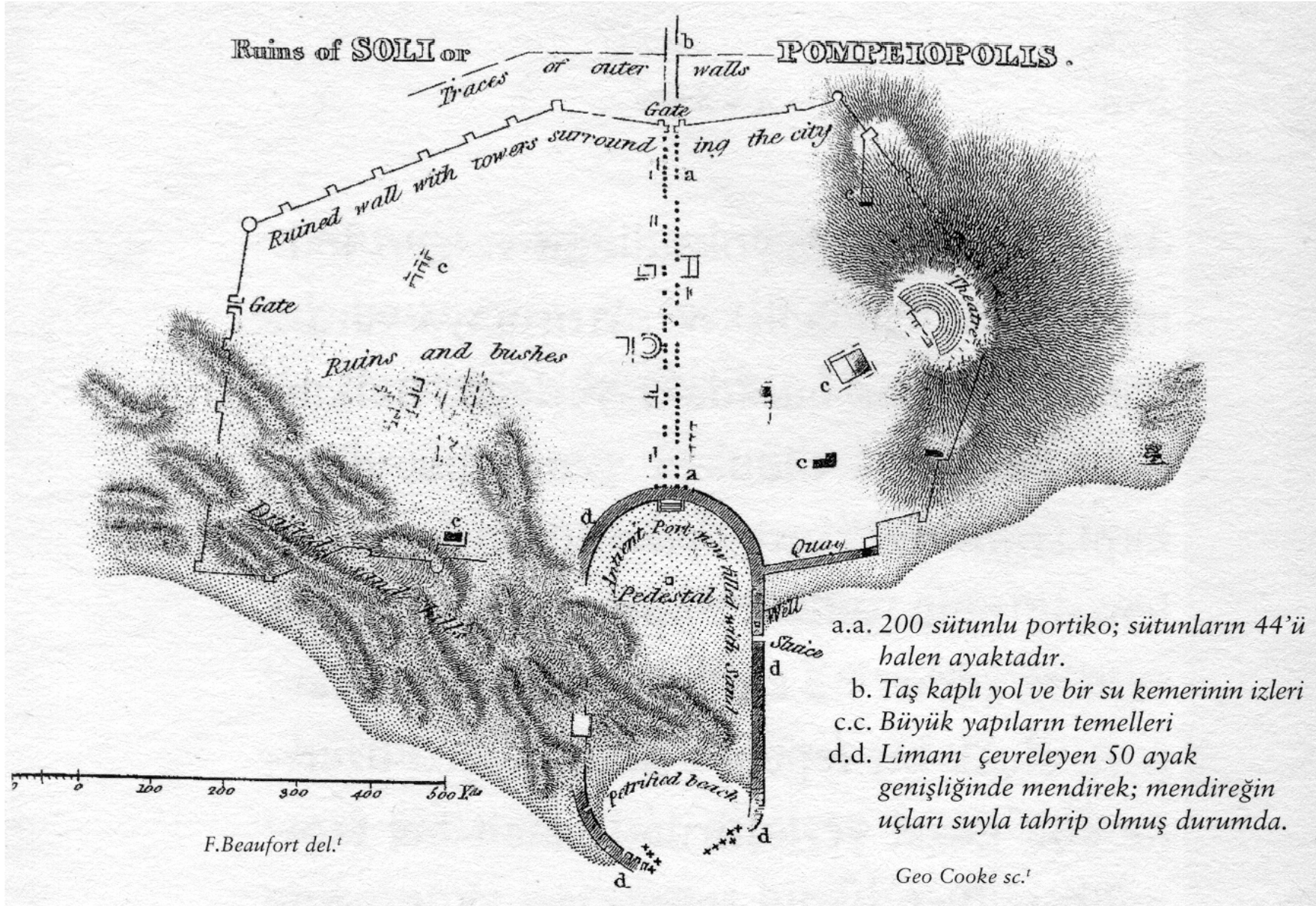
Figür 21: Elaiussa-Sebaste

Figür 22: Celenderis

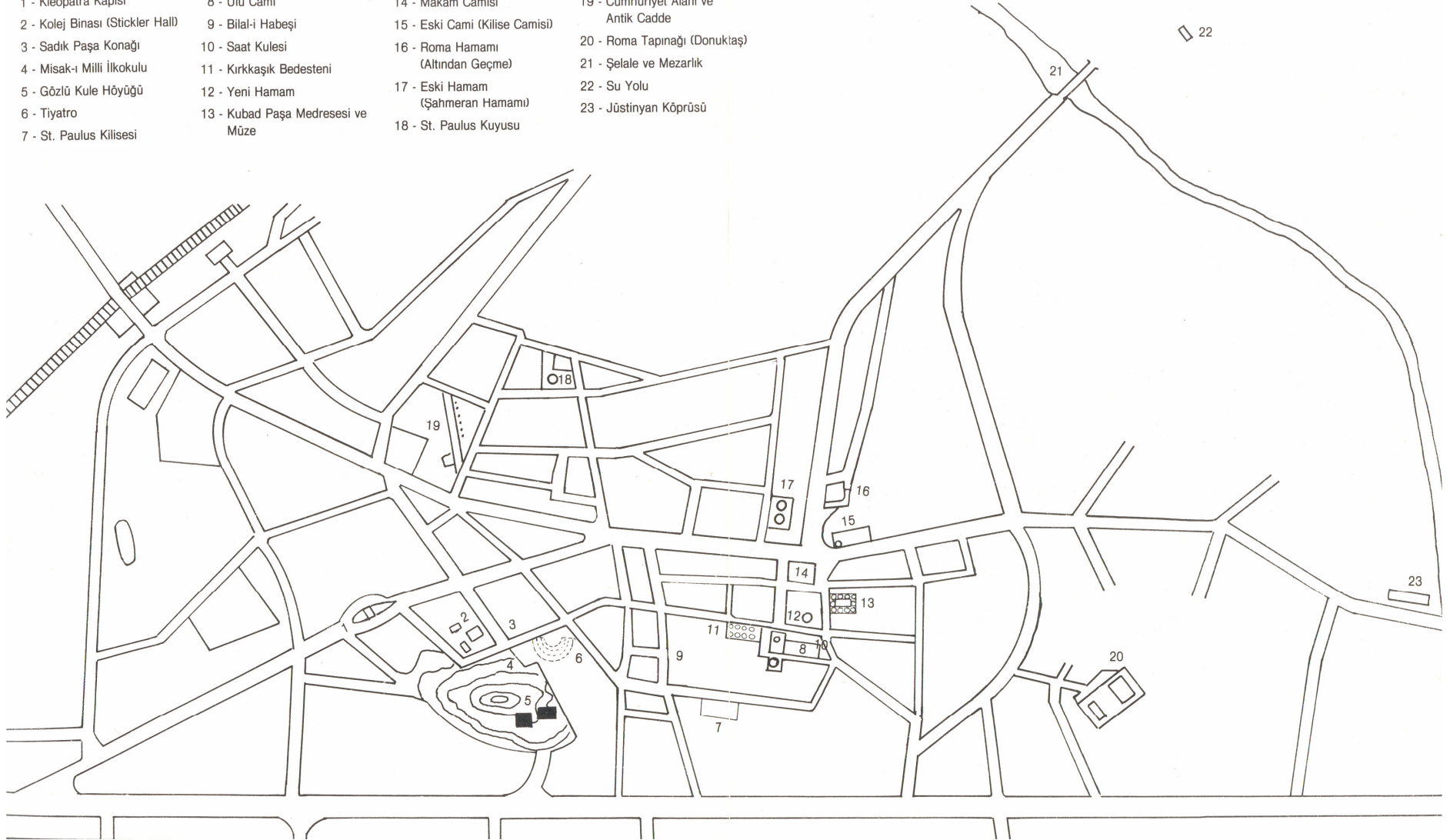

Figür 23: Arylicanda

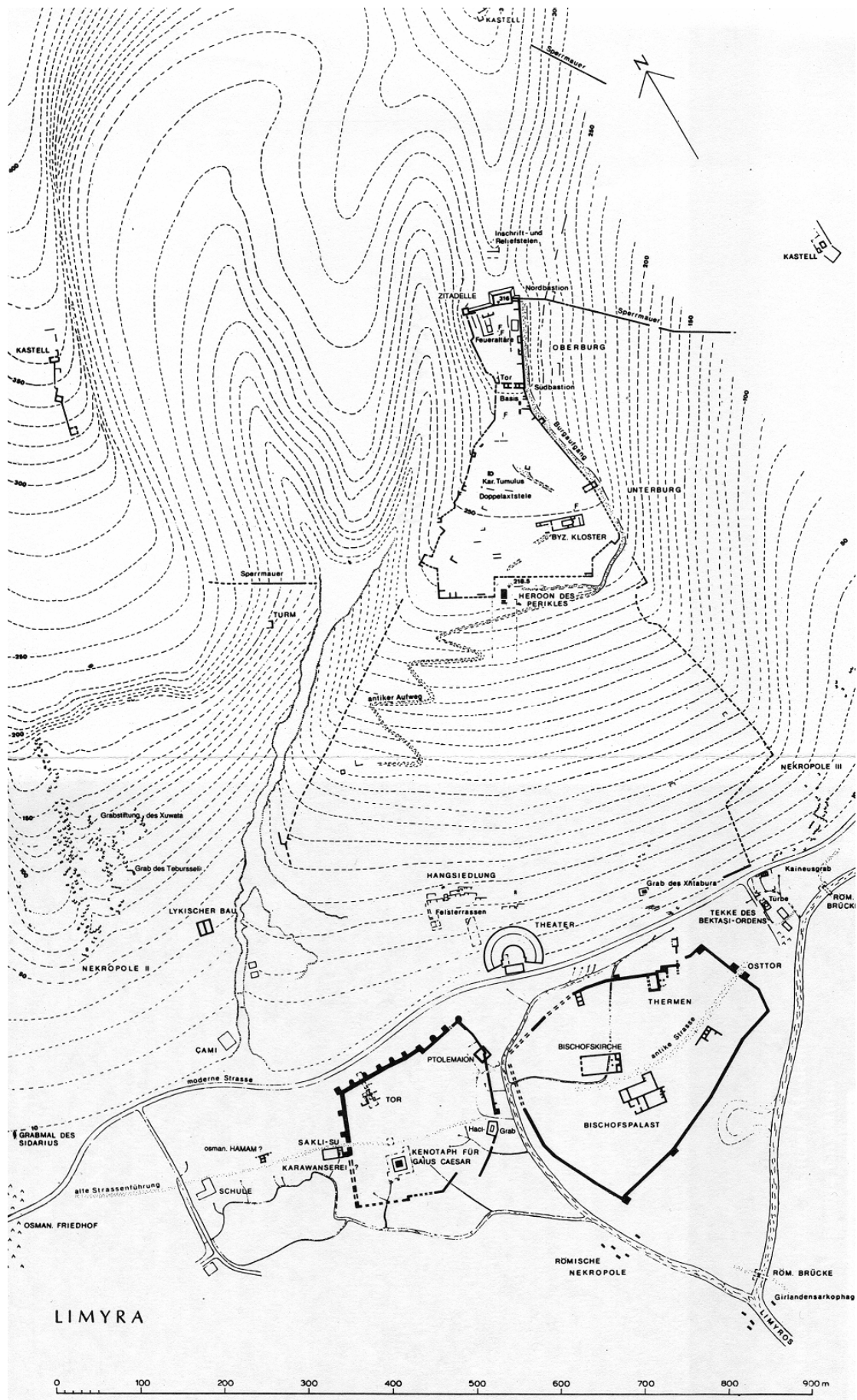
Figür 24: Soloi-Pompeiopolis

1 - Kleopatra Kapısı	8 - Ulu Cami	14 - Makam Camisi	19 - Cumhuriyet Alanı ve Antik Caddesi
2 - Kolej Binası (Stickler Hall)	9 - Bilal-i Habeşi	15 - Eski Cami (Kilise Camisi)	20 - Roma Tapınağı (Donuktaş)
3 - Sadık Paşa Konağı	10 - Saat Kulesi	16 - Roma Hamamı (Altından Geçme)	21 - Şelale ve Mezarlık
4 - Misak-ı Milli İlkokulu	11 - Kırkkışık Bedesteni	17 - Eski Hamam (Şahmeran Hamamı)	22 - Su Yolu
5 - Gözlü Kule Höyüğü	12 - Yeni Hamam	18 - St. Paulus Kuyusu	23 - Jüstinyan Köprüsü
6 - Tiyatro	13 - Kubad Paşa Medresesi ve Müze		
7 - St. Paulus Kilisesi			

Figür 25: Tarsus

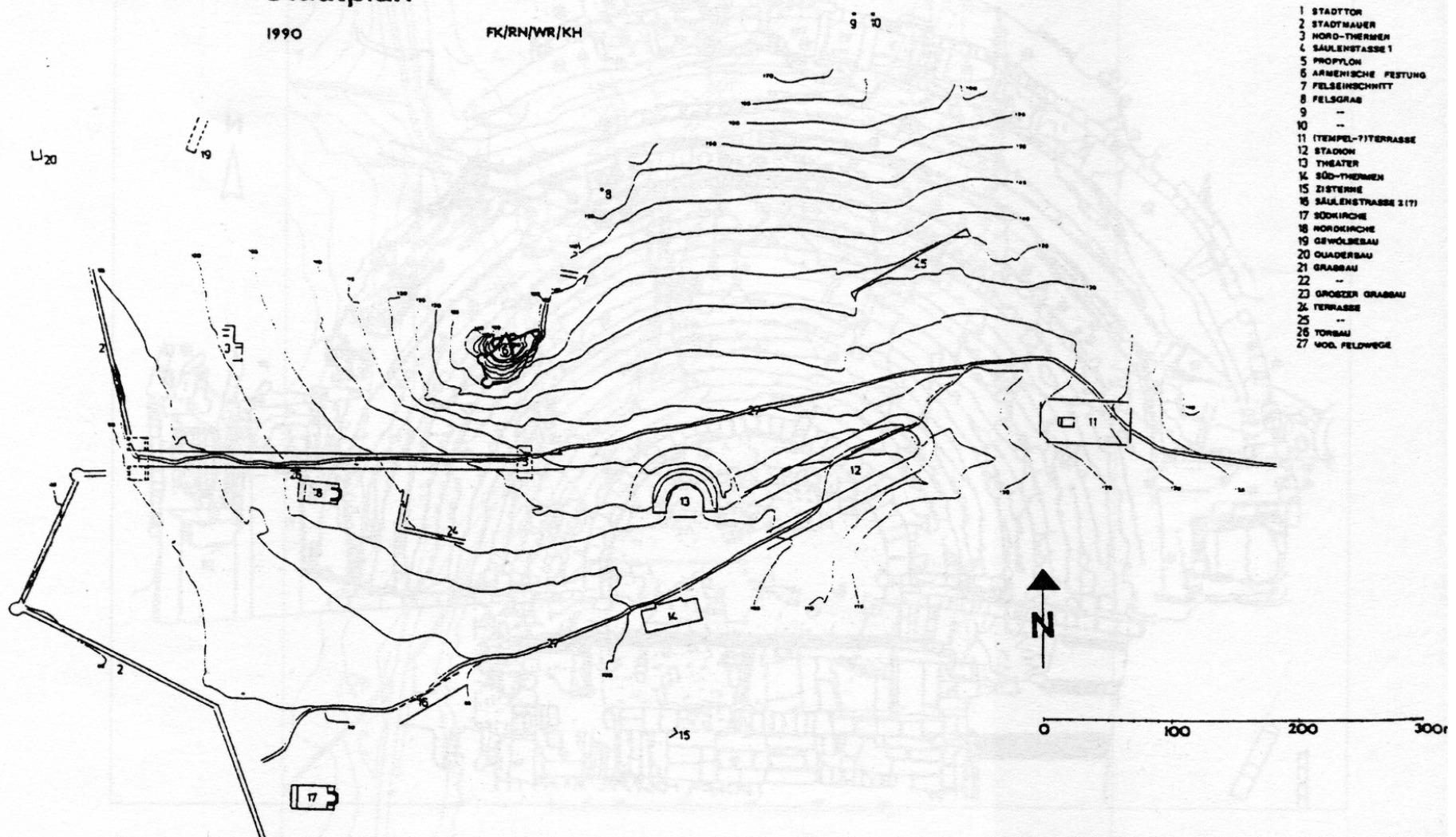
Figür 26: Limyra

Hierapolis Kastabala Stadtplan

1990

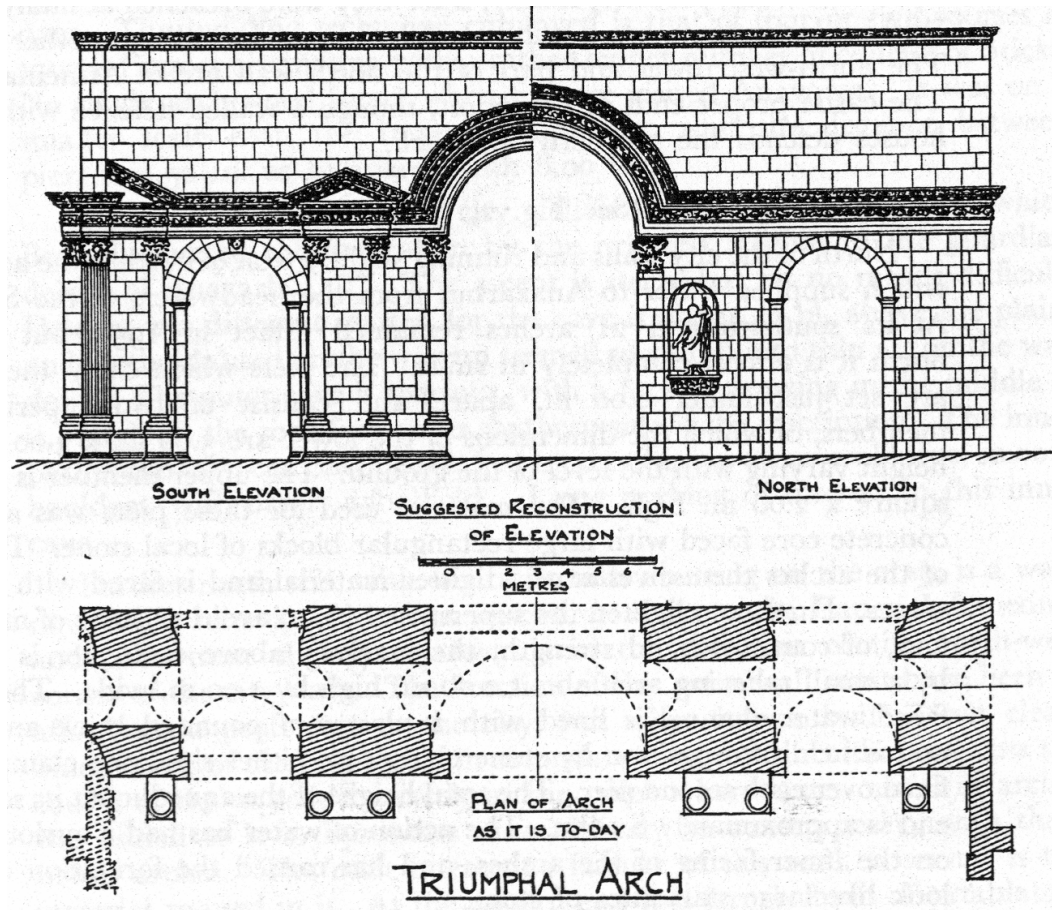
FK/RN/WR/KH

9 30

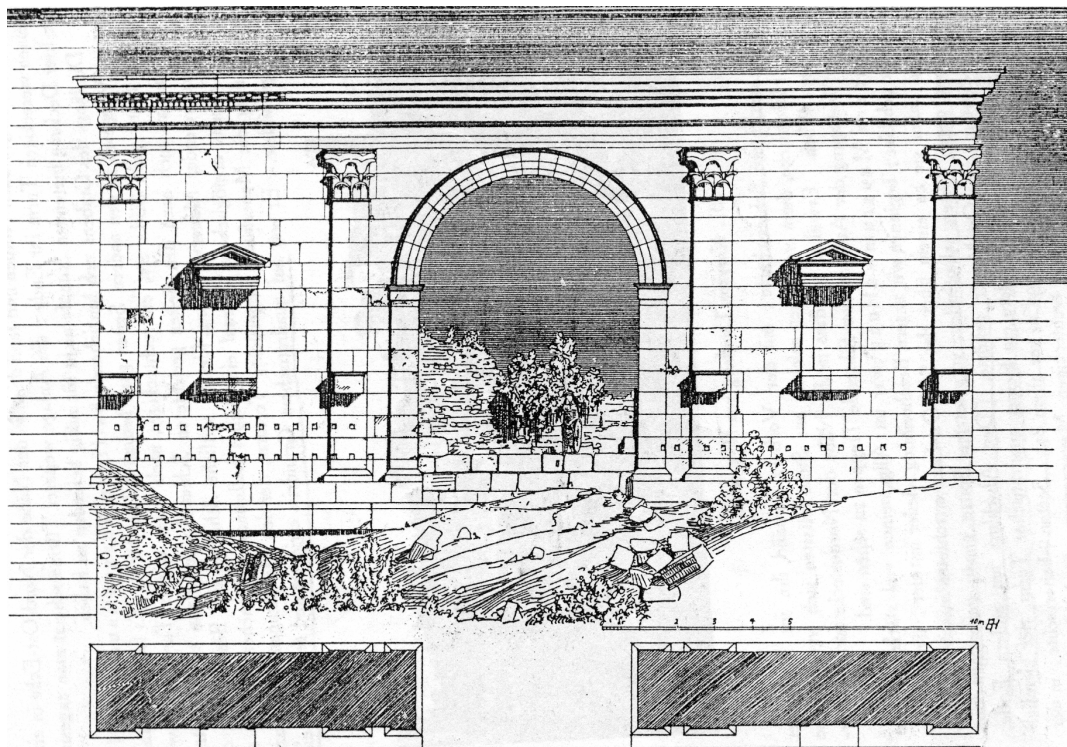

- 1 STADTTOR
- 2 STADTMAUER
- 3 NORD-THERMEN
- 4 SAULENSTASSE 1
- 5 PROPYLON
- 6 ARMENISCHE FESTUNG
- 7 FELSINSCHNITT
- 8 FELSGRAB
- 9 --
- 10 --
- 11 (TEMPEL-)TERRASSE
- 12 STADION
- 13 THEATER
- 14 SÜD-THERMEN
- 15 ZISTERNE
- 16 SAULENSTASSE 2 (7)
- 17 SÜDKIRCHE
- 18 NORDKIRCHE
- 19 GEWÖLBEBAU
- 20 QUADERSBAU
- 21 GRABBAU
- 22 --
- 23 GROSZER GRABBAU
- 24 TERRASSE
- 25 --
- 26 TORBAU
- 27 MOD. FELDWEGE

Figür 27: Hierapolis-Castabala

Figür 28: Anazarbus Takı

Figür 29: Corycus Takı

CILICIA	Sütun- lu Yol	Tak	Tapı- nak	Agora	Tiyat- ro	Ode- on/ Boulet erion	Stadiu m	Ha- mam	Gymn asion	Nymp haeum
KOLYBRASSOS			■ ■							
KIBYRA MINOR			■							
LAERTES			■ ■ ■	■		■				
CARALLIA				■		■				
SYEDRA	■		■			■		■		
IOTAPE			■ ■					■ ■		
SELİNUS	■			■ ?		■		■		
LAMOS			■	■ ?			■	■ ■		
CESTROI			■ ■	■						
NEPHELION			■			■				
ANTIOCHEIA AD CRAGUM	■	■	■ ■	■				■ ■ ■		
ANEMURIUM	■			?	■	■		■ ■ ■		■
TITIOPOLIS								■ ■		
CELENDERIS				■	?			■		
CLAUDIOPOLIS	■		■		■					
SELEUCIA AD CALYCADNUM	■	■	■		■		■	■		
DIOCAESEREA	■	■ ■	■ ■		■				?	■
OLBA	?		■		■					■
CORYCUS	■	■	■					■ ■ ■		■
ELAIUSSA- SEBASTE	■		■	■	■			■ ■ ■ ■	■	■
CANBAZLI			■							
SOLOI- POMPEIOPOLIS	■	■ ■ ?			■			■		
TARSUS	■	■	■		■		■	■	?	
AUGUSTA	■				■			■ ■ ■ ■ ■		
MAGARSUS					■		■	■		
MALLUS										
MOPSUHESTIA	■	■		■	■		■	■		
ANAZARBUS	■	■			■		■	■		
FLAVIOPOLIS								■		
AIGEIAI							■			
OENOANDOS- EPIPHANEIA	■		■		■					
HIERAPOLIS- CASTABALA	■	■ ■		?	■		■	■ ■		

Her bir “■” işareti adet olarak 1 yapıyı temsil eder, “?” işaretleri ise yapının türü ya da inşa zamanı gibi konularda belirsizliklerin sözkonusu olduğunu gösterir.

Tablo 1: Cilicia'daki Roma Yapıları

LYCIA	Sütun- lu yol	Tak	Tap- nak	Agora	Tiyat- ro	Ode- on/ Bouleu- terion	Stadiu- m	Ha- mam	Gymn- asion	Nymp- haeum
LYDAI				?	■	?				
TELMESSUS			■		■	■		■	■	
SIDYMA			■	■	■			■		
CADYANDA			■■	■	■	■	?	■		
PATARA	■	■	■■	■■?	■	■		■■■■		
LETOON			■■■		■		■			■
XANTHUS	■	■■	■■?	■■	■	■■		■■		
PINARA			■■?	■	■	■■?		■		
ARAXA					■			■		?
TLOS			■	■	■		?	■■	■	
ARSADA										
OINOANDA	?	■	■?	■■?	■			■■	■	
BUBON			■		■		■		■	
CIBYRA	?	?		■	■	■	■			
BALBURA	■	■	■	■	■■		■	■	?	■
ANTIPHELLUS			■	■	■			■■		
NISA				■	■			■		
CANDYBA					■	■		■		
APOLLONIA				■?	■			■		
APERLAE				■?	■			■■		
SIMENA			■		■			■		
CYANAEAE		■	■	■	■	■		■■		
ARNEAI			?					■	?	
THEIMIUSSA								■		
ANDRIAKE				■				■■		■
SURA			■?							
MYRA			■■?	■	■			■■		
LIMYRA	■	■	■		■			■■		
ARYCANDA			■■■	■■	■	■■	■	■■■■	■	■
CORYDALLA					■					
RHODIAPOLIS	?			■	■		?	■		
AKALISSUS		■								
IDEBESSUS				■?	■			■		
GAGAI					?			?		
OLYMPHUS			■	■	■	?		■■		
PHASELIS		■	■■■?	■■	■	?	?	■■	■	■■
KITANAURA				■				■		
MARMARA			?	?	?	?				
GAVURPAZARI			?	?						
AVŞAR TEPEŞİ			■?	■?						
DIKITANAURA				■?				■		
KORBA								■		

Tablo 2: Lycia'daki Roma Yapıları